Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

VENTETIDER

Her er dumpt, her er stilt, her er længselsvånde,
hver står og lytter med halvkvalt ånde, —
her er *ventetider* . . .
indtil omsider
det rødner i luften med lyse drag:
det er handlingens dag!

Bjørnstjerne Bjørnson.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

VENTETIDER

BREVE FRA REJSER TIL DE SØNDERJYSKE FANGELEJRE I FRANKRIG OG RUSLAND

AF

N. A. JENSEN

PRÆST

Og det skal ske mod aftens tid, da skal der blive lys.

Sak. 14, 7.

UDGIVET AF KIRKELIGT SAMFUND AF 1898

1926

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Jeg skuer så langt,
jeg synger så fro
om vælde, der glipper,
om duen, der slipper
af ørnens klo,
om freden, der kommer
med stordåd og sang,
om sol og skærsommer
i Danevang.

C. Hostrup.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Vaklende helbred nødte mig til i sommeren 1914 at nedlægge mit embede i Jærnved ved Ribe. Fjorten dage efter kom krigen. Så måtte en påtænkt hvile-rejse opgives. Jeg blev og passede gærningen, til min eftermand kom ved nytårstid 15. Derefter var jeg det meste af året til hjælp for den syge pastor Alfr. Kåe i Tikøb ved Fredensborg. Her kom der en dag ud på sommeren bud fra direktør N. H. Rasmussen i København, min gamle ven og gymnastiklærer fra studentertiden, om jeg vilde rejse ned til vore fangne landsmænd i Sydfrankrig og være dem til lidt opmuntring. Jeg kunde ikke sige nej.

En kreds af forstående sjællandske godsejere havde skudt de fornødne penge sammen; jeg havde kun at rejse og i mit forestående arbejde være hensynsfuld og forsigtig. Men det var *N. H. Rasmussen*, der sammen med prof. *Verrier* i Paris arbejdede på at få de sønderjyske fanger opspurgt og samlet i en særskilt lejr. Om disse to mænds mægtige arbejde vil andre fortælle. Men jeg føler trang til at sige tak både til dem og til de penge-ofrende godsejere. Særlig lejlighed fik jeg til at beundre hr. Rasmussens aldrig trættede arbejden, idet han fik lignende virksomhed i gang både i England og Rusland, hvilket kostede ham mange timers arbejde hver eneste dag lige til krigens slutning. Der var en læsen og spørgen for at få de fangnes adresser; så en skriven og senden af bøger og pakker; efterhånden også en skriven til folk her hjemme om at være „gudfædre" og „gudmødre" ɔ: gå i brevvexling med en eller to af disse fanger. Men alle trådene samledes dog i hans hånd, ligesom tankerne udgik fra det hjærte, der, så ungt det end var i 64*, havde lært at sørge således, at det kunde handle på „handlingens dag". Og end ikke standse med fangernes hjemkomst, men vedblive — under de ny forhold — med breve og besøg i de genvundne hjem, med cykleture — så gammel han end nu var — efter genforeningen langt ned i det, som ikke kom hjem, for at knytte ny tråde og give ny opmuntringer; og dette aldrig med tomme ord eller skønne løfter, men med stille, solid handling; ti denne fåmælte mand, der mere lignede en tung Vestjyde end en livlig Fynbo, skønt han dog var fra Hans Tavsens sogn, var ret en handlingens mand, lige til sygdommen, sagtens spændingens og overanstrængelsens følge, tog ham.

Derfor skal også billedet af denne fangernes fader og ven stå foran disse breve; ti hans er æren og takken for det omfattende og mangeartede arbejde, der her hjemme fra blev gjort for ensomhedens børn. Det var ham, der satte det i gang og holdt det i gang med den kærlighed, som „affalder aldrig, men udholder alt, tror alt, håber alt, tåler alt."

Brevenes skrøbeligheder mærkes vel nok tydeligere nu, end da de i sin tid til mindre og særlig forstående kredse gik med bud om oplevelser blandt vore

* N. H. Rasmussen er født i septbr. 1854.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

fangne landsmænd under ventetiden i de fremmede egne. Imidlertid er det fra flere sider ønsket, at de måtte blive offentliggjorte, og jeg vover så at imødekomme disse ønsker, da Kirkeligt Samfund af 1898 påtager sig udgivelsen. Brevene fra Frankrig blev noget udførlige; deres fyldige referater af, hvad jeg talte med fangerne om, skyldes dog i nogen grad, at jeg over for de mænd, der betalte min rejse, følte mig forpligtet til at give besked om mit arbejde, ligesom jeg også gærne vilde vise dem, at jeg holdt mit løfte om hensynsfuldhed (i valg af æmner) og forsigtighed i hele min optræden.

Til Rusland rejste jeg for noget mere selverhværvede midler og skulde ikke på samme måde give en bestemt kreds referater. Jeg skrev nok en del mindre breve hjem, men det var først og fremmest til Rasmussen selv. De her meddelte blev vel skrevet derovre, men ikke hjemsendte; de er derfor af en lidt anden karakter end de første.

Men alle er de sådan, at de trænger til velvillige læsere.

Møgeltønder, sommeren 1926.

N. A. Jensen

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

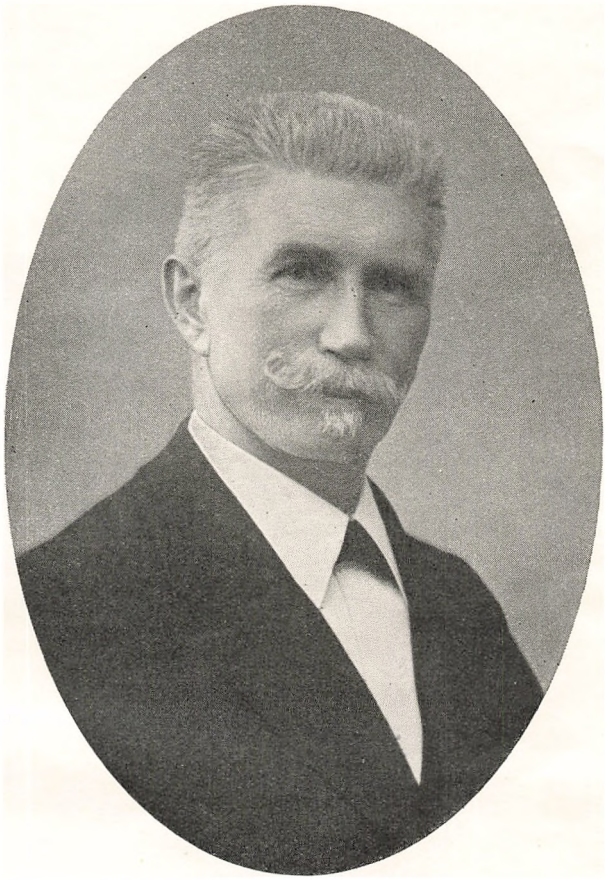

N. H. Rasmussen

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

I

REJSEN

Tirsdag aften 9½ den 5. Oktober 1915 stod D. F. D. S.'s ny, udmærkede skib „Vidar" ud fra Københavns sikre bolværk paa den i disse tider ikke helt sikre rejse til England (Hull). Foruden sin egentlige ladning: smør, flæsk og æg havde den en snes passagerer med i sine hyggelige smaa saloner og kahytter. — Den første nat sov de fleste så trygt, at Skagen var agter ude, da vi mødtes på dækket. Men vejret havde også været godt og var det fremdeles. Sol og stille „sleb til spejl det store hav", endda det var det oftest urolige Skagerak. Om eftermiddagen kom Norges klipper til syne, og vi glædede os ved at kunne tælle husene i et lille fiskerleje derinde — de lå så smukt i eftermiddagssolens skær og syntes ikke at kende til det Nordhav, der bruser mod fjældbygt strand. Nå, sådan hedder det vel også først længere oppe; men „Nordsøen", som Tyskerne kalder vort Vesterhav, plejer jo heller ikke at være for venligt. Dog, den dag smilte det så mildt, så kaptajnen mente, han „måtte have godtfolk med, siden vejret var saa exceptionelt". Han har nok lige i øjeblikket ikke haft sin bibelhistorie nærværende, for der fortælles jo ellers om højst urolige sørejser, endda der var virkelig gode folk om bord.

Aftenen blev sjælden skøn og højtidsfyldt: over os en stjærnestrøet himmel, under os det stadig fredelige hav. „En større verdens herlighed nedglimter nu i det dunkle", nynnede det i os. Ja, naturen er virkelig *større* om natten end om dagen, hvor vi kun har den *ene* store „stjærne", som vi så ikke engang kan se på. Men i den store fred listede dog også en utryg tanke sig ind: Nu kan udkigsmanden ikke længere se hverken miner eller periskoper, disse ufredelige ting, som det fredelige hav måske gemmer på netop her; for bougen brydes vandet og viger skummende, men villigt til side —, hvilket øjeblik løber vi mod en mine, som ikke viger, men tvinger *os* til at vige og synke? — En storladen aften, der får alvorstanker frem. Hjærterne bliver mere åbne, mere fortrolige. To af de rejsende, hinanden ukendte for blot et par døgn siden, kom i en sådan hjærtelig, stille samtale deroppe på dækket mellem det dybe hav og den endnu dybere himmel, hvor „stjærneskarerne funkled'". Samtalen drejede sig om den enes skæbne, den gamle historie, der ofte bliver ny, om det rige hjem, hvor ulykken brat styrter ind, om fattigdommens velsignelse, idet den vækker kræfterne hos børnene, der gennem energisk arbejde bryder sig selvstændig vej til smukke stillinger og derigennem vinder den arbejdsskabte livsglæde og bevarer en sund moral, mens det allerdybeste anlæg — det religiøse — måske sinkes noget i sin udfoldelse ved det haardtspændte og udadvendte arbejde, der lægger beslag på alle kræfterne. — Var lejligheden god til et sådant tilbageblik over et

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

bevæget ungdomsværk, så var den ikke mindre god til at gå fra arbejdets „forgård“ gennem den etiske selvbevarelses „helligdom“ ind i kristentroens „allerhelligste“, hvor tilbudet møder os om at blive bevarede af én, der er større end os selv. De sad jo dog der trods aftenfreden på et såre utrygt sted, hvor man får ny tilskyndelse til at betænke sine muligheder og sine visheder. En af disse stunder, hvor den ydre side af livet, travlheden, er gaaet til ro, og sjælen kan træde frem fra sit vante skjul og sin vante tavshed, røre sig og spørge og finde lidt af et svar. Som den skønne, men ofte også længselsvækkende og vemodsstemmende solnedgang på de hjemlige høje kan ikke mindre en storladen himmel med evige stjærner og et hemmelighedsfuldt hav kalde på de tanker, hvori evighedens pulsslag banker.

Natten gik, og vi var alle vel bevarede. Den næste dag forløb omtrent lige så smukt på nær et par timers blæst — vi skulde dog have en *lille* fornemmelse af Vestervovvov!

Den tredie nat løb vi ned langs England med engelske minefelter på venstre hånd og en klippefuld kyst med slukkede fyr på højre. Men det gik altsammen godt, og næste formiddag dampede vi ind ad den brede, lerede Humber, hvis mangfoldige skibe — ud og ind — og høje fabriksskorstene derinde på bredderne straks gav os indtryk af, hvor vi var kommen hen. I Hull, hvor vi kun havde en time, hvis vi vilde med ekspressen til London, var det vanskeligt nok for en, der ikke kunde meget af sproget, at klare sig med pas- og toldeftersyn, med telegramafsendelse og billetkøb. Man kommer let til at spille Tummelumsens lidt flove rolle! Men et sært held fulgte mig på hele denne rejse, her nu i skikkelse af to søstre fra en østjysk købstad, men bosatte i London; de hjalp både mig og en svensk kone med et par småbørn gennem alt, og snart fo'r vi ned gennem det stedsegrønne England. Var det, fordi sønderjyske tanker opfyldte mig, eller er der noget om det: England mindede mig om Slesvig, snart Vestslesvigs grønne flader, snart Østslesvigs dal og bakker fagre, kun færre landsbyer og mindre pløjeland, altid det grønne græs. Ofte bliver bakkerne rigtignok større, end vi har dem hjemme, derfor ikke faa tunneller. Husene, også på landet, ofte i to stokværk; og tunge, lave, firkantede gårde som vore næsten ukendte. England mangler jo ligesom det meste Frankrig et tætbefolket „land“, en talrig bondestand. — I vor vogn sad 6 unge „tommyer“; de havde haft orlov, skulde nu igen over til den blodige front; de tog det med godt humør og så ingenlunde angrebne ud i nogen retning: sunde, slanke, spændstige og såre praktisk påklædte.

På ca. 4 timer var vi i verdens største by. Når man kommer fra nord, gør den et noget prosaisk indtryk med sine tunge, grå gademasser. Men så skal man blot finde ned til Themsen! Den brede flod, de mægtige broer, de brede kajer med smukke trapper ned til floden og træer langs den asfalterede gade, og ikke mindst de monumentale bygninger: det berømte posthus, stort som et kongeligt slot, parlamentsbygningen og, lige bag den, Westminster-abbediet — så er det poesi, såsandt dette ord rummer både tanken om skønhed og om handling (ordet kommer af poiein: gøre, virke), stort, betydningsfuldt virke. Poesien blev iøvrigt noget dyster, eftersom det hele (det blev set samme aften) lå i halvmørke. Lygterne har skyklapper på af hensyn til zeppelinerne, mens mægtige søgelys

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

fra alle kanter drog hen over himlen for at lede efter den luftige fjende. Man var i et krigsførende land! Krigen mødte mig også dagen efter på Trafalgar square, hvor 4 mægtige lærreder var udspændte foran de 4 løver omkring Nelson-søjlen. På dem var der nemlig malet det engelske flag, og under det stod: Det er vort flag! Kæmp for det! Arbejd for det! En flok raske ungersvende havde fulgt kaldet: de kom, endnu i civil, svingende hen over pladsen med musik i spidsen. I det øjeblik blev to ting mig så indlysende: Hvor er frivilligheden en herlig ejendommelighed i den engelske hær. Lad være, de får deres løn — den er såvist surt fortjent —, de går alligevel, fordi de vil, ikke fordi de skal. Og det andet: Dette system tjener freden; thi den engelske regering vover ingen krig, som ikke har udsigt til at vinde folkets billigelse. Man tænke sig det indført i Tyskland; mon de høje herrer så havde vovet krigen? Mon grev Berchtold havde vovet sit ultimatum til Serbien? — — Se, der står Nelson på sin høje søjle og nikker glad ned til de raske mænd; endnu er der øre for hans sidste ord, kampsignalet fra Trafalgar: *England venter, at hver mand gør sin pligt!* Men — sandheden i ære — siden får han grund til at sætte kikkerten for det blinde øje! Der står nu en taler på det brede fodstykke til hans søjle og råber sig hæs for at hverve en ny skare i den lyttende mængde, men der kommer lovlig få. Dog, de kommer, og for hver en, der springer op på platformen til taleren, klapper mængden.

Hvad ser man ellers af London på 2 dage? Intet og dog meget. De mægtige parker med store kørebaner, herlige plæner og skønne træer, mindesmærker for de gamle, legepladser for de ny slægter. Buckingham palace på vejen fra James park til Hyde park, selv liggende med en stor park bag sig og en smuk plads (med dronning Victorias monument) foran sig. St. James palace, hvis ældste del sætter en i forundring ved sin ælde: Denne dobbeltgård af velbevarede, stilfulde bygninger i to lave stokværk med murtakker og svalegang, Vilhelm Erobrerens mærke og årstallet* 1072 på sin vindfløj! Man mærker, England kun har haft få fremmede fjender inden sine grænser. Vi har intet i Danmark fra Svend Æstridsens tid, ikke engang det Riberhus, som dog først byggedes af hans sidste søn. — Med denne Normannerkonge kom dobbeltheden ind i det engelske samfundsliv: de højadelige jorddrotter — de borgerlige sø- og handelsfolk. Senere: statskirke, frikirke osv. Men det er vel kun et rent tilfælde, at den også har fået udtryk foran parlamentet: Richard Løvehjerte (til hest) og Cromwell (stående med sin bibel). — Ved denne mægtige og skønne bygning, der — meget rigtigt — gror lige op af Themsens strøm, greb den tanke med en sær magt: her er klodens midtpunkt, historiens tyngdepunkt i vore dage. I oldtiden var det på Forum i Rom, nu er det her. Ved Edward 7's kroning samme brogede festskare af hvide og brune, sorte og gule med alle slags tungemål og al slags pragt, som fordum i Rom, når en ny Cæsar hyldedes af „hele verden". Det var da sikkert også her — ved Themsen —, det tungeste lod blev kastet i krigens vægtskål den dag, da den alvorsfulde beslutning toges om den dyre indsats af menneskeliv og af penge til gunst for ikke blot England selv, men for et lille, mishandlet folk. Hall Caine har nylig givet en gribende skildring af den aften, da de fire engelske ministre ventede i åndeløs spænding på Tysklands svar.

* St. James er dog ikke bygget af ham, men af Henrik 8. Tower derimod er tildels fra Erobrerens tid.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Det engelske folks lykke turde bero væsentlig på to ting: *folkefriheden* er så gammel i dette land — 700 år gammel i år —, og denne friheds repræsentanter, folkets politiske ledere, har som folket selv haft et levende forhold til *kirken*. — Det første, ens øje møder, når man fra parlamentsbygningen går ind i den nære Westminster kirke, er 6 marmorstatuer af engelske politikere. The most honorable Gladstone, the grand old man, som den mest kendte af dem. Der står de på rad, så naturlige og levende, som om de var kommen lige herover fra et møde i underhuset og nu vederkvægede sig ved at lytte til kirkens tale. Kunde vi stille vore bedste politikere op i en kirke? Nej! Når Englænderne kan, tyder det på, at kristendommen er gået dette folk, også dets øverste, i blodet. Frankrig forguder sine stormænd ved at anbringe dem i Pantheon; England lader sine være — menighedsmedlemmer, for det er det største, selv de store kan blive. Derfor holder man da også søndag i England. Selv om de mange køretøjer fylder gaderne også den dag — den brede „Strand" er næsten ikke til at slippe tværs over, heller ikke en søndag — det er dog ikke arbejdskørsel, det er ikke nogen slags forretning. I Frankrig kan man endog finde de offentlige kontorer i virksomhed om søndagen (frisk erfaring for det fra Paris). I England går man i kirke. I „St. Martin in the fields" (Martins-kirken i engene) var der fuldt en søndag formiddag, og det af en menighed, hvis gudstjeneste havde et dejligt *aktivt* præg: de sang stående, de bad knælende, de gav levende, fuldtonende messesvar, og de kunde ikke blot „bede til", men også „tilbede". Vi mangler knæleskamler i vore danske kirker. Da præsten sluttede sin prædiken med at vende sig om og pege op mod alteret for at adressere alt og alle til ham, hvis billede hang deroppe, blev der et øjeblik af tilbedende stilhed og højhed i den store menighed. I sådanne stunder daler Guds kraft ned til vor skrøbelighed, og da bliver det „os mere let at vandre glad og *virke ret*". Det sinker ikke at bede. Selv det folk, der skal erobre en verden, har ikke tid til at — lade være.

Mandag den 11. Oktober gik rejsen sydpå. Den førnævnte svenske kone, som med sine småbørn skulde til Paris, boede der. Vi fulgtes ad. Hun var mig til megen nytte som kyndig i fransk. Vi havde levet i fred for zeppelinere i de tre nætter i London; var vi bleven tre til, havde vi fået dem at mærke, måske mere, end vi skøttede om. — Sydengland udmærkede sig især ved store frugttræmarker, er ellers ikke meget forskellig fra strækningen Hull—London.

Sejladsen over kanalen (Folkestone—Dieppe) var fredelig, sollys som den over Vesterhavet. Atter et held, da dette brede „ærme" (la manche) nok ellers kan folde og krølle sig slemt nok, vel ikke mindst i en efterårsmåned. Et broget selskab fyldte skibet og gjorde sig det utvungent behageligt rundt om på dækket i det smilende vejr. Børn og unge kvinder lå i grupper, snakkede eller sov, strakte sig ugenert, hvor de syntes om at ligge. Man mærkede allerede heri lidt af sydboernes friere væremåde. Mødre med deres spæde, et ungt par i dæmpet samtale, en zigeunerfamilie, alt andet end dæmpet, med et par meget snavsede, meget smukke og meget livlige børn, der dristigt lænede sig ud over rælingen, som om frygt var dem en ukendt ting; herrer, der ivrigt spadserede op og ned, krydsende mellem de liggende grupper; og så lyden af mindst 6 sprog fra dette

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

brogede selskab! Vi var tydeligt nok på en af verdensruterne. Det slanke skib pilede af sted med en usædvanlig fart: 1 *dansk* mil i 12 minutter! Frygtede det en tysk u-baad? Eller var det forsinket? Eller er det normalfart på en sådan linje, hvor der jo sagtens stilles store fordringer af folk, som vil have, og under normale forhold også kan få, deres morgensøvn i London og deres aftenhvile i Paris. Turen blev smukkere, jo længere vi sejlede, og smukkest tilsidst, da der stod et slot i vesterled, tækket med gyldne skjolde, og glansen fra disse kastede et rødligvarmt skær henover de blanke bølger. Tilsidst sank også denne smukke dag i hav, men så tændtes fyret derinde på den høje kalkklippe foran Dieppe, og snart lå vi trygt i havn. Vi kom forresten til at ligge der længere, end vi ønskede: 3 timer brugte det franske told- og paseftersyn, men vistnok også uden at overanstrænge sig. Og de syntes noget ujævne med undersøgelsen. En Baedecker over Nordfrankrig blandt mine bøger voldte således, skønt på fransk, megen frygt! Men så kom mine gode papirer hjemmefra ret til hjælp; vi sendte den franske gesandt i København en taknemlig tanke. Nu, toldere skal også have lov at blive nervøse, især i krigstider, og trætte — vi var usædvanlig mange rejsende, stod som sild i tønde timevis for at blive ekspederede. Så voldte jo også sprogvanskeligheder adskillig forsinkelse. En sådan landstigning i fremmed land — man fantaserer i forvejen om det betagende og poetiske ved den, men den kan falde ret prosaisk ud! Dog, *vi* havde ikke ventet den bedre, den var snarest spaaet os værre. Krig mærkes alle vegne.

Man fantaserer også om sit komme til en by som Paris! Det må være noget med herlige bygninger, badet i et hav af lys, og brede boulevarder med rækker af vogne, der glitrer i solen! Vor ankomst formede sig sådan: toget 4 timer forsinket, hele turen gennem Nordfrankrig kørt i mørke, så vi intet fik at se af det skønne land, hvor krigen rasede ikke langt borte. Kl. 12½ tumlede vi, trætte og søvnige ud af toget og befandt os lidt efter ude på en mørk, kold, øde plads foran banegården, hvor min opgave foreløbig blev at passe de to små klynkende svenske børn, det ene på arm, det andet ved hånd, mens deres mor løb rundt i de mørke gader efter en vogn! Nå, men rejsen havde hidtil haft sol og medgang — skam få vi, om vi knurrede! Vi smilede da også nærmest, fandt en vogn og, efter et par forgæves forsøg, et hotel. Og så kom lønnen i form af den sødeste søvn! Og da den var nydt, præsenterede Paris sig, og nu manglede intet af det, der lyser og glitrer!

„Man holder ikke af Paris, man elsker den", sagde en landsmand, som bor der, nogle dage efter. Ja, det er troligt. Der er i hvert fald meget, som får ens hjærte til at banke: Det mægtige Louvre, hvis sidefløje måler 650 skridt i længde og omslutter den herligste plads, dels gård, dels have, der så fortsætter sig i Tuileriehaven med dens skønne blomsteranlæg og mangfoldige statuer; denne igen i Concordepladsen med de blodige minder fra guillotinens tid, med Ægyptens gave til Louis Philippe: den høje obelisk (én sten) med hieroglyfisk indskrift; så den lange, lange, pragtfulde, brede allé: Champs Elysées — stadig i samme linie — ud til „stjærnepladsen" (Etoile) med Napoleons berømte „Triumfbue" midt på den høje plads og 12 snorlige alléer udstrålende fra denne stjærne. — Det er, som hvis vi kunde gå — i en lige linie — fra Frederiks-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

berg slot til Langelinie gennem lutter storstilet pragt: paladser, haver, statuer og store mindesmærker. — Triumfbuen med 400 navne på kejserens generaler og 100 på hans slagmarker er et kunstværk til 9 mill. francs, 50 m. højt. Man byggede på det i 30 år. Men kejsergraven under Invalidehjemmets kirkekuppel griber dog end mere, for der er han selv i den cirkelrunde, åbne grav midt i kirkeskibet, i den mægtige, røde porfyrkiste, hvis fragt alene fra Lagodasøen til Paris kostede 140,000 francs. Der hviler hans støv efter hans eget ønske „ved Seinens bred, midt iblandt det folk, jeg har elsket så højt". — Det varme skær fra korets rødgyldne, skjulte vinduer gyder sig ind over alteret, som om solen skinnede ind fra begge sider, og strømmer dæmpet ned i skibet, hvor det blander sig med lyset fra kuplens 12 høje vinduer lige over graven og giver belysningen en egen varm tone, som om der brændte lys derinde. — Der nede på gravkamrets cirkelrunde bund er malet som et tæppe med hans 8 berømteste slag: navnene nærmest om kisten og gyldne stråler i yderkanten. — Ja, det er betagende. Og saa er det mest betagende dog vel selve det, at *han* er der *selv*. Men lad os så alligevel ikke glemme to ting: en gammel hedningebog fra Norden lærte os den ene: *sejerløse falde kæmper alle.* Og en gammel kristenbog fra Syden minder os om den anden: vi skal *alle* fremstilles for *Kristi* domstol. Når Napoleon engang rejser sig af sin kiste og stiger op i kirken — det første, hans øje da møder, er et blik fra den korsfæstede deroppe over det gyldne alter. Så hjælper hverken de 8 sejre eller de 12 sejrsgudinder, der nu står englevagt dernede langs rundvæggen om hans kiste, men kun den Gudsfred, som vindes ved Frelserens barm.

Invalidehotellet var forresten et af de steder, hvor krigen mærkedes stærkt: man måtte stå timevis for at komme ind i gården, så mange tusind Parisere vilde i de dage ind at se de nylig vundne tyske kanoner og flyvemaskiner. Kejseren står på altanen derinde, iført den kendte grå frakke og trekantede hat: „Hvad er på færde? Er Europa atter i oprør i hundredåret for min forvisning til St. Helena? Er der atter en kejser, som . . . . ? Er England os atter imod?" — „Nej, sire, England er forlængst vor ven. Men der er ganske vist en kejser, en sønnesøns søn af hin dronning Louise af Prøjsen, som Ds. Maj. i Tilsit . . ." „Aha!" — Iøvrigt mærkes krigen ikke meget i Paris. Jo, de kvindelige sporvognskonduktører, de mange sortslørede kvinder og de bedre fyldte kirker. Skønt — i selveste Notre-Dame var der til en søndagshøjmesse ikke særlig mange — o. 400; men, ganske vist, i den næste time var der så o. 300 til en mindre messe, og sådan måske det meste af dagen; thi gudstjenesterne afløser hverandre næsten uafbrudt. Forresten var denne søndag i Notre-Dame mig en skuffelse med al denne kunstsang af hvidklædte messedrenge, korsen og knælen, ringen og svingen med røgelsekar uden prædiken og uden sakramenter! Så var kirken helt tusmørk uden lige i koret og øverste del af midterskibet, 400 mennesker sad og småfrøs og syntes lidet grebne. Ved udgangen var der et lille Mariaalter, hvor Mariadyrkelsen var i fuldt flor! En trykt bøn til hende stod at læse foran en af knæleskamlerne; den måtte bedrøve en, rummede endog en grov mistydning af et af Jesu ord. — Men kirken selv — hvilket vidunder af bygningskunst, endda tårnene aldrig er bleven færdige. 5 skibe, 25 sidealtre, glasmalerier i hvert eneste vindue. Især

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

virker facaden betagende med sine 3 døre, hver med en mængde skikkelser og optrin — den bløde sandsten er gjort levende — sine 2 tårne og den store rose imellem dem (den er 13 meter i diameter), de 28 franske konger og m. m. m. Knebelen i den store klokke vejer o. 2000 pd. Måtte den ofte kalde, som den kaldte hin September søndag i fjor, da 6—7000 strømmede ind og 30,000 stod udenfor for med kardinal Amette i spidsen at gøre bod og bøn og tak efter sejren ved Marne! — Der mødte mig dog ét uforglemmeligt derinde: En gammel, jævn kone: Hun *bad*, så hun blev smuk derved; sagtens for en kær dreng ved fronten. *Hun* gav enkens skærv: *Hele* hjærtet, alt!

Af alt stort og smukt i og om Paris er dog Versailles det største. Her mødes natur og kunst og historie. En høj bakke med skov og sø nede i dalen — det er naturen. Kunsten er Ludvig 14's mægtige slot med den ejendommelige gård på bakken, hvor fløjene viger mer og mer fra hverandre, medens der, set fra haven, er én umådelig lang og lige fløj, og hvor salene, gården og haven er fyldte med noget af det fineste, Franskmænd har frembragt; desuden skoven og søen, omdannet til terrasseformede parkanlæg med blomster og træer i det uendelige og meget kostbare springvand; når de springer på Bastilledagen, koster det en lille formue. Og så — ikke at glemme — store og lille Trianon, i forhold til slottet selv kun villaer dernede i parken og dog i sig selv herskabelige småslotte af udsøgt kunst. Gemt endnu længere inde i skoven, omkring den yndigste lille dam, er endelig hytterne, hvor Marie Antoinette legede bondekone og selv kærnede sit smør, hvad enten det nu kun var, fordi Rousseau havde gjort det til en mode, eller det var mennesket i dronningen, der trængte til at få luft. — — Og så historien her! Ja, det er enevælden i sin forfærdende pragt og magt, når Ludvig 14. udbryder: staten — det er mig! Og det er de dage, da hans svage ætling Ludvig 16. må kalde rigets stænder dertil for om mulig at bøde på enevældens synder. Og det er navnlig den dag — den 6. Oktober 1789 — da folkets fattige strømmer derud fra Paris med truende miner og med råbet om brød; da Maria Antoinette på mindre end en time forvandles fra en tankeløs dronning til en modig og moden kvinde. — Ja, den dag, da det sociale spørgsmål for første gang råbtes ud af tusinde sultne munde op mod et overdådighedens slot, og da det endte med, at kongen fulgte

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

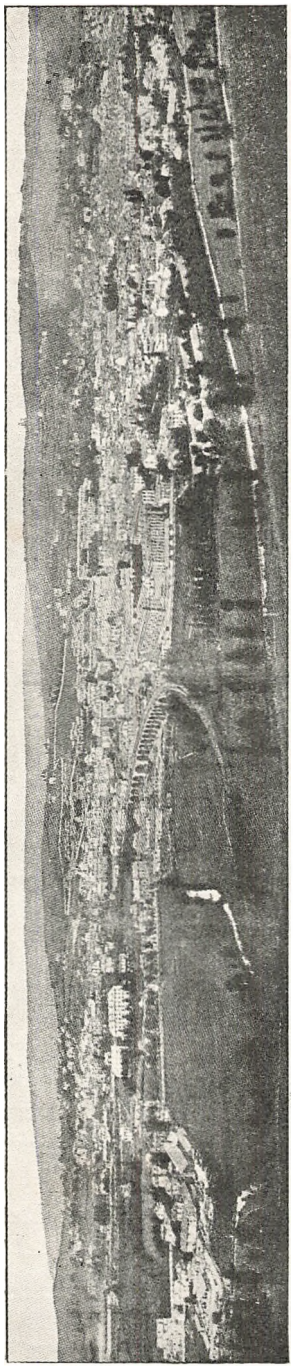

Aurillac.

folket (ikke folket kongen), da blev en ny historisk tidsalder til. Det barn, vi kalder „vor tid", er født i slotsgården i Versailles hin efterårsdag anno 89. Man står på historisk grund derude, som når man står ved slotskirkedøren i Wittenberg, eller — hvis det største tør nævnes her — ved en liden by i Juda.

Museerne var mestendels lukkede på grund af krigen. Men et hjem stod mig åbent: hr. Verriers smukke professorhjem med præget af det, vi danske sætter så megen pris på: et jævnt og muntert, virksomt liv på jord; tilmed en virksomhed, der må røre ved vort hjærte på en ganske særegen måde, idet hr. Verrier, foruden at være professor ved Sorbonne i nordiske sprog, er en kender og elsker af og arbejder for vor sønderjyske sag som kun få. Hans kendskab til Slesvig — hvert sogns beliggenhed, hver egns historie, alle de mere kendte mænd dernede, ja, de mindre med — er enestående. Og at kende er for denne mand at arbejde. Han har selv en søn i fronten, der altså *kan* blive skudt af en sønderjysk soldat. Men dette hindrer ham ikke i at arbejde utrættelig for de slesvigske fangers vel i Frankrig, få dem samlet i en særskilt lejr med bedre forhold i alle måder, skaffe dem bøger og korrespondance, hjulpet heri af trofaste venner derhjemme, fremfor alle „fangernes fader" i gymnastikhuset på Vodrofsvej, og tilsidst også få dette udvirket, at en dansktalende mand kunde sendes ned til dem og hjælpe dem at få tiden til at gå på en god måde.

Det blev svært at komme fra Paris, thi professor Verrier mente det rigtigt at trække mig op ad mange trapper for den samme sags skyld. Min rolle var mest kun den stummes — for visse manglers skyld! — men ingen „kære mor"! På den måde faldt det i min lod at komme både i ministerier og blandt deputerede (var også et par timer i kamret under et møde; det imponerede ikke, men et godt sted at lære fransk), hos både danske pengemænd og franske forretningsmænd (tøj til fangerne). — Men en skønne aften var vi da færdige og tog så med natekspressen til Aurillac, hvor vi ankom fredag morgen *den 22. Oktober.* Rejsens sidste timer havde været herlige; morgensolen lyste, og natterimen glitrede over et højland med mægtige vidder og dybe kløfter, med slanke træer i al efterårets farvepragt spredte — strøede ud over de grønklædte åse. Ingen steder tæt skov, ingen steder blot græs. Snart susede vi

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

gennem en tunnel, snart gøs vi over en kløft ad en „svimlende“ bro. Men tilsidst holdt vi på banegården i Aurillac 800 meter over havfladen.

Og så gik vi hen og satte ploven i jorden. — —

Hotel St. Pierre, Aurillac, Cantal, France, oktbr. 15.

II
SKOLEN

Siden 70'ernes begyndelse har Frankrig haft den religionsløse skole. Landets børn får i skolerne intet at vide om Gud og hans frelsende værk i Jesus Kristus. Derimod har de en lærebog i moral, der underviser dem i pligterne, de hjemlige, de borgerlige og de fædrelandske. Til gengæld går de børn, som ønsker det, længere „til præsten“ end hjemme hos os, ofte vist fra 8 års alderen 2—3 gange om ugen, mindst 1 time ad gangen. Den katolske „konfirmation“ finder sted ved 11—12 års alderen, men har i og for sig intet med undervisningen hos præsten at gøre; den kan kun udføres af biskoppen, som plejer at komme hvert 3. år til hver kirke. Tidligere har konfirmation og første altergang gærne fundet sted i samme måned (den ene først eller den anden først — lige meget); nu er børnenadver ved at blive almindelig i langt tidligere alder.

Men privatskoler er tilladte, og de har lov til at give undervisning i kristendom, også nu efter kirkens og statens adskillelse og klostrenes og klosterundervisningens om ikke fuldstændige ophævelse så dog yderst hæmmede leven og virken (loven af 1905). En sådan privatskole er Ecole Albert; der står da også over indgangsdøren til skolegården: Etablissement Albert, école chrétienne. Skønt den ejes og beboes af sine lærere, har staten alligevel nu taget den i brug til fangelejr, således at lærerne kun har beholdt deres private lejlighed — de må undervise børnene i lejede værelser ude i byen.

Skal vi tage den lidt i øjesyn? Vi går hen i en af Aurillacs hovedgader: Rue de la Republique. Mellem to af gadens almindelige butiksbygninger fører en smal smøge, få skridt lang, os til den førnævnte dør i muren om skolegården, der altså ligger lige bag gadens husrækker. Man får klosterfornemmelser ved at se den høje mur og den tunge dør og ved at skulle banke på. Men det er en fransk soldat med opplantet bajonet, der lukker op og ind, hvis man har sit adgangskort. Selv når man bliver daglig gæst, skal dette kort forevises. Det giver forresten lejlighed til at gøre den erfaring, at ikke alle franske soldater har let ved at læse; der må undertiden hentes hjælp fra vagten inde i skolen, hvis ene klasseværelse er vagtstue for en halv snes mand.

Gården ligner andre skolegårde: høj mur på de 3 sider, skolen på den 4. Dog mærker vi os et bræddeskur og et halvtag som noget extra. Det første er fangernes køkken, det andet deres noget luftige spisesal. To af fangerne er ansatte som kokke og har den glæde 2 gange daglig af de udleverede sager, som altid er gode og tilstrækkelige, at lave den stående ret: suppe. Det bemærkes, at vel er dette „tema“ stående, men med „variationer“. Der er almindelig tilfredshed med kosten. — Skolen er en noget tung, grå bygning i 3 stokværk til

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

gården, kun 2 til haven, så stærkt skråner grunden. Øverst er lærernes lejlighed og desuden kontor (postkontor bl. a.) for de 4 officerer, der styrer „depotet", som fangelejren kaldes. Tre af disse taler dansk eller svensk, de 2 har endog deres hustruer fra vort hjemlige Nord, har opholdt sig længe deroppe, er godt inde i vore forhold, også de sønderjyske, og har således udmærkede betingelser for at være ikke blot tolke, men fangernes gode og forstående venner. I midterste stokværk er 3 stuer indrettede til fangernes soverum: 36 kan der være i hver, flere, når det kniber! Sengene er toetagede som skibskøjer, men rummer 2 mand i hver etage, 3, når det kniber! Forneden er vagtstuen til højre og et tilsvarende værelse til venstre. Dette sidste turde — siden 24. oktober — have en ret enestående alsidig anvendelse: 9 senge står opstablede t den ene side, de venter på ny fanger; men for at nytte ventetiden lader de sig af og til bruge som tøjsnore, når det regner så meget, at gården bliver mindre hensigtsmæssig som iørreplads for fangernes af dem selv vaskede sager! Dette hindrer dog ikke stuen i at være foredragssal de 6 dage om ugen og kirke om søndagen! Bænke, båret ind fra „spisesalen", et bord og en stol på en forhøjning, som er lavet af nogle brædder med tre liggende bænke under — så har vi en foredragssal. Bordet stillet op mod væggen, og begge (bord og væg) prydet med alt det altertøj, gode venner gav mig med — så har vi kirken! — — — Det var nu skolen. Men så „eleverne", den ganske ny slags, kommen fra et land langt borte, som godtfolk her i staden næppe kender meget til, hvem og hvordan er vel de? En såre broget flok. Her er gifte mænd i alderen nær de to snese, og her er dunhagede ungersvende, som knap er fyldt den første snes. Forleden kom her ny tilvækst: 7 ganske unge, fangne under det store uvejr i Champagne september—oktober; de synes knap udvoksede, så små er de, med barnetræk i uudviklede ansigter, endda de har erfaringer fra et krigens helvede. Her er mennesker, der er vante til at høre, læse og tænke meget, og her er andre, som synes at have levet omtrent udenfor ordets verden, i alt fald udenfor dets varmende magt. Her er dansksindede og tysksindede, og her er dem, der er så lidet udviklede, at der vilde være ringe mening i at tale om et „sind" i den betydning, en national overbevisning. Og her er måske dem med det skadelidte sind, der drejer kappe efter vind.

Korporal Ravisse, en af de franske officerer i Ecole Albert.

Og hvordan skulde det være anderledes, når de er kommen her, ikke efter et „højskoleprincip", men efter den almindelige værnepligts og den almindelige tilfangetagelses — ja, ganske vist med den udvælgende tilføjelse: kun dansktalende Nord- og Mellemslesvigere. En højskoleflok kommer 1) frivilligt, 2) for at høre, dernæst fra hjem, der er i alt fald 3) nationalt enssindede og jo i reglen

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

også nogenlunde 4) religiøst lige stemte, og endelig er flokken ret ens også i 5) alder. Og så kan en sådan flok endda være broget nok; endsige da denne, der på alle 5 punkter er ugunstigere stillet. Det er jo ikke flokkens skyld, men — krigens. Kun ét kan måske undre: at her også er national forskel. Svaret er, at det er omtrent umuligt for alle de mange officerer, som rundt i de franske fangelejre har ordre til at udskille „de danske" og sende dem hid, at granske de enkelte hjærter så nøje; der er nok ofte vel lidt at granske i, eller det er for utydeligt. Undertiden har disse mænd også haft utilstrækkeligt kendskab til sagen, så de har troet, det gjaldt alle fanger fra „Slesvig-Holsten"! Men forøvrigt — om skellet kunde drages helt nøje, vilde det så være rigtigt at gøre det? At stænge et mindretal ude fra en fri påvirkning? Her øves ingen tvang, her tales ikke et ord politik, desto urigtigere at hindre sin egen udsigt til dem og deres indblik til os; hellere prøve at lade færgen gå i daglig fart over Lillebælt, om der også er nogen strøm. — Også på anden måde er fangerne forskellige. Vel er de fleste landmænd, men her er dog også af andre livsstillinger. Her er skræddere og skomagere, murere og snedkere, bager- og smedesvende, urmager og musikantere, en sømand og en kommis, to lærere, en sporvognskusk og en afholdsvært.

Men endelig er der to ting, vi må have bort for at se helt rigtigt ikke blot på denne flok, men på adskilligt flere: *Bort med krigsromantiken!* Krig virker i så ringe grad forædlende på dem, som er med i den. Måske på dem, der sidder hjemme med angsten og savnet og siden med tabet og sorgen, men ikke på dem, der er midt i larmen. Gør farens alvor sig gældende og kalder ad det gode, så gør det blodige håndværk med alle sine grusomheder sig såvist også: Følelserne afstumpes, fantasien plettes, tankerne anvendes til at finde på nye veje til drab, viljen spændes til at yde det mest mulige i ødelæggelsens tjeneste, og det daglige syn af døde i forbindelse med berømmelsen, der vinker og vindes ved „heltedåd", kalder det mod frem, som går under det højtpriste navn dødsforagt. Men man har ikke godt af at lære at foragte sin farligste fjende. „Skøn er døden, som I fik, ingen skønnere der findes." Jo, der gør. — — — Ja, det var jo ikke godt andet, end at så vældige oplevelser må fremkalde mangen ædel egenskab og megen uddybet alvor; men det er dog nok især der, hvor der er adskilligt deraf i forvejen. Det går vist også her efter ordet: Den, som har, ham skal gives, og den, som ikke har, skal endog miste det, han har. Krig er ond, hård og kold, som sådan ikke velskikket til at fremkalde det gode, det bløde og varme; der må *et mellemled* til i alt fald af anden art. Den kan virke som plov og harvetand — og de skal jo også til, men behøvedes vel ikke netop i *den* skikkelse — sædemand kan den ikke være. Vi kan her mindes den troende Tacitus' ord i „Påskeliljen": „Når jeg skal varmes, må der noget til, som *selv er varmt, og det er ikke stålet*, og det var heller ikke Jødens ord." — Men fattig på åndeligt udbytte bliver krigen jo da især, hvor man — som her — er med i den uden af hjærtet at tilhøre det folk, i hvis hær man stod. Så længe det endda kan hedde: Kæmp for alt, hvad du har kært! Men her kæmpedes af pligt. — Der synes ikke at være stor forskel hos flokken her på deres tilstand før krigen og nu, men mange af dem har ganske vist også kun været med et par måneder, ja endnu flere endog kun en: halvparten er fanger fra Marne. De

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

siger selv, indtrykket er hurtigt svundet; så meget lettere, som de blev så dødtrætte på denne ilmarch gennem Belgien og Nordfrankrig, så de tilsidst var sløve for alle begivenheder. At den lange, tvungne lediggang så heller ikke er sund, er jo en selvfølge.

Og så det andet, som mulig trænger til at fjærnes hos adskillige? Ja, *bort med Sønderjyde-romantiken!* Vore kære landsmænd har været under et voldeligt åg gennem 50 år til Tyskernes uaftvættelige skam. Men just fordi det var voldeligt: den *uretfærdige* undertrykkelses, var det ikke *det* åg, hvorom vi med rette siger: det er godt at bære åg i sin ungdom. Snarere kan der siges noget lignende om et sådant tryk som ovenfor sagt om krigen. En romantisk tro på, at Sønderjyderne sådan uden videre som helhed voksede derunder, har da også været mig fjærn længe før denne dag, hvilket — hvis man må citere sig selv — følgende ord kan vise (fra et opråb til Ribeegnens beboere om støtte af den sønderjyske kirkesag, dat. maj 1912). Efter anførelse af en meget stærk fordømmelsesdom over tvangsregimentet dernede, udtalt af to ædelt tænkende Tyskere, der forstår de ulyksalige følger af at fjærne eller forplumre modersmålets kilder for et folk, står der:

„Når Tyskere bedømmer Tyskere således, så *må det jo passe.* Så må hos alle alvorligt tænkende den tale forstumme, at de danske Sønderjyder har det godt. Mennesket lever jo nu engang ikke af brød alene. Og selv brødet kan det forresten blive så som så med dernede, når den vovede og kunstige agrarpolitik om nogle år får ende [underligt at gentage disse ord nu i denne sultetid] og ligeledes, hvis expropriation af jord nu skal til at tage ny fart.

Men bortset herfra har vore landsmænd det ilde; thi medens et hårdt fremmedherredømme ganske vist gærne medfører, at et fåtal af de mest modstandsdygtige vokser under kampen, vokser som mennesker, ved deres ofre, bl. a. ved at sende deres børn til hjemlandets skoler og ved at bygge sig egne kirker, hvor gudsordet kan lyde i moderlandets rene toner og tales med hjærteklang, fordi det tales af en af deres egne, fælles med dem i syn og sind, så vil der altid være et modstandssvagere flertal, der kues, ophører at tænke over højere ting og nøjes med det materielle, *hvis* hjælp ikke bringes. Vi føler det umiddelbart alle, at når en Sønderjyde er kommen dertil, at han siger: „Æ er hverken dansk heller tysk, æ passe mæ sjel", så er han bleven et ringere menneske, så er der gået noget såre vigtigt itu. Under fremmedherredømme bliver mennesker således enten bedre eller ringere end i hjemlandet; men det er *flertallet,* der bliver ringere, når hjælp udebliver. Skolen gør dem *mindeløse,* idet de fremmedgøres for deres egne forfædres historie og bedrifter og umulig kan tilegne sig erobrernes historie som deres egen (men mindeløs bliver kraftløs). Og kirken gør dem åndeligt hjemløse, idet det fremmedklingende ord fra en dem fjærntstående mand ikke kan nå deres hjærter; det fryser på vejen. Kirkerne står jo omtrent tomme dernede (men kirkeløs bliver end mere kraftløs). Under disse omstændigheder tør vi, deres landsmænd, da fremdeles ikke holde os tilbage fra hjælp. Det er også der menneskesjæle, det gælder. De trænger til *ordet,* saa vel som vi."

Ja, tilgiv det lange citat! Men dels er det mig umuligt at sige det klarere nu end da, dels viser det sig af det lille udsnit af Sønderjylland, der er samlet her, at ordene kun passer alt for vel. Her er en flok, som er ypperlig; det er dem, hos hvem tryk avlede modtryk, øget alvor og udholdende kamp for at overvinde alle hindringer, så de fik ordet fat og voksede derved. Dem er det en fryd at tale til; de kan høre alt, fra det letteste til det tungeste. Men her er også en flok, hos hvem det kendes, at forholdene blev for svære, det fremmede sprog i skolen bragte dem intet, hjemmet magtede intet at bringe dem i modersmålet, de fik ingen lejlighed til at gæste danske skoler, og kirken ved hjemmet

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

fik dem heller aldrig fat. De erfarede aldrig, at *det er lifligt at høre.* Snarere mødte ordet dem kun som noget fremmed, svært og kedeligt, og de mistede følgelig al den oplivelse og styrke, der er åndens gave til hver den sjæl, der gribes af ordets magt. Mange af disse har sikkert aldrig hørt et levende ord siden deres konfirmation (og det, de mulig hørte før, blev heller ikke levende for dem). De gør da også et helt uudviklet indtryk, deres ansigter er ligesom ikke ret påbegyndte endnu, og med ørerne hører de tungt, ja enkelte af dem har vist ondt ved endog af rent sproglige grunde at følge dansk tale om åndelige ting, fordi det lidet, de hørte af den art, fik de på tysk. De magtede ingen af sprogene — det ene forkludrede det andet — og de forhutledes derved. *Alt uden egen skyld.* Det er forskellen på dem og ligestillede i moderlandet; thi de findes jo også, men de kan ikke kendes skyldfri. *Her ligger da fremmedherredømmets tungeste skyld og værste forbandelse:* det forknytter og forkuer — åndeligt — flertallet blandt de undertvungne. Var det ikke så, måtte man jo — fra den side set da — komme til det naturstridige ønske, at de blev under åget! At der så ved anstrængelser og ofre, også fra moderlandet, kan bødes herpå, er jo ikke voldsmændenes ære.

Når der da lever en del Sønderjyde-romantik hjemme, skyldes det vel, dels at det gærne er det udmærkede mindretal, vi ser som vore gæster ved sommerbesøgene, dels at der er en nærliggende tilbøjelighed til at lægge en vis glans over de fraskilte og forfulgte. Men som med krigsromantiken så med denne: vi skal blot mindes, at liv kommer kun af liv, og hindres adgangen til livets kilder (i ordet), svækkes også livet selv. *Kun livets ord giver ordets liv.*

Men en fangelejr er ikke et tog af sommergæster. Her er det fuldt pålidelige prøvekort. Og, som nævnt, kortet *er* broget og *må* være det. — At få en så broget skare til at blive en enig, lyttende flok er da ikke nogen særlig let opgave, men den er vel værd at sætte alle sine kræfter ind på. Nederlag vil endda ikke udeblive. — Skulde Sønderjylland atter blive dansk, vil danske præster få megen hård jord at sætte ploven i, mishandlet, vanskøttet jord. Måtte vi da — dær i det store, som her i det små — have de rette kræfter: historisk forståelse, kristelig kærlighed og personlig tålmodighed! — —

Det var lidt om skolen og eleverne. Så skulde vel følge lidt om arbejdet, dets måde og dets æmner. Det bliver der jo nu lejlighed nok til i de følgende breve, og bedre, når arbejdet er nået ind i fastere former. Men også en famlende begyndelse kan det vel have en smule interesse at høre lidt om.

Det var fredag eftermiddag den 22. oktober, prof. Verrier „indsatte" mig i mit ny embede, om vi skal tale i så højtidelige vendinger! Det fandt sted nede i gården i det åbne spiseskur, hvor flokken stod ret, ventende forøvrigt på sin middagsmad. Min tale, der var præget af både træthed og usikkerhed, blev kun en lille personlig redegørelse for: hvem, hvorfra og hvorfor. Ingen bød mig velkommen — en vis velvillig kølighed, nogen ængstelig forsigtighed (af hensyn til hjemmetyskerne), men også en frimodigere hjærtelighed hos enkelte og rynkede bryn hos en helt enkelt. Det var tydeligt nok ikke dem, der havde haft bud efter mig, men Verrier. Begyndelsen var således ikke altfor lovende! Dog stod det mig snart klart, at det var en lykkelig klogskab, der hos de bedste havde

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

holdt det savnede velkommen tilbage. Ethvert varmt ord fra dem havde fjærnet de „blakkede“ eller tysksindede fra mig. Senere har de fortalt mig om deres ængstelse den dag, velbegrundet i tidligere gjorte erfaringer. Ja, når intet ord lyder, bliver der jo da ingen uenighed af den grund. Lyder et ord til en i forvejen ret broget flok, *kan* det jo blive anledning til dybere uenighed, og den føles pinligere, hvor vedkommende skal leve så tæt og tvungent op ad hinanden. En velgrundet forsigtighed også af fjærnere årsag; thi de må jo stadig regne med muligheden af at skulle hjem under fremmedherredømmet igen, og hvad uforsigtighed der skete *her,* kan da komme til at svide *der.*

Om lørdagen blev der på grund af travlhed med adskillige ting (bolig til mig, mulig kirke til fangerne) kun lejlighed til et lille eftermiddagsforedrag over det vist ret heldigt valgte æmne: Concordepladsen i Paris — dens historie — dens navn med understregen af, at det bedste ord til at skabe enighed (concorde) nok var det trylleord, der blev hvisket Ludvig 16. i øret den dag, han blev besejret og sejrede ved dette og døde en kristens død på denne plads, „enig“ med sine bødler, lydiggjort mod dem ved ordet: Golgatha! Her var naturlig lejlighed til at få sagt, at politik skulde de ikke få at høre af mig; mit ærinde var ikke at splitte, men at samle, og at der var taleæmner nok, der var egnede til *det.* — Det gjorde indtryk på dem om søndagen at se „altret“ smykket med de medbragte gaver, måske også at høre ordet om den søn, der var „døden nær“ og om de tusinde fædre og mødre, der, som den kongelige embedsmand, just nu havde kære sønner, der var døden nær i den blodige krig. De var selv undslupne så nådigt; men der sad én fader iblandt os — prof. Verrier — hvis søn var derude, hvor døden hersker. Og at han kunde falde for en slesvigsk kugle, gjorde jo forholdet så meget mærkeligere. Det gav altsammen baggrund for den bøn: Herre! kom, før mit barn dør! Prædikenen sluttede med at fortælle om den store sten på Grindebakken ved Udby præstegård, dens tredobbelte symbol: bøgegrenen, harpen og bispestaven — samt dens indskrift: Og manden troede det ord, Jesus talte til ham, og gik bort.

Næste søndag — for at tage helligdagene sammen — blev den gældbundne tjeners kongelige benådning belyst ved (i dagens anledning 31. oktober) et kort rids af Luthers ungdomshistorie. Hele min lille menighed — ca. 50, vist alle, der var hjemme den dag — gik derefter op og knælede på vor lille af sovetæpper dækkede forhøjning og nød Herrens, vor konges nåderige måltid. Det var en stille, køn stund. Men atter her tilskynder mit indtryk og mine senere overvejelser mig til et: ingen kristelig romantik! Det var vistnok mere dette, at det ene hold drog det andet, at hele det usædvanlige ved pludselig at se dette rum omdannet til noget lig en hjemmets kirke betog dem — mere end personlig trang og længsel hos hver enkelt. Men om så var! Kunde hjærtet ikke nok hente velsignelse endda? Jo, visselig, det skal ikke forkastes; men det tør vist — efter stemningen at dømme, som var over os — næppe stilles ved siden af, endsige over en altergang hjemme i en levende og sammenlevet ungdomskreds. Det vil ikke overraske nogen, som har fået fat på „elevbilledet“ ovenfor. Det er jo — for at sige det igen — ikke „eleven“s skyld, men har sin forklaring i forholdene, især de ugunstige voksekår i hjemlandet. Det, vi havde for om

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

eftermiddagen, var derimod ikke „over ævne", for de fleste da. Her passede modtageævnen bedre til alt det, der blev givet. De fik fortalt om alle altergaverne og deres givere der hjemme. Det var ikke politik, men det var et stykke Danmark, der på en køn og stille måde gled ind i disse unge hjærter (der var næsten ingen ældre hjemme den dag), efterhånden som de fik besked om, at Jærnved havde skænket dem dette broncekrucifiks på alteret, dette røde fløjlstæppe om alteret og dette billede over alteret med tre optrin af den hellige Frants' liv (i en tredobbelt ramme i kirkelig spidsbuestil — købt i Paris); at Odder havde skænket dem den smukke 7-armede Titusstage og de to større 1-armede stager; at sølvkande og disk — fra Tikøb — oprindelig var kommen fra slesvigske forstmænd som jubilæumsgave til en nordsjællandsk embedsbroder og nu gennem dennes sønnedatter skænkedes igen til slesvigske fanger til helligt brug; at lysene var fra præstegården i Vamdrup, og vinen fra en teologisk professor i København og fra præster i deres eget lille slesvigske hjemland; og at der endelig kunde ventes en smuk alterdug henad jul fra de to præstegårde i Farup og Jærnved. Den stille glæde og tak, der da gik gennem forsamlingen, fik tydeligt udtryk hos en enkelt bagefter på alles vegne og sendes nu sammen med min fornyede tak til alle I kære givere der hjemme. Hvis det kommer til at gå nogenlunde med min ny, lille menighed og mig i vort daglige samliv, har I ved eders gaver bidraget eders til, at hjærterne kom i drift henimod hverandre. Der er i det mindste èn menighed der hjemme, som, uden just at nævne vort navn, tager os med i sin søndagsbøn. Vi husker også på jer ved vor daglige fælles morgenandagt, både jer nord og dem syd for de skillende pæle. Måtte den Gud, hvis gærning og glæde det visselig er at samle og hele, også høre vore tanker og bønner i den henseende, så alt det må få lov til at være sammen, som gærne af hjærtet vil sammen være! I vor fælles kirkebøn her må jo meget udelades af den vante bøn eller blive til stille tanker; vi har jo ikke fælles konge eller fælles land, ja end ikke fælles ønske i så henseende. Men mange af os mødes dog med eder i det fælles suk til Gud: giv os nu et Danmarkskort, hvor alt dansk igen er vort!

Men kunde fangerne glædes ved disse gaver fra Danmark, så steg deres glæde dog vist næste søndag endnu et par grader ved en langt mindre gave. Vi havde holdt vor Allehelgensfest om formiddagen og mødtes så, som de tidligere søndage, ved tretiden til nyt samvær. Et lille landkort var midtpunktet. Det faldt mig ind at rulle det op for dem med den blinde side vendt mod dem. De så, studsede og lo lidt usikkert. Omkring! Åh! Det lille land syd for Kongeå! Genkendelsens og hjemkærlighedens glæde! De havde jo ganske vist ikke været så længe borte som matrosen, og dog — „de havde ej set det fædreland i mange Herrens tider", for når man oplever meget, synes man jo, det er så længe siden. Så kom de en for en op til mig og pegede på den lille plet, de havde allermest kær, og sagde deres navn til. De var så kønne i det øjeblik, for hjærtet levede op og fik hele magten; der lyste så mange barnlige smil.

De tre søndage danner — med hensyn til gaver — tre trin: Vorherre selv som kristengaven, det gamle fædreland med sine danske gaver, deres eget lille hjemland, som kom i sit kendte billede. Flokken tog bedst ɔ: dygtigst mod

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

denne sidste. At føre dem rigtig op, med fuldt og helt hjærte op ad de tre trin, det må nok så blive opgaven. — — —

Sådan har arbejdet altså set ud disse første helligdage. Men nu de søgne? Ja, vi blev straks enige om to daglige møder. Kl. 8 holder vi morgenandagt: et stykke af Hoffs bog, 2 sange og bøn. Kl. 3 foredrag eller højtlæsning. Og her er det, det kniber at få de rette æmner; thi de tunge øren skal have lette ting, så uvante som de er med at høre. Og for den lille udmærkede, hørevante floks skyld, der fik ørerne godt åbnede på høj- og efterskoler, måtte æmnerne jo heller ikke være for lette og kendte. — Der er vist allerede fejlet til begge sider. — Min egentlige plan: en række sammenhængende bibel- og kirkehistoriske foredrag må der ventes med lidt endnu, også for om mulig at få dem med, som endnu er ude på arbejde. (Ialt er her nu 167, hvoraf kun 40 slet ikke har været hjemme siden 22. oktober. Snart er her 100 hjemme, snart færre.)

Krigsfange Hans Madsen fra Roest i skolegården foran hoveddøren.

Det faldt så lige for at begynde med en række rejseindtryk fra Paris og London med dertil knyttede historiske oplysninger (mit forrige — første — brev er et kort sammendrag deraf). Det kunde komme så frisk fra oplevelsens fad og smagte vist de fleste ganske vel. Så fulgte i lidt tilknytning til deres egne krigsoplevelser de partier af E Bindstouw, hvor Jens Jensen og Rasmus Owstrup er ude i verden i samme ærinde. Det er morsomt at sidde i Frankrig og læse nørrejysk for Sønderjyder og føje forklaringer til til alle den brave Jens Hueskræmers franske misforståelser! Så har vi i dagene omkring Allehelgenssøndag haft et par skildringer af lutherske „helgener", og en dag billeder fra den franske front med skønne soldaterbreve fra unge katolske „helgener". Dernæst en hel uge Goldschmidt. Først foredrag om ham som den ensomme, der ikke var med i „helgenkæden", og så læsning om et par af hans ensomme sjæle: „Avromche" og „Arvingen". Skønt denne sidste for en stor del blev fortalt, trættede den dog de tunge øren; den er for fin, for sykologisk. Men når de så dagen efter får „Abekatten" og lidt om dens berømte forfatterinde, flokkes de igen og klapper af glæde, når herren tages ved sin snøvlende næse, og frøkenen raser, medens de smægtende unge får hinanden ved den medfølende og forslagne tjeners hjælp! — Så gav den 14. november anledning til et lille ungdomsbillede af Øhlenschläger med de malmfulde vers om Hakon Jarls død som bevis for hans „gennembrud". Og den 15. november til at mindes Frederik 7., skønt det af nære grunde ikke kunde blive noget helhedsbillede. Treårskrigen blev *ikke* nævnt. Og endelig gav en direkte anmodning om „Per Gynt" lejlighed til et foredrag om Ibsen og oplæs-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ning af „Terje Vigen“ samt i 4 møder gennemgang af det berømte dramatiske æventyr, der har fængslet dem over forventning godt. Havde vi ikke så god tid til det, var det jo også mislykkedes. Forresten gav dette anledning til en smuk søndag eftermiddag (i forgårs). Vi har nemlig en musiker i flokken, et sjældent tiltalende ungt menneske. Han gav os på sin violin den musik, der hører til 3. og 4. akt, som netop faldt for i søndags, altså Åses død og Solvejgs sang. Foruden at han lod sit 9 mands kor synge 4—5 sange firstemmigt. Da var der stemning over forsamlingen!

Ja, sådan krydser vi omkring foreløbig; mange æmner, ikke mindst slesvigske, må vente. — Men vi har da også andet for. Efter morgenandagten bliver vi gærne sammen lidt og samtaler på nærmere bekendtskab. Og engang hver 8. eller 14. dag, når solen skinner, får vi lov at gå — med bevogtning naturligvis — et par timer ud i den skønne egn. Sådan tur netop i dag: klart solskin, stille frost! „Tre mand høj“ — latter og spøg! Så tændes snadden, og det daglige humør, der forresten er udmærket, stiger endnu et par grader, og den storladne natur får lov at gøre sin gærning på friske, modtagelige sind: vi drikker med glæde Guds solskin ind!

Den $^{23}/_{11}$ 15.

III
STEDET

I gamle dage var Frankrig inddelt i landskaber eller provinser. Et af disse var Auvergne, et højland i Sydfrankrigs midte med omtrent lige langt til den italienske grænse i øst og den biscayiske havbugt i vest. Hovedstaden var Clermont Ferrand. I revolutionstiden inddeltes landet i mindre departementer (amter), 89 ialt; siden tabet af Elsass-Lothringen: 86. Auvergne blev til tre sådanne, det sydligste af dem hedder Cantal, og hovedstaden her er Aurillac. Den er altså sædet for en amtmand eller prefect, og prefecturbygningen er midtpunktet for departementets styrelse; den bærer da også det dobbelte kendemærke for offentlige bygninger: Republique française og: liberté, égalité, fraternité (frihed, lighed, broderskab). Selv på kirkerne ser man nu, efter 1905, disse tre ord.

Aurillac er af en sådan amtsby at være ikke særlig stor, 18,000 indbyggere, og må dog efter forholdene i Auvergne kaldes det; thi bortset fra den gamle provinshovedstad Clermont er byerne små: 2—4000 mennesker, foruden naturligvis landsbyer meget mindre. Auvergnes højland hører nemlig til de meget gammeldags egne i Frankrig, alt her er som i vore oldeforældres dage, hvad skikke og levesæt angår, og landboernes behov for købstadens varer såre ringe. De sælger deres egne produkter på torvet, men går snarere hen i sparekassen med de vundne skillinger end i butikerne. Når vi giver 1 krone ud hjemme, giver de en 5 øre ud her, siger vore Sønderjyder, der jo kender forholdene ganske godt fra deres arbejde ude hos dem. Men deres landbrug og indtægter er også derefter; derom nærmere siden.

Det vil da ikke undre, at også byen Aurillac har bevaret gammelt udseende og gamle skikke. Ikke en eneste gade er brolagt, kun fortovene har af og til

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

et stykke fliser. Men oftest er der kun grumme lidt fortov, da hele gaden er yderst smal, ikke altid for to vogne at mødes. Når dertil kommer, at gaderne krummer ud og ind, og at de 3—4 stokværk høje huse altid minder om klippevægge ved deres grå, tunge og dårlig holdte façader med de mange sprinkelskodder til vinduerne, så forstås det vist, at man føler sig som vandrende i bunden af uregelmæssige klipperevner, kun med den forskel, at både luft og føre sidstnævnte steder er bedre end i de tæt beboede og stærkt befærdede „snævringer" i Aurillac. I tørt blæsevejr, som forøvrigt ikke er hyppigt, står der en støv fra disse slidte landevejsgader! Og meget ren kan den ikke være, da en skarnbøtte i hus eller gård er et ukendt begreb her; dagen igennem går man ud og lægger sin aske og andet affald i rendestenen foran sit hus, og vel kører skraldevognene hver morgen, men meget kan jo i døgnets løb være spredt af blæst og færdsel og — ikke mindre — af de talrige hunde, der stadig er i aktivitet ved dyngerne.

Kun en enkelt gade — den nyere stationsvej — er bred, lige og jævn, og husene knap så tunge. Det er bag dens nordlige husrække, at Ecole Albert ligger. Den udmunder i et ganske kønt lille anlæg med smådamme og vandspring — vand strømmer ned fra de høje åse omkring byen allevegne. Overfor anlæget har vi byens store domhus (palais de justice), en moderne, monumental bygning ikke at forveksle med rådhuset (hotel de ville), der er lidet anseligt. Ellers er der egentlig kun et virkelig smukt hus i byen, men det er til gengæld *så* stilfuldt med sine gotiske dør- og vinduesornamenter i den levende sten — a la selve Notre Dame i Paris — så man står stille og fryder sig over gammel ædel stil og skønhedssans. Det er „konsularhuset", hvor byens styrere, de to konsuler, regerede i gamle dage, da Aurillac havde sin „forfatning" efter romersk mønster. Nu bruges huset til sparekasse — hvortil det bedste ikke er for godt; thi er der noget, den jævne franskmand kan og ærer hos andre som hos sig selv, så er det dette at spare. — Ellers har byen af større bygninger: kaserne; en mærkelig stor, ny pigeskole; to kirker og et par mindre kapeller. Desuden et tomt nonnekloster med en uhyggelig kold og mørk kirke. Klosteret er ved at omdannes til skolepensionat for kvinder. Vi kunde have lånt denne kirke, men foretrak at indrette os hjemme i skolen, så utiltalende var denne forladte helligdom. I det hele gør både kapeller og kirker her et kummerligt indtryk: indvendig fyldte med billigt stads på de mange altre, udvendig forfaldne og med andre huse klinede op ad sig. Den ene kirke har f. eks. hele to butiker byggede op til koret, så dette ganske skjules af disse to ansigtsbylder. Iøvrigt bærer samme kirke det ejendommelige navn: Notre Dame aux neiges (vor frue på sneen). Sagnet lader den blive bygget af nogle mennesker, der et steds her i nærheden var ved at omkomme under snefog eller sneskred, men blev hjulpne af „vor frue". Den anden kirke kaldes domkirke, er også større, men har samme flitteragtige indre og forkomne ydre. Men den har et dejligt klokkespil tårnet, det frydede mit øre på en herlig søndagstur, da solen lokkede mig, efter vor egen gudstjeneste, ud på de pragtfulde bakker nord for byen. Den dag blev Aurillac mig smuk, som den lå der under mig i fugleperspektiv, i søndagsstilhed med klokkelyd og søndagsfryd — en lun lærkerede i den grønne dal med

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

klokkens lærkesang over sig i den høje, rene luft. Deroppe på det lunende nordlige bakkehæld troner iøvrigt en bygning, ikke at forglemme: det gamle slot St. Etienne, hvis ældste tårne er ældre end Thyras virke derhjemme hos os. Så byen har da også sit Akropolis ragende højt op over alt andet. Nu er adelsslægten deroppe uddød, og slottet omdannet til militærhospital. Af og til må også en syg Sønderjyde derop, så får man lejlighed til at betræde de slidte trin i et tårn, der — i passende afstand — har stået og set på hele Danmarkshistorien lige fra Gorm den Gamle til Christian den Unge. Iøvrigt er det meste af borgen fornyet for en del år siden, men der *er* tårne fra 9. århundrede.

Skal vi, mens vi er på vej, gå endnu højere op! Så sætter vi os op at ride på bakkeåsens ryg og ser os ud så vide. Det lønner sig; thi er byen ikke nogen skønhed, er dens omgivelser det desto mere. Hvad skal vi ligne Cantal og det hele Auvergne ved? Et hav i mægtigt oprør med milelange, tårnhøje, skumtækte bølger? De lange åse har sne på ryggen, grønne sider og frodige dale med saftigt græs, hvor bække i eng henrinde. Ja, men en sådan sammenligning gælder dog kun i allerstørste almindelighed. Så regelmæssig er naturen ikke som et stivnet hav med ligeløbende dale og kamme. På egnen netop her vilde det ikke passe. Men! Vi har lige haft en uges astronomi på skolen! „Betragter månens bue, når den er halv at skue!“ Lad denne halvdel forestille en dalsænkning. Så tænker vi os 5 bjærgkæder med 4 dale (og bække) på den anden halvdel, stilende alle ind mod centrum. Sådan mødes 4 dale her. Den ene — med åen Jordanne — er den, hvor Aurillac ligger lige ved udløbet i den store dalsænkning, hvis fjærne runding så hæver sig i jævne skråninger så langt bort, øjet kan række. Hvor dalene mødes i den halvmåneformede sænkning, løber også deres åer sammen og baner sig siden vej vester på ud til floden Dordogne. Bjærgskråningerne er frodige, undertiden dyrkede, oftest varige græsgange, indhegnede med det, der giver landet sin kulør, sit levende præg: tætte buske af tjørn og brombærranker o. lign. forneden, og højstammede træer derover: poppel, eg og birk. I disse indhegn går så de ringlende køer sommeren igennem, hvis man da ikke ejer sætere længere borte og højere oppe, så de kan drives dær hen. *Dær* går iøvrigt oftest store fåreflokke. Mens vort landskab derhjemme har de små og bløde linjer — på det jævne — får dette de store og stærke. Og mens vort bevæger sig med årstiderne gennem hvidt — sort — grønt — gult, er dette næsten uafbrudt grønt: grønne agre, enge, træer (ringe korndyrkning, mest nær gårdene i dalbunden), kun spættet med hvidt

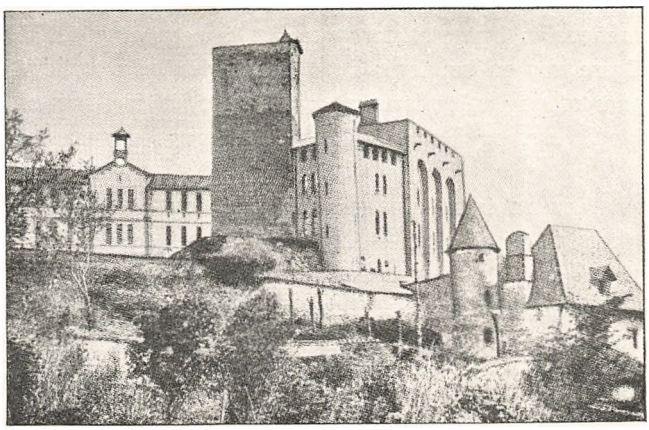

St. Etienne.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

på de højeste kamme en stor del af året. Den ås, vi har for øje her lige overfor byen, er således fjærnt mod øst tindrende hvid fra november til maj. Man behøver blot at stikke sit hoved lidt ud af vinduet for at glæde sit øje ved dens rene sne.

Iøvrigt ligger en ikke uinteressant gætning nær angående dette landskab og denne bys forhistorie. Aurillac kan betyde Aureliani acus eller locus. Så skulde byen stamme fra kejser Aurelian † 275. Det kan også betyde Aurilacus, guldsøen, stedet, hvor man fiskede guld eller rigdom af en sø. Når man nu betragter byens skønne våben henne på byens skønne hus (den forannævnte konsularbygning): Frankrigs 3 hvide liljer på azurblå grund i øverste felt og gyldne muslingeskaller på rød grund i nederste felt, og sammenstiller dette med, at der skal være fundet guld, og navnlig at der findes muslingeskaller her ude i halvmånedalen lige vest for byen, er den gætning vel ikke så urimelig, at dalen tidligere var en sø, hvor de 4 åer løb ud, og at der fiskedes velstand op af den: snarest dog vel i form af muslinger. Siden har så her som andetsteds landet hævet sig, og åerne med det, så deres og søens vande har brudt sig vej bort.

Men er dette kun en luftig gætning — vi har måske ikke haft godt af rideturen på åsens ryg! — lad os så stå af og gå et par skrænter ned. Så noterer vi følgende træk af byens *virkelige* historie:

Anno 894 grundede den hellige (grev) Giraud her et abbedi, der blev meget blomstrende og ejede godser helt ned i Spanien. Dette beherskede i lange tider ganske byen, indtil den ca. 1300 frigjorde sig og fik sit gamle, selvstændige styre ved konsuler igen. Det er jo en af de store linjer i middelalderens historie, der her ses gentage sig i det små: kirkemagtens stigen og synken. I dette abbedi fik blandt mange andre en af omegnens drenge, Gerbert, sin opdragelse, og hans lærdom gjorde ham snart berømt. Det er ham, der på studierejse i Spanien lærer arabisk videnskabelighed nøjere at kende og derved ledes til at indføre det arabiske d. v. s. vort nuværende taltegnsystem i Europa og således lægge en ny grund for matematiken. — Politisk klogskab og kirkelig fromhed bragte ham først på ærkestolen i Reims og siden på selve pavestolen i Rom. Han er den første franske pave (Sylvester II 999—1003), og den første, der i varme ord minder det kristne Europa om det af Muhamedanerne undertvungne Jerusalems sørgelige kår. — Byen Aurillac har hædret sin berømte discipel med en statue.

Efter at have frigjort sig fra abbediets styre blomstrer byen og bliver berømt, dels ved sine guldsmede, dels ved sine dristige købmænd, der øver udstrakt handel. Men alt sygner hen og ødelægges under 100-årskrigene med England og under de senere religionskrige, hvor Calvinister og katoliker skiftes til at have magten i byen, indtil disse sidste endelig en augustnat 1581 vinder en blodig sejr over de første herinde i selve byen. Den trompet, hvormed Calvinisterne hin nat havde kaldt til angreb, opbevares nu på museet, og siden da synes basunen ikke at have givet nogen synderlig klar kristenlyd i denne by. I alt fald gør gudstjenesten i byens kirker et sært ceremoniagtigt indtryk: dær ligger folk 2—3 kvarter på deres knælestol og *siger* deres rosenkrans og udvendiggør bønnen, mens præsten enten udfolder alterceremonier eller læser en hel del højt fra præ-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

dikestolen (knælende), hvori menigheden falder ind atter og atter med vedtagne ord. Det synes fattigt for både ånd og hjærte.

På en af byens små pladser har et tarveligt hus et tarveligt skilt over døren: evangelisk gudstjeneste. Dær — i en almindelig sal — kommer en evangelisk præst af og til, det er alt nu fra calvinsk side. Lige overfor, midt på pladsen, står et monument, der griber: en ung, segnende soldat med fanen endnu løftet. Således mindes 1870. Og den tanke melder sig: trænger Frankrig ikke til evangelisk kraft for at forvandle ikke blot hint nederlag, men så mange andre af anden art til virkelig sejr? — Der sidder en ung, tiltalende officersdatter ved siden af mig ved hotellets bord; hun går til messe kl. 7 hver eneste morgen, men på mit spørgsmål en dag, om hun kunde og vilde modtage en fransk bibel af mig, til tak for, at hun taler fransk med mig, svarede hun: „Vi må kun læse bibelen på latin, men jeg kunde jo prøve at spørge om lov.“ — —

Da religionskrigen stilnede af, fik Aurillac atter en god tid. Den berømte Colbert opmuntrede kniplingsindustrien, og byen her blev netop et af midtpunkterne. Som vi på samme tid hjemme får Tønderkniplingen, fremstilles her den beundringsværdige „point d'Aurillac“. Morsomt nok, at Vestslesvigere skal få til huse her en tid. Og just i den sidste menneskealder er den på begge steder næsten uddøde industri ved at leve op påny, både i Tønder og Aurillac. Af anden industri kan fremhæves træsko (det er en ren Silkeborgegn), kunstsnedkeri og garveri (de mange kreaturer) og især paraplyfabrikation: 1200 mand laver her halvdelen af Frankrigs paraplyer.

Nå, undskyld, dette historiske overblik blev nok for langt. Vi må forlade bakkerne og ned i byen. Lad os da gå lige midt ind i en sådan nutidsvirkelighed som et lørdagsmarked på pladsen her uden for hotellet langs med Jordanne. Så skal vi også få at se, at er Aurillac ingen særlig smuk by, er den i alt fald broget og livlig.

Tidlig om morgenen kommer de rullende: små kærrer på to hjul, større vogne på fire. Forspændingen er æsler så små som månedgamle føl, stude så store som jævn gode heste, røde køer med lange horn, almindelige småheste og undertiden de sære bastarder: mulæsler og muldyr. Når så æslet skryder, omtrent som når man saver med korte træk i knortet træ, og alle de andre giver deres bidrag til koret, og sælgerne råber, og køberne snakker i et væk i et sprog, man ikke forstår, og når man så er i humør til at høre på al denne larm og se på alle de varer, der krammes ud af vognene: grøntsager, æbler, pærer, svedsker, appelsiner, kastanjer, kartofler og løg — foruden favnebrænde og gyvel (til kaminerne), der kommer i en mængde af høje læs på tohjulede kærrer, ja, så kan man blive revet grundigt ud af sin egen tankeverden og plantet kraftigt ind i et stykke usminket nutid. Pave Gerbert (Sylvester) derhenne ved den ene ende af pladsen løfter sine prædikende hænder mod al denne verdslige larm. En af Napoleons generaler (født her) vender ved den anden ende af pladsen ryggen fornemt til hele denne civile uorden. Og hvis stadens smægtende troubadurer fra gamle dage (den har haft flere af dem) pludselig besteg musikestraden derhenne i pladsens midte, vilde de næppe kunne holde tonen overfor dette blandede kor af kraftige disharmonier. Mindre musikalske sjæle tåler det bedre.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Det har moret mig meget at gå og høre og se på dette sydlandske folkelivsbillede.

Hvor disse folk dog snakker. Også med hænderne. Men tro ikke, de er finere eller lettere eller hurtigere til deres gærning end vi. Snarere modsat. Klæderne er meget tarvelige og ikke særlig rene. Børnene går lige så tungt i deres træsko som vi. Man bliver jo heller ikke hurtig af at gå foran sin studevogn eller af at køre med et lille langsomt æsel. Eller af at træde i disse tunge, ofte lerede bakkeåse derhjemme. Forøvrigt er det mindst lige så hyppigt konen som manden, der kører til torvs. Men det bliver snakken jo ikke mindre af. Om forladelse, ærede læserinde! — Vi glemmer ikke at mærke os deres ejendommelige forspænding: mens seletøjet til heste og æsler er omtrent som vort, nøjes køer og stude med et par pandetræer, der ved læderremme gøres så faste til enden af vognstangen, som føres op lige til hornene, så dyrene slet ikke kan røre hovederne. De går, som de havde gigt i nakken. En ubehagelig stilling i fluetiden. Men stærk må en studepande være, for den kan trække et læs hø ind på ladeloftet og op til hanebjælken over de tidligere læs!

Det går sejgt, men det går. Og kusken gør intet andet end at gå foran og vise vej med sin lange stok, som han af og til lægger læmpeligt ned mellem hornene, ledsaget af et godmodigt tilråb. Stokken har ganske vist et lille søm i spidsen, men det er sjældent, at føreren går bagom og bliver driver med det. Det er jo det, der har den ære (men Saulus til skam) at være det eneste jordiske „redskab", Jesus har nævnt efter sin himmelfart („stampe mod brodden").

Sådan ser altså en torvedag ud. Rigtige markeder findes nemlig forår og efterår med egnens talrige kreaturer. Og markederne har deres helgennavne: Sct. Urbans og Sct. Martins, lige så godt som vi har haft vort Sct. Olufs i Århus. Nylig var her hestemarked i 3 dage: fredag, lørdag og *søndag*. Så lidt betyder altså helligdagen, helgenerne sagtens ikke mere.

Så er her en anden ting, der giver byen præg: vaskningen ved floden. Jordanne med sit bibelsk klingende navn (Israels Jordan hedder dog på fransk Jourdain) danner små vandfald under sit løb igennem byen (se billedet), des lettere ovenfor disse at stemme noget af dens vand ind i en sidekanal. Denne føres så frem langs en husrække under fortovet. Således lige her under hotellet. Men af og til, hvor husrækken ved at træde tilbage giver mere plads, kommer kanalen frem uden dække, spaltes i to og får et tag på nogle stolper over sig. Under dette tag kan så dag efter dag ligge 20—30 kvinder og vaske. På pladsen

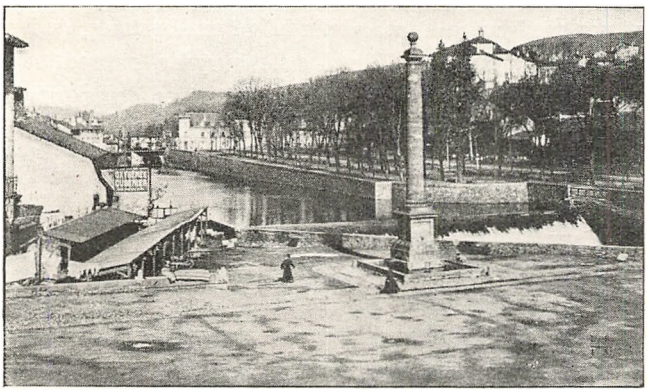

Jordannefloden gennem Aurillac. Vaskeskur til venstre.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

mellem kanalens to grene har de deres fritstående gruekedler. Og så går det løs! De snakker ikke i deres lommer, disse brave slidere, som har samme brede humør som vore madammer ved Gammelstrand, også samme korporlige bredde både for og agter. — Det er dog lykkedes mig at få anvisning på en anden vaskerkone: en stakkels fattig Belgierinde, som med sine børn er skyllet i land her efter det store skibbrud derhjemme.

Ellers er flid og foretagsomhed måske ikke særlig fremtrædende her. Auvergnaterne rider i det hele ikke den dag, de sadler, de snakker vist vel meget. Et enkelt tilfælde her ramte mig og er så morsomt, at det er blyanten værd. Af mine landkort var et over Europa kommen uopklæbet med. Altså blev det bragt hen til en forretning her. „Jo, det skulde blive sendt til Paris, dær kunde de bedre, og om 4 dage skulde det være her igen". Vi vented i uger, vi vented i tre. Manden havde besindet sig og ladet en herværende glarmester få det, og det måtte snart være færdigt. Forskellige uheld forsinkede dog. Endelig en søndag middag antræffes glarmesteren og betror mig under mange gebærder og end flere ord sit sidste uheld: igår var det så godt som færdigt, men så var hans hund da kommen til at rive i det og havde ædt $^2/_3$ af det. Tableau! — Hunden er forøvrigt dansk, føjede han til, om det kunde formilde. Da svulmede mit hjærte, ikke af vrede, men af nationalstolthed. Når en dansk hund kan få magt med $^2/_3$ af den krigende verdensdel, hvad da hele den danske hær. Du må telegrafere hjem, at de øjeblikkelig mobiliserer, så har vi fred inden jul! — Nå, men nu skulde der komme et helt nyt kort fra Paris om 2 dage. Altså bragte min uforglemmelige glarmester mig 4 dage efter mit gamle kort. Hunden havde angret og tilbageleveret! Iøvrigt var det nærmest Atlanterhavet og Island, den havde forset sig på, og det gør jo ikke så meget. Vi synes henne på skolen, at det er værdifuldere, end før det blev ædt; thi det er jo nu ikke blot geografisk, men også historisk. Kun skade (for glarmesterens sandhedskærlighed), at hunden efter en kenders undersøgelse må antages at stamme fra Bordeaux!

Men en enkelt kan ikke være billede på alle. — Et samlet indtryk af beboerne får man bedst ved at færdes henne omkring anlæget ved 10-tiden. På denne byens pæneste plads ligger også den største boghandel. Her kommer morgenbladene fra Paris kl. $9^1/_2$. Så mylrer man frem fra de snævre gader, unge og gamle, for at læse de sidste alvorstidender. Gående, stående, siddende bliver de dær i nogen tid. Og så slår det en, at ligheden mellem disse ansigter og dem, man kender derhjemme, er langt større end forskellen. Ja, for det er de samme sjælehistorier, der opleves. Her kommer en forslidt og støvet mand, dær en skuffet og modløs kvinde. Her en selvsikker herre, og dær en dame med hat og holdning. Men så kommer der igen en morlil med fred og med mildhed, og dær en mand med alvor og kraft. Og dær er en munter ungdomsflok med forventning i øjet, og her en skare skolebørn med smilehul på kind. Her mødre og hustruer med slør for blege træk og sorgens sagte trin, og dær en flok soldater med taktfaste skridt og besluttede miner. Ja, det er endog hændet mig gang på gang at møde slående lighed mellem den enkelte her og den enkelte hjemme; selv en udpræget skikkelse som gamle Morten Eskesen har en genganger her: samme spændstige gang trods årenes tal og samme frejdige åsyn og kærlige blik.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

I sådanne stunder bliver verden både mindre og kærere, thi mere kendt. Det er, som man kender og holder af disse mennesker, fordi man aner samme sjælehistorier som hos os derhjemme. Sproget og et og andet ydre fjærner, men ansigternes udtryk bringer atter nær. Paulus' ord: nådegaverne er forskellige, men ånden er den samme, er falden mig på sinde i den ændrede form: sprogene er forskellige i syd og nord, men ånden, hjærtets oplevelse, kan være så helt den samme; da bliver linjerne i ansigterne også væsentlig ens. Hvad der derimod naturligvis vil være forskelligt, er forholdstallet: I en åndelig forhutlet egn vil de forkomne ansigter være flere, og de skønne og rene ansigter være færre end i en egn, hvor ånd og liv er bleven hjærterne tilbudt og taget ind i sjæl og sind. Det kan endogså arves: En dansk læge holdt foredrag for et sogns skolebørn i sognets forsamlingshus; mens han talte, slog det ham, hvor mærkelig mange af disse børn der dog havde smukke og gode ansigter. Ja, for der havde i 40 år været meget sundt åndeligt liv i det sogn. Gode kristne hjem — gode ansigter. — Vi har set landboerne, når de kom til torvs herinde. Vi må en tur ud til dem og se deres forhold lidt nøjere. Den rigtige Franskmand smiler lidt ad bonden i Auvergne, det er nu hans Molbo eller Lollik. Som vi siger hjemme: Herregud! er De fra Rødby, hedder det her: Åh! han er hverken mand eller kvinde, han er fra Auvergne! Hvis der er lidt om det, skyldes det nok de sociale forhold. Jorden ejes endnu væsentlig af godsejere, der bor i slotte, snart ældgamle adelsborge, snart moderne storvillaer, og som er millionærer på fæstebøndernes bekostning. Hos selvejerbonden står det bedre til, omend både bolig og arbejdsmetode har præg af egnen. Lad os besøge en af hver slags.

Bryllup i Auvergne.

Selvejeren derude i Combelles, ca. 10 kilometer herfra, er ved fronten, hans kone må klare det selv. Til hjælp har hun en pige, en 17 års knøs og sin 12årige datter. Og så får hun lov til at leje 5 fanger her fra Ecole Albert. Hun er livlig, gæstfri og ferm. En kop kaffe straks gør godt ovenpå cykletur, en frokost siden, og efter en rundtur i marken endda en kop te. Det ejendommeligste er køkkenet. Dagligstuen, meget lidt brugt, er kun sparsomt møbleret, men køkkenet des mere: Rækker med tallerkener, fade, krus; skuret bord, uden dug ved måltidet, står midt på gulvet, to løse bænke flankerer. Den åbne kamin er så stor, at der kan sidde to mennesker ved hver sidevæg derinde (lunt!) og 4 foran. Hele husstanden får let plads omkring samme ild. — Fangerne kom hjem til middag (eller frokost — de to måltider kl. 12 og kl. 5 er væsentlig ens): tynd suppe, tykke pandekager, ostebrød og flæskebrød og et glas vin, alles drik her. — Stuehuset er som allevegne kort, men i to stokværk. — Udhusene bygges

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

altid på så skrå en grund, at den ene gavl omtrent rører jorden med tagskægget, så kan høsten køres lige ind på loftet. — I en meget mørk stald stod en snes meget almindelige røde køer, deres foder er hø og vand tre gange daglig; til ungkreaturerne anvendes både roer og kager i mindre mængde. I en stor boks går alle kalvene; når der skal malkes, kaldes de ud ved navn, malker hver sin mor „ned" og „efter", mens malkepigen altså kun tager den midterste mælk. Auvergne er berømt for sin ost. — Et par små morsomme, sproglige oplevelser fra den kostald. Datteren, der jog en kalv ind, sagde „De" til den (allez! ikke va!), i den grad er flertalsformen almindelig på fransk. — Mere hjemligt, men også mere overraskende lyder, inden mit øje har vænnet sig til staldens mørke, en karlestemme ud fra dette mørke til mit intet anende øre: nå, ka' do hum' dæ! Da er det en af fangerne, der er sat til at fodre! [Hønsene her i egnen må også være danske, for når den lille, livlige 13 års frøken hernede ved hotelbordet efterligner deres kaglen, siger hun: godt, godt, gør ægk!!] Ellers var fangerne sysselsatte med at hugge gyvel til optændingsbrænde. Marken var meget vidtløftig og meget frugtbar, men lå for en del hen med disse gyvelbuske. Ringe kornavl, gammeldags redskaber, dog bruger de damptærskeværk og har en ejendommelig plov til skrænterne: den er dobbelt ɔ: vender ganske lignende skjære og muldfjæl op som ned, kan altså vendes om ved furens ende og pløje også på tilbagevejen, ellers måtte man „hente fure", da man naturligvis ikke kan pløje en opad faldende fure. Tærskes der med plejle, står gærne en mand og holder ved neget, og 2 eller 4 banker løs! —

Medens denne gård ligger i højden med herlig udsigt ned i dalen og ud over vidderne til sneen på de fjærnere åse, så er fæstegården i Fabreques lavt nede både på den ene og den anden måde. Et formiddagsbesøg førte mig derud, fordi der også dær var 5 fanger i arbejde. I dalen, hvor også Aurillac ligger, har denne gård, kun 5 kilometer herfra, sin beskedne plads lige ved siden af ejerens slot, der ligger fornemt i sin lune park bag et højt gitterværk langs dalens chaussé. Op ad den våde skrænt, hvor vandet stadig siver ned, ligger, spredt i uorden, 4 bygninger, og en 5., kostalden, endnu højere oppe. Udhusene er — som altid her — grå og tunge og synes altfor store; i et af dem var der næsten kun en masse vognskrammel, i et andet de fire kørestude og de yngre „lærlinge", i et tredie hestene; og de 30—40 køer som sagt adskillige trappetrin højere oppe ad den våde, lerede skråning. Altid sådan, at læsset kan køres lige ind på loftet og væltes af. Med stuehuset var det ulig interessantere. Det bestod af en højere og en lavere del, dog begge på to stokværk og i sammenbygget forlængelse af hinanden. I hovedbygningens nedre stokværk: bryggers og kogerum til svinefoder, i det øvre dagligstue, soverum og køkken, dette sidste ganske som i den førbeskrevne gård, kun tarveligere og foruden med alt til spisestue og køkken henhørende tillige udstyret med en stor seng! — I den lavere forlængelse af stuehuset boede 5 af vore fanger under så ejendommelige forhold, at en nøjere beskrivelse måske tør påregne interesse. I nederste stokværk 5 små svinestier med tilhørende små løbegårde foran. Rendestenen udenfor disse (langs det hele stuehus) stemmedes op med en halmvisk, når der skulde muges, så løb dens vand ind i løbegården og bar gødningen ud og ned i engene.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Det er rengøring à la Herkules, der rensede kong Augias' i mange år urørte stald ved at lede en flod ind. I andet stokværk var så lige over løbegården en åben svale, en bred gang, hvortil man nåede op ad en udvendig trappestige, og fra svalen førte 3 døre ind i 3 rum (altså lige over svinestierne). De brugtes til hønsehus, kyllinghus og tilfældigt. Nu var det tilfældige veget for en fransk soldatervagt, der ledsagede fangerne; og kyllinghuset var, efter at kyllingerne nu som voksne var avancerede ind i hønsehuset, forbeholdt vore 5 Sønderjyder! Fra et skrå vindu i taget gød lyset sig ind over 1 bord, 3 bænke, et par knager og 5 senge (på kyllinggulvet). Oh, Sabro, vi sendte dig en taknemlig tanke! Men her var livligt, fangerne sov aldrig over sig, det sørgede deres naboer (hønsene) og deres „undersåtter" (svinene) for! Det skal dog tilføjes, at gårdens karle ikke bor bedre. På en bræddeforhøjning (et trin op) i hestestalden stod 2 senge, omgærdede af en bræddevæg i hovedgærdets højde, en løs hest kunde altså vække karlene både med mule og hale!

Mine ny kendinge — det var første gang, vi sås — befandt sig da også helt vel i deres kyllinghus, det var mange gange bedre end en skyttegrav. Og her sad vi en hel time sammen under fornøjelige samtaler, spørgen og svaren fra gærningen dær og det fjærne hjem. Og vi endte med at opbygges med hverandre ved at læse Hoffs smukke, såre passende stykke om Barnabas, trøstens søn, en andagtsstund, vi måske husker længere end så mangen anden. — Det sømmer sig jo iøvrigt også så lidet for os at være misfornøjede og fordringsfulde (som visse rejsende, for hvem aldrig noget er godt nok), vi, som tror på ham, der var bedre vant, end vi nogensinde har været, og dog gik herned til et liv i fattigdom og trængsel, så vi om hans spæde dage må synge:

Han lagdes i et krybberum, Guds engle sang med fryd derom. — —

Og dermed ønsket om julefred i det kære fædreland. Alt går på det bedste med gærningen her, kun fordres fangerne stadig ud til arbejde. Vi har derfor dristet os til at ansøge krigsministeriet om ophør deraf fra jul til midt i marts. Måske får vi et „Ja" i julegave.

IV
JUL

Israel havde sit jubelår, denne mærkelig skønne bestemmelse, at hvert 50. år skulde jorden vende tilbage til sin oprindelige ejerslægt; thi jorden var Herrens, ikke menneskenes, og han vilde, at hver familie skulde have den uafhængighedsfølelse og den hjemkærlighed, som følger med at være knyttet til en slægtsarvet plet. I et sådant jubelår, hvor fattige, som med eller uden skyld var gået fra gård og gods, nu atter vendte hjem til stavnen, som de rige besiddere altså måtte afgive, må den følelse have kunnet gribe sindene, at her var et folk, hvor „få har for meget, og færre for lidt". Noget andet er jo så, hvor langt det lykkedes at gennemføre denne skønne lov; thi som bekendt er loven ærlig, men holden besværlig.

Vi kristne har intet jubelår — med mindre vi vil sige, at selve det at være kristen er at leve i et bestandigt jubelår, nådeåret, som Jesus indvarslede i sin

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

tiltrædelsesprædiken i Nazareths synagoge og indførte, da han efter gennemført frelsergærning udgød sin ånd over alle sine troende, så de jublede mod sky, fyldte som hjærterne blev med den rigeste glæde.

Men vi har en jubel*uge,* og den indtræffer tilnærmelsesvis efter lige så mange ugers forløb, som hint jubelår efter forløbet af år. Juleuge — jubeluge. Det burde jo være påskeugen eller rettere pinseugen; det er blevet juleugen, fordi dens minde stiller de mindste fordringer til vor tro og navnlig til vore troserfaringer. Valgtes pinsen, kunde de jo ikke godt være med, for hvem Helligånden stadig er „den store ubekendte". Det er for så vidt ikke til vor ære, at vi har valgt frelserværkets svøb i stedet for dets fuldendte udfoldelse til genstanden for vor største årlige fest. Og dog turde det være en lykke; thi på den vis kan så at sige alle komme med. Det er voddet, der kastes ud og drager *alle* fisk. Om de så taber sig ud under drættets løb — i kirkeårets løb — de var dog med en liden stund i begyndelsen. Når årets kredsløb gentager sig, kommer de igen med en lille tid; hvem ved — måske de tilsidst dog drages *helt* med — op på frelsens kyst.

Så er da juleugen bleven en sådan almindelig folkelig kristenfest, og dens værdi kan måske allerbedst værdsættes ret, når man lever i et fremmed land, hvor den ikke ret er trængt igennem. Hverken Frankrig eller England (eller Amerika) har jul som vi. Men hvor den er bleven almindelig i et land, har den også fået noget af det israelitiske jubelårs karakter. I julen må ingen lide savn; da giver de rige til de fattige, da istemmes jubelsangen af børn, unge og gamle; da bliver vi alle som børn påny og får nyt mod og ny hjemfølelse; ens bekymrethed erstattes med barnets sorgløshed; da hviler vi fra vore gærninger; da er der fred på jorden. Ak, ja! Hvis det ikke går os med vor jubeluge, som Israel med dets jubelår, at vort ærlige forsøg strander på besværlighedens klippe eller i bedste fald bliver som et halvfærdigt hus. Mens dette skrives, tordner kanonerne med fornyet kraft på Hartmannsweilerkopf i det ene omstridte land, og 3 nationer er hjemløse i deres eget fædreland! Der er langt igen til fred på jord og fryd på jord, netop så langt, som der er til, at Jesusbarnet blandt os bor, i os bor. Men det skal ikke afholde os, som *kan* fejre jul, fra at gøre det; af mange bække små kommer dog tilsidst den store å; ja, og den kommer nok kun på denne måde.

Her hører nu 165 slesvigske fanger til Ecole Albert; men på grund af det stadige krav om arbejde både hos egnens bønder og for staten med høpresning og høladning i jernbanevogne til hæren og lign. var udsigterne til en *samlet* julefest meget små, indtil „æ awten fa' bette Ywelawten". Da sendte krigsministeren os telefonisk tilladelse til almindelig „hjemkomst" og samvær i 3 dage. Ualmindelig jubel! Om det end ikke var *den* julegave, vi havde ventet os som svar på vor ansøgning om *fuld* arbejdsfrihed (se slutningen af forrige brev) — det var *dog* en julegave, og juleglæden begyndte med det samme. Begyndte med megen travlhed! Rengøring og indretning af sengeplads til de mange „gæster" (thi „hjemme" på én gang har der næppe nogensinde været over 100): indkøb og madtillavning i det primitive køkken, hvor fangerne selv må stå for styret.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Men da dette brev kun skal gå til 3. juledag, kan der nok blive råd til et tilbageblik, især på vort arbejde og vore forhold i de sidste uger; thi der er jo også en anden forberedelse end den i køkkenet til en *ret* jul.

Kirkeåret har sin advent før jul, vi har også haft vor i søgn og helg. På søgnedagene har vi fortsat uden mindste afvigelse med vor daglige morgenandagt og derefter følgende småsamtaler på voksende bekendtskab, med sygebesøg på soverummene, når nogen måtte blive deroppe; det har især været tilfældet med dem, der er kommen fra fangelejren i Marokko; de har nemlig fået en afrikansk feber at trækkes med. I stigende grad har disse morgenstunder fået tilslutning; alle, der *kan* være med, *er* med. Om eftermiddagen har vi så foredrag, når der ikke er så få hjemme, at vi bliver enige om at skyde over, da æmnerne dog altid hænger lidt sammen — det er hændet nogle få gange. Min egentlige plan: bibel- og verdenshistoriske foredrag i sammenhæng har vi anset det for rettest at vente med, til vi så, om ikke flokken skulde blive samlet fra jul. Vi har så haft andre, mere forberedende og såre neutrale æmner fremme: stjærnernes verden, fra de fjærne fiksstjerner til sol og måne og vor egen jord. Derefter denne vor jord med dens almindelige forhold og så i enkelthederne nogle af dens lande: Norge, Sverige og det farlige Finland (den aften bankede mit hjærte, men det gik); vi indskrænker os nemlig ikke til „landet", men kaster også et blik på folket, dets ejendommelighed og dets skæbne. Danmark har vi foreløbig kun haft i poesiens form: Chr. Richardts „Vort land". Dette var jo heller ikke ufarligt, især det næstsidste vers: .... til vi ender med at bede: skærme Gud vor gamle rede — give os et Danmarkskort — hvor alt dansk igen er vort! — — Også det gik! Det var mig umuligt at springe det vers over. Men de mest blakkede (sort-hvide) af vore flokke var heller ikke hjemme! Engang imellem, især om lørdagen, får vi så en oplæsning af lettere art til afveksling. I det hele må æmnerne ikke være for svære, så kan de tunghøre ikke være med; det mærkes så tydeligt, hvor forkvaklende en „opdragelse" de har været genstand for, idet skolen tvang én vej, og hjemmet drog en anden eller gjorde passiv modstand, fordi det ikke magtede mere, eller blev sløvet under trykket og gav efter for de store fristelser til det materielle og så kastede sig over dette. Men desto mere lydhøre og interesserede er jo så de unge fra de stærke hjem, på hvilke hint lykkelige ord kom til at passe: det er trykket, der fremmer palmens vækst. Men er således med nødvendighed adskillige i et misregeret land blevet tunghøre, hvor meget større er da ikke glæden ved at få lov til at række dem hånd og prøve at føre dem ind i den verden, hvor man selv førtes ind, uden egen fortjeneste, men kun fordi man voksede op under lysere kår, den åndens verden, hvor „der skinner en sol i lys og løn". Kunde man det så blot med den rette kærlighed og omhu! Vi præster kaldes „pastor". Ak, hvor lidt svarer man ikke som oftest til det meget krævende hyrdenavn! „Magtens væsen er at værne", har en god kristen Franskmand sagt (Pascal). — Jo, men dens praksis har gærne været at forkue. Bismarck sagde det jo, med henblik på Slesvig, på sin vanlige, utilslørede måde: „Ja, der vil jo gå 2—3 slægtled i brokkassen!" At han så kunde nænne det!! Det er det, *vi* ikke har kunnet nænne at se på. Derfor *har* vi hjulpet og *vil* hjælpe, enten Slesvig bliver dansk igen eller ej. Som vi hjælper landsmænd

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

i Amerika, skønt de jo selv har valgt de åndeligt vanskelige kår i det fremmede. — — Nå, men tilbage til vort arbejde. Vi har haft megen gensidig glæde af disse eftermiddagsmøder; kun været plaget af det, ingen af os har været herre over: tilhørerkredsens vekslen, fordi snart én flok, snart en anden måtte sendes ud på arbejde. I det stykke har vore søndage været bedre; da var de fleste hjemme, og vi kunde få ro til både en gudstjeneste om formiddagen og et møde om eftermiddagen. Og der har været lyst til at tage del deri, også i altergangen, når vi havde den med.

Lad mig dvæle lidt nærmere ved disse vore helligdage, også fordi det jo da nærmest er dem, der bliver forberedelsen til jul. Undertiden kan de hellige læsestykker få en ganske særegen stemning over sig ved de ydre forhold, hvorunder de fremføres; snart bliver de vanskeligere at behandle, snart mere levende og for så vidt lettere. Det første var således tilfældet 23. søndag efter trefold.: giv kejseren, hvad kejserens er, og Gud, hvad Guds er! Der var vel ikke èn af tilhørerne, uden han sad og tænkte på en vis kejser. Prædikanten var heller ikke fri! Prædikenen gav iøvrigt meget naturligt stof til eftermiddagsmødet den dag: grænsen for den magt, Gud har givet „kejseren", tros- og forsamlingsfrihed, forfølgelse for troens skyld o. s. v. Særlig kom vi til at dvæle ved danske oplevelser i den retning: De „stærke Jyder"s frimodige kamp, hvis sejrrige gennemførelse Blicher hædrede med sangen: Jyden, han æ stærk aa sej. Den sang blev os kærere den dag, og vi sang den med både kraft og humør. Det andet tilfælde: at en tekst kan blive mere levende, indtraf særlig 3. søndag i advent med den trøstende tale fra Jesaja 40. Hvor betagende at stå og læse for disse landsmænd de sejrssikre ord til det bortførte lille Judafolk, at det *skulde* komme hjem fra det 50—70-årige fangenskab ad banede veje; thi „alt kød er hø", selv et mægtigt Babylonerrige så stort som nogen nutidsstormagt; og når „Herrens ord består", hvor riger forgår, kan det også frigøre hans folk, selv om Judaland ikke er større end et lille nutidshertugdømme, og dets bortførte folk af lignende tal som indbyggerne i et sådant. Ja, intet af alt dette blev naturligvis sagt — men det føltes af os, da oplæsningen fulgte efter et par oplysende ord om den historiske baggrund for hin gamle tekst. — — — Og nu søndageftermiddagsmøderne. Det faldt mig ind at bede dem fremsætte spørgsmål. Det giver indblik i, hvad de går og sysler med. En søndag kom da fra en ældre gift gårdmand det spørgsmål: Hvorfor har I så mange frimenigheder i Danmark? Den grund, de havde til det i Sønderjylland, kunde jo nemlig ikke tænkes i kongeriget. Men hvad da? Ja, spørgsmålet var lærerigt; det viser, at den udvikling, vi har gennemgået just i de 50 adskillelsens år, er gået det store flertal dernede forbi og *måtte* jo gøre det; derfor ser de ikke, at et menighedsliv kan udfolde sig så mangefarvet og fintmærkende, at en beskikket sognepræst ikke altid kan tilfredsstille, selv om han både er ret-troende og ret-dansk. Nå, spørgeren mente nu naturligvis valgmenigheder som de talrigste og mest kendte, og fik da en oversigt over både valg- og frimenighederne lige fra Birkedal til Liselund-Dael. — En anden søndag spurgte samme mand, rigtig en af de gode og meget hørelystne: Hvem er højskolens fader? Denne skoletankes ophavsmand? Man studser og tænker med ny deltagelse og varme på Sønderjyderne, som jo øjensynligt ikke

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

har formået i adskillelsen at holde alle trådene knyttede, ikke som helhed da, hvor mange, mange enkelte der end Gud ske lov har kunnet det. Nogle af de danskeste hjem findes jo syd for Kongeåen. Nå, naturligvis er der også mangfoldige nord for Kongeåen, der kunde være nødt til at gøre det samme spørgsmål, men ganske vist meget få af dem, hvis udvikling ellers måtte sidestilles med denne gode Sønderjydes. Forøvrigt er det muligt, han vidste god besked, men spurgte for at få sagen frem til gavn for flere. Men det *må* ikke undre i en stat, der går så stærkt til værks som den prøjsiske med at „danne" sine undersåtter både ved det, den giver dem, og navnlig ved det, den forholder dem. I dens skolegeografi får de om Danmark: de vigtigste øers navne og så hovedstaden. Her skal være en fange, som også kender Århus og Odense, men så heller ikke mere. Og han er nok ikke ene. Og så findes her nok dem, der kender Danmark bedre end deres jævnstillede oppe blandt os. Stadig dette: den indbyrdes forskel er større hos dem end hos os. Hjemme må „frugten" dog i *nogen* grad vise sig, selv hos de mindre villige „træer"; thi dær „passes" vi dog alle på vort modersmål. Dernede bliver de *stærke stærkere*, for de opsøger kilderne, men de *svage svagere*, for *de* kan ikke udholde dette tryk, dette savn, ikke give det nødvendige modtryk. De daglige omgivelser og forhold virker for stærkt, for de virker stadigt. Flertallet i et sogn får altid kun det, der kan fås inden for sognets grænse, for de magter ikke mer. Men det er ikke rigdom, der gør dette skel. Sandelig, man kommer til påny at tænke: det er på tide, moder Danmark får sine børn hjem, for det er dem uoverkommeligt at leve med både ude og hjemme. Ja, vi må ønske dem hjem, ikke så meget for moderens skyld som for børnenes. Vor sorg over 64 skal ikke være en herskesorg (at vi tabte dem at herske over, at riget blev mindre), men en *tjenersorg* (at vi tabte dem at tjene med alt, hvad vi ejer, deres og vort).

På dette gårdmandens spørgsmål om højskolen fulgte så naturligvis en redegørelse, så godt det var mig muligt, for Grundtvigs tanker fra 30'erne i anledning af stændermødernes indførelse, og sagens videre udvikling: de tre ældste skoler i Rødding, Dalum og Hindholm, hver med sit særpræg, samt Sorøtankens skæbne.

Anden søndag i advent fik et andet præg. Da gav formiddagens tekst: de 10 brudejomfruer anledning til — uden spørgsmål — om eftermiddagen at genfortælle den engelske præst Hugh Benzons bog „Verdens herre", et forsøg på at tænke sig Antikrists væsen og færd og de sidste tiders åndelige forhold. Et par af Skriftens kapitler desangående (2. Thess. 2 og Åbenb. 13) læstes op til sammenligning med og prøvelse af bogens billeder.

Ved ovennævnte fortællen om højskolen er vi ikke kommen videre ind på skolen efter 1864. Men dertil kom der siden en sjælden skøn lejlighed, idet en god ven hjemme sendte mig en såre kær julegave, der heldigvis kom 14 dage for tidlig: Ernst Triers og Marie Abels brevveksling. Hvor er det dog en dejlig bog! Hvilke herlige timer i selskab med den! Man bliver ung igen ved at færdes med disse to unge højt udviklede, ædle, varme sjæle og være vidne til deres vækst, sammen med hinanden, og med den livsgærning, de finder og så inderlige gi'r sig hen til. En bog om den fineste menneskelykke, bedre end den bedste

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

roman, fordi det er virkelighed! Virkelige mennesker i en virkelig tid med en virkelig historie og en virkelig Gud over sig og med sig. Har man så tillige haft den lykke at kende hovedpersonen, vælder der jo også personlige minder frem, og det vil forstås, at denne bog gav fylde til to søndageftermiddage: først et foredrag om Trier, hans rige ungdom og frugtbare manddomsgærning og så en højtlæsning af udvalgte breve af den smukke bog. — Det var de to sidste søndage før jul, og dermed er så vort lille tilbageblik færdigt. Advent er gået — julen kommer!

Juleaften kl. 10½.

Det blev en ejendommelig julefest. Den fik ikke blot vore franske, men dansk- og svensktalende officerer til at komme ned og være iblandt os med glæde, men den lokkede endog de kun fransk-talende menige vagtsoldater ind, mens andre af dem kiggede nysgerrigt ind ad vinduerne til os og så ud, som noget rørte ved dem på et godt sted. Der lød fire sprog: dansk og svensk, tysk og fransk, og dog var det en rigtig dansk jul.

Kl. 5 var den stue, vi bruger til alt, lige fra kirke til tørrehus for fangevask, omdannet til spisestue. Ved borde uden bordpapir satte vi os, 90 mand, til at spise, flere kunde der ikke rummes, resten måtte bruge det vanlige halvtag ude i gården ved siden af køkkenet. Alle var kommen hjem, men 7 er på sygehus. En broget flok trods den ensartede feltgrå uniform; thi navnlig de ca. 30, som ikke har været hjemme i mange måneder, er ret stærkt „blakkede", det kendes på sproget i mere end én forstand. Men hvor juleaften dog har ævne til at smælte sammen og få tonerne frem, endog salmetonerne, hvor der ellers lyder noget ganske andet.

Efter et salmevers gik det løs på gæssene! Nej, de var fløjne, kunde „ikke tillades"! Vi lever jo under militære forhold. Der måtte fra vor kommandant i Clermont indhentes tilladelse til alt ved festen, endog for mig til at spise med fangerne. Godt, at den blev givet; thi dette vel nok jævneste julemåltid i mit liv var alligevel et af de bedste; en kalv lader sig jo nemlig også spise, selv om den kommer i formen gullasch: tærninger svømmende i en grå sauce i store zinkfade eller småbaljer.

Stemningen var snart munter; den uventede tilladelse til hjemkomst i forbindelse med den fine anretning og aftenens betydning gød en barnlig glæde ud over alle. Kun den ene af mine sidemænd var tavs, ja, og en broder til ham, de har nemlig tre brødre ved fronten, og et julebrev havde lige meldt den enes død, 21 år gammel.

Sidste jul havde flere ligget i skyttegravene, det kom idelig frem i samtalerne i aftenens løb. Kl. 6 var måltidet endt, og bordene ude, lysene tændt på det store, med hvide (ikke hvide og røde*) roser smykkede træ. Det kneb med plads til godt 150 mand, men det gik. Så sang vi Luthers salme: Lovet være du, Jesus Krist, og sangen, der „minder om julen der hjemme hos *moder* engang" som indledning til en juletale over „hjemve", længsel efter det fjærne hjem, moder, hustru, børn, venner og alt det kære og kendte, som digteren gav det udtryk i

* Der var jo i flokken mange, vi vilde have stødt dermed, skønt alle var fra *vort* omstridte land.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

sin sang om de „underlige aftenlufte“ og om møens skønne, men fremmede toner, der kan få ham til at græde, eller som sæterjenten giver det luft i sin ensomme klage, når hun ved, at i dalen klokkerne går for folk, som på kirkevej skride. Vi længes, fordi ingensteds er vi så fri for al tynge, ingensteds er det gode sådan oppe i os som i det hjem, hvor lutter milde blik vi får. Det kan få selv en vild krabat som „Terje Vigen“ til at sige farvel til kammeraternes sus og dus: „Om søndagskvælden, når dansen klang vildt fra den nærmeste gård, sine gladeste viser han hjemme sang, mens lille Anna lå på hans fang og drog i hans brune hår“. — Men disse jordiske hjem og deres gode magt over os og deres hjemlykke til os er så dog kun svage billeder på hjemmet — *hjemmet med den evige lykke.* „Herre. min Gud, *godt* er dit hjem, kanske du alt har din dør på klem“ . . . . Nej, du har den vid åben, du lader denne din søn gå ud ad den og komme ned til os for at vise, *hvor* godt det er, thi huset er som husets søn, og for derved at vække vor *hjemve* mod også dette hus, og tillige for at tilfredsstille den ved at give os vinger til himmelflugt, berede plads for os og os for pladsen, det ene i påsken, det andet i pinsen, så hjemve kan vorde til hjemkomst og hjemglæde. Vor stol er tømret, vort navn derpå, den venter på os; venter og vi på den, og bereder os for den? Eller beder vi ham, som ene det kan: Men du, bered mig, Herre Krist, at vente den store morgen, du mig hjem vil hente. — — — Så sang vi: Her kommer, Jesus, dine små; hvorefter nogle få ord om det kendte billede „Dejlig er jorden“ fik os til — ligesom hine vandrere på billedet — at glemme alle forskelle og i én enig flok at gå i tætsluttet skare bagefter hverandre, stille og langsomt omkring træet, syngende pilgrimssangen. Det var, som vort mål i denne stund blev dette ene, dette fælles.

Juletræ fra et senere år (1917).

Så fulgte to timers friere samvær, dog stadig med træet i midten. Der spistes nødder og andet knas, så gulvet tilsidst knasede under hvert trin! — Pludselig dyb stilhed, et dæmpet: Achtung! (giv agt!) gik gennem flokken, honnør for vor

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

afholdte svensk-franske løjtnant, der nu kom for at tilbringe en times tid blandt os. To sekunders „samlede hæle", så atter utvungen munterhed. Da løjtnanten taler svensk, lød snart fra vor kvartet: „Kung Karl", „Vort land" for at glæde ham. Siden fik vi også en dansk solo og Solvejgs sang på violin. Den er næsten fangelejrens yndlingssang, fordi den rører ved hjærternes egne ængstelige tanker, når den taler om sin „vinter og vår og næste sommer med og det hele år". For det er jo det stadige spørgsmål iblandt os: hvor længe? — Så blev der holdt småtaler af officererne til os og af os til dem, ligesom vi heller ikke glemte vore fraværende venner i Paris og i Danmark, de kendte og de ukendte, som gennem breve og gaver lader fangerne mærke, at de tænker på dem. Vi svømmede formelig i gaver!

Fru overretssagfører Julie Friederichsen sender julepakker til krigsfangerne.

Kl. 9 serveredes sort kaffe fra vort eget bryghus med kiks til. Og så samledes vi igen om to små oplevelser, den ene dansk, den anden fransk-tysk. Først den — tænkte — baggrund for tilblivelsen af de to Ingemannske linjer: „Du fattige spurv, flyv ned fra tag med duen til julegilde" — med et tilknyttet ord om de forskellige naturer og skæbner (tolderspurve og Natanaelsduer også her). Så hin gribende scene fra juleaften 1870*, hvor først en fransk, siden en prøjsisk soldat går op på Paris' vold og synger — trods livsfare — hver sin julesang ud imod (ind imod) fjenden i den stille nat og går uskadt ned, til lige ære for de to folk. Den tildragelse mindedes vi også i fjor i Jærnved kirke med dette tilføjende: Sker der noget lignende nu juleaften 1914? Er Europas soldater lige så lette at gribe nu som i 1870? Ja, derpå svarede aviserne ved nytårstid i fjor, og måske er *her* nogen, som var med at gentage hin fredlysning af julenatten fra 1870. Måtte der heller ikke savnes sådanne i år! — Der var en sjælden stilhed i forsamlingen, da vi umiddelbart derefter sluttede aftenen med Fadervor og en sidste salme. Og medens nu godt 150 Sønderjyder prøver at få „plads" i tre stuer, der ellers er beregnede på 100, går en enlig Nørrejyde ud i mørke, hjem til sit hotelværelse, hvor kaminilden mod al forventning — det synes ham et helt juleunder — har holdt sig og tager venligt imod ham, så han i aftenens sidste halvanden time kan sætte sig til at nedskrive dagens oplevelser. — — — (Så, nu slår kl. 12! Midnatsmesse i alle stadens kirker og kapeller. Den kalder også på mig!)

* Se Bungeners julefortællinger.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

4. juledag.

Hanerne gol under den korte midnatsvandring til kirken „Vor frue i sneen". Det kaldte på både jule- og påskestemning. „Og just som midnatshanen gol, blev Jakobs stjærne til en sol". Men hvad der foregik i kirken derinde, havde desværre ikke ævne til at fortsætte, endsige fortætte stemningen fra *vor* juleaften. Der var et hav af mennesker, lutter kvinder i skibet, mens mændene var samlede i koret og på den rummelige plads bag alteret. Grunden dertil viste sig senere. Men hvor var andagten? Folk så så adspredte, nærmest lidt trætte ud. At de efter ½ times sidden rejste sig og knælede på stolene den sidste halve time, syntes ingen sjælelig ændring at medføre. Men hvad skulde heller gribe dem? Ingen prædiken, ingen menighedssang, ingen bøn eller tak så personlig fremført, at den kunde drage andre med ind i lønkammeret og skabe den store stilhed, i hvilken en engel går gennem rummet. Præsten og hans hjælperes forehavende ved altret følges kun med delvis opmærksomhed. Derimod kan orgelet og sangen der oppe nok drage musikalske sjæle. En mandssolo, ledsaget af et barnekor, lyder dejligt, og undertiden leger organisten så lifligt på orgelet, at man bliver flyttet tilbage til sine skønneste timer i „den lille kullede kirke på Kongens Nytorv". Men det var jo ikke en koncert med en passiv tilhørerskare, man gik i kirke for at få, derfor skuffede også dette. Men naturligvis er denne bedømmelse alligevel urigtig og kommer dels af ens lutherske tilvænning, dels af en sproglig mangel på samme. Så var man jo også træt efter en lang og anstrængende dag. Tilsidst bliver det alligevel gudstjeneste: Klingre klokketoner forkynder hostiens indvielse. Hovederne bøjes i et øjebliks stilhed, og nu begynder en stor, dobbelt nadveruddeling. Mændene deroppe går til hovedaltret, hvor aftenens fungerende præst rækker dem brødet, mens en anden præst går ned til skibets forreste del og betjener kvinderne. En lille kærtesvend følger hver præst og lyser for ham, mens 2 andre (2 til hver præst) rød- og hvidklædte messedrenge knæler og strammer et langt, hvidt klæde som et udspændt lagen mellem sig; op til dette knæler så altergæsterne — der er nemlig ingen nadverskranker, ikke engang ved altret — og tager selv fat i klædet og holder det i brysthøjde under kommunionen. Men da præsten intet siger efter hvert hold, rejser man sig, såsnart man har modtaget brødet, så der er stadig skiften og uddeling, hvorfor betjeningen foregår hurtigt. Gæsterne går alle bort med korslagte arme, der er mange unge iblandt og adskillige i skolealderen. Den forrige pave synes at have haft held med sin opfordring til børne-altergang. Under hele handlingen synger en dame solo fra orgelet. Menigheden er stadig passiv. Ved 1-tiden sluttes, og i mere end én henseende er det en overgang at komme ud. Var der end ikke megen stemning derinde for en lidet følgedygtig fremmed, det var dog en lysenes og tonernes fest, og det var julehelg. Udenfor er der mørkt og sølet, og Marseillaisens krigerske ord mere råbes end synges af nogle halvberusede ungersvende henne i gaden, medens en flittig bagerkone betjener et par fattige husmødre i sin butik lige over for kirkens udgangsdør. Hjemvandringen bliver således mindre tiltalende end henvandringen, da hanegalet var næsten den eneste lyd, og til langt ud på natten hørtes de unge stemmers råbende sang. Julen har åbenbart endnu ikke bragt dem sit velsignede

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

bud. Men det kan jo komme; festen vokser med dagen, og jule*aften* er ikke her en hjemmenes fest som i den nordiske jul.

„Mens som barn på landet jeg var hjemme, jule*morgen* var mit himmerig". Vi er jo hverken børn eller hjemme, men ikke desto mindre eller måske netop fordi vi er borte fra hjemmet, blev julemorgen os en festlig time; thi for første gang kunde vi nu samles alle og var samlede alle til en *ret* gudstjeneste, kunde lade salmerne og evangeliet løfte og ene os og bringe os til at glemme, hvad vi savner, ved at minde os om, hvad Gud os gav. For første gang så nu adskillige af fangerne vore mange altergaver, bragt med i oktober, og glædede sig derved. På naturlig måde indflettedes i prædikenen nogle ord også om de mange nylig komne julegaver — penge og klæder — og dem, der vides undervejs, idet temaet for prædikenen var Jakobs ord: al *god* gave og al *fuldkommen* gave kommer ovenfra, fra lysenes fader. Sådan ønskede udtrykkelig en enkelt kær giver derhjemme at få sin „gode gave" set og nævnt: som kommen ikke fra ham, men højere oppe fra! Og deri vil nok alle vore fjærne venner istemme også for sig. Og i alt fald er den „fuldkomne" gave — den, der fører til fuldkommenhedsmålet — did oppe fra, fra evighedens verden og fører derfor også *til* evighedens verden. Det blev så i prædikenen vor *julesorg:* at han, den fuldkomne julegave, fik så ringe modtagelse; verden kendte ham ikke, ja selv hans egne kendte ham ikke, fordi mørket begriber ikke og elsker ikke lyset. Men så også vor *juleglæde:* at „så mange, som tog imod ham, dem gav han *magt* til at vorde Guds børn". Og vor jule*alvor,* at vi måtte få ævne til at være iblandt dem. Der syntes at være både den rette alvor og rette glæde over os; vore små udvortes forhold gjorde intet skår deri, skønt de var ubekvemme nok. Spiseborde og alterforhøjning måtte tages i brug til siddepladser, og varmen blev trykkende, fordi vinduerne skal holdes lukkede under sangen, da ingen på gaden må kunne høre os. Ja, det er fangenskab, og der må være fangeregler. Derfor kan også billedet skifte stærkt og hurtigt: et øjeblik efter gudstjenestens slutning kommer det franske vagtskifte; så skal alle være ude i gården for at tælles. Alle ret! Før danske kirkegæster, nu tyske feltgrå, som lader det lyde op langs rækkerne: eins, zwei, drei, vier o. s. v. Klogt har de bevaret den tyske kommando.

Men i eftermiddagens løb skiftede det dog endnu mere, ja mere, end *alle* mine læsere vil synes om. Men den, som er midt i forholdene, kan nu nok bedst se rigtigt på det og forsvare det. De spillede komedie om aftenen! I samme lokale! For vi har ingen anden! De havde fornøjet sig med at indøve et stykke og vilde gærne glæde kammeraterne dermed i slutningen af julen. — Nu kom hele flokken så uventet hjem på blot 3 dage. Hvem undres så over, at de da gærne vilde spille, mens alle var hjemme? 2. juledag skulde vi have eftermiddagstjeneste med altergang (formiddagen for kort dertil, da appellen er kl. 10½), og så vilde der blive for kort tid til at stille teatret op. Altså kom de og sagde så kønt til mig: Har De det mindste imod det en 1. juledag, opsætter vi det, om vi bliver nok så få tilbage, men hvis De kunde . . . . . Ja, hvem kunde nænne at nægte fanger den glæde? Medens min eftermiddag gik med et besøg hos vore 7 syge i lazarettet der højt oppe i det gamle slot (fra

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Gorm den gamles tid, se forrige brev) ovenover byen og med at rulle 166 numre*, så de alle dagen efter kunde få den fornøjelse at trække én gang hver af min hat, og 33 af dem have den lykke at vinde en bog af, hvad der stod til min rådighed at uddele (deriblandt Nutzhorns lille bog om Svejstrup), så gik da deres tid med at få dannet en scene af spiseborde og sovetæpper, og kl. 6 var alt i orden lige til de ubeskedne ord over fortæppet: Ej blot til lyst! De havde tænkt at tilføje: men til skam og skade! Dog, det behøvedes ikke, for da „Soldaterløjer" (med kønt udeladte brede udtryk) gik over brædderne for propfuldt hus, blev det ej dem til skam og så vist ingen af os til skade, men kan hænde til adskillig gavn. Sådan en munter time kan rive mange mure ned og fjærne megen kølighed; og, som ofte berørt, flokken er broget, den kan nok have brug for alle bindemidler. Og dilettantkomedie har ofte været et sådant, ikke mindst hvor vanskelighederne var så mange som her, hvor musiken måtte skjules i en vindueskrog, og suffløren have plads sammesteds!!

Nej, det passer nu ikke altid det ord om hjærterum og husrum. Men nok er det, det gik, og takken var stor hos de mange kammerater, der ikke har været forvænnede med fornøjelser i de sidste $^5/_4$ år. Stykket var såre heldig valgt: kun én kvinde og mange aktuelle repliker, der fandt særlig påskønnelse.

Om en fornøjelse har været sund eller ej, plejer at kunne mærkes dagen efter. I så fald behøver vi ikke at være bange; thi da vi 2. juledag kl. 2 samledes til gudstjeneste igen med altergang, kendtes det straks, at vor juletone var ikke svækket. Der blev både sunget og lyttet, da Stefanus' ædle skikkelse viste sig for os som kristenhelten, der sejrede over hele linien: 1) med undere hos de fattige og syge, 2) med livets visdomstale hos de stridslystne synagogefolk, 3) med sin hele engleskikkelse overfor rådet, så han kunde ende sin tale med et: Amen! Jeg ser ham, ham, hvem I på dette sted dømte til døden, 4) med den vidunderlig ydmyge, kærlige hjærtens bøn derude på de susende stenes sted. Ikke mindst stilhed var der, da et stykke Danmarkshistorie smuttede med ind, til sammenligning med hans 3. sejr, hvor også en from kristen taler, så himlen tilsidst åbner sig, og hendes amen kan lyde omtrent som hans: Min ædelig herre, nu har jeg talt. Vil mere af mig I vide, der sidder Guds engle i Himmerig, de må fast efter mig lide. — — Så fulgte en skriftetale ud af det gamle sagn om Follebu kirke, hvis dybe, ægte kristelige mening er den, at skal den forladte gamle kirke og det længe ubrugte nadverbord findes igen, da er det barnet i os, der skal finde det. Måske kæmpes der nu i mangt et hjærte (trykkende belgiske krigsminder). Lad så blot barnet råde, så sejrer du og får både lyst og mod. — Så blev vort lille i det ydre så fattige nadverbord gæstet af 100 af „det unge mandskab".

Samme aften fandt så uddelingen af førnævnte bøger sted; det var sidste gang, alle var samlede, og nu var da vor egentlige julefest forbi. Og så var der i alt fald én — sikkert flere — som gik hjem og bøjede sine knæ med *tak* til *Gud*.

---

* Der var nemlig kommen en ny fange.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

V
BILLEDER

For nylig var her en fotograf fra Paris for at tage nogle gruppebilleder af vore fanger i forskellige situationer: siddende ved deres småsysler og tidsfordriv oppe på sovestuerne, ved foredrag nede i forsamlingssalen og ved gudstjeneste sammesteds; dette sidste blev taget søndag morgen, just som vi skulde begynde. Alteret var da stillet op, smykket med alle gaverne derhjemme fra. De andre billeder blev tagne om lørdagen. — Opgaven i nærværende brev skulde være en lignende, kun at billederne skulde være nok så indvendige, men ellers også fra forskellige situationer og ligeledes gruppevis: snart hele flokken, snart denne opløst i mindre grupper, således som den opløser og samler sig for ens øje, når man får ro til at gå i flere måneder og se på den og — ikke mindst — se den på baggrund af mangeårige begivenheder i hjemlandet, der har grebet dybt bestemmende og dannende ind. Vi mennesker er jo i det hele meget mere *førte* end *førende*, resultater af *en udvikling i vore folkelige forhold* mere end *udgangspunkter*. Derfor må denne nøgle til forståelse aldrig glemmes. Brevet vil således blive et forsøg på en videreførelse og uddybelse af et par af linjerne i de foregående breve.

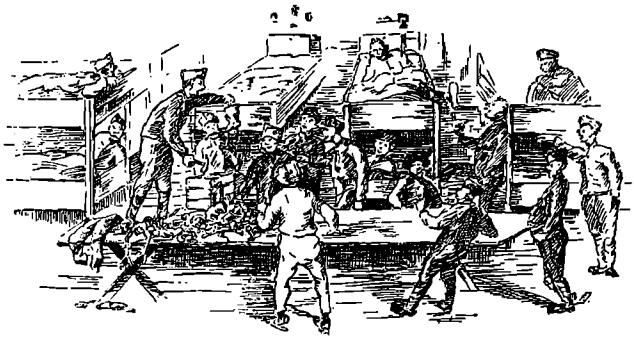

Auktion på storstuen.

Når man hører og læser en del om de belgiske rædsler, kommer en dag det angstfulde spørgsmål op i en: Har vore Sønderjyder, har fangerne her også været med til dette? Enkelte er ganske vist først indkaldte senere, men flokken som helhed gik gennem Belgien i august 1914. Mange samtaler med dem desangående har bragt mig en såre kærkommen dobbelt lettelse. Først denne: det tyske folk som helhed er ikke *så* råt. Det er de kavalleriregimenter, der jo altid danner en hærs fortrop, der må bære hovedskylden, og i dem er tone og færd ringere end ved de andre våbenarter, dels fordi de har 3-årig uddannelsestid modsat de andres 2-årige, og det 3. år er så farligt for dem, fordi de går og spiller herrer i lediggang og i kommanderen med rekrutterne; dels fordi disse regimenter får deres tilgang væsentlig fra „fars sønner", rige folks ikke allerheldigste sønner, der som frivillige går ind i hæren og tager livet der som en tidsfordriv. Alvorlige folk ser da også i fredstid med nogen sorg på disse dragoner og uhlaner og ikke mindst på de sorte husarer med dødningehovedet på deres chakot — et symbol, der jo desværre blev altfor betegnende. Når hovmod og råhed møder modstand, som den især kom frem hos de varmblodige Walloner, der så deres land blive trampet ned mod tro og love, så bliver den til vild grusomhed, der finder glæde i ødelæggelse og vold. Krig bliver for sådanne men-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

nesker den farligste af alle fristelser. Tysklands ryttere er Tysklands fribyttere. En af Sønderjyderne her skriver bl. a. således om dem: „Mange af dem skal have været særdeles tilfredse med at gå i krig, haft en for de fleste civiliserede mennesker uforståelig tørst efter voldsomme og farefulde oplevelser, været besjælede af en unaturlig hensynsløshed og blodtørst overfor deres fjender, været optagne af deres egne formentlige ævner og deres dygtighed som soldater . . . . . At Belgien i det hele havde tilladt sig at gøre modstand, var mange Tyskere en overraskende og harmende tanke". Mange, men altså dog ikke alle. Og til disse undtagelser hørte da lykkeligvis de under de tyske faner kæmpende Nordslesvigere. Her møder mig da den anden lettelse: De kom ikke blot som infanterister (hvad de næsten alle er) *bagefter*, men de kom også med et andet syn og sind. Selv om den brusende begejstring og den vældige tyske magtudfoldelse ikke lod dem helt uberørte, især da jo også de troede på fredsbrudet fra den anden side, så de dog ikke på ødelæggelsens vederstyggelighed med nogen som helst glæde, og selv om også de af og til blev vidne til belgisk civilkrig, var det dem ingen lyst at skyde igen, uden hvor det var virkelig nødvendigt. De forstod den belgiske fortvivlelse. Var det hjærtelige bønner for dem og af dem, der var årsag i, at de næsten alle blev forskånede for at blive udkommanderede til det tungeste, og som bevarede dem fra på egen hånd at fristes ud i det værste? Et enkelt tilfælde af tung befaling (til drab) var mig bekendt allerede hjemme fra; her i fangelejren ikke et eneste.

Derimod lægger de ingen skjul på, at de har rapset fødemidler af pure hunger. Forplejningsvæsenet formåede aldeles ikke at holde trit med denne stormmarch, derfor blev det nødvendigt at vælge mellem den pinligste sult og „selvforsørgelsen". Så ledte de efter æg i hønsehusene i de forladte gårde, undertiden slap en af hønsene med! Eller efter vin og andet godt i kælderen — et sted var en god gryde fuld af mad over ilden oppe i køkkenet — alle beboerne flygtede fra huset — så slap gryden med! Et andet sted lokkede skratten af ænder en meget sulten Slesviger på andejagt i hønsehuset, det lykkedes at få en ved vingebenet. Men just som han kommer ud, stoppes han i farten af sin kaptajn, der har indlogeret sig i stuehuset; den and vil *han* nemlig også have, og vor arme soldat må så lade den fugl flyve, skønt den var så tung, at den slet ikke kunde flyve! Linnedskabene blev også besøgte. Når en nordslesvigsk skjorte var bleven altfor uudholdelig — og det blev den nok hurtigt under de forhold! — kunde et belgisk stykke linned, mandligt eller kvindeligt, yde en uimodståelig lindring. Vi havde i min fødeby en af dem fra 48; han fortalte gærne, at man i den krig blev anset for en ringe soldat, når man ikke kunde bære en skæppe „grå ærter" i sine skjorteærmer uden at gnubbe sig. Den stigende renlighed siden da har muligvis gjort soldaten ringere i så henseende, men altså også skiftet desto nødvendigere. Det tilgiver Belgierne nok de mænd, der holdt hånden tilbage fra enhver udåd.

Med glæde og tak tør vi da se på dette vort første gruppebillede, taget i belgisk situation: Mænd med netop så megen lykke, at de blev forskånede for det tungeste, og med så megen opdragelse, at de, om de end blev ledede i fristelse — sejrende krigeres mangehånde fristelse — dog blev friede fra det onde.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Når de altså ikke har sat de værste spor i krigen, så har krigen vel heller ikke sat de værste spor i dem? Det skulde være vort næste billede: Krigens mærker i disse sind. Det spørgsmål er berørt i et af de forrige breve; lad os prøve at se lidt nøjere på det, også i dets almene skikkelse. Det bør da stærkt fremhæves, at hvor sørgelig end al krig er, der *er* forskel; derfor også forskel på mærkerne i sindene. Der er forskel på en rå kraftkarls overfald på en skikkelig dreng og så to slagsbrødres „opgør". Når denne dreng værger sig efter bedste ævne ud af sin gode samvittigheds frimodighed, får hans sind gode mærker: mere vågen sans for alt, hvad ret er, mere afsky for al uret og vold og mere mod. Han vokser under denne kamp, også selv om han må bukke under, vokser såvist også mere, end hvis han flygtede. Men i slagsbrødrene som i den rå kraftkarl vokser visselig intet frem, uden hvad ondt er.

Der *er* forskel på en ærlig forsvarskrig (NB. ærlig, thi i vore dage kaldes jo alle krige forsvarskrige) og magtsyge kampe. Det har noget at betyde, om ret og retfærdighed står bag en hær eller ej. Undertiden endog for krigens udfald: Gud *har* sin hånd med også i dette og kan lægge sejren i de små folks hænder, når de er rene; thi Gud vil rettens fremgang, fordi han vil livets sejr. Men altid for de *mærker*, krigen sætter i sindene. Da vore soldater havde sejret ved Isted, drog de til Dannevirke, gik op på volden og sang: Leddet er i lave! Dette satte mærker, da groede der noget godt i en uforglemmelig stund. Var *det* bleven passet ret siden, plejet også med beskæring, var det måske ikke gået os ilde i tiden, som fulgte. Der gror også noget godt i det franske folkesind i disse tider, ikke mindst i hæren. Og fremfor alt da i de to mishandlede folk, det belgiske og det serbiske. Det *har noget* at betyde for en hær, sjæleligt, med hvilken pligt den går ned i løbegraven, og med hvilken ret den står der.

Men vi må nu gå nærmere ind på sagen, prøve at se bort fra hin forskel mellem de to kæmpende folk og spørge mere personligt: Hvilken sjælelig indflydelse har det på *alle*, på den *enkelte* at stå i krigens stærke, farefulde begivenheder? Kommer de hjem som bedre mennesker eller som ringere? Vi må for at kunne svare skelne vel mellem to forskellige farer: *dødens fare* i kampens timer og *fristelsens fare* i sejrens. — Dødsfaren? Ja, død og dødsfrygt har alle dage været dårlige opdragere til livet. Den virker — hvor den i det hele virker noget — ligesom andre naturkatastrofer (jordskælv, storm, vulkan) dobbelt: styrkende eller svækkende. Fangerne her fortæller om oprigtig bøn og alvor i skyttegravene, men også om den gruligste banden, når kuglerne suste aller tættest. „I krigen lærte jeg at bede", siger mangen en (*i* krigen — ja, thi krigen selv lærte så vist ingen at bede, det kan kun bønnens ånd); men i krigen lærte også mange at sige: lad os æde og drikke, thi i morgen dør vi! Dødsfaren virker altså to helt modsatte ting, den *gør tydeligere*, bringer både det gode og det onde frem, alt eftersom sindene er: De, der ved lidt om, hvad det er at dø, kalder ad livets kræfter og vokser derved — de mange herlige soldaterbreve, der når hjem, vidner derom —; de, der intet ved om døden, ægges kun af kampens onde ånder — deres breve bliver ikke udgivne! Det er denne dobbelte virkning, J. P. Jacobsen har skildret i „Pesten i Bergamo", som vel også Lie i „Når jærntæppet falder", hvor dog hovedvægten måske lægges på at skildre dødsfarens *ringe*

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ævne til virkelig *varig* forandring som den tordenvejrs kristendom, der kommer og går med skyerne. Når den varmeste prædikens virkning kan bortvejres forunderlig hurtigt, hvad da dødsfarens kolde forkyndelse! Thi sagen er jo, at død og dødsfrygt indeholder ligesom andre frygtelige ting i sig selv intet, kan da kun fremkalde det, som er i hjærterne. (Kun livets tale kan bringe noget nyt). Men virker den noget, går det i dobbelt retning; thi det er en lov, der gælder for alle magter. Den samme sol, der stivner leret, smelter vokset. Det samme evangelium, der frelser nogen, forhærder andre. Vi opdager da blot herved en gammel sandhed: Det kommer ikke så meget an på, *hvad* der møder os i livet, som *hvordan* vi møder det. Som det betød noget, med hvad *ret* et folk står i løbegravene, så betyder det noget, med hvad *hjærte* den enkelte står der: et er åbent for kampens alvor, et andet for kampens had, og udbyttet bliver derefter. Det ene bli'r stille, det andet la'r stå til, nyder nuet, før døden kommer.

Det samme dobbelte kan så også sejrens dag give, når den møder frem med *fristelsens* farer: Den, der går fristelsen urørt forbi, går styrket videre; den, der falder, går svækket bort. Ak, fristelsen i krig blev de mange for stærk, sejrsrus — vinrus — sanserus! Selv de, der *stod* i dødens fare, kunde *falde* i fristelsens, så hvad der vandtes den ene dag, tabtes den anden. Og hvor afstumpes ikke følelserne og sløves sindene ved at færdes daglig mellem lig og være vidne til alle ødelæggelserne! Sløves så også overfor faren på kampdagene — „man vænner sig til det" — ligesom den legemlige overtræthed skaber ligegyldighed for, hvordan det går, så de gode virkninger fra begyndelsestiden let bliver mindre og mindre. — —

Hvad da nu vore Sønderjyder her angår, må det huskes, at de på to måder var så lidt med: både så kort tid (de fleste kun til Marneslaget) og så udenforstående, idet de jo ikke kæmpede for en sag, de havde kær. Lidenskaberne kom ikke i bevægelse; derved bevaredes de fra mange onde mærker. Dødens fare kom dem nær nok og gav også de bedste det bedste, den give kan, men den legemlige overanstrængelse overvældede dem snart og sløvede. Det er derfor deres bestandige tale, at det var ikke meget, de vandt, og at det vundne svækkedes, da de kom ud af krigen, hvortil måske eller sikkert også det sløvende fangenskab virkede. „Det tabte sig snart". Til ære for Sønderjyderne kan det tilføjes, at slige udslag, som høres fra fronterne: at gå med amuletter og den slags i tåbelig overtro på deres beskyttende ævne, dem hører man intet om her. Dertil er de for oplyste. De stærke rivninger mellem tysk- og dansksindede i begyndelsen af samlivet her tyder jo også på, at det ikke gik dybt med gode virkninger! Men det kan jo ganske vist også forklares ved at tænke netop på dobbeltvirkningen: Krigen kunde nok gøre tydeligere også i national henseende: mere tysk, mere dansk.

Den før citerede Sønderjyde har udtalt sig også om dette spørgsmål på prænt. Lad os da slutte med at anføre, hvad han mener, krigen har mærket ham med: „Krigen og livsfaren har jeg ikke fundet noget egentlig opbyggende i. Naturligvis må man dag for dag gøre sig klart, at det kan være ens sidste, og som kristen vil ens tanke også gå til det hinsides liv, der vil begynde, så snart det jordiske er endt. Man kender de mange synder, man har at angre og bede om

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

tilgivelse for, man føler dær, at tiden, som måske er én levnet dertil, er afskrækkende kort. En bøn om syndsforladelse og nåde opsendes ofte lige før slaget. Men jeg havde dog det håb, at skønt min syndebyrde var stor, vilde Gud Fader dog i sin store nåde og for Jesu Kristi skyld tilgive mig; thi skulde der virkelig kun være så kort tid levnet, var det dog også Guds vilje. Men tanken om det jordiske livs fortsættelse havde jeg dog længe svært ved at slippe. Først længere hen, da vi havde haft de svære strabadser og allerede været nogle gange i ilden, blev jeg mere resigneret og følte da nærmest kun angst for selve det øjeblik, da døden muligvis skulde indtræffe. Denne resignation på det jordiske liv skyldes vel nærmest de store anstrængelser, daglige savn og lidelser og den næsten håbløse udsigt til at komme godt hjem. Tanken om, at mine kære i hjemmet led for mig under den fare, jeg var udsat for, pinte mig en hel del". — Ja, de der hjemme har kun ét: sorgens og angstens *ædle* trængsel. De der ude har alle krigens mangeartede farer: fristelserne såvel som alvoren. Og det ene kan øde det andet. Men bortset fra undtagelserne: syndere, der virkelig omvender sig, bliver nok reglen den, at de gode bliver bedre, og de ringe bliver ringere, fordi krigen i sig selv ikke ejer og ikke kan give livets nærende brød, men kun er det vejr, der giver lejlighed til vækst for det, som boede og groede i hjærterne i forvejen. Og småt nok det. Kun livets ord er livets brød til den dybe og varige forvandling.

Så bliver da det andet gruppebillede af vor fangeflok dette: *trækkene lidt tydeligere* straks efter tilfangetagelsen end før krigen. Lidt tydeligere i det gode og i det ikke-gode. Men nu, år og dag efter, kun ringe forskel fra før krigen. Sådan siger de selv, og sådan er det i sig selv rimeligt efter alt det ovenfor udviklede, og sådan også mit indtryk af dem ved at sammenligne dem nu med det billede, de uvilkårlig giver af sig selv ved at fortælle fra tiden derhjemme fra før krigen. — —

Vi har nu fået to billeder af vore Sønderjyder, ét taget i Belgien: *deres spor i krigen*, og ét taget her: *krigens spor i dem*. Men vi har et tredie, hvor de ikke kan tages under ét, men må deles i adskillige grupper. Der er nemlig en hel anden krig, de har været i, og som har sat dybe og højst forskellige mærker i dem, og efter disse må de da grupperes. Det er den krig, om hvilken en Sundeved-kone af de gamle og ægte sagde for nogle år siden: de had æ da alle troej, te en krig kund war så læng. Hun mente, den fra 64 varede endnu. Og det var jo ikke så helt fejl ment. — At denne krig har sat så dybe spor i sindene, ligger ikke særlig i dens langvarighed men i, at det er en anden *art*: en krig med ordets og åndens våben, en krig, som føres i hjem, skole og kirke. Og det går dybt sådan noget. Det deler i tysksindede og dansksindede som de to hovedgrupper, men disse igen i flere, alt efter sporenes dybde.

Lad os først tage en lokal oversigt over vore fanger — efter hjemstavn — men med det samme vedføje sindelagsdelingen. Her er nu 192 fanger. De fordeler sig således på de forskellige kredse eller amter: Haderslev kreds 55 (43 d. —12 t.), Åbenrå kreds 32 (19 d.—13 t.), Sønderborg kreds 44 (32 d.—12 t.), Tønder kreds 45 (13 d.—32 t.), Flensborg kreds 15 (4 d.—11 t.), Slesvig kreds 1 (t.). Ialt 111 danske, 81 tyske. Dette giver, kunde man tænke, et mere dansk

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

billede, end virkeligheden derhjemme kan svare til, da hensigten med fangelejren jo er at samle særlig de danske. Men naturligvis er det meget tilfældigt. Og så kunde billedet endda nok gøres en del mere dansk, idet de, som nærmest intet standpunkt er nået til, er regnet med på tysk side (i de 81). Det kan have sin interesse at sammenligne med sidste valgresultat (fra 1912): I. valgkreds (Haderslev—Sønderborg): 65 % danske, 35 % tyske. Fangerne her fra I. kreds: 75 % d., 25 % t.; II. valgkreds (Åbenrå—Flensborg): 14 % d., 86 % t. Fangerne her fra II. kreds: 49 % d., 51 % t. Dertil kommer så vore 45 fra Tønder, hvoraf de fleste er tyske; men her kan vi ikke sammenligne med valgresultatet, fordi også det helt tyske Husum og Ejdersted hører med til denne IV. valgkreds, men de 45 er fra selve Tønder kreds.

Men de to grupper vil vi igen dele i fem under hensyn til dybden af de mærker, den nationale kamp har sat i dem: de tysk-hjulpne, de tysk-uhjulpne, de dansk-uhjulpne, de dansk-hjulpne, de selv-hjulpne. Men først et ord for at fjærne mulige misforståelser. Disse fem grupper skal ikke skildres for at få lejlighed til at dadle eller rose. Det er så let at råbe* „hjemmetysker", men også så ufrugtbart. Her skal ikke *an*klages, men hellere *be*klages; thi disse mænd er jo ofre for fremmedherredømmets vanskeligheder, de er den lange krigs ofre, bærer mærkerne af de to sprogs forkvakling. Eksempler derpå skal vise det. Og netop dette yngre slægtled er det med meget mindre personlig skyld end de tidligere, fordi de ved virkelig ikke bedre, end at den tyske synsmåde er den rette! De har jo ikke blot i skolen, men tildels endog i hjemmet lært det sådan. Vi kan sammenstille dem med udvandrerne — dær som her er det forholdene, der er folk for stærke. Skylden lader vi ganske ligge, ser hellere med forståelse og deltagelse både på dem i Amerika og dem sønden å, hvad farve de end bærer. Det er en kendsgærning, statistisk fastslået, at andet slægtled: udvandrernes børn har det sværest og bliver svagest. Det udvandrede slægtled har *det* rygstød, at de herhjemme havde sprog tilfælles med deres forældre og jævnaldrende! De fik i hjem og skole, hvad de nu kunde få. Men deres amerikansk fødte børn kommer ind under de to sprogs ulykke: forældrene lever selv på det derhjemme fra, men får for lidt at give børnene på dansk! Og det engelske i skolen — hvad det giver børnene, kan disse ikke dele med forældrene, som kan så altfor lidt af og på det fremmede sprog. Det bliver så let som hønen med ællingerne, de forstår ikke ret hinanden. Her er det da, dansk-amerikansk mission har sin opgave. Tredje slægtled er noget heldigere stillet, for nu kan det begynde at gå på engelsk, hvis man ikke — begge parter — bliver i og hjælpes af det danske. Med fjerde led kan vanskelighederne siges at være overvundne. — Et enkelt eksempel er blevet hængende i mit øre fra en dansk besøgendes oplevelse i Amerika. Han kommer med til en begravelse i dansk kirke. Under udgangen spørger han en i følget: „Hvornår er her gudstjeneste"? „Det ved jeg F . . . . . ikke, jeg kommer only til begravelser", lød svaret i let for-

* Det var jo sådan noget, mængden mente, da den råbte „synder" efter Zakkæus, fordi han som tolder havde forladt sit folk. Men det hænder jo, at en sådan så også føler sig trykket deraf, og så er han trods alt værdig til det fineste besøg. Og vi forstår, at han modtager sin herlige gæst „med glæde".

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

nærmet tone. Se, det er jo den vildene fugl på den golde hede, hjemløs og fattig, men kun desto mere kærlighed værd. Sådanne kan jo også findes i hjemlandet desværre, der er bare den forskel, at så er skylden større, end når det træffes i fremmed land eller i eget land under fremmed styre. Det viser sig også derved, at når disse uheldigt stillede, forfrosne, møder et varmt ord, tager de imod det med megen glæde. Vi skal i alt fald se eksempler på det, når vi nu prøver at tegne de fem gruppebilleder og ser dem ikke blot i deres egen verden, men også i forhold til den verden, der møder dem i et dansk ord om åndelige ting.

1. *De tysk-hjulpne.* Af dem er her kun 5. De kan sagtens; thi de er gennem studeringer hjulpet således ind i det tyske, at de behersker sproget både mundtligt og skriftligt og virkelig kan hente kultur og dannelse dær. De svarer til „fjerde slægtled i Amerika", overgangen er fuldbyrdet. Men de har også alle 5 gået på højere skoler. De taler sønderjysk, men har svært ved rigsdansk, ikke blot ved at skrive det og tale det, men tildels også ved at høre det i højtlæsning, endsige selv læse det. Derimod hører de med glæde i *talens* form. Min erfaring her har stærkt bekræftet vor arbejdsregel derhjemme: Skal mennesker vækkes og påvirkes, så naturligvis først det mundtlige ord med dets større tydelighed og den personlige varme; siden bogens utydeligere „stave", som ved mangel på minespil og tonefald kræver den mere øvede bruger. En af disse 5 udtrykte det sådan: „Nej, når præsten læser højt, det får jeg ikke noget rigtigt ud af, og når jeg selv prøver at læse, så får jeg slet intet udbytte; men når han fortæller for os, så er jeg med, og det er jo også en mands personlige vidnesbyrd, man dær får". Han anede vel ikke, at han dær stod og aflagde selv et levende praktisk vidnesbyrd for rigtigheden af en god, gammel, men ved Grundtvig påny fastslået sandhed. Men det bliver hans ord jo ikke ringere af, de falder desto mere ægte. — De vilde naturligvis få et arbejde, disse 5, ved at skulle ind i en åndens verden på dansk. Men i samme grad som de på tysk side har *smagt* ånd, i samme grad vilde jo længslen være der efter føde fremdeles, altså også modtagelighed for dansk føde, om den blev nærmere for hånden og måske endog i sig selv var fuldt så næringsholdig, når der da kun ikke var et sådant forudfattet uvenskab overfor alt dansk, så dørene af den grund holdtes lukkede. Lykkeligvis har det *så* lidt været tilfældet her, at de 4 har med stigende glæde taget del i foredragene og kendelig med voksende forståelse. Og den femte sagde en dag: jeg kommer! Men den, som kommer aller sidst, skal nu ikke altid i den sorte gryde; thi det hænder jo, at den, der kommer sidst, kommer bedst.

2. *De tysk-uhjulpne.* Af dem er her 76*. De er langt vanskeligere stillet. Fra tysksindede, men dansktalende hjem er de gået med mere velvilje til den tyske skole end de danske, har vel også fået noget mere udbytte; men da de senere har manglet lejlighed til videre uddannelse ad den vej, og det daglige sprog i hjemmet bragte skolens tysk i glemsel, er de at betragte som mennesker, der er undervejs og i dobbelt forstand *uheldigt* undervejs: bort fra noget (det danske åndsliv), de aldrig ret har ejet, men kun arvet som retmæssig arv fra fædrene,

* Selvfølgelig er der overgangsformer, f. eks. enkelte i denne, som har været på en tysk landbrugsskole.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

der ligger og venter på at blive overtaget og nyttet til gavn og glæde, og — hen imod noget (det tyske åndsliv), som det ikke er lykkedes at nå, endsige eje. Det er dem „ved vejskellene"; det er dem, som er ude i overdrevet mellem to landsbyer, på vej fra den ene til den anden. Men det er småt med læ og småt med føde derude. De hører ikke hjemme i nogen af lejrene, har så lidt at samles om, lærer ikke at høre, altså heller ikke at tale; thi hvor øret lukkes, kan munden jo nok være åben, men det kan ikke blive de bedste toner, som udgår af den. Skal man sætte krone og frugt, må man have rod, og det endda i god jord, i „livets *rette* grund". — Her er så set bort fra det farlige i at gå bort fra netop det arvede, det dem tiltænkte, fordi denne svigten sikkert er dette yngre slægtled ganske ubevidst, da det på enhver måde er bleven dem lært, at *det* netop er det rette, det trofaste. Derfor vil skyld og skade på det punkt også være større hos de tidligere led, men så er jo i alt fald skaden arvet af dette. De lider da omtrent som 2. og 3. slægtled i Amerika. De *kan* vel nok så meget dansk som de „tysk-hjulpne", men til gengæld jo meget mindre tysk. Deres rodløshed i begge sprog er så tydelig, som den er uundgåelig; derfor anføres et par eksempler her ikke for at *an*klage, end mindre for at smile ad (det var hjærteløst), men for at *be*klage deres vanskelige kår: En sender tak for en gave „til De personer, som har weret så viselig at bidrage til Inkøb af dette kønne pak". En anden håber, „at hwi snart kan komme hjem igen; ellers alt hwell her". En får 3 fejl i overskriftens 3 ord: „mein lieber Kjestine"! En anden sender „viel dank vür deinen brief". En tredje fortæller: „Liebe onkel! Her in Aurillac haben wir ein recht schönes Weinachsfest ferlebt". Men idet de altså har hørt og læst så grumme lidt på noget af sprogene, er deres ordforråd indskrænket til de rent daglige, håndgribelige ting, og derfor må de jo få meget svært ved at høre om åndelige ting. De kan bedst med det, visse folk hjemme kalder „en lille humoritisk oplæsning". Nu vel, så begynder vi dær. Man skal tage folk, hvor de står, især når de står der uden egen skyld (det gør vore „visse folk" hjemme ikke i nær så høj grad, så de kan godt fortjene en lille bebrejdelse). Men det hænder også, at vore tyske venner kan tages af noget meget bedre end det morsomme. Og jo længere de har været fjærnede fra de dybe toner — inde i helt andre — desto stærkere bliver deres undren og glæde, når de gribes af disse og føres ind i en anden verden. Det var mig imod at anføre ovennævnte skriftprøver, men det er mig en stor hjærtensglæde at fuldføre dette billede med et par træk, som gør det smukt. Er der end adskillige tunghøre blandt dem og må være, så kan der dog opleves smukke og overraskende ting med dem. Der kom én en dag (ny hertil) og forsikrede i et „kraftigt" sprog, at det var ham ligegyldigt alt i denne krig (og vist alt i det hele). Men første gang, han var med til møde, tog hans i virkeligheden tørstende hjærte ved ordet. Han har vist ikke svigtet en eneste gang siden. Hans ansigt bliver stadig kønnere. Og som ham, så flere. En anden blev taget af vor juleaften. Det var så nyt med disse bløde, varme toner i et sind, der kendte mere til det strænge og hårde. „Dette her ær it politik", udbrød han bevæget. Nej, og heller ikke det kolde og golde, der hidtil havde fortørret hjærtet. Han blev en stille taknemlig tilhører, som kæmpede ærligt for at fatte og følge med. Han minder

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

mig om en skøn replik i Hakon Jarl. Da denne, træt og tynget af sit liv, står tryglende i Thoras stue, udbryder hun: Du græder, Hakon! Og han giver det gribende, sande svar: Har du ej før set hårde stene græde, når de fra kulden bragtes ind i varmen? — —

3. *De dansk-uhjulpne.* Her er 80 af dem. Standpunktet er et andet end de forriges, og udviklingstrinet er heller ikke det samme, men en del bedre. De forrige *går*, disse *står*. Står fast på den danske opfattelse, men lovlig negativt, mest protesterende, uden rigtig at have ævne til at leve det danske og leve det til nogen sejr. Deres personlige forhold umuliggør det, idet de ikke har kunnet få synderlig dansk hjælp til deres udvikling, ikke kunnet eller ikke formået at ville. Som træer i for megen skygge — de kan ikke springe ud før for sent. De fik så usigelig lidt i den tyske skole, hvis sprog de aldrig nåede at bruge blot nogenlunde; i hjemmene var viljen til at hjælpe bedre end ævnen; men de stedlige forsamlingshuse og ungdomsforeninger fik heldigvis nogen betydning for adskillige af dem, hvorimod de danske skoler ikke nåede ind til deres skyggekrog. Deres forestillingskreds, ordforråd og ævne til at skrive og til at høre åndelig tale er da lille nok og må være det. De kan skrive: Tak til en ver som har bidraget til samlingen (indsamlingen). Eller: Alle kameraden waren som fest in depot fersammelt. Eller: Ich habe krank gewesen! (De skriver jævnlig tysk, fordi brevene går hurtigere og når sikrere målet). Dersom det ord er sandt, der står på vor Skamlings-talerstol: „Ordet, det er guddomsunderværket, ordet, det er folkekendemærket" — så kan det rinde én varmt i hjærtet af deltagelse også for denne gruppe; den har mødt for lidt af *det* ord, der sætter velsignede mærker i sjælen, fordi det selv er guddomsmærket, åndsbåret, og kommen til én i modersmålets hjærtevindende form. „Der skinner en sol .... hvor ånd har mund og mæle .... da kvidre barnesjæle". Men de kan ikke kvidre, hvor en lærer er næsten nødt til at modtage et barn i skolen sådan: „Wie heisst du, mein Kind"? „Hva"! „Wie heisst du"? „Æ ka et fåsto dæ". „Hvad hedder du"? „Æ hi Pete". „Du sollst sagen: Ich heisse Peter. Na"! „Ik hejse Pete". Er drengen blød og bange, bli'r det let til gråd: „Ik—hik—hejse—Pete". Læreren kan være nok så venlig, barnet erfarer vanskeligt nogensinde, at ordet kan være lifligt at høre, at skolen kan være fest. Derfor går den unge så let bort fra det hele, hører intet, tror intet. Og dog *er* længslen jo inderst inde, fordi hjærtet trænger. — Denne gruppe kan da også lignes ved træer i marts, de længes efter sol — ubevidst måske — for de længes efter at springe ud. Men de må ikke få for meget. Aprilsol skal det være, ikke julisol. Så kommer også de. Forunderlig lidt kan da sommetider give stødet. To gryn kan få vægtskålen til at synke. En dag fik J. at vide, hvad hans skønne bibelske fornavn betød. Han faldt i tanker. Han havde hidtil ikke været med, for han „troede ikke på noget". Så begyndte han så småt at komme. Men har han flere vanskeligheder end de fleste, så skal han have lov at komme langsomt.

4. *De dansk-hjulpne**. 26. Fra vågne og formående hjem og fra kongerigets efter-, høj- og landbrugsskoler har de fået *så* meget, så om dem kan det siges

* Om denne og den 5. gruppe skal her kun tales kortere, da der nok bliveer lejlighd til engang (efter hjemkomsten) udførligt at give dem selv ordet, idet de fleste af dem er meget skrivende.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

som om gruppe 1: de kan sagtens. Uden at det dog må glemmes, at der skal også en god viljes arbejde til fra egen side. Det er dem, der kunde skrive danske breve lig dem, der allerede er udgivne, fordi deres udvikling, både sprogligt og åndeligt, er gået i samme retning og nået lignende frem. De leder ikke forgæves efter Langeland på Danmarkskortet; thi de har ofte fulgt opfordringen: Venner, ser på Danmarks kort, ser, så I det aldrig glemmer! De kender det vel endog bedre end vore egne unge hjemme, både dets geografi og historie, fordi de ejer den *særegne* kærlighed, vi mennesker gærne føler overfor det mistede. „Evigt ejes kun det tabte". Som vi jo også kender til dette, at modstand kalder viljen frem til endnu bedre arbejden, hindringer forvandles til betingelser ved at stålsætte den karakter, der må til. Det danske, som værdi, er dem derfor mere kendt og kært end for ellers ligestillede hjemme; de har et plus. Dette kan også indses på en anden måde: Den, der lever midt i landet, hører alle landets lyde, de larmende med de tonende. Den, der lever på afstand, hører kun eller næsten kun de bedste; thi kun de når så langt. Vort danske kævl går ikke i Sønderjyllands blade; men de gode, rene toner, der samlet udtrykker det egentlig danske, de når både i syd og i vest, livskraftige som de er. Det kan da være en fordel at være på afstand. Intet under, at det danske da også ad den vej bliver særlig kært og får mere plads i hjærte og hjem. Det danskeste hjem (i præg og stil), mit øje har set, ligger i Sønderjylland — naturligvis. Alt var dansk: indskriften over døren, farverne og hvert eneste af den stilfulde stues mange billeder (danske mænd, danske egne, danske begivenheder). Hvor bliver et hjem personligt, levende på denne måde! Sådan er, om end ej i lige grad, de 26.

5. *De selv-hjulpne.* 5. De er og har det som de foregående, kun at de har måttet hjælpe sig selv og har kunnet det trods alle vanskeligheder. Det er dem, der ikke er ret mange af nogen steder, men som har i kræfter, hvad de mangler i tal. De *vil* frem og *må* frem til en udvikling, der sætter dem i stand til at gøre gavn, bringe glæde, bære byrder. Det er gærne meget jævne, stilfærdige mennesker, men med en god ild brændende bag det rolige ydre. Der kom et par frem af deres skjul af den art i 64: Jens Paludan-Müller og Peter Severin Lund. Men vore 5 her har hverken fået hjælp fra hjem eller skoler og er dog nået med, efter ordet: hvor der er en vilje, er der også en vej. De kan — som de 26, vel endda altså nok så stærkt (som selv-hjulpne) — minde om to højst forskellige planter: vintergækken og egen. Så lille og blød, vinterblomsten er, den bryder dog den frosne skorpe — livet er stærkere end døden og gækker således ad kuldens magt; men den ejer jo også både den gode samvittigheds hvide farve og håbets den grønne. Og egen trodser alle storme og giver læ til mange mindre træer. Men er dens tid kommen, da også den må dø („mangen eg er for uvejret segnet"), så har den sørget for at kaste frø i tide til „vårkraftens spirende værk"; og så sukker den vel nok, idet den synker, men synger dog tillige:

For de gamle, der faldt, er der ny overalt,
de vil møde, hver gang der bliver kaldt!

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

VI
TILBAGEBLIK

Når denne skudmåned er til ende, vil der vist også være slut på mit arbejde i den hidtidige form: daglig morgenandagt og daglige foredrag eller oplæsning derhenne i vor skole; thi så godt som alle fangerne vil fra marts være ude på arbejde, og det så langt borte, at der kun for de færreste kan være tale om et søndagsbesøg her „hjemme", endsige at komme hjem hver aften; for ellers kunde der nu holdes møde om aftenen, da ministeriet har været så imødekommende for nylig at tillade os at flytte fra kl. 3 til kl. 8, når det passede os bedst. Mit arbejde må da lægges på en anden boug, blive besøg ude hos flokkene med tilladelse til at overnatte hos dem; så kunde aftenerne jo måske endda give ganske god lejlighed til frugtbart samvær og mere lejlighed vel endog til samtale med den enkelte, idet flokkene er små, oftest 5 eller 10, sjældent 15 eller 20. For ikke at tale om den fornøjelse og sundhed, selve de lange bjærgvandringer kan bringe mig. Hvad der måtte være en lille skuffelse i vinter: at fangerne ikke kunde blive her hjemme alle, kan da blive lige det modsatte til vår og sommer. Et fortsat arbejde med daglige foredrag vilde vist ligefrem have oversteget mine kræfter.

Bondegård. — Et nygift par.

Men så må tiden nu være passende til et tilbageblik på vinterens arbejde. Særlig jo da tiden siden jul, hvis æmner ikke er omtalt hidtil. Dog må det være mig tilladt at sige, at det egentlig *er mig imod* at skrive dette brev (men der er nu intet mere nærliggende æmne, og det vilde måske være vel længe at vente, til der sidst i marts kan skrives om besøgene derude), dels fordi det altid falder tørt ud med et sådant skriftligt sammendrag af mundtlige foredrag — øllet kan være tyndt nok i første bryg! — dels og navnlig fordi det er så vanskeligt at omtale talerne uden også at tale om taleren. Dog måske. Så trøster det mig også lidt, at *de mænd,* der har sendt mig, jo egentlig *har et krav på en sådan oversigt* over, hvad deres udsending har stået og fortalt, især da æmnevalget var vigtigere og vanskeligere her end under almindelige forhold, hvor en højskolelærer står overfor en flok af lutter *danske* ungersvende og i fredstid på egen grund. Måske vil pladsen her i brevet også tillade at gengive et par æmner lidt udførligt; det kunde vel bøde en smule på oversigtstørheden.

I den franske regerings tilladelse til min virksomhed her er der nævnt 3 slags æmner, som mine foredrag burde holde sig til: geografiske, historiske og religiøse. Dette er da naturligvis også sket. Den givne ramme er jo vid nok. En af fange-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

lejrens franske tolke skulde så forøvrigt overvære møderne, vel for at påse, at alt gik, som det skulde. Der er til vor glæde aldrig blevet anket over, at noget foredrag gik udenfor den givne tilladelse, ligesom der, vist ved et lykketræf, heller aldrig er blevet anket fra mine egentlige tilhøreres side over, at der gik „politik" i mine taler. Derimod har de, og vistnok med fuld føje, sommetider følt mine foredrag lovlig tunge, for religiøse. En højskolelærer, mere vant til at finde det skæringspunkt, hvor elevens trang og lærerens ævne mødes, havde sikkert passet bedre til gærningen. — Men nu til oversigten!

De geografiske æmner. Først min rejse hertil, således som de friske oplevelser lagde det nær at tale om: London og Paris, deres bygninger og deres minder og hele fysiognomi. Iøvrigt er mit første rejsebrev en genspejling af disse rejseæmner. Siden gik vi mere regelret frem med „faget": En rejse fra de fjærne fiksstjærner — en udenlandsrejse — hjem til vort eget astronomiske fædreland, hvor solen er hovedstaden, planeterne de større købstæder, månen og lignende størrelser de mindre købstæder, mens kometerne er en slags zeppelinere, der ikke så gærne må komme ind i de neutrale lande. Vi nåede vistnok lidt af det, Kålund følte, da han var ude at rejse: „Og jeg blev så lille, og verden så stor". — Tilsidst landede vi naturligvis på vor egen allerhjemligste jord og gav os, efter at have set astronomisk på den også, og efter at have taget et lille historisk overblik over menneskenes meninger om den og den hele verden lige fra de gamle Ægyptere og Kaldæere og Grækere op gennem Kopernikus, Tyge Brahe, Keppler o. s. v. til vor egen tid, til at se lidt nærmere på de lande, der måtte have mest interesse for os: Norge, Sverige, Finland og de lutherske egne af Tyskland (Eisenach, Erfurt, Wittenberg), hvorimod Danmark, i alt fald i denne første omgang, måtte nøjes med Richardts „Vort Land". Man forstår hvorfor. Senere kunde vi bedre tillade os at dvæle ved enkelte ting: Viborg domkirke og en jærnbanerejse fra Korsør til København, hvorom nærmere under de historiske foredrag. — Det må tilføjes, at det var mig umuligt at fortælle „ren" geografi; der er jo sammenhæng mellem landets natur, folkets ejendommelighed og nationens historie; følgelig blev dette berørt. Norsk vilje, svensk fantasi, finsk følelse, tysk tanke og lidt af hvert hos Danskerne i midten (fra vest til øst). Navnlig løb følelsen af med mig, den dag vi havde Finland for, så det blev ikke blot Fänrik Ståls „land", men også hans „sägner". Lidt lignende ved de andre lande.

De historiske og dertil knyttede litteraturhistoriske foredrag og oplæsninger har, bortset fra de bibelske, som bliver omtalt under de religiøse æmner, selvsagt mest hentet deres æmner fra vort hjemlige Nord, dog ikke fra Sønderjylland (uden Knud Lavard), hvor det forekom mig rigtigst at nøjes med små, hurtige strejflys ud fra de kongerigske æmner, ligesom også ikke sjælden små træk fandt plads i mine prædikener (Magnus den Godes drøm, Brorsons „betroede talent" o. lign.). Af ikke nordiske æmner er Luther bleven behandlet i to foredrag og meget ofte strejfet ellers. I fire timer dvælede vi ved Jeanne d'Arc's betagende historie med hvad dertil hører af engelske og franske forhold i de tider. Hvor dybt hendes liv og billede er sunket i den franske folkesjæl, kan bedst ses deraf, at hun, næst Gud og Jomfru Maria, af troende katoliker anses

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

for den egentlige sejrgiver i slaget ved Marne. Det er ikke til at udmåle, hvilken velsignelse det har været for det franske folk gennem omtrent et halvt årtusinde, at det fik denne kække, fromme bondepige med det fine, lyttende øre til sit nationale samlingsmærke og ideal. Forgangen er siden fem hundred år i lyst og nød, end liljebanneret . . . . . nej, hendes skønne fane vajer ikke mere, men hendes ånd svæver over store dele af folket endnu. Måske er der usporlige veje mellem den og de tusinder af hjærter både i og udenfor den franske hær, som i disse trængselstider genfinder de gamle kirkestier. Om denne religiøse fornyelse har vi også haft et enkelt foredrag. — Bryder dette åndens vejr igennem til en virkelig sejr, vil det franske folk, når også den anden sejr er vunden, og Elsass-Lothringen genvunden, få dobbelt grund til en varm taksigelse *opad,* men så måske også grund til at sende stille tanker tilbage i historien til jomfruen fra Orleans, den fattige, unge bondepige fra Domremy i Lothringen. „Lyksaligt det folk, som har øre for klang herovenfra". — Så har vi syslet lidt med både Ibsen og Bjørnson, mennesket og digteren i dem begge, og læst Terje Vigen, Per Gynt og Brand, men kun et par af Bjørnsons mindste fortællinger. „Faderen" gjorde et stærkt indtryk på vistnok alle tilhørerne. Naturligvis findes alle fortællingerne i vort bibliotek og volder jo ingen knuder for læserne, hvorimod Ibsens to store værker næppe var at anbefale til selvstudium; læst højt og med forklaringer til har de fundet øre. Danske æmner har vi især dristet os nærmere ind på i den sidste månedstid, dog også adskillige tidligere. I en tidsordnet række ser de således ud: Knud Lavard, Absalon, dronning Dagmar, Hans Tausen, Holberg, Baggesen, Øhlenschlæger, Ingemann, Blicher, Andersen, Goldschmidt, Hostrup, Frederik 7. Med dertil knyttet oplæsning af: Jeppe og noget af Barselstuen, Kalundborg Krønike, Hakon Jarl (romancen og tragedien), De tvende Kirketårne, partier af Sct. Hansaften Spil, Varners frierdigt, Reinalds sang til ørnebruden, mindedigtet over Frederik 6., Den hemmelighedsfulde Port, E Bindstouw, Det døende Barn, Avromche, Arvingen m. m., Genboerne. Blandt de ting, der er læst uden at fortælle synderligt om forfatterne, kan nævnes: Elverhøj og Nej, Søstrene på Kinnekullen, Abels Død og Kain. Desuden er læst adskilligt, som mere må henregnes til den religiøse litteratur, f. eks. H. C. Frederiksens skønne „Juledigt". — Det må dog i den nøjagtige sandheds navn tilføjes, at enkelte af ovennævnte ting endnu ikke *er* fremførte, men kun „ansatte til opførelse" i denne uge, der endnu er os levnet af februar måned. Når skuddagen er til ende, skulde vi også være igennem programmet. Får vi en uge til, finder vi nok et repertoire også til den.

Det har ingenlunde været i tidsfølge, disse æmner er ført frem. Tværtimod. Og mine tilhøreres ønsker har rådet: når de har bedt om noget af dette, så har de fået det. En hel del af det er givet på den måde, at vi har taget med det persontog fra Korsør til København, som holder ved alle købstæderne. Så står vi af og ser os godt om hvert sted. Indenfor denne jævne ramme kan der fortælles meget dansk historie, så også pletterne „får stemme", og en rejse ad den vej siden giver lidt mere at se efter: Baggesen-mindesmærket, den gamle latinskole ved St. Mikkels og Antvorskov-Liselund, akademi og kirke, kongegrave og kirketårne. — Det er helt underligt at stå så fjærnt fra Danmark og forsøge at

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

levendegøre dansk historie for sig selv og andre. De samler sig jo, alle disse skikkelser og digterværker, til et eneste: det egentlig danske. *Dansk ånd* slår sine øjne op i dem, bliver sig selv bevidst og bliver — idet vi sysler dermed — *os* bevidst, bliver os mere klar og mere kær. Naturligvis sker det samme for os, om vi sysler med det hjemme. Men det fornemmes stærkere herude. Afstanden giver overblik og lejlighed til sammenligning med det fremmede, altså øget klarhed over, hvad dansk ånd egentlig er. Og afstanden giver øget kærlighed, ny glæde over Danmark; thi man skal jo altid hjemmefra for ret at få sit hjem kært: „Vi rejser ud for hjem at nå". Og deraf udspringer så igen en inderligere bøn for dette land med alle dets minder og mindesmærker, hele denne rigdom i fortid og nutid, at det dog måtte blive skånet for ødets vederstyggelighed og bevaret for os trods alle farer. Endelig vil afstanden jo også virke den for blødere sind farlige hjemlængsel, og den bliver ikke mindre ved en sådan syslen med hjemmets minder. Blot at se flaget i fremmed havn virker jo både glæde og ve. Det samme sker nok, når der kommer brev hjemmefra til dem derude i løbegravene. Men hvad er dansk historie andet end et flagmærket brev, stort og indholdsrigt, til os sildigfødte fra de henfarne slægter. —

Men vi fik også en tredje slags æmner at fordybe os i: de religiøse — eller lad os som kristne sige: Biblens og menighedens. Vi har da her selvsagt allerførst samledes til gudstjeneste på vore helligdage og ofte haft held til at få æmnet for søndageftermiddagens foredrag til at ligge i forlængelse af formiddagens tekster. Til andre tider — og det skal nævnes med megen tak til fangerne — blev vore helligdagsmøder optaget af religiøse spørgsmål, de forud havde bedt mig svare på. Det blev vistnok nogen af vore bedste timer sammen. Nærmere derom om et øjeblik. En sammenhængende række bibelske foredrag har vi haft over det oldtidsbrev, der er kommen til os i Bibelens første 22 kapitler. Dette brev har vi studeret så grundigt, vi kunde; thi det er det værd. Hvor er der 10 blade i nogensomhelst bog, der giver os så dybt og rigt et indblik i tilværelsens „dybe grund"? Mig bekendt ingen steder. Hvem er Gud, og hvad er han? Hvad kan han, og hvad vil han? Hvad ejer han, og hvad skænker han? Derom giver disse blade megen besked. Og hvilken værdi *det* har, kan vi se negativt ved at mærke os Grækernes alter for den „ukendte gud" — de længtes åbenbart efter at kende ham — og visse ulykkelige børns trang til at få at vide, hvem deres forældre er; positivt ser vi og oplever vi det selv, når kendskabet til og samfundet med ham giver os ævne til at leve livet med tak og stille styrke under alle kår. Derfor synger vi jo også: Langt mere værd end det røde guld det er sin Gud og sig selv at kende. — Gud har vist sig tydeligere for os i tidens fylde end i begyndelsen, det er sandt. Men hans grundforhold til os er alligevel givet allerede på disse oldtidsblade.

Og vi får at vide, hvad verden er, dens grundforhold til Gud og til mennesket, skabt af ham, skænket til os. Værdien af denne viden ses vist bedst ved at mærke sig de ulykkelige følger af ikke at vide det. De mytologiske tanker derom og de filosofiske spekulationer derover gik jo gærne ud på, at Gud og verden var nogenlunde lige gamle og lige mægtige, stundom venner, hyppigt fjender, snart ét, oftest dybt skilte; og de førte gærne med sig, at mennesket kom i skævt

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

forhold til dem begge; thi hvem skulde det så være ven med, og hvem fjende? Hvordan og hvor langt? Men i lyset af hint forhold, som Bibelens første blad meddeler, fik vi lært at synge: Glæden ved Guds grønne jord, glæden ved Guds nådes ord, de vil ikke kriges. Lærkesang og klokkeklang, de kan godt forliges.

Men ikke mindre giver hint oldtidsbrev os besked om, hvad det er at være menneske, dets væsen, mål og lykke. Skabt i Guds billede til at eje hans kærlighed og gengælde den med lydighed og tak, skabt efter hans lighed med ævne til herredom over jorden og alle dens kræfter. Derfor også genstand for Guds glæde og Guds sorg, hans tugt og hans frelse, en frelse, hvis grundlinje skimtes allerede i ordet til slangen, og som drages tydeligt i Abrahams levnedsløb: „Menneskefaldet til frelse vendt, menneskets adel påny erkendt"; Abraham er Guds ven, og i hans sæd skal alle jordens slægter velsignes til påny at vorde Guds venner, hans sønner og døtre, og som sådanne arvinger til hans herlighed. — Ja, når hin gamle saga fortælles jævnt og enfoldigt, følger sådanne grundtanker uudtalte (thi de skal ikke frem i selve foredraget) med som den ubevidste understrøm under begivenhedernes bølgende flod eller bliver den stille aflagring i sindet, når fortællingerne selv er strømmede hen derover. Ved given lejlighed, især vel når modsatte livsanskuelser møder én, slår disse tanker øjnene op, dukker frem af sindet og går os til hånde i vor kamp mod de modsatte meninger. Da skal det nok mærkes, at den, der er fortrolig med hint oldtidsbrev, har både et sundt grundsyn, med hovedlinjerne klart afmærkede, og våben at bane sig vej med til fremgang. — —

Og nu fangernes bidrag til vore æmner, deres spørgsmål. Det er nævnt i et tidligere brev, at én spurgte om årsagen til vore valgmenigheder i kongeriget, og om ophavsmanden til vore højskoler. Han er en af de i forrige brev nævnte „selv-hjulpne", en af dem, som trods alle hindringer dernede vil og må frem til de klare kilder og øse af dem. Hvilken lettelsens glæde for sådanne, når disse hindringer måtte blive fjærnede, og kilderne bringes til at vælde frem uforstyrret og uplumret i overkommelig nærhed. Han er en af de taknemlige for den smule, der er rakt ham her. — Så kom en dag en anden, forøvrigt den eneste i hele flokken, der var med ved vort store sønderjyske ungdomsmøde i Jærnved maj 1914 („Udvalget for den sønderjyske kirkesag"), og bad på fleres vegne om at få gjort rede for spørgsmålet om den i skriften nævnte „utilgivelige synd", synden mod den Helligånd, som den gærne fejlagtig kaldes. Den eftermiddag blev der lyttet, det gør der jo altid, når der svares på tanker, der arbejder i hjærterne. Derfor burde kirkegængerne altid læse deres evangelium om lørdagen, så vilde spørgsmålene vågne. Den, der gav det bedste bidrag til den samtale, hvormed mødet endte, blev så få dage efter den næste æmnegiver. Det er forresten den samme, som har skrevet det første brev i Harald Nielsens samling af „Sønderjyske Soldaterbreve". Han kom med „Adam Homo", som han grundigt havde studeret, og spurgte om to ting, foranlediget ved to af digtene i „Almas efterladenskaber". Det ene, der begynder således: „Forunderligt! Ved lastens træk vi blegne", handler om muligheden af at få sin „private" samvittighed erstattet med eller underbygget med en almen verdenssamvittighed. Det gav da anledning til betragtning af selve grundvolden for vort kristenliv: Kristus som

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

vor fred, vor ny samvittighed, skænket os i den dåb, der er „opnåelse hos Gud af en god samvittighed ved Jesu Kristi opstandelse". Det andet er det bekendte: „Kan væsner, som er skabte, modstå Gud?" Med disse slutningslinjer: „Hvo kunde finde freden i en himmel, hvor end man troede på en evig kval". Så prøvede vi da på at løfte eller forløfte os på de tunge sten, hvori der er indristet: Tilintetgørelse? Alles frelse? Nogles evige fængsling i det yderste mørke? Kan vi end ej nå klarhed, fordi apostlene ikke synes at have ejet den, er en sådan samtale dog af de frugtbare. Vi fandt hvile i det én gang givne svar: Guds kærlighed slipper sidst. Men dette svar affødte så et nyt spørgsmål, der krævede sit møde: Rækker Guds kærlighed *så* vidt, at der er omvendelse i dødsriget? At mene dette, bliver det ikke nemt en sovepude for de letsindige? Der blev svaret: Et menneskes omvendelse ligger ikke i hans egen hånd, han kan for så vidt hverken forhale eller fremskynde den. Den virkes kun af Guds kærligheds smeltende kraft, og *den* formindskes jo ikke ved at række til døde slægter. Men menneskets ansvar bliver såvist ikke mindre for det; thi mennesket kan lytte til Guds kærligheds evangelium eller lade være, og i sidste fald vokser grenen mer og mer kroget, den bli'r vanskeligere at rette for hver dag, der går. Det er livsfarligt at leve som vantro i et kristent land, muligheden for at lade sig gribe og omvende bli'r mindre med årenes tal. Men den absolute grænse for muligheden kan dog ikke sættes ved døden. Så lidt som vi tør trøste os med, at der var dog noget godt hos den og den, der nylig døde — thi var det onde stærkest, sejrer det vel dog tilsidst — så lidt tør vi nægte, at midt imellem de to tog, der fører de afgjorte sjæle ind i tunellerne under de dødes bjærg, går der et tredje med de uafgjorte. Den Gud, som tog de genstridige fra Noahs dage i forvaring, indtil Kristus for ned og prædikede for dem, skulde hans langmodighed ikke have en prædiken også til hine? I alt fald: Guds kærlighed slipper sent og sidst. — — —

Så skal her sluttelig tilføjes lidt udførligere gengivelser af hovedpunkterne i to foredrag, et dansk og et bibelsk. Måske kunde det første tillige give et eksempel på de ovennævnte „uafgjorte".

JENS BAGGESEN, MENNESKET OG DIGTEREN.

På Korsør havneplads står et mindesmærke, en ung mand, spændstig og dog melankolsk. På fodstykket et vers af ham selv: Ak, ingensteds er roserne så røde! Ak, ingensteds er tornene så små! Ak, ingensteds er dunene så bløde, som dem, vor barndoms uskyld hvilte på. Bag det runde gitter, der hegner, gror omkring statuen en tæt fylde af røde roser. Sådan skal Korsørs berømteste søn just mindes. Thi det samme dobbelte var netop i hans liv: en lykkelig-uskyldig barndom med dunene så bløde, og en manddom, som trods sin megen digterskæmt ligner det gentagne „ak!" og løber sig træt. Et glad barn i et godt hjem. Han spøged' i sin ømme moders arme og sad til hest på bedstefaders knæ, havde et vidunderligt næmme, lærte alt med lethed, havde læst Bibelen igennem, før han ret kom i skole, men var ikke derfor læsehest, tumlede sig tværtimod som den muntreste, frisk og kæk. Næmmede også det allerbedste af sin fromme mor: at bede for sig selv og far og mor og for sin søster og den hele by og for ukendte konge og den stodder, som gik ham krum og sukkende forbi. Ad denne bønnens vej og båret af en levende fantasi kom han ofte til at sysle med den skønne natur, den dalende sol, månen, der gled ned bag højen, og nattens funklende stjærnerader. Tidlig satte fantasien ham også i gang med at lave versenes rader, tilskyndet desuden af en tidlig vågnet sans for kritik og skæmt. Syv

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

år gammel skriver han sit første vers i en almanak, og moderen skrev underneden: Dette vers er gjort af Jens. Det er også nok værd at kende, thi trods dets ubehjælpsomhed er det betegnende nok for hans senere muse: „Det meget store skaren — det er jomfru Karen — skønt hun er intet baren. — Hun kan langt bedre lege — end som at hun kan stege — det mindste stykke flæsk — uden at det brænds.“ — — — Fem „lange elendighedens år“ gik han i latinskole i Slagelse, „kedsomhedens moderstad“. Men han kunde jo, så ofte han vilde, ile hjem til mors by, så han er alligevel sluppet lettere igennem skoletiden end de fleste. Desuden har lektieterperiet været mindre plagsomt for hans ypperlige hoved end f. eks. for Ingemann og Andersen, der senere gik i samme skole, og hvis klager over „plagelse i Slagelse“ (som A. sagde) er vel bekendte. Men har Baggesen således haft en lykkelig barndom og tidligste ungdom, ligger måske dog spiren til senere vanskeligheders torne i denne barndom. Så megen læsning (og af Bibelens stærke art) i *så* tidlig alder er farlig. Fantasien kan let blive *for* stærkt udviklet og således også let komme på afveje. Kommer hertil en let vakt følelse med anlæg for erotik, er der fare for viljeslivets sundhed og dermed for karakterens styrke, personlighedens kærne. B. undgik ikke denne fare. Hans forelskelser var tidlige og talrige; hans følelser let vakte for alt og alle, hans store livlighed bragte ham i forbindelse med flere og mere, end altid sundt er, især når så en også tidlig født forfængelighed giver fristelse til at glimre i selskabet, og megen vid og lune ævne dertil, ikke mindst da digterfuglen i ham spiler vingerne ud til sin lette og graciøse flugt. Personlighedens dybere anlæg trænges derved tilbage. Det er vel for stærkt at sige, at B. blev en mand uden midtpunkt; men det er næppe urigtigt at ligne denne for alting sværmende, urolige ånd ved en metalgenstand, der hænges ned mellem to eller flere elektromagneter, der skiftevis og uafbrudt drager denne til sig, så den er i idel bevægelse, fordi den ikke er tung nok til at blive i sin egen stilling. B. var stadig i svingning, droges, frastødtes, droges igen, havde sit liv for meget uden for sig selv, fordi han manglede gehaltets tyngde. Øhlenschlæger kalder ham en kamæleon, der stadig skifter farve efter omgivelserne. Men det kommer jo nok af, at han har vel lidt farve i sig selv. En stor og glimrende skal om en lille kærne. Et genialt hoved, der løb altfor langt forud for hjærtet, fordi dette levede i en åndsfattig tid, der ej ret kunde befrugte hjærtet og adle dettes dybeste anlæg. Skønt han kredsede mer end nok om sit eget jeg, kunde han på en måde have trængt til mere af dette: at være sig selv nok. Det havde givet en vis ro. Nu sled denne stadige uro ham op. Vi skal se denne bristende ævne til dyb og sluttet hvile i hans forskellige livsforhold. — Han havde liden lykke til at stifte et *hjem*. To gange gift, den ene gang kort, den anden gang køligt. Derimod af og til forelsket, endog i gifte kvinder — fru Pram og fru Ørsted; dette sidste under hans 2. ægteskab, hvorfor han også tænkte på skilsmisse. Hans flagrende natur faldt dog til ro i samværet med hustruen, men ikke til virkelig hvile i et dybere samliv. — Han elskede uden tvivl sit *fædreland* — hvad elskede han ikke! — men en trofast kærligheds lykke blev heller ikke dær hans lod. Og det var ikke blot digteren, der sværmede ud i den store verden og nød dens skønhed, som endnu ingen dansk havde nydt den, og skildrede den i vers og i en poesifyldt prosa, som endnu ingen dansk blot tilnærmelsesvis havde gjort det; det var manden selv. Ved århundredskiftet sagde han Danmark højtideligt farvel — han vilde aldrig vende tilbage! To år efter kommer han dog på besøg, og i de følgende år er han atter hjemme et par gange, men han hører dog udlandet til lige så fuldt som hjemlandet, bor dær, digter dær og bliver anerkendt som en af deres egne derude. Han bliver en grænsebo og hører ikke ret hjærteligt hjemme nogen af stederne. Underlig betegnende: Han dør også på grænsen (i Hamborg) under en sidste rejse til barndommens og ungdommens land. Ej engang hans lig nåede hjem; han ligger begravet i Kiel. — Hans forhold til *venner* var også bølgende. Om hans farfar, hvis navn endnu ses i Føvling degnestol*, er der det minde på egnen, at degn Bagesøn gærne vilde omgås de fine. Sønnesønnen tog dette i arv, nød livet hos den Augustenborg hertug, hos Reventlow'er og Schimmelmann'er som og hos en mængde af jævnere herkomst. Han var søgt og skattet, som den sprudlende vittige, åndrigt elskværdige digter han var. Men det kunde blive *for* hedt,

* indskåret af ham selv (Føvling ved Ribe).

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

(„Du skal sidde din ven nær, men ikke sidde låret af ham"), og der har nok været for lidt bund i det, for det gik itu, eller det skiftede, én forsømtes over en anden. — I forholdet til sin *gærning* er han en tid lang lykkeligere, idet han kender sit kald og fylder pladsen. Som Holbergs og navnlig Wessels arvtager udformer han deres sprog til hidtil ukendt rigdom og smidighed. Hvilket sprog og hvilken stemningsfylde i „Labyrinten". Det er jubel gennem tårer! Folket selv jublede over sit ny sprog. Og i skæmtedigtenes, rimbrevenes hærskare — ja, indholdet kan være tyndt nok, dybe toner er det såvist ikke, men her har B. lært vort sprog at gøre gymnastik. Hvilken smidighed, latter og spøg! Det er langt udover tidens nyttepoesi og drikkeviser. Men så skulde Aladdin—Øhlenschlæger komme og uretfærdigt fordunkle Noureddin—Baggesen, og dennes skæbne blev ligefrem tragisk, fordi han væsentlig havde ret i sin formsikre kritik af den lykkeligere digterbroder, hvilket kan skønnes bl. a. af, at Grundtvig stillede sig ved B.' side. B. er — med et billede — som en ædel hedning overfor Ø. som det ikke altid gode kristenbarn. Ø. står, som den i Nordens oldtid „genfødte", i et højere plan. B. kan trods sin Vidfadme-begavelse, der spænder fra folkevisen til det 19. årh., ikke nå ham, men nok ramme hans Achilleshæl med sin sikre pil. Men det tilgav tiden, „tylvten", ham ikke. B. blev uretfærdig glemt. — Og endelig er B. også i det *dybeste livsforhold* en grænsebo, en hjemløs. Født i Brørsons dødsår har han sine rødder i pietismens tid. Men hans ungdom og manddom faldt i rationalismens. Kant, viljesfilosofen, der gik som et urværk, så folk stillede deres ure efter hans spadsereture, blev en tid B.' ideal, så han tog navn (Immanuel) efter ham. Men man må smile; thi forskellen mellem de to var *for* stor! Det var ingen sundhedstegn at ville være lige det modsatte af sig selv; det røber uselvstændigheden. Og et ydre navneskifte gør det jo ikke. Ja, når man *får* det (som Peter), ikke når man *tager* det. At B.' rødder i så henseende ikke var dybtgående, kan skønnes af den rent overvættes henrykkelse, hvormed han modtager Grundtvigs „Påskelilje". Den vejede alle B.' egne poesier helt op, erklærede han, ude af sig selv. Og da var B. en mand på 53 år. Her mødte ham de dybe toner til pris for menneskens forsoner, ligesom de på folkelivets og poesiens område havde mødt ham i Øhlenschlægers digtning. Her som hist så han ind i det forjættede land, men kom der ikke og havde vist sans nok derfor til at kunne drages og længes. En tragisk skæbne, der slider og trætter og drager vemodets linjer i sjælen, bøjer hovedet og sænker modet.

Men Moses kom nu alligevel ind i landet, endda på forklarelsens bjærg. Hos den, der kan græde af glæde over påskeliljens opstandelsesunder, er der hjærtelige længsler og ydmyg selverkendelse. Det giver grund til at tænke med håb på den trætte mand, der 1826 ikke nåede hjem, men dog var på vejen, og som for mange år siden havde kunnet synge så ægte om den tid, da han var meget lille, og nu kunde give sine sidste tanker udtryk i ord som disse: Så lang en tid var du mig fremmed, du, som dog først mig havde kær, langt borte ledte jeg om hjemmet, som var med dig mig ganske nær; thi hjemmets kærlighed og fred er der, hvor du er med. Forkast da barnet ej, som kommer til hjemmet på sin trætte fod, og som i verdens korte sommer trods al dens pragt dog nu forstod, at kun i din den *faste* borg får sjælen slukt sin *sorg*.

ABRAHAM, DE TROENDES FADER.

Var den danske digter fattig på midtpunkt, var Israels stamfader desto rigere derpå og stærkere derved. — — Gud og mennesket var bleven borte for hinanden. Samlivet måtte genoprettes. Dette sker i ordet, hvis natur er dobbelt: løfte og befaling eller evangelium og lov. Forældre „lover" deres børn noget og „befaler" dem noget. Gud ligeså. Altså kræves en dobbelt ævne hos mennesket: vente og lyde; på det lovede må man vente, befalinger må man lyde. Den ævne må Gud have set hos Abraham; altså vælges han. Abrahams historie bliver da en indøvelse i dette dobbelte, og hans historie bliver typisk: Hvad han lærte, og fik livet ved — skal vi alle lære og således blive levende. Idet han er den første af os, og idet „vente—lyde" tilsammen kaldes: tro, bliver han de troendes fader.

1. *Vente.* Gud lover ham, at han skal blive til et stort folk. Altså må han da allerførst få et barn. Dermed er venteprøven givet. Den bliver svær; thi Abraham er allerede gammel, og Gud gør ventetiden lang. Men så kommer han også sin ven til hjælp. Fire gange, og

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

hver gang på dobbelt måde: med et ord og med en begivenhed, og hver gang er styrkemidlerne kærligt afpassede efter Abrahams daværende svaghed og trang; de vokser derfor også i tydelighed. Første gang: „Dit afkom vil jeg give dette land; som jordens støv skal det vorde". Abraham er fremmed og ukendt i landet, trænger altså netop til et ord om, hvor fremtiden skal gro, og ætten slå rod. Til dette ord knyttes så den sejr, Gud lader Abraham vinde i 9-kongekrigen, hvilket viser Abraham, at han begynder at få fodfæste og anseelse i landet. Lykkens gud er øjensynlig med ham. Dog krig kan avle ny krig. Abraham kan frygte hævn. Så kommer det andet ord: „Frygt ej, jeg er dit skjold og din løn". „Ja, men jeg er gammel og stadig barnløs. Det må vel da blive min husfoged, Elieser, der skal arve mig og blive min ætling". „Nej, af *dit* liv skal arvingen fremgå. Tæl stjærnerne, sådan skal din æt vorde". Til dette trøsteord knyttes så den billedlige handling: Abraham skal slagte af sin hjord, han holder rovfugle borte fra det slagtede, mens det er dag, hvorimod en rygende ild vogter det om natten, da Abraham er falden i dyb søvn. Et ledsagende ord om opholdet i Ægypten lader os forstå denne handling om kommende farer for folket, men også om Guds magt til at genne rovfuglene bort, når Abraham er gået til sine fædre og ikke selv kan værne sit hus. Men Abraham er kun et menneske, hans venteævne har sin grænse trods Guds støttende ord. Saras råd bliver ham en Eva-fristelse: han avler Ismael med Hagar. Dette bedrøver Gud, som nu er tavs i 13 år. Da Abraham er ydmyget heraf og af den huslige splid, lyder Guds tredje ord, først myndigt: „Jeg er Herren den almægtige (tvivl dog ej om min magt!), vandre ustraffeligt (*dit* fald har været *min* sorg!)"; så trøstende og styrkende: „Du *skal* få en søn, og af Sara skal det være. Derfor skal både dit og hendes navn forandres: Folkefader og dronningemoder skal de betyde, eder til en sikkerhed for mit løfte til jer". Og til yderligere støtte nævner Gud nu både den tidslængde, der er tilbage: ét år, og drengens navn: Isak. Hertil føjes omskærelsen som en handling, der ved sit ydre tegn skulde være pagtforholdets stadige og stærke mindelse. Ganske kort efter kommer så det mærkelige besøg, hvor ordet (4. gang) om Isak og det rindende år også tales til den svagt troende Sara, og hvor Guds redebonhed til at opfylde Abrahams bøn for Sodoma, men også hans magt til at ødelægge byen, må blive Abraham en bekræftelse på, at „intet så stort, han det jo kan". Er nu Abrahams ufattelige svaghed overfor Abimelek („Sara er min søster") ikke blot genspejling af hans tidligere færd i Ægypten, bliver Guds overbærende nåde kun så meget mere vidunderlig. Det være, som det vil. „Abraham sad i Mamrelund med sønnen af Guds nåde". „Vær stille, hjærte, bi på Gud, hans time nok skal komme, da sender han dig englebud, din *ventetid* er omme . . . ." Det gælder også folkeslag og folkedele i trængsel og venten. Men også: „Her vil bies og ties."

2. *Lyde.* Nu skinnede solen ind i Saras telt! De to gamle sad med troen i hænde, på skød. De vandrede ikke i tro, men i skuen, og skuet gav daglig glæde. Egetræerne i Mamrelund, medtagne af sommerens storme, skød friske skud ved efterårstide. Men så kom efterårsstormen brat og forfærdelig! „Abraham, tag din søn, den eneste, som du elsker . . ." Og nu står der virkelig: Og Abraham stod tidlig op den næste morgen og drog afsted! Kan noget ord i Bibelen bøje vort knæ, så dette! Ingen knurren, ingen spørgsmål, ej engang en tøven! Kun lydig handlen! Abraham er vokset under Guds opdragelse. Men hans tanker har arbejdet, åh så tungt. Som hos min ven, der efter 13 års trofast slid faldt til sin teologiske eksamen, endda han mente sig ledt af Gud til præstelig gærning. Troen vakler i sådanne stunder. „Har Gud bedraget dig? Har du misforstået ham?" „Nej, det er kun tro, han prøver hos dem, som han har kær". „Med sang og bøn gak Herrens stier og røgt med troskab du dit kald, velsignelsen *da* på dig bier". Den biede på min ven året efter. Den biede på Abraham. Har han sukket, har han håbet under de tre dages mødige vandring? Vel overmenneskeligt andet. Men der siges kun, at han gik. Gik og gik. Som siden hans store søn over Kedron, op ad bjærget, ud til offerstedet. „Overfor Gud har vi altid uret", siger Søren Kierkegård. Det hjælper til at gå Guds tunge veje. „Han altid kun det bedste vil", det hjælper også. Abraham var jo kendt nok med Gud til også at kunne tænke sådan. Hans ord til drengene: Bliv her, mens vi går op for at tilbede, røber os hans dybe og stille lydighed. Handlingen deroppe *viser* os den. Det er højdepunktet af tro. Med højre hånd over Isaks øjne (siger Skovgård i Viborg) for ikke at se barnets rædsel, og med

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

kniven løftet i den venstre standses han af Gud. Prøven er bestået. Alle forjættelser samles og gentages: „Fordi du adlød min røst". — Så blev glæden mangedobbelt i Saras telt, og Abraham havde vundet navnet: De troendes fader. *Men hans vej må blive vor vej: vente —lyde,* skal vi vinde ret til navnet Abrahams børn.

VII
KRIGEN

Takket være meget snefald i 1. halvdel af marts kunde arbejdet her fortsættes længere end håbet. Først søndag d. 19. måtte vi slutte — en lille køn afslutning fik vi —, så gik den mobile rest ud på landet dagen efter; nu er kun „nogle få, nemlig 8 sjæle" tilbage. Da det desværre ikke har kunnet tillades mig at gå ud på besøg hos dem, er min gærning her måske da nu sluttet; men så findes der nok noget andet — her er jo f. eks. sårede nok at række en hånd.

Men foreløbig har det da givet et lille, velkomment pusterum. Lad os benytte det til at se os ud så vide. Skam og skade får den, der går med lukkede øjne i sådanne tider. Og netop nu kalder krigen vor opmærksomhed til sig stærkere end nogensinde, ti slaget ved Verdun bliver sikkert ikke blot kronprinsens, men hele krigens skæbne, foruden at det indtil nu blev 200.000 Tyskeres og vel henimod 70.000 Franskmænds grav. Blot i en måned er dette sket! I hele 64 mistede vi 3100.

— — — For en hurtig betragtning er denne krig af tredobbelt art for Tyskland: En racekrig mod Rusland, en økonomisk krig mod England, en grænsekrig mod Frankrig. Det første turde dog have lidet på sig. I naive perioder af folkenes levned betyder racehad noget lignende som den selvgode uvilje, landsbyens hjemmefødninger nærer mod nabosognets ungdom. Sligt vokser og rejser man sig fra; samfærd udvider og udjævner. Vor tids folk er mere nøgterne, regner mere med penge end med racepræg. Krigen mod Rusland er da også økonomisk; en fordelagtig handelstraktat skulde fornyes 1917; bedst at svække naboen og sikre fornyelsen i tide.

Men mod Frankrig er det jo væsentlig det gamle mellemværende, som ikke er fra 70, men er 1000 år gammelt; derfor vel værd et lille tilbageblik, især da vi her i brevet kun vil se på den franske del af verdenskrigen. — —

Det gamle vestromerske riges mægtige hus skørnede trods kristendommens nye syld og sank sammen under folkevandringens stærke storme. Ved år 500 har de unge, friske folk med de mange navne (Franker, Burgunder, Allemanner, Angler og Sachser; Longobarder, Øst- og Vestgother, Vandaler o. s. v.) bygget sig hver sit lille hus på det gamles ruiner. Men samlingstanken griber; den har altid grebet, lige siden Babels dage. Frankerkongen Karl bøjede de fleste, med eller mod deres vilje, sammen til et nyt rige; og for at fremhæve, at det er fortsættelse af det gamle romerrige, lader han sig krone til romersk kejser. (Det er denne tanke, der er saa sejglivet, at Napoleon ikke ved stoltere titel til sin nyfødte søn end: Konge af Rom). Karl d. Store hersker da også over, hvad vi nu kalder Frankrig, Belgien, Holland, Svejts, det meste af Tyskland, Italien til Tiber, Spanien til Ebro. Hans søn, Ludvig d. Fromme, — vi kender ham

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

fra Ansgars historie — bevarede det (død 840), men hans 3 sønner stredes i 3 år, indtil de enedes om at tredele det ved forliget i Verdun 843: Karl fik Frankrig, Ludvig Tyskland, og Lothar en strimmel midt imellem, lige fra Tiberen til Vesterhavet, omtrent med Alperne-Rhinen som østgrænse og Rhone-Saône-Meuse som vestgrænse. Dette umulige rige blev de to nabolandes „mellemværende" gennem mere end 1000 år. — Bedre er magert forlig end fed proces. Ja, men hint forlig i Verdun, måske det magreste d. v. s. mest skæbnesvangre i Europas historie, fulgtes af den 1000-årige proces, ved hvilken ingen blev fed, ej heller den omstridte strimmel, der snart reves i flere stykker og fik en såre omtumlet skæbne. Stykkerne var især 4: to kongeriger Burgund i syd, og to hertugdømmer Lothringen (Lothar-ingien) i nord; til disse sidste hørte både det nuværende Elsass og Lothringen og Nederlandene. — Snart var de selvstændige riger, snart gled de til Tyskland, snart til Frankrig. Ja, Nedrelothringen (Nederlandene) kom endog — ved fyrstegiftermål — en tid lang som arv til Østerrig og siden til Spanien; den berømte nederlandske opstand i kamp for trosfrihed hører her hen. — I middelalderen har Tyskland som regel overtaget, hvilket også ses af, at romerkejser-titlen, denne Europas fikse ide om Romerriget som det sidste verdensrige i historien (ifølge Daniels udlægning af Nebukadnezars drøm om det store billede og stenen?), blev knyttet til Tyskland. I tiden efter reformationen blev Frankrig stærkest, dels ved sin større centralisation i den indre styrelse — kongen overvinder hertuger og adel — dels ved den svækkelse, religionskrigene tilføjede Tyskland. Det er således efter den første tyske kirkekrig, at Frankrig vinder de tre vigtigste lothrinske byer Metz, Toul og Verdun 1556. Efter den anden (30-årskrigen) vinder det Elsass 1648. Dernæst flanderske grænsefæstninger i nord 1668, Franche Comtè i øst 1678, Strassburg østligst i Elsass 1697 og endelig en del af Øvrelothringen 1766. De store erobringer i revolutions- og Napoleonstiden, der naturligvis ikke blot tog hele resten af „mellemværendet", men jo gik langt derudover og truede med at genoprette Karl d. Stores rige og flytte romerkejsertitlen tilbage til Frankrig, er for saa vidt uden betydning, som det vundne tabtes igen med Napoleons fald. Nu dannedes kongeriget Nederlandene af det gamle Nedrelothringen, og i 1830 deltes det i to: Holland og Belgien. Norditalien var under østerrigsk scepter; men ved at hjælpe det splittede Italien til samling fik Frankrig, d. v. s. Napoleon 3., Savoyen og Nizza i belønning 1859 og har dermed nået, hvad det ønskede af mellemværendet. Krigen 1870 bragte jo så atter vægtskålen til at synke en del til tysk side, og nu er den igen i hæftig uro.

Det sønderjyske spørgsmål og det elsass-lothringske er således, hvad landenes historiske stilling angår, meget forskellige, idet vort omstridte land jo er dansk så langt tilbage som Danmark selv, ja vort fædrelands vugge turde endog have stået sønden å, medens årene 1556, 1648 og 1766 betegner Elsass-Lothringens tilknytning — i nyere tid da — til Frankrig. Da løjtnant Rouget de l'Isle skrev sin berømte nationalsang i Strassburg, havde denne by knap været fransk i 100 år. Men til gengæld knyttede disse lande sig i den grad tæt til den store nation i den store tid, så, da de løsreves 1871, blev det et virkeligt hjærtesår. Vi har jo derimod den skam i Danmark, at Slesvig gennem tiderne

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

regeredes i den grad på tysk ej blot af gottorpske hertuger, men af selve de danske konger, så, da vi skiltes i 64, føltes smærten ikke i *hele* det gamle danske hertugdømme. — Men måske den føles nu. — —

— — — Ja, vægtskålen er i bevægelse. Ned bliver op, op bliver ned. Tyskland vakler. Frankrig overrasker, genfødes, sejrer. Hvem skulde troet det! Å jo, det var måske dog ikke *så* utroligt. Den, der kender lidt til historiens bølgegang og alle tings forgængelighed, lader sig ikke betage af *nogen* stormagt, selv ikke om den består dels af jærn og dels af blod, nej allermindst da. Daniel kunde ikke blot forkynde Nebukadnezar om hint store billedes fald, guldet såvel som jærnet og leret, rige efter rige, men også om kongens personlige, dybe ydmygelse, fordi hovmod står for fald. Og de gamle sandheder fornyer sig. Ibsen har udtrykt dem sådan: Prøjsens sværd er Prøjserriset — just i sejren er forliset. Schiller formede dem alment sådan: Verdenshistorien er verdensdommen. Det gælder at have en frisk og urokkelig tro på hin usynlige hånd, der kaster stenen mod billedet eller holder retfærdighedens vægt ud over nationernes hoveder. Så er der kun et rige, hvis bestånen man ikke tvivler på, det, hin sten var et billede på; det, som ikke er af denne verden og dog *er* på denne jord. Men troen blev aldrig alles, allermindst i vore dage. Når et rige sammentømredes med en Bismarcksk kraft og fik Krupp'ske kanoner og Zeppelin'ske drager til forsvar og angreb, ja, og eventyrets søslange gjort til virkelighed i form af hvislende torpedoer, så var det naivt længere at tale om åndens usynlige stormagt og dens indflydelse på en moderne krigs gang. Som om gamle krige ikke også var moderne i deres tid! Og som om ikke selve Tysklands historie var det bedste bevis på, hvor hurtigt vægten kan svinge. Tror vi ikke på ånden, så lad os dog tro på historien! Fra freden i Hubertsburg 1763, hvor Prøjsen gennem en frygtelig krig er nået frem til en stormagts kraft og anseelse, til dets ydmygelse i 1806, er kun 43 år. Fra freden i Versailles til slaget ved Marne er også 43 år. Og så er der tilmed som en geografisk nemesis (ej blot en historisk) i dette Marne-slag. Det var til de til Kinas afstraffelse bestemte tyske soldater, at Wilhelm 2. i sin kejserlige vrede sagde de berømte ord: „I giver ingen pardon! Lad Kineserne erfare, at I er nutidens Hunner!" — Men Chalons sur Marne er de gamle katalauniske marker. Nutidens og fortidens Hunner møder deres skæbne på samme sted. Og Verdun, hvor skæbnen fuldbyrdes, er ikke langt fra Chalons. —

Let at være bagklog, siger en og anden. Å ja, vi er jo dog ikke bagved alting endnu. Men der var dog vist adskillige, der følte, at verdensuret faldt i slag, den gang kejseren ved krigens begyndelse sendte en hærafdeling af sted med de ord: Det tyske folk er Guds udvalgte folk. I mig som Tysklands kejser er Guds ånd steget ned. Ve vore modstandere! Det var Nebukadnezarånden, der talte og varslede sit eget fald, og nu taler den igen gennem sønnens stædighed, på trods af al militær klogskab, i verdenshistoriens forfærdeligste slag.

Den talte også gennem de tyske overgeneraler i slaget ved Marne. Ti det, der skabte udfaldet, var ikke blot Joffres geniale tilbagetog og sikre forberedelse, så han på præsident Poincarés ængstelige spørgsmål: De er vel sikker? kunde svare med stilfærdig inderlighed: Ja, jeg er sikker! Men også Tyskernes utrolig

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

dumdristig-overmodige fremstormen, hvor halvparten af hæren blev tilbage i fæstninger og vejgrøfter, og ammunitionen ikke sikredes med i fuldt mål — de synes at have troet, at de kunde tage Paris med bajonetten, endda de var så dødtrætte af denne ilmarch, så de knap kunde bære sig selv, endsige geværet! Det var i hine tilbageløbs-dage, at visse folk i den prøjsiske hær skrev hjem: Det går udmærket; nu er vi kun 40 kilometer fra Paris! Og dagen efter: Det går stadig fremad, nu er vi kun 50 km fra Paris! Næste dag: kun 60! På den måde blev brevkortene sikrest ekspederede! Men det var også i hint skæbnevendende slag, at mange af vore landsmænd faldt, og mange toges, sårede eller usårede, til fange. De langt fleste i fangelejren her er, som før nævnt, fra Marne. En af dem fik 11 kugler i sig på en dag. Da han lå hjælpeløs på slagmarken, og kuglerne susede tæt hen over ham, grov han med næse og pande et hul i jorden for des bedre at dække hovedet. Det var værre, end når gnisterne føg om ham hjemme i den Møgeltønder smedje!

Ja, vore landsmænds oplevelser skal iøvrigt ikke fortælles her. Den opgave skal de selv løse, når de kommer hjem, og deres erindringer skal så komme som tilslutning til disse breve*. Kun et enkelt træk eller to. Nylig fik vi en ny fange her; han havde oplevet følgende: Under en kanonade lå han dybt inde i en lyttegrav med sin lille stump lys; han skulde udforske Franskmændenes sprængningsplaner. Pludselig styrter graven sammen om ham, sprængningen var kommen bag på ham og alle hans; almindelig flugt, han ene tilbage, levende begravet. Fire timer efter har dog Tyskerne vundet terræn igen, kommer og befrier ham. Han var bevidstløs. Det kostede 1/4 år på lazaret; nerverne ødelagte. En skønne dag faldt hele hans skæg af plet efter plet. Da det kom igen, var det helt hvidt, men pletvis kom der slet intet. Nu er det igen ved at blive mørkt. Dette skete i „Heksekedlen“ ved Perthes marts 1915. — Siden vi nu er dær, lad os så få en tildragelse mere fra dette uhyggelige sted (og fra samme tid også). En hel bataillon, o. 1000 mand, vist ikke Sønderjyder iblandt, sprænges bogstavelig alle i vejret, vældige jordmasser med. Da det hele — jord og mennesker — atter daler ned, begraves de alle under jordmasserne; kun 7—8 havde hovedet frit og blev gravede ud og levede. Men en af dem havde under nedfarten tabt sit gevær; det kom først ned og stod i den løse jord med bajonetten op og spiddede manden, så han får et par tommer stål op i bagen! Sådan står han, til han udgraves! — —

Men det var det *franske* folk, vi i dette brev skulde have et billede af, eller dog en række træk som bidrag til et billede. Lad os så begynde med en kvinde, heltinden fra Loos, den 16-årige Emilienne Moreau. Hendes skønne billede ligger foran mig i bladet „Petit Parisien“. Den fineste oval i ramme af sort, kysk-glat hår, kække øjne under stærke øjenbryns sorte buer; en fin, lige næse, en fast mund. Halvt barn ved krigens udbrud, munter og sorgløs. „Jeg vidste ikke noget om, hvad det var, dette Serbien; jeg syslede ikke med udenrigspolitik, men plukkede hellere blomster og passede min læsning, om jeg kunde nå en

* Anm. i 1926: Der foreligger nu 2 bøger af Hans Petersen (en af de 5 fra kyllinghuset i Fabreques). „Et Aar i Krig“ og „Fire Aar i Fangenskab“. De fås ved henvendelse til forf., som er gymnastiklærer på Vridsløse pr. Glostrup.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

gang at blive lærerinde.“ Da krigen havde varet et år, er hun modnet til kvinde, har levet i ildlinjens hjemsøgte egne, værget sig mod Tyskerne med revolveren i hånden, gjort franske soldater en mængde tjenester og en gang vist Englænderne vej til vigtige tyske stillinger. Hun er ingen Jeanne d'Arc, intet udvalgt redskab, ikke en from førernatur; kun et jævnt og sundt naturbarn, datter af en flittig arbejder i nordfranske kulminer, elsket af sine søskende, forgudet af sin fader. Men i ulykkerne voksede hun til det, hvorom vi synger: Kvinder selv stod op og strede, som de vare mænd. Fædrelandet tog til at banke i hendes bryst, endda hun ærligt bekender, at der var angst nok i hende i krigens første tid. Og så det bedste: Hun synes at have bevaret sin sunde beskedenhed, også nu, da alle kender hendes navn. „Petit Parisien“ nøder hende til at skrive sine oplevelser, men hun gyser ved tanken om, hvad hendes lærerinde vil sige til det, og undres — nu bagefter — over at have haft den energi og det mod, som folk er så elskværdige at tillægge hende. Helst var hun forbleven i ubemærketheden, en „af de helte små, hvis navne i verden sig dølger“. Nu måtte hun finde sig i at få krigskorset og tillade, at vi kender og nævner hendes smukke, klangfulde navn. —

Er det ikke næsten en selvfølge, at Franskmændene bliver dygtige *flyvere?* De er i alt fald bleven det. Vi griber et par eksempler. Sergent Guynemer, 21 år, har nedskudt 8 tyske maskiner. Ved nr. 8 kæmpede han med to, nedskød den ene, såredes let af den anden, men reddede sig godt hjem til de franske linjer. — Adjutant Navarre, 20 år, har nedskudt 9 tyske maskiner. — En 19-årig flyver, lige uddannet, kæmper paa sin første tur med 4 fjender, nedskyder den ene og redder sig velholden hjem fra de tre andre.

Men den ære skal Tyskerne have, at de anerkender deres dygtige modstandere her, og de ridderlige Franskmænd tøver ikke med at nævne dette smukke træk hos „barbaren“. Den berømte Pégoud blev nær Belfort skudt ned (dræbt) af to tyske flyvere. Da disse i aviserne så, hvem det var, de havde overvundet, fløj de dagen efter tilbage til stedet og lod en laurbærkrans dale ned. På dens hvide bånd stod: Modstanderen ærer den i kamp for sit fædreland faldne Pégoud.

De Losques, kunstner i Paris, observatør i et aeroplan i krigen, bliver efter mange bedrifter skudt ned i de tyske linjer. Dagen efter sejler en Tysker henover de franske linjer og lader det gamle franske liljebanner (Oriflammen) dale ned med den påskrift: De Losques og hans fører har kæmpet tappert. Deres papirer har vi sendt tilbage via Svejts. — —

Og lad os så samle resten af brevet om *Verdun*, ti det bliver nok det slag, der huskes, når det meste andet er glemt. Marne september 14, Champagne september 15 og Verdun februar—marts 16; det er stor, større, størst. Det franske ammunitionsforbrug i Champagne-slaget ansås for det største, historien hidtil kendte. Sønderjyske fanger, der kom hertil fra denne verden af lyn og torden i en halv snes døgn, var forfærdelig fortumlede af den sindsoprivende larm. Men slaget ved Verdun har nu begyndt på sin 2. måned og høres i 5 lande: Frankrig, Tyskland, Luxemburg, Belgien og — Holland!

Det begynder med en lille, men næsten varslende begivenhed. Tre Tyskere deserterer over til Franskmændene. „Hvorfor er I deserterede?“* „Vi er ud-

* Denne og de følgende beretninger er gengivne efter „Le Matin“ (forkortede).

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

mattede og modløse, vi sejrer aldrig over Franskmændene. I snart 2 år har man sagt os, at nu var det det sidste slag, men ofre føjes til ofre, og intet vindes." „I er dog godt ernærede. Hvad har I at klage over? I mangler intet uden lidt tålmod." „Nej, ernæringen er ikke god, undertiden endog slet, aldrig tilstrækkelig." „Når folk virkelig elsker deres land, er ingen lidelser for store. I kan ikke være deserterede, blot fordi I sulter og er trætte." „Nu vel, nej! Men vi vil være fri, ti der forestår stærke begivenheder. En stor offensiv er planlagt mod jer, begynder imorgen og vil udfolde en eksempelløs voldsomhed. Kejseren og kronprinsen er her; de har bedt os kæmpe, som det var vor race værdigt. Verdun *skal* erobres, proklamerer de, koste, hvad koste vil, ti så bli'r der revolution i Paris og hurtig fred til Tysklands evige ære. Men vi har tabt tilliden; de blodige ofre udgydes uden anden nytte end at begynde forfra en anden gang." Samtalen er lige betegnende for de to folk. —

Lad os så nu prøve at få en forestilling om dette verdenshistoriske slag ved at lytte til deltagernes beretninger. Vi lader 2 officerer og 4 menige fortælle, så anskueligt som kun de kan gøre det, der er midt i det, såres, bringes bort og på lazarettet nedtegner (eller lader nedtegne) oplevelserne, medens de endnu mindes alt klart og er fyldte af kamptumlens frygtelige stemning.

1. officer. Allerede 2 dage før, det store slag begyndte, fik vi en forsmag, da kronprinsens artilleri med en dødbringende nøjagtighed rettede sin skydning på de punkter, der i vor linje kunde tjene til observationsposter. Vi fandt lidt trøst ved at slå til væds om, hvor mange granater en kanon måtte ofre for at ødelægge den og den post. Vi svarede ellers ikke, fordi vi ikke vilde røbe vore stillinger. Utålmodig herover sendte fjenden den 20. februar patruljer ud for at rekognoscere vore artilleri-stillinger. De vendte aldrig tilbage; vore elite-skytter kan deres ting! D. 21. begyndte den store offensiv på 3 punkter (strakte sig over 5 mil). Vore folk kæmpede, skønt langt underlegne i tal, med et vildt mod. Jeg blev vidne til talrige heltegærninger. Særlig indtryk gjorde følgende på mig. En granat slår ned ved telefonvagten, han får et frygteligt gabende sår i ansigtet, blodet risler ned ad ham og blinder ham. „De må gå og lade Dem forbinde." „Hvorfor skulde jeg dog forlade min post?" „Deres øjne er jo fulde af blod, De kan slet ikke se." „Ja, men jeg har jo ikke behov at se ved telefonen." Han blev, til en anden granat kom og dræbte ham. — Mange soldater fik deres bajonetter knækkede; så sloges de med kolberne. En stor, forsoren karl havde bemægtiget sig en tysk officers sabel; med den mejede han fjender ned; 4 gange ramtes han af kugler, 4 gange rejste han sig og tog pany fat på sit frygtelige arbejde. En anden fik sit halve ansigt bortskåret af en granat, men lagde sig dog derefter på knæ ved en dynge tyske lig og skød skiveskud paa alle, der kom ham på skudvidde. — Tilsidst gav Tyskerne efter for os, pladsen blev vor — en sejr, som folk hilste med begejstrede glædesråb. —

2. officer. Det er den kæmpemæssigste artilleriduel i historien. Tyskerne har bragt alt i anvendelse: Kvælegas, tåregas, frygtelig artillerisamling af alle kalibre, med angreb i tætte rækker. Eksempelløs ødselhed med granater af stor kaliber: 305, 380, ja 405 mm. Hele vort terræn blev angrebet: Front, bagfront, bjærgkamme, dalsænkninger, veje, byer, broer, banegårde. Højene røg som lige så mange vulkaner. Ved hvert skridt, i hvert sekund åbnede sig i den af projek

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

tiler sønderskårne jord ny kratere, som udspyede splinter og en bidende røg. Granater, der faldt i Meuse, sendte umådelige vandsøjler i vejret. Luften var fyldt af en piben, mjauen, knurren, der løb ud i uophørlige eksplosioner. Midt i denne helvedmusik har vi levet i flere døgn, ja, sovet i den, ti man bli'r tilsidst følesløs af træthed, lader sig overdænge af jord, ser lig eller ligdele og hører jammerråb, uden at det gør indtryk. Vore folk var beundringsværdig koldblodige. Overgeneralens proklamation: Sejre eller dø! blev hver mands valgsprog. De brændte deres breve og notitsbøger. Jeg fik sendt et ord til mine forældre: „Sandsynligvis kaput. Sidste vennehilsen til alle!" — Jeg slap dog noget billigere. En granat sendte mig op i luften, hvor jeg dog ikke blev længe. Mit højre knæ var let strejfet. Jeg samlede mig op, vedblev at kommandere mine folk og iagttage bocherne i kikkerten. Det irriterede dem, så de rettede deres kuglesprøjte mod mig. Så fik de endelig en kugle ind i mit højre ben. Jeg udstødte en energisk ed — Cambronne's* — som sig hør og bør, ti selv i kritiske forhold bør man bevare den gode holdning, og fik ram på den tyske mitrailløse; men da min ligevægt blev noget ustadig, overgav jeg min kommando til en anden og forføjede mig bort. Men kuglerne vedblev at forfølge mig. To tapre tambourer reddede mig, de førte mig på en trillebør 8 km ad en vej, der blev overdænget med scrapnels, gennem brændende landsbyer, hvor hver granat fik hele stenbunker til at fare i vejret. Endelig nåede jeg et bil-centre, lod mig vaccinere mod stivkrampe og bringe til vogns. Jeg havde dog heldet med mig. —

1. menig: I 15 måneder har jeg været med, troede mig usårlig. Men Marne og Argonne er intet mod Verdun. Hver dag fra 11—7 regnede granater ned over os, minut efter minut, med en meters mellemrum, og dannede hver gang en tragt, hvorfra jærn, sten, jord og rødder sprøjtede op. Vi bar 40 hårdt sårede ned i en hulvej, men Tyskerne fandt dem dog og gav dem bekomst. Dagen før havde vi taget 100 fanger, de fleste fulde. Vi fandt æther og absinth hos dem, udleveret dem af deres officerer. —

2. menig. Det frygteligste, jeg har set, er Tyskernes angreb på Cauresskoven. Tre af deres bedste regimenter stormede frem. Men vore 75 mm åbnede en helvedild mod dem, viste en beundringsværdig behændighed og snildhed og anrettede et rædselsfuldt blodbad. Hoveder og lemmer fløj rundt under lynene fra kanonaden. Sneen var helt rød. De fanger, vi gjorde, forsikrede, at kronprinsen havde sagt, at det var den sidste kraftanspændelse, og de troede hans tilsagn. Uophørlig gentog de: Vi vil være i Verdun den 2. marts. —

3. menig. Aldrig skal Tyskerne få Verdun! De kom med en mitrailløseorkan, men de fik en modtagelse, de ikke havde ventet. Men de første dage *var* slemme for os. De omgav os således med granatregn, at vi i 4 dage og nætter var helt indespærrede i den og stod der uden at kunne få levnedsmidler tilført; vi måtte nøjes med brødposen. Ah, hvor saucemaden smagte, da vi endelig fik den om morgenen d. 26! Så fortsatte vi, kæmpede i åben mark som i gamle dage, kæmpede på fransk og lovede „Rosalie" (bajonetten) godt at bestille! En gang tog vi fejl af deres gule hættekapper, troede, det var vore

* Cambronne, en af generalerne ved Waterloo, brugte, da han fik en ulykkelig melding, et kraftord (ikke en ed), som siden blev klassisk: Skidt og møg!

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

egne zouaver og lod være at skyde. Men da vi opdagede fejlen, blev de næsten alle nedmejede. Resten overgav sig; de var helt sindssløvede og kunde ingenting sige. —

4. menig (fortæller om det berømte Fort Douaumont, som Brandenburgerne tog, men kun for at blive indespærrede der af de franske): Vi stoppede vore øren med tøj, papir, bomuld, men larmen trængte gennem alt. Vi skreg som besatte for at trøste os, eller rettere sang af fuldeste kraft, men vi kunde ikke høre vor egen stemme. Kl. 3 begyndte Tyskerne at gå frem (mod Douaumont). Tætte grå masser, der helt dækkede den med omskudte træstammer overstrøede snehvide jord, brød frem i automatisk march. Pludselig begyndte vort artilleri. Om jeg bli'r 100 år, vil jeg aldrig glemme det syn! De fjendtlige batailloner syntes at smelte og synke i jorden. Men de var 10 gange talrigere end vore. Tilsidst gik vi da 1800 m bag fortet, og Brandenburgerne tog det. Men før de havde sat sig fast i det, gik vore atter frem, to friske korps, berømte blandt vore bedste. Det blev som slagene i gamle dage, i åben mark, uden dækning. Den fart, vore folk kom med, blev Brandenburgerne for meget. På mere end 10 steder kæmpedes mand mod mand. Tilsidst veg Tyskerne, nogle tog flugten ind i fortet og blev således afskårne fra hovedmassen af deres folk; og *derinde er de endnu.* — Da månen stod op, skød de franske mitrailløser endnu — 200 skud i minuttet; den lyste ned over veritable dynger af tyske lig. — — —

— — — Nej, Tyskerne er ikke nået til at holde indtog i Verdun, men de har ganske vist erobret nogle km ude i terrænet, så deres langtrækkende skyts kan bombardere byen. Den har da måttet rømmes, om end de modige borgere først gjorde det, da heller ikke de faste kældere var sikre, og da kommandoen ligefrem befalede det. Tre rørende træk skal fortælles herinde fra.

En *ledvogter*, nær Verduns banegård, fik også ordre til bortgang med samt sin familie; men skønt denne (hustru, svigermoder, 6 børn) i 8 dage havde haft daglige granatvisitter nær deres lille hus, vilde han ikke. Gendarmerne kunde ikke få ham fra bommen. „Jeg kender kun mine chefer; jeg vil gå, når de giver mig ordre dertil.“ Da de tilsidst vil tage ham med magt, siger han: „Lad mig så i det mindste få bommen lukket, at ingen skal tro, jeg er stukket af fra det hele.“ —

En *sporskifter* går ved sin dont på stationen, ser en granat falde i den bagerste vogn af et ammunitionstog (på 26 vogne), der holder i nærheden. Vognen begynder at futte; mærkelig nok går den ikke i luften i et knald. Det ser han, iler til, lænker den fra og får lokomotivføreren averteret om at køre de 25 bort. Alt lykkes i flyvende fart. — Han fik krigskorset. Men da kammeraterne lykønsker ham: Nå! Nu er du nok glad! Og hvor din kone vil blive lykkelig! svarer den brave kæmpekarl: Jeg tør aldrig vove at fortælle min kone, hvad jeg har gjort. Jeg vil sige til hende, at jeg fik det, kun fordi jeg blev på min post! —

Men byen *må* rømmes, hver mand må bort. Nogen læsser sløvt unyttige sager på en lille vogn og glemmer det nødvendige. Andre må slæbes ud af sengen, klædes på med magt og føres bort. Endelig er alle borte. Nej, en er tilbage: Den *legemsvage fuldmægtig* på 2. borgmesterkontor. Han har bedt om

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

det og fået lov. Hvad vil han? Jo, i de følgende dage, medens granaterne rasler i gaderne, og huse bliver ruiner, går han ganske roligt fra hus til hus og undersøger, hvor der er efterladte levnedsmidler, for så at give intendanturen underretning om, hvor de kan hentes. Ude af stand til at bære våben fører dette svage menneske krig på denne stilfærdige måde. —

Ja, det er hemmeligheden. Det er ikke en hær, der kæmper, men et folk. Fra arbejderdatteren til fuldmægtigen. Og dog på lovens grund. Og denne folke-enighed er større end som så, den omfatter alt og alle. De, der har penge, giver penge. De, der har kræfter, giver kræfter. De, der har adelig og fyrstelig fornemhed, kaster denne bort for at drage i åg med den jævne mand. Kvinde gør mands gerning i lade og på mark, i sporvogn og i fabrik. Og så er enigheden så dejlig frivillig, derfor holdbar, modsat den tyske, der er dels født i en begejstringsrus, dels tvangsskabt, i begge tilfælde af usikker varighed. —

Lad et eksempel belyse, hvordan høj og lav er bleven et i dette land, der jo ganske vist længe har været demokratiets forjættede land, men dog også har aristokratiske minder som vel intet andet rige.

Alain de Rohan-Chabot. Ja, dette navn er for fint for en dansk tunge. Og manden er også fin: den 30te hertug af Rohan. Han er rigsdagsmand for valgkredsen Morbihan, og nu i krigen kaptajn. Men trods al denne fornemhed er han den jævneste kammerat og fuldt på højde med, hvad disse tider kræver af fransk selvfornægtelse. Han er den moderne soldat, type 1916. — Da han har gjort alting med i 8 dage ved Verdun, bliver han så ilde tilredt, at han må hjem til sit hotel. Der træffer en bladmand ham: Hovedet er indbunden, næsen gennemhullet ved roden af en kugle, trommehinden knust, men modet ukuet, øjet klart, stemmen tydelig og rolig, og piben dampende mellem tænderne. Og han fortæller: Jeg har tilbragt en uge i dette Douaumont, igår ukendt, fra nu af udødelig i historien om de store menneskelige myrderier. Vi kæmpede, elite mod elite. Den 27. blev jeg såret, men kunde endnu holde mig på benene. Men nogle dage efter blev jeg begravet under et jordskred ved en eksplosion. Man trak mig frem med sprængt trommehinde og blodet ud af øret. Jeg måtte trække mig ud af det. — — De spørger om ånden i hæren. Jeg siger Dem, der er mellem officerer og menige en kappestrid i højsindethed, en gensidig tillid, en hengivenhed, der har stået sin prøve. Man kritiserer ikke sine chefer, men man vilde følge dem med lukkede øjne, ligemeget hvor. Der er hos os — i fronten — hverken pessimister eller skumlere. —

Men denne skønne enighed ytrer sig på én måde endnu: Omsorgen for de sårede, ambulancekorpsets heltemod. Ikke blot er jo Frankrigs præster i tusindtal og de fordrevne, men hjemvendte munke med både som krigere og sjælesørgere og sygebærere, men der er et korps af uddannede sygeplejere, hvis færd vækker den dybeste beundring. En kaptajn fortæller om disse navnløse helte: Jeg har været vidne til handlinger, hvis selvfornægtelse er større end al storhed. De går langs slagmarken, våbenløse, trodsende alle farer, fordi deres pligt er at svare på de sårede kalden, og de fuldfører således hver dag uden at ane det ophøjede heltegerninger. Et eks.: En trænsoldat, ellers murer i Paris, skynder sig ud i kugleregnen for at ile en hårdt såret til hjælp, tager ham varligt, bærer

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ham forsigtigt uden at ænse kuglerne, der falder tæt som hagl. En anden gang er det en af mine egne sygeplejere. Han gennemsøger krybende det lille mellemrum, højst 200 m, mellem de to fjendtlige løbegrave for at finde sårede, som er bleven liggende under et uheldigt angreb. Der ligger de og vrider sig af smerte, råber, kalder, bønfalder. Ingen kan vove sig til hjælp uden at risikere livet. Min sygeplejer fortsætter roligt sin farlige mission og falder, da han bærer den tredje sårede bort. Hvilken selvfornægtelse og hvilket styrkende eksempel for vore folk at se, at en falden fransk soldats kalden aldrig bliver uden svar! — —

Ja, sådan er det splittede Frankrig bleven enigt, det uforberedte bleven beredt, det svage bleven stærkt; så det vel nok tør siges — de andre allierede iøvrigt ufortalt —, at hidtil er det nærmest Frankrig, det foragtede, antikrigerske Frankrig, der har trukket læsset i denne grufulde verdenskamp. Men det må jo heller ikke glemmes, at denne enighed har haft ualmindelig gunstige fødselsbetingelser. Ti i samme grad en angrebskrig i vore dage har verdensstemningen imod sig og bærer spiren til sin undergang i sit eget bryst, i samme grad kalder forsvarskrigen ej blot de neutrales sympati til sig, men vækker og samler også alt, hvad der duer i selve folket, til den enighed, som gør stærk. —

Men dette med enigheden er nu alligevel ikke *hele* hemmeligheden, det er kun dens synlige overside, ligesom 1-tallet på et kronestykke. Hemmeligheden har også en dunkel, ja, usynlig underside, hvor vi aner (som på mønten) et kongebillede, et navn: Gud. Vi taler om at have lykken med os, et dæmpet udtryk for: Gud med os. I vort livs lykkeligste oplevelser og bedste sejre er Gud altid med, kaldet eller selvbuden, som den dybe og dunkle side af hemmeligheden. Og Gud ynder at komme på de mest uventede steder, hans måde er overraskende, det er Bethlehemsmåden, eller som Paulus udtrykker det: Det for verden skrøbelige udvalgte Gud for at beskæmme det stærke . . . . for at intet kød skal rose sig for ham . . . men derimod lære i ånd og sandhed at rose ham. — Hvem gav Frankrig en ny og bedre litteratur ved århundredskiftet? Hvem vakte derigennem og ad andre veje ny længsel efter gamle stier? Hvem vendte det onde til det gode, så de præster, der kom ind under værnepligtsloven i 1905, just derved kom med i krigen og blev redskaber til tusinder af soldaters omvendelse, hvilket atter „styrker hjærtet og ruster hånden til fransk og stor og til herlig id, til Frankrigs frelse i nødens tid.“ Og hvem opvakte de mænd i folket, som nu taler og handler, just som det tiltrænges? En dattersøn af Renan taler, så folket lytter, men han taler rigtignok lige tværtimod den kritikens og tvivlens ånd, der rådede i bedstefaderen og hans slægtled; taler mandige og styrkende tillidens ord. Og hvem gav Frankrig Joffre, der ejer netop de egenskaber, hidtil ufranske, som denne krig kræver: udholdenhed, tålmodighed, sparsommelighed (med ofre)? På ham passer Bjørnsons ord: et enkelt hjem bar så tit sit land, når ud det sendte dets frelsermand, og mange tusind af hjem det var, som landet frelst ifra slaget bar. Og hvem gav Joffre ævnen til med genial sikkerhed at vælge sine hjælpere? Petain var en lidet kendt oberst ved krigens udbrud. I de første 3 krigsmåneder lod Joffre ham forfremme 4 gange; nu kommanderer han Verdun-hæren, beundret, elsket, adlydt. Han lader fjenden vinde sine dyrekøbte Pyrrhus-sejre; tilsidst sejrer *han*.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Ja, det franske folk har langt igen. Men fortsætter det, som nu begyndt, kan det atter blive „den store nation", og det i en langt ædlere betydning end i gamle dage. — På denne fortsættelse peger et julebrev, som en af de gamle fra 70 sendte ud til fronten nu sidste jul. Lad os slutte med det (ret forkortet):

Vi, som kæmpede for 45 år siden, led meget. Vi måtte, som I, døje både kulde og snavs. Og så gik vi fra nederlag til nederlag og var uden allierede. Men på jer passer dog ganske særligt Garibaldis ord: Soldater! Hvad jeg har at „tilbyde" jer, er træthed, fare, kamp og død; men de, som elsker frihed og fædreland, følge mig! — Men så husker jeg en sang, vi nynnede dengang, og i hvilken vi fandt trøst, særlig da i dens omkvæd: *Man tænker på dig derude!* — Ja, man tænker på dig, lille soldat, derude i natten; holder af dig med ømhed; en mor, en gammel far, en hustru, børn, en brud — de tænker på dig uden ophør. — — Mod! kære broder! Hold ud mod det onde i alle skikkelser, bevar dit hjærte rent for alt snavs; hold ud trods kulden! Frigørelsen stunder til, vi hilser på forhånd dens morgenrøde! — Også på dig tænker vi, du, som trods al omhu må vansmægte på et ambulance-leje. Husk så på, at *der tænkes også på dig histoppe!* Der er én, som ser dig og hører dig, han, om hvem den nylig afdøde videnskabsmand Fabre sagde: „Uden ham forstår jeg intet, uden ham er alt mørke." — Vi må altid se højere end jorden og længere end livet. Vi må have det vingepar, hvorom Taine talte: „Uundværligt til at løfte os op over os selv". — Hvilken stemme kunde i de ængstelsens dage, vi nu gennemlever, sætte mod i os uden hans, som, født for 1900 år siden i Bethlehems stald, sagde til mængden omkring ham: „Kommer hid til mig . . ." de ord, der genlyder gennem tiderne, og som vor udødelige Hugo har gengivet så herligt således: „I, som græde, kom til denne Gud; thi han græder. — I, som bæve, kom til ham; thi han smiler. — I, som lide, kom til ham; thi han helbreder. — I, som svinde, kom til ham; thi han bliver."

Videnskaben og fornuften har endnu intet kunnet sætte i stedet for ham. Hans ord og eksempel stråler stedse videre ud og skaber det mest ophøjede ideal for vort øje.

Jesus er virkelig, som man har sagt, „den samtidige evige". Han alene kan mætte de hungrige hjærter med retfærd, fred og håb. Det er ham, som har åbenbaret verden de hellige ord: Frihed, lighed, broderskab, og hvis navn behersker menneskeheden. — —

Under brevet er en gengivelse af rytterstatuen af Jeanne d'Arc med det dragne sværd. Og under billedet står hendes valgsprog: *Arbejd, og Gud vil arbejde!*

Men dette valgsprog — nævner det ikke netop de to sider: enigheden og lykken (eller Gud), som tilsammen udgør *hemmeligheden.* Mønten, *livets* guldmønt. —

$^{24}/_{3}$ 16.

VIII
PÅSKE

April! „Jeg vælger mig april!" Ja, det er der nok flere end Bjørnson, der gør. Allerede selve ordet klinger festligt med sine to lyse selvlyde; det minder lidt om ordet pinse. Og dets gamle, historiske betydning: aperire — at åbne,

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

fortæller om noget festligt, som nu skal gå for sig; thi så sandt som det *at være åben* er festligere end det at være lukket (et åbent ansigt — et lukket), så sandt er der også noget festligt ved selve handlingen at åbne, at åbne sig.

I april lukker naturen sig op. Jorden lader fremvælde, hvad den gemmer i sit skød; vårblomsten åbner sit bæger og lader den første, fine duft bølge op i den vinterfattige luft; fuglekoret åbner atter næbet og fylder tavsheden med sine glade triller. Det er ikke blot mark og eng og have, der klædes pány i vårens dejlig-grønne kjole — en fryd for hvert det øje, der elsker livet —, men selv en tilsnavset og stivnet grøft bliver levende og smuk, når det løsslupne vand risler afsted i dens bund, mens kanterne spættes af grønt og gult, og man finder den første viol og bukker sig glad, hvor der sålænge, længe intet var at bukke sig efter, og glæder sig mere over denne lille uanselige blomst end over hele efterårets farvepragt, fordi denne dog fortæller om opløsning og død, hvor hin forkynder nyt liv.

Der går dans på —

Og landmanden åbner sin vinterlukkede jord med plov og harvetand, lader flyve ud sit korn i mulde, der atter åbner sine hemmelige gemmer og snart dækker sorte agre med sit grønne klæde af det fineste spind. Og bor han ikke altfor langt mod nord, åbner han også sine døre ved staldene derhjemme og lader kvæget slippe ud at muntre sig udover de agre, der giver lys og luft og plads til at røre sig. Hjemme på den Ribe slotsbanke hopper lammene allerede i strakte knæ og springer buk over hverandre som glade skoledrenge! Her i Auvergnes lune dale græsser flokke af røde køer på de saftige, grønne enge, mens klokkerne om deres hals ringler festligt om kap med kirkeklokkens kalden og muntre fugles kvidren i den vårmilde luft. Intet under, at man rundt om i folkeslagene finder ældgamle fester til vårens ære. Intet under, at et så livselskende menneske som den norske digter måtte vælge sig april. — Og så har vi kristne jo endda en årsag mere til at holde af denne måned. Kan påsken end falde også i marts, april er dog den egentlige påskemåned med det store minde om hin grav, der åbnede sig og lod *ham* gå frem af jordens skød, der forkyndte: Død er døden i Paradis; nu ligger graven midt i Gudshaven til livets pris! Og skulde hint gamle sagn fra oldkirkens dage engang få ret, at Kristus vilde komme igen i en påskenat for at kalde alle de døde frem af gravene i en påskemorgenrøde, da vilde jo i sandhed vor skønne vårmåned i højeste mening komme til at svare til sit åbne, festlige navn!

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

To ting kom denne måned til at bringe mig: en lille kærkommen ferie og et endnu mere kærkomment påskearbejde. Derom skulde da dette brev fortælle.

Når man meget længe har fantaseret om en ting og derfor dannet sig mange forestillinger om dens udseende, bliver man helt underlig tilmode den dag, man endelig står over for virkeligheden. Hensigten med min embedsnedlæggelse for nu snart 2 år siden var en udenlandsrejse med den vanskelige kombination af studier og legemligt arbejde — det sidste for nogle trætte nervers skyld. Hvor og hvordan? Hos en skotsk landmand eller tysk fabrikant, en svejtserbonde eller italiensk vingårdsmand? Så mange steder — og flere — for min fantasi hen; thi så mange steder var der ting, der drog min studielyst. Særlig syslede tanken dog med „den skotske landmand", fordi frikirken derovre måske nok var det, der lå mit hjærte nærmest at studere lidt nøjere.

Men vejen blev en anden i begge henseender: „Studierne" blev sønderjyske i Aurillac, og arbejdsgiveren blev en sydfransk gartner! Hans store, ned ad en sydskråning liggende have havde allerede i efteråret tiltrukket sig min opmærksomhed. Nu førte min ny ven, kunstmaler Gorm Hansen, der bor her i byen i vinter, mig sammen med ejermanden, der heller end gærne lod mig få lov. Selv er han i trøjen som soldat hver formiddag. Hvilken vinding da at få en så værdifuld og gratis havekarl!! — „Nå, sådan ser altså manden ud, du har fantaseret om i 2 år!" Vel! Han så godt ud, mild og venlig; hans kone minder mig om en meget bekendt kvinde hjemme — så alt tiltalte, var næsten hjemligt. Arbejdet ligeså: en stor jorddynge, der skulde trilles ud på to stykker og spredes i et jævnt lag. Selv trillebøren var af en ganske hjemlig façon! — —

Og nu gik det på livet løs i en morgentime hver dag, enten solen eller regnen havde ordet. Sveden dryppede fra hatten, og dyndet gik sommetider højt nok op ad mine ny træsko; men når man synger til, gør det ikke så meget! Og sangen kom af sig selv (den kommer med velværet), både den, der lige er skrevet for tilfældet om „min hakke, min skovl og min spade", og den, der vel begynder „i høst", men dog ender med: „Se, nu er det forår . . . . .", og den, der er skrevet til trøst for dem, der går „ad ensom sti", men møder lærkesangen med dens opmuntrende: „Vi, vi, vi, vi er fro, blandt blomster vi bo, og Gud gav os hvile og ro". Det var en af mine livarier derhjemme i den lille, røde skolebygning ved Århus-landevejen for 35 år siden. Det er rart nok at opdage, at man ikke er bleven for gammel eller for reflekteret endnu til en af vore barnligere sange. Men skam få også den, der kan gå med lukket mund ved så sundt et arbejde! Hvordan — er ikke netop haven menneskets element? Var det ikke i en have, vi blev skabte og satte til at dyrke og vogte den? Er det ad den vej, det sociale spørgsmål og dermed adskillige syge nerveknuder skal løses, at hver mand får sin have at leve af? Det var nok da sådan noget, de realistiske profeter midt i al deres idealisme fantaserede om, når de så hen til den tid, hvor hver mand sad under sin vinstok eller sit figentræ. Denne vor oprindelige natur er jo da heldigvis også trods al millionby-kulturen så sejglivet, at den atter og atter bryder igennem og kræver sin ret: Grossereren skal have sin villa med have; arbejderne får deres kolonihaver og lever op, når de om søndagen sysler med den; og lægerne anbefaler at vende tilbage til planteføde. — Jo, de havde

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ret, de gamle Grækere, der talte om, at kæmpen fik sine kræfter igen, hver gang han kom i berøring med jorden.

Og så ligger da nu også denne min have i omgivelser, der ikke er ganske dagligdags, men nok kan gøre deres til at stemme sindets slappe strænge. Gennem dalen, hvor Aurillac ligger, strømmer den muntre flod Jordanne med det ene lille vandfald efter det andet. Haven er den så nær, at dens brusen høres. Vender vi blikket mod nord, møder det den ene bjærgås, mod syd den anden. Op ad disse skråninger, særlig den nordlige, ligger i terrasser en stor del af byen. — Øverst troner — lige for haven — den tusindårige borg St. Etienne, nu lazaret. Man skal have hovedet godt tilbage, for at øjet kan fryde sig ved dens ærværdige mure og stærke tårn. I vest lyser så den tætte og i dalbunden liggende bys røde tage med domkirkens høje, smukke tårn ragende op over det hele tæt ved haven. Mod øst har vi endelig dalen med mer og mer spredt bebyggelse, indtil den gør sig helt fri af byen og højner sig bort med sine grønne lider, der aller længst ude har sneens hvide slør over de kraftige skuldre.

Og i denne fri og festlige højsal med de mægtige, grønne vægge er himlens fugle ikke ene om at afgive musiken. Bag åsen i syd lyder, slag i slag, geværsalverne fra de morgenduelige franske soldaters og Aurillacborgeres skydeøvelser; de giver mangfoldig genlyd i bakkerne rundt om og minder om krigen midt i morgenens og afsideshedens stilhed og fred, medens domkirkens bløde og dog kraftige klokker falder ind og minder om freden midt i den standende strid. De taler så modsat, disse geværer og disse klokker, og kunde måske dog mødes i en fælles hensigt: Striden for freden .... ja, mødes også med fuglesangen i et fælles mål: De ringer alle våren ind ved vintertide: Vår i naturen; vår i hjærterne; vår, fredens vår, mellem folkene. Aprilfænomener, som „noget vil".

Dog er der ét, der glæder mig mere end alt dette. Når trillebøren er fyldt, og ryggen rettes et øjeblik, før kørslen begynder, søger mit øje ud i nordøst. På åsen dær ligger et lille hvidkalket, rødtaget hus med noget som en stor lyngknold bag ved sig. Det ser så hjemligt ud, som var man langt herfra på kendte steder. Dog er det ikke så meget huset selv, der drager, som en lille, kedelformet dal, der ikke kan ses, men anes bag ved det. I denne lille skjulte dal, i hvis ene side der er et stort kalkbrud, gravede vore sønderjyske fanger i fjor et bed af størrelse og form som et stort Dannebrog, tilsåede det med røde valmuer, sendte fra Danmark, og lagde kalksten i kors ind imellem. Og de danske valmuer groede godt i den franske jord. Desværre blev de ud på sommeren ødelagte af andre Slesvigere med et andet sind. Men nu har vi sendt bud efter nyt frø, vi vil prøve igen; så lykkes det nok og bliver da et billede på det stykke historie, der blomstrede i 50erne, ødtes efter 64, men nu turde gå en ny og varigere blomstring i møde. Foruden at disse valmuer kan blive egnens folk her et minde om de fanger fra landet langt mod nord, der gæstede deres afsides dal i den store krig, ligesom vi hjemme ved Nyborg endnu har et flor af spanske valmuer til minde om et folk fra langt mod syd for et helt århundrede siden. — —

Jo, ved sådant arbejde og i sådanne omgivelser kan man jo nok hente sig lidt sundhed og frisk humør! Når så timen er endt, og redskaberne rensede i

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

den lille bæk, der sprudler gennem haven, og sat på plads, går det hjem enten over domkirkepladsen, hvor en morgen 5 prægtige, franske drenge tiltrak sig min udelte opmærksomhed ved deres krigsleg: den ene gravede skyttegrav i en grusdynge midt på pladsen, mens de 4 andre marcherede rundt med taktsikre trin og modige miner, med kommando og krigskors og alt til tiden hørende — eller også om langs Jordanne, hvor der gror en husrække op af floden, som nok er værd at se én gang daglig. Noget mere malerisk leder man længe om. Ældgamle er disse huse med den rigtige facade ud til en snæver gade, og bagsiden til floden. Men denne bagside er forsynet med karnapper og verandaer, snirklede trapper på mosgroede stensætninger, taganlæg, hvor nederste stokværk skyder sig frem, så dets tag kan blive gulv for dem ovenover, og især da med altaner i hver etage på hvert et hus i hele husets længde; grønne, hvide, grå er de, såre tarvelige og gærne behængte med lidt vasketøj eller lignende, men også prydede med blomster og fuglebure, stærkt benyttede både som oplagsplads for allehånde småbunker af huslige sager og som opholdssted for husets folk: her syer og strikker man, slikker solskin og snakker. Det er, som husene var overhængte med fuglebure, så broget og livligt ser det hele ud. At de er ret forfaldne, gør indtrykket end mere broget. Nede fra kældrene kommer af og til et hoved til syne med noget vasketøj; bare lige uden for døren eller kælderlemmen, så har man floden; man kan ligge på dørtærskelen og række ud i vandet. Og se, der kommer gæs og ænder i strygende fart ned ad floden; de har været ude på deres morgentur, standser nu, hver flok foran sit sted, og forlanger, husvant og højrøstet, lidt affald til frokost. Foran enkelte af husene er der en lille strimmel have, hvor det grønne nu skyder frem og gør hele billedet hyggeligere, bl. a. også ved at afgive en lille, højst fornøden legeplads for husenes yngste beboere. Et såre karakteristisk stykke Aurillac, rester fra en svunden tid. Er det end gammelt og knirkende, indsnævret og fattigt — der er stil i det, det er ikke kedeligt, øjet hviler på det med mere velbehag end på en moderne, glatbarberet huskarré. Der er lidt af æventyrets fantasi i det, som når man skal gå op ad trapperne til min fattige, belgiske vaskerkone: Mørke, stejle trin med de særeste snoninger; afsatser på uventede steder; tilbyggede skabe ved enden af en sådan afsats; underlige døre og luger, der synes at føre ind til de umuligste rum, men således med stadig ny overraskelser, der gør „turen“ interessant, når øjet har vænnet sig til mørket. Jo, de gamle havde sans for noget, vi føler os hævede over, og var måske i flere måder rigere i deres fattigdom, end vi i vor moderne bekvemmelighed. Tænk, hvilket eldorado for børn at vokse op i huse med sådanne gemmesteder! Man mindes Bergsøes: „Fra den gamle Fabrik“. — — —.

Nå, det var et lille stykke bybeskrivelse, glemt i brev 3, taget med nu på vejen hjem fra morgenturen i gartner Perrets have. — — Når så en liden afvaskning har forfrisket personen, så er man „all right“ til dagens ferielæsning og ferietur. Og sådan er der da på grund af den tømte fangelejr gået 3 små uger for mig, siden brev 7 sendtes hjem d. 25. marts. — Ja, undskyld denne skriven om så små ting og tilmed om mit eget! Men det er jo for en del feriebrev. — Her skal endnu kun fortælles om en større ferietur.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Min kunstmaler-ven er godt kendt med alt og alle her. Det kommer mig meget til gode. Uden ham var denne tur ikke kommen i stand, i alt fald ikke forløbet så vel. En morgenstund stillede vi nede ved banegården og tog med bil-bussen 40 km ind i landets bjærge. En henrivende udflugt! Men tilsyneladende ingenlunde farefri. Vejen snor sig som den smidigste snog, ud og ind, rundt om bjærgfremspring, ind i bjærg-bugter, med høje åse på den ene side, bratte slugter på den anden. Et par alen udenfor kørebanen, og vi styrter i afgrunden, der ofte er så dyb, at man, siddende inde i bilen ikke kan øjne bunden. Det var ikke frit for at pirre nerverne lidt, når vi snurrede rundt om et sådant hjørne. Svigter grejerne, så vognen ikke drejer rettidigt, men går lige ud, bliver det også lige ned! Og det slipper ingen levende fra! Men den unge vognstyrer var sikker på hånden, og hans vogn i orden; den var måske aldrig ½ alen udenfor den bane, hvor han vilde have den. Et sted kom dalen helt på tværs for os, i stedet for langs med vor fart; altså gik vejen nu ikke blot i snoninger ud og ind, men ned og ned; stærkt ned susede vi og havde snart nået dalens bund; så tøffede vi atter opad i zig-zag. Dybere og dybere ind i bjærgene gik det, højere og højere op, dalene mere snævre og mindre frodige, somme steder kun golde kløfter. Der blev koldt deroppe; dog gik der ringlende køer på de høje og dog lunt skærmede enge, mens sneen sås på højder, der ikke syntes fjærne. Byerne, vi standsede ved, blev små og fattige, men interessante ved deres afsides, hengemte præg.

Omsider nåede vi målet, en lidt større by, Mur de Barrez, svingede ind på dens lille, mangekantede torv, hvis meget ejendommelige, gamle, kantede huse syntes at danse kædedans rundt om det, så uregelmæssigt — ud og ind — var de byggede omkring det; rådhuset med sit lille tårn var det fornemste. Ved den ene side af pladsen et stort jærnkors, i hvis korsmidte et af en pil gennemboret hjærte. Ved den anden side byens brønd i form af vandspring og vandbeholder. De snævreste gyder ud til siderne, en enkelt næppe til at ride ad, end sige køre. Og så den halve by interesseret stimlet sammen om os, vi kom jo derude fra den store verden med dagens post og sidste nyt fra krigen. Børnene nysgærrigt samlede om bilen; de ældre snart hver med sin avis; ivrig spørgen og svaren. Og ind i alt dette 3 store svin gemytlig-familiært gryntende rundt i hele forsamlingen! — På landet, i de spredte hjem, bliver mennesker fåmælte; og jo mere afsides egnen er, des større bliver tavsheden. Men er der blot mindste tilløb til en samlet, købstadlignende bebyggelse, bliver de snarere det modsatte. Disse få hundrede mennesker føler sig som én stor familie, og alles oplevelser skal vides og drøftes af alle. Det kan til tider virke pinligt; oftest vist modsat; samfundsfølelsen er en sund og livgivende følelse, selv i sine fattigere former. At leve er jo: korrespondance med omgivelserne. — Således vel da også i en by som Mur de Barrez. Den enes vel er alles, den andens vé er alles. Til gengæld bliver den fremmede jo nok mønstret ikke blot med nysgærrighed, men, hvis han er anderledes, end man er vant til at se folk på de kanter, da også med nogen mistænksomhed. Således vist overalt i verden; det er så at sige en naturlov. Vi skulde da få det at mærke også her.

De to timers ophold blev brugt til en middag — god — på byens „hotel“,

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

og en lille tur udenfor den højtliggende by, hvor øjet „mødte nok bare sne"; nej, ikke det alene, men store vidder med den for Cantal ejendommelige, spredte trævækst ud over markerne, sjældent tæt skov, des hyppigere den strøede bevoksning, og navnlig de mangfoldige hegn med høje popler ragende op over det tætte underhegn. Landskabet får et eget levende præg herved. Og ind mellem de rundede åse mere aner end ser man så dalene og kløfterne med landsbyer op ad skråningerne som svalereder i en sandbrink. Meget malerisk kan en sådan by ligge; ikke en kvadratalen jævn jord, før man kommer ned i dalbunden med dens saftige enge. Af og til har de rundede åse en krone på hovedet: en lodret og gold, grå klippemasse af ens højde — minde fra vulkantiden.

En god pris!

Så gik turen igen hjemad, og vi nåede Aurillac uden uheld. Men ved vor udstigen kom æventyret, det, der jo helst skal til, for at en tur skal du noget. Man må i disse krigstider ikke rejse uden papirer. Vi havde også vore med, og de var bleven sete af politiet i Mur de Barrez og befundet i orden at være, hvorfor vi kun mødte elskværdighed. Men straks efter vor bortkørsel var en af byens tjenstivrige borgere kommen op til politiet og havde forebragt som sin uforgribelige mening, at de to fremmedartede herrer var et par bocher og spioner, og muligvis var hele bilens indhold af rejsende af samme fordægtige kaliber. Nej, smilede politimanden, det var to skikkelige danske med orden i papirerne, og de øvrige var vore egne landsmænd. Men tvivlen nagede den brave mand, hvorfor han ilede til telegrafstationen og meldte sin mistanke til Aurillac. Thi mødte to gendarmer os ved ankomsten! Men de var lige så forstandige og korrekt-elskværdige, som politiet havde været derude, hvorfor vi hurtig fik dette ordnet og kunde frit gå hjem. Men den ivrige medborger fik sig en bøde på et par hundrede fr., fordi han ikke vilde tro politiet og voldte gendarmerne unødig ulejlighed! Man kan også gøre sig for nyttig! — — — —

Så er ferien forbi, og påsken for hånden. Ferien har iøvrigt ikke været mere fuldstændig, end at vi da har haft møde hver søndag, siden vi d. 19. marts sluttede med de daglige møder. Disse søndagsmøder blev en mellemting mellem prædiken og foredrag: Oplæsning af evangeliet, kort udlægning og et dertil knyttet stykke fransk-dansk historie: Den første søndag Ansgar; den anden korstogene med det ekko, denne i Frankrig (her i nærheden forresten: Clermont) fødte bevægelse gav i Norden, f. eks. i Esbern Snares berømte tale ved stormandsmødet i Odense; den tredje reformationen med de kæmpende Hugenotter her og de udvandrede i Danmark. — —

Påsken! Ja, den tanke kom op i mig, om en ansøgning ikke skulde kunne skaffe tilladelse til, trods al travlhed, at få fangerne hjem et par dage ligesom i

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

julen. Og det lykkedes! Kun at det blev palmesøndag i stedet for den rette påskedag, fordi fangerne just omkring den dag alligevel skulde flyttes i ny pladser. For så at spare dobbelt rejseri holdt vi påske 8 dage for tidlig. Glæden var lige stor! Penge hjemme fra var anvendt til et festligt måltid at modtage dem med lørdag aften d. 15. april; og da vi en time derefter samledes i salen, var denne fyldt med en såre glad skare af c. 130. Nogle kunde på grund af lang rejse først komme senere på aftenen, og nogle kunde i det hele ikke komme, fordi deres arbejde angår forsyningen til hæren; og ét var de enige om: Verdun fremfor alt!

Ja, det var godt at genses! — Der gror noget også under fraværelse, når der først *har* været et samvær, der har skabt et grundlag. Man lærer at påskønne det, man fik, går og smålænges efter mere og er godt skikket til at modtage, når mere så bydes. De var allerede bleven solbrændte og så gennemgående friske og fornøjede ud. Dog er der en del, der lider af Marokko-feber; de har ikke kunnet tåle klimaet, den tid de var derovre, og vil måske få ret langvarige mærker af det. Det må endelig tilføjes, at nogle, vel især tysksindede, ikke deltog i møderne, og at nogle få havde bedt om og fået lov til at komme om i det andet (tysksindede) depot, fordi de ikke vilde bære et mærke (to striber), som for en tid siden er bleven alle i depotet påbudt i lighed med de andre special-depoter (Elsasser og Polakker), skønt det egentlig ikke er ment som et dansk mærke, men blot som et special-mærke. — —

Vi var så samlede om et foredrag med titlen: *Kirken og ungdommen*, hvis hovedtræk var følgende: En dejlig sommernat for 5 år siden var vi to, som fra Jærnved tog med toget til Odense, hvor vi kl. 3 om morgenen fortsatte pr. cykle ud i det morgenfriske landskab. Ankommen til Fraugde kirke gjorde vi holdt for at se Kingos grav, gik derfra om bag kirkens østgavl og stod og så ud over det slumrende landskab. I det samme brød solen frem og kastede glans over det hele; og som med én mund sang vi: Nu rinder solen op af østerlide .... Som min unge ledsagerinde stod der med ryggen til kirken og ansigtet interesseret vendt ud mod det skønne, frodige, danske land, blev hun mig et billede på megen dansk ungdom. Den står ikke fjendtligt til kirken, har kun ikke brug for den endnu, men er desto mere optaget af alt det, der rører sig af liv og arbejde derude i mark og eng, i gård og have. Og dette sidste *bør* ungdom jo også være optaget af — de skal kende deres land og dygtiggøre sig til en gerning. Men det måtte jo ikke gærne vare altfor længe, før de også fik brug for kirken.

Den har — som den i Fraugde — 3 døre. God ungdom vil efterhånden finde ind ad dem. Den første er den historiske, har til overskrift: Ædle fædre. Er de unge ikke altfor selvsikre, vil det gøre indtryk, at de ædleste, også blandt videnskabsmændene, fandt kirken. En Pascal, en Pasteur, en la Cour. Har de unge haft troende forældre, vil dette også drage. „Dær sukked' vor fader med glødende barm, når klokkerne rørte sin stemme; dær fældte vor moder en tåre varm, som ej hendes sønner skal glemme." En søn kan stirre tungt på Kristi gåde; der kommer dog den dag, da han får trang til at bøje sig „ærbødigt for ham, som hjalp min fader." — Men det var jo alligevel ikke *alle* de ædle, der

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

fandt ind. Bjørnson gik ud. Denne dør er da ikke nok. Den anden er den personlige, med overskrift: Jeg. Den findes, når ordet synd ret opdages, når den unges lykkelængsel bli'r ængstelig for ikke at nå lykken, fordi „alt i ynglingaldr'ens storm han såredes af Edens orm, og heftigt frem han iler og tvi'ler"; når ordet sjæleskade bli'r et personligt ord og, målt med sjælesundhed, giver anelse både om den strålende top og om vejen derop. Så får en yngling ærinde gennem den personlige dør ind til den sjælesunde, store læge. — Men ligesom et barn søger hen til sin mor, ikke blot fordi andre gør det, eller fordi barnet trænger til mors hjælp, men helt umiddelbart, fordi det elsker mor, således vil ynglingen en dag finde Kristus så herlig, fuld af nåde og sandhed, så dragende, at han går ind gennem den tredje dør, den guddommelige, med overskrift: Kristus, fordi „at være hos ham er jo livet". Han er så helt anderledes end alle de andre store, ikke højre fløjmand i „de stores" geled, ikke den største af de store, men føreren *foran* alle geledder, den myndige, den syndfri, den sejrsikre, der samler alt om og til sig. Dette støder farisæernaturer, der ikke lider, at én gør sig bedre end andre; men det drager toldere og syndere, der just trænger til det, der på en gang er så „selvsikkert" og dog så kærligt, den stærke klippe, der dog ikke støder nogen fra sig med skarpe kanter, men både kan og vil bære en skibbrudden stakkel i brændingens brus. —

Der var god tid efter foredraget til håndtryk og småsnak og gensynsord. Men kl. 9 skal alt være slukket, og vi måtte da sige godnat og på glædeligt gensyn til påskefest næste morgen med endnu flere hjemkomne.

Så havde vi da palmesøndag kl. 8½ alterbordet festligt smykket med alle de gode gaver derhjemme fra. Den alterdug, der ikke var nået herned til jul, fik nu da altså lov at være med i en påske. Hver plads var optaget, sangen lød med kraft og varme. Peters påskeglæde fandt sikkert genklang i mange af disse hjærter, der, „om så skal være, forsøges i mangehånde prøvelser endnu en liden stund", men bag denne prøvetid „forvente målet for deres tro, sjælenes frelse". — Prædikenens hovedtanker var følgende:

Vore helligdage i år falder sammen med dem i 1848. Da slagene i 48, de 3 første i alt fald, stod på søndage, vil det altså også være søndag, når mindedagene er for hånden i år: 9. april (Bov), 23. april (Slesvig), 28. maj (Sundeved). Det midterste blev det bekendteste, stort og blodigt, som det var, efter de tiders forhold; og så var det jo selve påskedag. Men især er det vel levet ind i vort sind, fordi det affødte to af vore skønneste sange, fulde af vemod, fulde af trøst. Grundtvigs: „Fæderneland! ved den bølgende strand . . . . . thi end lever den gamle af dage"; og Plougs: „Påskeklokken kimed mildt fra den danske kyst, meldte over lande dog om *så hård en dyst*". . . . . Ja, det var så hård en dyst den gang. Men tiderne har forværret sig siden da. Slaget ved Verdun er så mangefold hårdere og meldes ud i hele 5 lande. Og så er det dog atter småt mod den hårde dyst i slaget ved Jerusalem i gamle dage, hvor én kæmpede for *alle* folkeslag i fortid, nutid og fremtid, for både sjæls og legems frelse i både tid og evighed. Og som der nu kæmpes i luft, jord, havdyb, havde han kamp, om end såre forskellig, både med sin fader i himlen, sine forvildede brødre på jord og sin evige modstander under jord. — Hvad var grunden til denne

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

i ordets fulde forstand verdenskamp? Hint ord fra Paradis: På den dag, du æder deraf, skal du visselig dø. Slægten var siden da bestandig døende, mer og mer døende på sjæl som på krop; thi at forlade Gud, den eneste levende, er at blive døende. Slægten bevægede sig ned ad det skråplan, der fører fra Gud til djævelen, og straffen vokser med synden, ender i gudforladthed (den, der forlader Gud, forlades omsider af Gud), til sidst i gråd og gnidsel. For at afvende dette kommer kærligheds-sønnen til jord; thi slægten kan ej selv. Og han kan heller ikke uden ved at gå ind under åg med dem, i synd og i straf med dem. Ellers rokkes ved verdensordenens alvor, budets hellige lydighedskrav. Og straffen er døden både på sjæl og legem. Sejren, som kun han kunde vinde, ikke vi, er da at komme ud af døden igen som en levende sjæl og et opstandent legeme.

I en af Haderslevs kirker hænger et billede, malet på en bølgeformet plade; ses det fra én side, er det Golgata, fra en anden, er det påskemorgen. Så nøje forenet er også den dobbelte kamp, fordi sjæl og legeme hænger så nøje sammen. Dog kan de også skelnes hver for sig. Sjælekampen begynder skærtorsdag, når sin højde i fredagens 4. ord: Gud har forladt ham, fordi slægten i ham har forladt Gud, og det skal være alvor med syndens straf. Men gudforladthed er død, ikke gråd og gnidsel; thi så vidt var slægten ikke nået. Jesu sjæl er inde i døden. Ingen har målt denne lidelsens gru; men de, der har prøvet anfægtelsens vånde, har smagt en dråbe af det bredfyldte bæger, han tømte; thi anfægtelse er den svage efterdønning af hint dødens uvejr over Jesu sjæl, givet os, for at vi skal kunne ane lidt deraf og des bedre lære at skønne derpå. De, som hørte hans våndefyldte udråb, har aldrig glemt det. Dær fik Johannes det fulde indblik i kærlighedens dyb — løn for sin trofaste følgen ud til Golgata —, og dær smæltedes og støbtes han til kærlighedens apostel. Nu må vi nøjes med beretningens tro gengivelse. Men kunstens mestre kan hjælpe. Gå op i Dresdenergalleriet og lad dig gribe af Munkacsys store billede! Det er lidelse, som ingen går ugrebet fra; den, der ser det, han har set sin egen synd. — Men Jesus sejrede. „Det er fuldbragt“ siger os det. *Sjælens* død er til ende; ruden, der var frossen mellem fader og søn, er atter klar, samlivet genoprettet. Tilbage står *legemets* fulde hengivelse i døden og sejr over denne. Dette sker i korsets sidste time, fredeligt og stille, fordi sjælekampen dær er til ende, og i opstandelsen påskemorgen, hvorved det bliver vitterligt for alle, at *hele* frelserværket, både til sjæl og til legem, er fuldbragt. Der er „sejr i hans hånd, og sejr i hans fod, og sejr i alle hans ledemod“.

Dermed er strømmen vendt, det kan atter gå *op* ad skråplanet, tilbage mod Gud, hjem. Men kun i og ved ham. Derfor må efter påske følge en pinse, hvis ånd kan blive vejret under vor vinge. „Livets ånds lov frigør os i Jesus Kristus fra syndens og dødens lov“, langsomt, men sikkert; thi ånden er stormagten her i verden. Lykkeligt det folk, hvis førere erfarer det og lærer folket det! Vi har haft mange sådanne i Danmark, har nylig fejret hundredåret for én af dem (Kold). — Nu kan det da hedde: På den dag, du æder deraf (af Jesu Kristi ånd og ord, kød og blod), skal du visselig leve. Den dag ɔ: hele livsdagen lang, og dødsaftenen med. Se, hvorledes det begynder allerede påskedags aften, da han ånder på dem og giver dem den ny fred, livets fred med

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Faderen, vunden ved døden, hvorfor han jo også viser dem naglegabene i sine hænder; thi det var prisen; hele sjælens og legemets lidelse var prisen. Derfor ender da den hellige historie med en pinse. Hvilket atter vil sige: Ikke blot med en gave fra Gud, men med en fordring til mennesker: Troende ɔ: elskende hjærter; thi uden dem kan ånden ikke finde boplads. — Man kan også lære af en almanak: Hvad står der over juledag? Jesu fødsel. Over påskedag? Kristi opstandelse. Over pinsedag? Helligåndens udgydelse. Nej: Hvo mig elsker. Det vil sige, at pinsen er den *be*tingede fest, jul og påske de ubetingede. Men hvor da betingelsen er, „dær vil jeg komme og tage bolig . . . og tage dem med mig, at hvor jeg er, skal og de være". Ja, hjemme i faderhuset i livets land. —

Det er jo ikke alle, heller ikke alle slesvigske krigsfanger, der endnu har fået øre for „de dybe toner til pris for menneskens forsoner". Så skal der tages hensyn hertil ved at lade også andre toner lyde. Som dette har været tilfældet i vinter i foredragene, så skulde det også finde sted ved et af vóre påskemøder. Lørdag aften-foredraget var jo nærmest en ringen til kirke (3 gange). Søndag eftermiddag kimedes der til bryllup for Synnøve Guttormsdatter Solbakken og Thorbjørn Sæmundsen Granliden. Og både unge og ældre hjærter fulgte med spænding genfortællingen om de to og alle deres kampe, før „det, som skal i hob, kommer i hob". Det var tydeligt at se på ansigterne, at hjærterne blev varme for „hun Synnøve", og næppe stort mindre for den vesle Ingrid, der kan så dejlig både komme i tide og gå i tide, når hun har fået de to i gang. Og kanske en og anden fandt et og andet hos sig selv af det tunge hos Thorbjørn, og af hans skæbne fangede et lidet trøsteligt håb om, at man så alligevel med Guds og menneskers hjælp omsider kan nå „did, hvor solbakkehuse stå og til den rødmalte kirke". Naturligvis var den videre hensigt med denne genfortælling at sætte lyst i dem til at forsyne sig vel for den lange sommer med bogsamlingens rige indhold i den retning: Bjørnson, Ingemann, Ewald o. s. v. Dær begyndte vi andre, dær må og de begynde. Men en genfortælling skal ofte til for adskillige, hvis de overhovedet skal få begyndt.

Mandag morgen kl. 8 tog vi atter fat. Det gjaldt at arbejde, mens tid var; thi kl. 12 skulde de første gå igen. Der var også forståelse heraf, så ingen gik træt. Der var mødt omtrent 100 til altergang, og var vel så nogle til stede uden at gå til alters. Det er jo det sidste skridt: at nå frem til det hellige bord; man må ikke forlange, det skal være alle unges sag i en hast. Vi så i skriftetalen Kristi påskegærning fra en anden side. Hestene i den til vort seruminstitut hørende stald får difteritisgiften indsprøjtet gang på gang og sejrer over den, ved at blodet indkalder og mobiliserer en millionhær af de blodlegemer, der kan dræbe bacillerne. Hesten bliver således stærkere og stærkere, tilsidst er dens blod så fyldt med disse sejrrige soldater, at det, tappet ud og renset, er godt skikket til at indsprøjtes i det syge barn og hjælpe dets angrebne blod til sejr. At denne helbredelsesmetode — den stærke hjælper den svage ved at gå i sygdomsfællesskab med den — nu breder sig også til andre sygdomme, og at det i det hele er opfunden, turde ubevidst hænge sammen med, at det netop er Guds metode i Jesus Kristus. Det er i *kristne* lande, man finder på denne fremgangsmåde. Men den kaster så igen lys tilbage over Kristi gærning: Han lå i

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

3 dage af den sygdom, der hedder døden, sejrede, mer end sejrede, var også *stærkere* bagefter end før: han stod ej blot op, men var herre over tid og rum, lukkede døre og tyngdeloven, ja, kunde fra sin himmel se Stefans kamp, rejse sig til deltagelse i den og tale til Saul, så han kunde høre det fra himmel til jord — og deler nu sit stærke blod med os til vor sejr. Som det i går var den juridiske side, så er dette i dag den medicinske side af påskens teologi. Forsoning og forløsning. I et ord: *Frelse.* Og ved at lægge vægt på dette, at Herren efter opstandelsen er „stærkere", idet også han har hidkaldt al himlens kraft til *sit* blod, fatter vi bedre, at han virkelig kan være allevegne i sin menighed, så nadveren kan uddeles ej blot i himlen (Calvin), men i menigheden på jord (Luther). — Og så vil vi se på vor trang, følge lægens *hele* anvisning (brødet og vinen) i erkendelse af, at lydighedens vej er helbredelsens vej. „Du, som freden mig forkynder — du en frelser, jeg en synder — du med amen, jeg med bøn — du med nåden, jeg med skammen — åh, *hvor vi to passer sammen* — du Guds salvede, Guds søn!" —

Og så kom da hold efter hold og knælede på det grå dække over de hårde brædder, nogen i træsko, nogen i kludesko, alle i den slidte, tyske feltgrå, trods fangelivets sløvende magt, trods manglen af den kvindelige tilskyndelse derhjemme. — Det gør så godt at opleve det. — Og så holdt vi småtaler til slut med tilbageblik på vinteren. Gik så ud i gården og gav hverandre hånd, én for én, til afsked. Man skiltes med et „på gensyn enten til efteråret eller til — hjemrejsen"! — —

Og mens de snart efter var spredte holdvis til alle sider, var der som i julen én, som gik hjem, dels for at takke, dels for at føle sig trykket af ensomheden og længslen. Jo stærkere samfundsstrængene har været spændte, og fællesfølelsen og samlivet været kaldt frem, des stærkere føles savnet, når man atter er ene. Den stemte strøm, den ledige kærlighed. Men så kan man jo gribe blyanten og skrive et 12 siders brev til venner i Danmark.

Skærtorsdag 1916.

IX
DAGBOG

Arbejdsløshed i forbindelse med enlighed giver ofte en fyldigere dagbog. Måske nogen udpluk af en sådan kunde have lidt interesse. Man tilgive, at det lille, farlige ord „jeg", hidtil holdt ude af disse breve, smutter med ind i dette mere personlige brev.

Langfredag, 21. april.

Lang formiddagstur ad den vante, skønne vej omme i en af sidedalene. Solen skinnede, luften mild og stille. Et vejr til smukke tanker. — Hvor alt var *grønt og skønt* i dalens bund! Græs og blomster vælder frem, træerne med svulmende knopper. Enge og grønne lider omgivet af gærder med høje popler. Ved dalens brede munding ligger landsbyen Arpajon som et fyrtårn i en flodmunding. Følger vi dalen tilbage til dens „udspring", bliver den ikke blot højere og smallere, men også ret skovdækket på de mere stejle sider. Det er, som man går ind i en gyde og tilsidst ikke kan komme længere. —

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dyrelivet mødte mig i mange former. Der gik 55 køer i en eng, vogtede af en pige med 2 hyrdehunde. Sæterjentens sang kom op i mig; dernede lå jo landsbyen, hvor i dalen klokkerne går, og hun kunde høre, når fra tårnet det ringede sammen. Gid hun havde Bjørnsons fortællinger til afveksling med strikkestrømpen. — Og her naglede en høne med 15 kyllinger mig til pletten i flere minutter. Jeg måtte vide tallet på denne fimrende flok! Og alt imens vågnede så mange barneminder. — Og her susede en flok lam henover agrene, og dær stod et gnistrende sort føl og diede sin mor inde i valnøddehaven, mens det ene lille æsel efter det andet vendte hjem fra sin morgentur til Aurillac med den lille tohjulede mælkevogn, der rummer en eller to små hankespande og en halv snes flasker. Et sted stod en tung arbejdsvogn, kørt på tværs ned i vejgrøften og belæsset med 4 vældige kævler. Den tager ingen heste dær fra. Nej, men ved min tilbagekomst havde to gule stude taget den og trak nu både den og én vogn til så roligt, at den ene stud endog tyggede drøv dertil! (Skærtorsdag og langfredag er nemlig ikke hviledage her, men der er dog aftengudstjenester, og de var begge aftener stærkt besøgte).

Men nu den verden, som er højere end både dyr og planter — ikke mindst en langfredag! Ja, den nynnede sig frem i mig: „Udrust Dig, helt fra Golgata“ og „Syng højt, min sjæl, om Jesu død“. Og de førte igen tilbage til de 7 korsord, der blev den hvide tråd i vandringens grønne klæde. De bærer alle bud fra det største i verden. Det 1. er om og for fjender, det 2. til og for venner; det 3. forvandler fjende til ven, det 4. er til Gud i det høje, men råbes nede fra dybet af den navnløse lidelses mørkekammer; et ord, der må få alverden til at standse og tænke skælvende på livets alvor, tilværelsens afgrunde; det 5. er rettet til hele verden; her er han ikke mennesket, men Guden, der løfter sig ud fra sit kors eller gør det til en trone, hvorfra han taler som ingen anden konge har gjort, taler, så himlen smiler, helved gyser, og verden — går enten til himmel eller helved, alt eftersom den hører dette ord med det lyttende eller det døve øre. Men er *det* et guddommeligt ord, så er det 6. et menneskeligt, der vidner om legemskræfternes grænser; og det 7. er endelig barnets tale til sin himmelske fader. — Et kristent dødsleje spejler sig deri: Fred med fjender, omsorg for venner (testamente), anfægtelse, sejr, afmagt (de tørre læber), frimodig død. —

På hjemvejen lille samtale med 5 Sønderjyder, i arbejde tæt ved, så turen skulde ikke ganske savne mindelse om eller smag af det, der er mit ærinde hernede. — Og så lige inde ved byen synet af et menneske, jeg sent vil glemme: En gammel kone sad, ej en gang *på* en trappe, men nedenfor den, sammenkrøben og sammenrynket, voksbleg og udtæret, forslidt og forgræmmet. Ingen „røver“ kunde være elendigere. Medynk, men også langfredagsglæde gik gennem mit sind: Dig Kristus gav et evigt håb — han og *for dig* er død . . . . . .

— Ved min hjemkomst en skuffelse: Ingen mulighed for arbejde ved den danske ambulance i Paris. Men så trøstede Austlids bog om Kold mig; hans arbejdsløshed i Smyrna var værre end min, og han blev dog hjulpen, for han troede på Guds kærlighed til mennesker. Men denne tro er heller ikke mig fremmed.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Påskedag 23. april.

Når det er så kønt at se vårens blomster vælde op af jorden med så frisk en duft og så fagre farver, hvad da, når „forårssolen morgenrød“ står op på hin dag og kalder alle troende frem af jordens skød, lutter skønne mennesker, der opstår i „uforkrænkelighed, ære og kraft,“ hvor de „såedes i forkrænkelighed, vanære og skrøbelighed.“ Det er dette, Gud har beredt for dem, som ham elsker. Men så må vi da også *leve i ham*, som opstod, thi kun „når påskesalmen klinger, vokser sjælens fuglevinger.“ —

Så gik mine tanker fra det store fædreland til det lille, ja, i dagens, mindedagens anledning til „Fæderneland ved den bølgende strand,“ hvor for 68 år siden „Påskeklokken kimed mildt fra den danske kyst, meldte over lande dog om så hård en dyst“ . . . . . Måtte vi dog nu stå fast, alle danske mænd, så råded Gud nok, så vi fanged sejr igen . . . . . Men så skal der både tro på Guds hjælp og hjælp til Guds hjælp.

2. påskedag.

Ved gudstjenesten i dag hos den calvinske præst var der altergang. Et lille bord med hvid dug. Almindeligt franskbrød i små stykker; et bæger som vort. Efter en lille tale (efter præd. og sang) indviede han, om med selve nadverordene, fik jeg ikke fat på, nød så selv brødet, brød og rakte små stykker til gæsterne (3 kvinder, der stod op ved bordet), der selv førte det til munden. Ligeså drak han selv først og rakte så bægeret til hver enkelt, som atter selv førte bægeret til munden. Ingen afløsning forud. Det hele så lidt af „højtiden“.

25. april.

Nu mærker jeg, jeg er i syden. I dag den mest strålende sommer med sol over det glitrende vand, der risler ned over de grønne enge; med summende bier i de blomstrende buske og med gøgens hemmelighedsfulde kuk-kuk, der kalder ad så mange sære tanker om menneskets hang til at tage varsler og begære tegn. Sørgelig vantro og overtro, siger vi. Å ja! Men kan man ikke også se på det med et lidt lysere øje? (Og det lyse øje ser jo gærne rigtigst.) Er det ikke menneskets trang til at kende Gud, vide hans tanker og vilje? Så længe vi da ikke kan bruge den kongevej dertil, han selv har anlagt: ordets og åndens, fordi vi ikke kender den, så går vi ad selvanlagte. Ja, dem kan Gud nu iøvrigt også anlægge og bruge (regnbuen, stjernen, Jesu tegn, drømmene o. s. v.). Det gælder blot at skælne mellem de gudgivne og selvtagne.

26. april.

Efter en påskepavse gik jeg igen til morgenarbejde i gartnerhaven i dag. Mine dyrebare træsko (4 fr.) var imidlertid bleven stjålne, men pigen bragte mig et par af gartnerens, ledsaget af en længere forklaring, som jeg modtog med smilende forståelse — navnlig smilende, thi forståelsen var det lidt småt med. Der gik 4 håndfaste karle, to soldater, to civile, og gravede på rad. Jeg fik anvist min plads i midten. Og så gik det løs, først i tavshed, siden med lidt samtale. Soldaterne interesserede mig især, de dannede tilfældigvis omtrent aldersgrænsen for, hvad der er indkaldt her, idet den ene var 46, den anden 19. Den gamle kendte mig, for han havde ofte været på vagt i Ecole Albert. Så fortalte jeg ham, at mine venner i Danmark vilde skænke disse vagthold en lille penge-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

gave for deres tjeneste hos vore fangne landsmænd. Det var et lille stik, jeg dær vandt i hans hjærte; det gjorde ingen skade. Så fik jeg den unge til at fortælle. Han havde allerede to brødre ved fronten og syv til der hjemme! Selv havde han været indkaldt i 3 mdr. „Og De elsker Frankrig og vil gærne være med at værne det mod bocherne?“ „Ja, det er vort land,“ svarede han med så kønt og varmt et smil. Danmark kendte han trods megen skolegang ikke, havde kun lært Frankrigs geografi.

2. maj.

I lørdags og søndags den 29. og 30. april en sjælden vellykket udflugt med den danske maler til St. Christophe, en by over 6 mil herfra, hvor han tidligere har boet 1½ år og er vel kendt. Vi tager med nordbanen. Landskabet bliver smukkere, større i linjerne for hver mil; tilsidst suser vi gennem den ene tunnel efter den anden; derinde sort mørke, men en tryg kørsel; udenfor kan de dybe kløfter lige ved siden af os eller broerne, der bærer os over tværkløfter, nok bringe en til at gyse lidt. Kostbart at anlægge baner sådanne steder, og dog småting mod banerne i Svejts og Norge. St. Christophe er en lille, gammeldags by på ca. 30 hjem, sammenklumpede omkring et mangekantet torv med det i franske byer uundværlige springvand, byens fællesbrønd. Husene grå, med mange sære kanter og krumninger, fremspring og udvendige trapper med tilhørende svaler. Meget malerisk; minder stærkt om Mur de Barrez i forrige brev. Befolkningen ligeledes. Naturen og forholdene danner disse små, afsides boende samfund til hyggelige byfamilier med meget og hjærteligt sammenhold. Som i den danske landsby før udskiftningen. Byen ligger højt og er på de tre sider omgivet af ret jævne græsgange. Den vulkanske, mørkebrune sten stikker dog hvert øjeblik hovedet frem. I nogen afstand lyser en nys udsprungen lille bøgeskov og gør det hjemligt for en Dansker. På den 4. side er byens naturskønhed. Her skråner det stærkt ned mod en lang, snæver, mærkelig formet dal. Banelinjen går langs hen ad denne skråning omtrent midtvejs oppe mellem dalbund og by. Læg to hænder med udspilede fingre på bordet, lad fingrene gå imod hverandre, rettere: lidt ind mellem hverandre; løft så arm og hånd godt op fra bordet; lad en snor bugte sig ud og ind rundt imellem disse fingerspidser. Sådan er denne dal formet. Snoren er floden. Fingrene er bjærgåse, størknede lavastrømme fra ældgamle, vulkanske tider, betydelig lavere end dalens skråninger (håndfladerne) og dog ret høje og stejle, med en brat afslutning som forbjærge ned til den brusende flod, langs hvilken der så undertiden bliver plads til et hus med et par engstrimler, godt gemt dernede, så ingen vind finder vej; betagende ensomt og afsides, og dog bruser Pariser-ekspressen forbi ovenover på sin daglige fart. Vi går ud ad en af fingrene; på neglespidsen ligger et kapel, der kun bruges et par gange om året. Et torneroseslot i overgroet hengemthed. Vejen derud, fingerens ryg og sider, er ikke stejlere, end at et par småhjem ligger klinede op ad dem som svalereder. — Holder vi os klar af disse modstående bjærgåse og følger dalens retning ved at tage vejen deroppe langs banelinjen, ser vi snart dalkløften udvide sig så vidt, at der bliver plads til en mølle med en ca. 10 tdr. land til — en fuldkommen idyl. Dær ligger gårdens 4 spredte huse, omgivet af have og eng; 9 køer, 3 svin og 10 får med lam går og græsser fredeligt uden at behøve tilsyn, de kan simpelthen ikke komme op af denne kedel,

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

i hvis bund floden bruser, og hvis sider her har den mørkebrune bund spættet med løvede, lyse birke og nysudsprungne bøge.

På min første tur ad denne smukke vej (lørdag eftmd.) mødte mig 4 småpiger, hver med en lille bog. Det var deres katekisme, de kom fra præsten. Da skolen er religionsløs, får de franske børn al deres kristendomskundskab i hjemmet og hos præsten, til hvem de går i 2 år (9—11), 1 time 3 g. ugl. Jeg standsede og så lidt i katekismen; den var ordnet som lutter spørgsmål og svar, der, i en hast at se, syntes enfoldigt affattede. Byens skole, en stor, gullig bygning i 2 stokværk, med legeplads og -skur og store kastanjer og lind, ligger lidt udenfor byen, frit, sundt. Ovenpå bor læreren; og sognerådet, hvis sekretær han er, har sin mødesal dær. Underneden 2 skolestuer. Andenlæreren er i krigen. Børnene går i skole 6 timer daglig, men har fri torsdag som søndag. Vi så den ene skolestue. Den var lys og rummelig, men ikke velholdt, havde 2-mandsborde til 40 børn, 5—6 sorte tavler, meget brugte, mange kort og billeder (planter, dyr, menneskelegemet), en mængde glas med jord og stenarter og vædsker (kemi) på hylder over døren og kaminen. Et bord med skolens bøger foran katedret. Jeg bladede deres Frankrigs historie igennem; den var ikke stor, men med billeder og et barnligt sprog og et fordomsfrit syn, ikke katolsk farvet: Ludvig d. 14. dadledes f. eks. for sin forfølgelse af hugenotterne, der kaldtes „hæderlige folk". En kunskabsskole uden prygl og uden religion, men med en moral-katekisme til oplærelse i pligterne alene mod hjem og fædreland, og således med en tankegang, der ofte må gå imod kirkens og præstens undervisning og skabe tvivl og spænding i børnenes sind. Læreren kan jo være afgjort kirkefjendtlig.

Jeg glædede mig til at komme i kirke søndag formiddag i en rigtig landsbykirke; jeg tænkte, det måtte ligne det kære hjemlige mere end de pompøse, kunstprægede gudstjenester i Aurillacs store kirker. Efter en god nat i det lille hotel, hvis eneste stue var prydet med krigens 7 fornemste franske generaler, og hyggelig derved, at husmoderen selv gik sine gæster tilhånde, vågnede jeg med en af disse livets gaver, der undertiden kan komme så uventet og ufortjent til én fra ukendte kilder, en række tanker til det ord: Marie har valgt den gode del —, så jeg tænkte, at jeg måske også skulde få lidt af denne del ved gudstjenesten i St. Christophe's lille, lave korskirke. Og da jeg så så' ud og fandt torvet fyldt med festklædte, stille mænd, var søndagsstemningen straks over mig, denne rene og varme højtidsstemning, som gør så godt, og som *de* ikke kender, der ikke af erfaring ved, hvad det vil sige at gå i kirke og have Herrens hus som sit egentlige hjemhus. Men da jeg så kl. 10 stod foran våbenhuset, havde denne stemning fået en tilsætning af vemod, fordi længsel og minder fra sådanne søndage i en lille vestjysk kirke var kommen så stærkt til.

Og denne vemod holdt sig ret uformindsket under gudstjenesten; for der er så lidt, der kan udløse den og bære sindet ind i lysere egne. Ingen menighedssalme giver tankerne flugt, ingen prædiken sætter samvittigheden i arbejde; ingen bevæget fællesbøn griber hjærterne og smelter dem sammen i selvforglemmende fællesskab. Der blev sunget smukt af 6 kvinder, samlede om et harmonium, men det var vekselsang med en herrestemme oppe i koret, og han sang dårligt.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Der blev læst en hel del højt, meget hurtigt af bog, af en ung abbé fra prædikestolen, og der blev messet af en gammel, pensioneret præst under sognepræstens krigsfraværelse, og der blev givet mange messesvar af den af kvinder og 4—5 mænd (de festklædte mænd fra torvet var altså udeblevet) fyldte kirke, ikke mindst af skolebørnene, der i to flokke (drenge for sig og piger for sig), var kommen i sluttet trop hver til sin bestemte plads i kirken. Og der blev, som en lille, morsom pause, spist brødstykker, der deltes rundt af klokkeren, som især fik sin kurv lettet hos børnene! Men det egentlig samlende synes, ialtfald for en fremmed, at mangle. Og dog, for troende katoliker turde der være en ting, der samler og løfter dem stærkere, end noget i vor gudstjeneste formår at gribe os. Når præsten løfter monstransen, gennem hvis lille, runde vindue Kristus endog menes at se ud til sine troende; når klokkerne klinger, og smådrenge svinger de røgende kar, da er Gud selv iblandt dem på *så* håndgribelig vis, at der må blive højtid, ærefrygt og tilbedelse.

Jeg forstaar, hvorfor rationalismen aldrig fik den magt i den katolske kirkeafdeling, som hos os. Kristus kunde aldrig for dem blive den store afdøde, den store fraværende, mennesket. Dertil er han for nærværende en Gud i den hellige hostie. Frelseren *er* i sin menighed, og han tilbedes, som da disciplene i båden faldt ned og tilbad ham. Men hvor der er tilbeden, bliver der også beden til: Kan man savne den samlende menighedsbøn, som vi har den før og efter prædiken og ved tjenestens begyndelse og slutning, er der til gengæld mere enkeltbøn, mere selvstændig beden, både når folk er kommen, og før de går, ligesom kirkerne jo bruges meget mere de søgne dage til den enkeltes andagt; så Guds hus er nok alligevel, nok så meget her som hos os, et bedehus. Det er også mere end hjemme et folkets hus: åbent altid, uden lukkede „stole", kun løse enkeltstole over hele gulvet og prydet med folkets flag (jeg talte 30 franske tricolore'r i denne landsbykirke), og gudstjenesten trods sine mange vel også for de indfødte ret uforståelige ceremonier mindre stiv og „højtidelig"; folk er så ugenerte, for de er hjemmevante i deres kirke.

Kirkens adskillelse fra staten i 1905 har næppe fået den betydning, vi vel tror hjemme. Der er jo nok sket noget juridisk, men det ved jævne landsbyfolk ingen besked med. Det åndelige synes ganske uberørt af ændringen. Hjærterne er jo også de samme; deres trang eller ikke trang til ånd og ord bliver ikke en anden ved, at kirken bliver statseje, og præsten skal lønnes på en ny måde.

Gudstjenesten er til ende. Vi rejser os. Under udgangen væder enhver et par fingre i vievandet og korser sig dermed. Kan en gammel morlil ikke for trængselen nå hen til karret, får hun lov at væde sine fingre ved at røre ved en af de andres. Således viser fællesskabet sig dær. Og så hver til sit.

Vi spiser til middag på hotellet med „Don" Marius, en Spanier, formand for en arbejdskolonne af spanske kulsviere, som arbejder i skovene ved St. Christophe. Og så får vi et besøg, jeg længe vil huske. En ældre kone kommer for at hilse på den danske maler, alle „Christophere's" ven. Det er den fattige gedehyrdes kone. Sukkende, strikkende, småsnakkende og så atter sukkende kommer og går hun. Thi krigen har grebet så dybt ind i hendes fattige, afsides tilværelse. Vel ikke mer end i tusinde andres, men: den, man ser, husker man.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Fire børn havde hun, sønner alle. Hun måtte give dem alle til krigen. De to havde hun endnu, men de to var faldne, og den ene af dem, en dygtig og afholdt skolelærer, havde især været de gamles støtte og glæde. Hun kan sige med Terje: „Se det var nu min rigdom på denne jord, alt, hvad jeg kaldte for mit.“ Da skolelærerens død rygtedes, malede den danske maler et billede af ham, beboerne satte det i ramme. For de to gamle en daglig glæde midt i savnet og sorgen.

Om eftermiddagen gik vi en smuk tur gennem bøgenes ly til en naboby, om hvilken maleren spøgende sagde, at den bestod af 3 steder, hvoraf de 4 havde spiritusudskænkning. Ja, Frankrig har for mange kroer ligesom et vist andet land, og så har så mange landsbyhåndværkere en bifortjeneste ved at have lov til at sælge alkohol. Men faren ses og modarbejdes. I St. Christophe's skoles forstue mødes børnenes øje daglig med et alvorsord, lige så sandt som let at huske: Mange store glas kunde fyldes med de tårer, som de „små glas“ har forårsaget. Vi siger jo, at kejser Vilhelm har skænket Europa tre gaver: Rusland afholdenhed, Frankrig religion og England en hær. Han vil skænke sit eget land et nederlag. Men måtte der dog ved og bagved det altsammen komme en gave højere oppe fra: En folkegenfødelse og kirkefornyelse på denne blodplettede jord, som i disse tider ret får lært sig selv, sin synd og sin vanmagt at kende; så det gamle ord på ny kunde opfyldes: I tænkte det til det onde, men Gud vendte det til det gode for at holde meget folk i live. At dog ikke så megen jammer skal opleves forgæves!

Søndag aften 7. maj.

Jeg er på prøve i disse dage. Afvigte uge har været meget tung. Mit sind er blevet så trykket. Jeg går her arbejdsløs og uden udsigt til noget, skønt jeg så gærne vilde gøre lidt nytte. Intet svar fra Svejts; afslag fra Paris: de vil ingen uuddannede neutrale have i ambulancerne, allermindst ved fronten. Denne uvirksomhed og uvished medfører så her tillige ensomhed, farlig under sådanne forhold. Og så er sygdom slået til: mit nervøse hjærteonde bleven så slemt, at jeg i 4 dage næsten ikke har kunnet skrive en linje (ikke tåle at sidde), ja i går middags ikke en gang kunnet læse et alm. brev! Jeg måtte afbryde og *gå* lidt imellem. I torsdags aftes var jeg ved at tro, det var sidste gang, jeg havde haft brug for mine klæder. Milelange ture har været det eneste, jeg kunde. — Men så faldt det mig på sinde: En kristen *skal* „takke på forhånd“; vi vandrer i tro og må ikke kræve skuen. Det er så flovt, når Han, som ved, hvortil vi trænge, *er* ilet til os med hjælp og bistand ned, da at se tilbage på sit vantro og tunge ansigt. Erfaringer fra de mange gange før *bør* lære os ikke at vente med takken, til hjælpen er kommen. — Så var også et brev fra en ven kommen for nogle dage siden så underlig betids med en smuk sang, som skrevet til mig: At lægge *alt* i Herrens hånd — alt under himlens hvælv — alt, hvad i dig er sundt, *er sygt* — hver dagligt håb, hver natlig frygt — det lære han dig selv! — — Så prøvede jeg da i dag at gå mine lange ture med et lidt rettere sind. Og det var ikke søndag helt forgæves: Salmetonen arbejdede sig frem og med den troen: Han vil helbrede. Han *vil* skaffe mig arbejde for sommeren på en eller anden måde. —

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Mandag, 8. maj.

I dag lykkedes det alligevel bedre. Jeg fik liv i salmen: Han, som har hjulpet hidindtil. Nej, om forladelse, den fik liv i mig. Det blev til alvor med at takke på forhånd, men sandelig ingen grund til ros; thi det er kun den simpleste kristenpligt; ellers er det jo ikke liv i én, hvad man i så mange år nu har prædiket for andre — tilvisse også småt nok. Hjærtet noget bedre.

Onsdag, 10. maj.

Så hurtigt!! I går, bedst som jeg med nogen besvær sad og skrev et brev, kom en hr. Bos, ledsaget af en af vore underofficerer, og tilbød mig hjem hos sig for sommeren, med arbejde, som jeg selv vilde og kunde tåle! En herregård med sunde forhold herude i en af dalene en mils vej fra byen! Han har haft flere af vore fanger til arbejde; derfra kender underofficeren ham og havde så spurgt ham, om jeg ikke kunde komme derud. Just i mandags var det skriftlige ja kommen, i går kom altså det mundtlige. Og om et par timer henter vognen mig! Undren og tak!

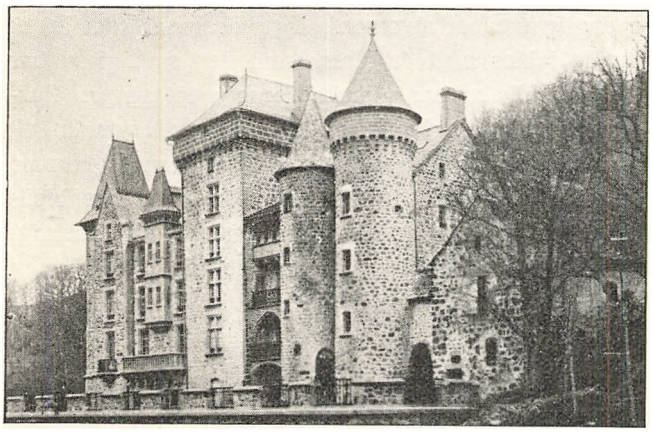

Slottet d'Anteroche.
I mangel af et billede af Reyt de Viers, som var mindre.

Reyt de Viers, 11. maj.

Så er jeg her! Og her synes godt at være. Hvor underligt, da det i går viste sig, vi skulde just ad den landevej, hvor jeg havde gået så meget i søndags og mandags. Takken fik en ny tone under denne kørsel. Hjærtet bedre; nu skriver jeg da uden besvær. Og så kan jeg nu få lejlighed til at se og fortælle lidt også om de ejendommelige herregårdsforhold her i Frankrig. „Slot“ kaldes en sådan gård på fransk, men svarer til vort herregård. Selve „slottet“ ligger altid for sig, omgivet af gårdsplads og have. Avlsbygningerne spredte og lidt til en side; en af dem kaldes la ferme, dær bor gærne en forvalter eller forpagter, og dær er mejeriet. De andre bygninger er stalde med store rum over til den vældige høavl; næsten det halve af murene hører med til denne loftsplads. Altså hvad vi hjemme kalder trimpel. Gennem huller i loftet, et for hver bås, styrter man om vinteren hø ned 3 gange daglig. Nem fodring! Hovedbygningen her, i 2 stokværk over en høj kælder, kan minde lidt om en dansk kirke, idet taget højner sig mod vest og ender i et lille tårn. Desuden er her et trappetårn på nordsiden med årstallet 1659. Alt af kampesten, mest utilhugne, undtagen de smukke hjørner. Partier er „trukket op“, andre ikke. Det giver hele bygningen en egen kraftig karakter. Haven, ikke større end en god præstegårdshave hos os, har mange sjældne træer, tuja, tax, cypres, fritstående i plænerne. Frugthaven er fuld af pærer og æbler, men så godt som

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ingen kirsebær, blommer eller frugtbuske; thi Franskmændene ynder ikke søde sager, kender ikke vore saft-supper, kommer altså let over vor besværlige syltning. Omkring gården flere indhegnede store folde: Køernes malkeplads, kalvenes fenner o. s. v. Herlige store træer, især høje, slanke ege, mere retlinede og regelmæssigt kronede end vore, giver den skygge, der er endnu mere nødvendig her end hos os. Gården ligger med agermark til den ene side og dejlige, vidtstrakte enge nedenfor. Disse enge bliver udmærket vandede fra to bække, der strømmer lige igennem dem (man hører bruset fra de opstemmede vandfald helt her op på mit værelse), og engene bliver særlig smukke og forskellige fra vore derved, at også de er bevoksede med træer, ikke blot langs bækkene, men midt i engen, mest naturligvis på de højere steder, men endog i lavningen kan egetræerne brede deres kroner. Det er ikke vore træløse marskflader, jævne som et logulv, der ved deres ubegrænsethed påvirker os som havet og himlen med evighedsindtryk. Det er frodigheden og afvekslingens skønhed, der virker mere timeligt på sindet med et: Dejlig er jorden!

Og så ejerne af denne herlighed? Ja, hr. Bos, hvis navn svarer til vort oxe, og som måske altså er en yngre fætter til Frederik 2.' finansminister, hr. Peder Oxe til Gisselfeld, gør trods sin juridiske eksamen og sin herremandsstilling alt andet end et forfinet indtryk: hans barkede hænder og kraftige, let bøjede skikkelse fortæller, at han slider som den jævneste af sine karle. Jeg har allerede opdaget, at han selv følger det ene spand stude i havremarken. Han er bonde. Fruen synes at være et af disse lykkelige mennesker, der elsker livet, fordi de elsker deres stilling og gærning og nyder selv arbejdet. Aldrig såsnart var jeg vel ankommen og vel anbragt i husets bedste gæsteværelse, før hun efter en lille 4-the førte mig rundt fra kælder til loft, fra hønsehus til høloft og til alle havens træer og urter og gav mig *den* forklaring, som kun *den* kan give, der lever og ånder med det altsammen. Hun er ven med både hunden og katten og gårdens eneste hest, dus med køerne, på hat med grisene og en elsket moder blandt hønsegårdens brogede flok. Hun kender hver sjæl i sit rige, holder af og har omsorg for dem alle, skønt det var hende fremmed arbejde indtil krigen, fordi de til da havde forpagter. Og om hendes mand på grund af krigen erstatter en mand i marken, så er hun nu sin egen selvlærte mejerske (nede i la ferme, der ligger 3—4 minutter borte) og sin egen kokkepige herhjemme i „herskabskøkkenet", mens folkene, 12—14 karle og piger, får deres betjening nede i la ferme. — At tage livet på den måde giver en munterhed, der strømmer over til omgivelserne, smitter og sætter i gang uden mange befalinger og opfylder således pany det gode ord: kvinden, hun er livet i huset.

12. og 16. maj.

Så er også jeg sat i gang: i mejeriet om morgenen med at kærne smør ɔ: dreje flødetønden, der hænger i et stativ; i haven om eftermiddagen, når skyggen fra de store ege og linde gør det tåleligt at gå med en saks og en le og en spade. Haven er krigsforsømt, ligesom markarbejdet er forsinket. Der sås havre i disse dage på følgende måde: Gødning er i april kørt ud på en græsmark og pløjet ned med store furer, brede og tykke. Nu sås havren på den uharvede jord, studene trækker en sæddækker lig vore henover den, og 4 mand

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

går bag efter og jævner lidt efter med hakken; dette synes ret unyttigt, da der ingen knolde er, og græstørven ligger urørt underneden. Så en ny overharvning og — færdig. Men det er vel krigsnemhed; thi her mangler mandskab. Mest synes mig dog at mangle heste; thi studenes langsomhed er fænomenal, men de er uundværlige i høsten, da heste ikke kan trække høet af engene eller ind på lofterne. Besætningen giver også god forestilling om forskellen fra vort landbrug. Her er for tiden 1 hest, 6 stude, 55 køer, 25 kvier, 40 kalve, 30 svin. Malkningen foregår i en stor fold således: Kalvene lukkes efterhånden ind, patter deres mødre et par minutter, bindes så til et forben, mens pigen malker, slippes derefter løs og malker efter. Det giver gode kalve, men mindre smør, ca. 25 pund om ugen. Der kærnes kun to gange ugentlig, men laves ost daglig; Cantalosten er meget kendt. Køerne ser godt ud, røde, langhornede; de er nemme at holde i orden på grund af den lette kost. Købes der lidt kraftfoder, er det meste til svinene. At tøjre kreaturer kendes ikke; alle mark- og engstykker er tæt hegnede, mest med levende hegn, lave tjørn og høje popler eller ege. Men der går alligevel altid en dreng eller pige ved køerne. Kalvene har deres folde hjemme ved gården for altid at være ved hånden til de to malketider. Staldene er meget rummelige, men meget mørke, fordi vinduerne i de tykke mure kun er smalle ridser. De ny stalde får dog rigtige og ret store vinduer.

Folkene synes at have det mere end godt, hvad arbejde angår. Når 4 stude spændes for en plov eller en harve, går der to drivere (knøse) hos dem, hver med sin lange stok, som jævnlig lægges ind mellem hornene og således gør det ud for både tømme og pisk, som ellers ikke kendes. Intet seletøj til studene, kun nakketræ og pandetræ og en jærnlænke derfra hen til redskabet. På havremarken forleden var der 1 sædemand, 3 drivere til de 6 stude samt 4 hakkere. Det forekom mig, 1 sædemand og 1 karl med et par stærke heste kunde have udført samme arbejde. Men man kan ikke bedømme fremmede forhold.

17. maj.

Forleden var jeg til konfirmation i Aurillac og fik da bedre rede på et og andet. Paven opfordrer stærkt til børnealtergang (kommunion); fra 7 år må de komme. I reglen venter de dog gærne, til de har fået de 2 års undervisning hos præsten. Den afsluttes i 11-års alderen med 3 ting: de kommunicerer, de konfirmer*er* og de konfirmer*es*. Dette foregår i Aurillac således, og er vel ens overalt: En søgnedag kl. 8 var 200 børn med forældre til alters; da kun brødet nydes, og modtages uden ord, foregår det meget hurtigt; en rejser sig, en anden lægger sig. Drengene er sortklædte med en stor, hvid sløjfe om venstre arm, pigerne helt hvide og med slør som en brud; de kan helt hylle sig ind i det. Hele dagen sværmede nu disse små, hvide nonner og hvidsløjfede drenge rundt i gaderne, men altid ledsagede af ældre. Kl. 3 foregik det næste: De konfirmere*de*. Uden forældre fyldte disse 200 midterskibet; det så godt ud at se alt dette hvide og barnlige, lød også godt at høre dem sammen med præsten synge en Mariasalme (Ave Maria) på en let, barnlig melodi. Efter prædiken og korsang fik de tildelt et meget langt vokslys; kirken kom til at ligne en havn med 200 master. Så tændtes en halv snes lys på et lille almindeligt bord med en

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

hvid dug, en Bibel og en Madonna; det stod et stykke nedenfor alteret. To præster stillede sig ved hver sin side af bordet, og to rækker kordrenge (i rødt og hvidt) bag dem op til alteret. Og nu kom børnene op, to og to, kniksede, afleverede deres lange lys, som vandrede op ad de rødhvide messedrenges række fra hånd til hånd for at sættes i to store stativer ved alterets side, knælede foran det lille bord, lagde højre hånd på Bibelen og konfirmerede, lovede at holde deres dåbs-„løfte". De sagde vistnok: Jeg lover at forsage djævelen og alle hans gærninger og alt hans væsen og at tro på Gudfader, Søn og Helligånd. Det var uhørligt, men varede kun 10 sekunder og foregik uden synlig grebethed. Så rejste de sig, kniksede igen sammen med de næste to, der stod parat, og gik så ned. Da alle havde været oppe, tændtes de 200 lys i de to stativer; det skulde vel sige: Eders lys være brændende! Vandrer som lysets børn! — Underligt at love på en bog, de ikke må læse. Endnu underligere i det hele at „love", kristenliv er ikke menneskeløfter, men en Guds gave, en Guds kraft til frelse for hver den, som *tror*. Men vi kan ej engang love at tro, thi: „Vor tro er . . . . . åndens gave" (Brorson).

Men på denne rationalistiske akt bøder så den kath. kirke, der altid ved at lade én tankestrøm brydes af en modsat, ved den 3. begivenhed, der følger nogle dage efter eller vel undertiden uger, da kun biskoppen må give konfirmationens sakrament. Han skal altså hele stiftet rundt, men ved at samle flere sogne i én kirke når han rundt på et par mdr. (Kun en gang årlig). Denne akt foregik her således: Børnene, i deres festdragt, fylder atter skibet; tre præster går rundt iblandt dem og overhører enkelte i katekismen; bispen selv, i en smuk violet dragt, tager lidt del deri, men bliver stående i kordøren, hvor han kalder enkelte børn hen. Det går meget hurtigt og ugenert med spørgsmål og de udenadlærte svar. Så taler bispen til børnene, kort og klart; både krigen og og fædrelandet og de tyske barbarer nævnes. Nu iføres han under en messe bispehue og stav, begge gyldne, mens børnene knæler på deres plads. Så kommer de op, 12—14 ad gangen, og knæler på alterfoden, en lang, lige skranke; og her foregaar selve konfirmationen således: En præst nævner til biskoppen barnets navn; bispen følger denne, smører let sin tommelfinger i en gylden salvekrukke, som bæres af en præst nr. 2, korstegner barnet dermed på panden og siger: N. N. Jeg konfirmerer dig i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn. Fred med dig! Præst 3 og 4 følger efter og tørrer barnets pande med vat og klæde. Holdene skifter så hurtigt, at bispen kan fortsætte uafbrudt (som ved nadver), stadig ledsaget af de fire præster på rad. Under dette har børneflokken sunget flere salmer (som vi under en altergang), ligesom de i det hele er mere aktive end vore konfirmander. — Efter en messe fremsiger en af præsterne sammen med børnene: Troen, Fadervor og (vistnok) et Ave Maria; børnene deltager med høje, klare stemmer allesammen. Hvorefter biskoppen slutter, idet han går ned i kirken med stav og hue og velsigner med højre hånd til alle sider. Staven fører han med venstre. Den høje, smukke skikkelse med den gyldne bispehat, der rager lysende op over mængden, tager sig godt ud, som han skrider langsomt ned ad midtergangen og — forsvinder ud ad indgangsdøren. Det hele varede kun en god time. Således er da nu børnene bleven styrkede til livets

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

strid ved meddelelse af en usynlig åndens gave under salvens synlige tegn (et sakrament). Ja, med den åndelige udrustning kan det nok være så som så — apostelskriften har ingen konfirmationssakrament — men livets strid er sikker nok. Den møder dem i deres eget bryst, den møder dem i biskoppens tale, de ser den udenfor kirkens dør i mange skikkelser, også i form af de soldater, der minder om krigen. Den smyger sig ind alle vegne, som sne på en fygedag.

Vi skal slutte med at se dens mærker herude på denne herregård. Som her, så vel omtrent overalt. Jeg har allerede nævnt en del krigsspor: Forårsarbejdets forsinkelse o. lign. Men der er adskilligt flere. Her var, som skik er, forpagter. Hans sønner måtte i krigen; så kunde den gamle ikke fortsætte; ejeren blev sin egen forpagter og forkarl og fik meget travlt. Fruen ligeså. Hun trækker sin forklædesmæk et godt stykke ud: Sådan et omfang havde jeg før krigen! siger hun med et frejdigt smil. Men smilet svinder, når hun så nævner, at hun har to brødre og en svoger ude i ilden. Posten bliver ventet hver dag med mer end almindelig spænding. Især mærkes dog krigen på, at en hel familie fra grænseegnen ved Verdun: Bedstemor, to døtre og den enes to smådrenge har fundet tilflugt her. En dag, da den ene datter og jeg går og „planter" kartofler (som man siger på fransk), fortæller hun mig deres historie. Hendes fader var med i 70, kom 10 mdr. i tysk fangenskab; så fast husmand på en større gård i sin hjemby (nær Bethincourt) i 42 år, fik medalje for lang og tro tjeneste, ligesom han havde krigsmedalje. Så kom krigen. Kronprinsen erobrede Longwy og omegn. Vor husmand døde 2 mdr. efter af sorg og sot, og begravedes af en tysk præst. Mens hans sønner måtte i krigen og hans hus sank i grus, blev hans gamle enke og døtre brugte, som alle i den besatte egn, til forskelligt arbejde under tysk kommando. Efter 7 mdr.s fange-slid på denne måde udveksledes de og førtes via Svejts til Frankrig, kom til Aurillac og fik så hjem og arbejde her på Reyt. Ja, det er jo kun en hverdagshistorie, der er hundreder af dem fra de hærgede landsdele; men denne fik vi nu daglig at se på her. De har mistet al deres smule eje, men de tager det med et godt humør. Værre faren er en bondeenke fra samme by. I det ydre ganske samme skæbne: Hendes prægtige gård skudt i ruiner, og hun selv udvekslet; bor nu i Aurillac og besøger af og til husmandsfamilien her. Men hendes nerver er så angrebne, at hun ikke godt kan høre ordet Verdun uden at falde i gråd. Men hun er også mere ene; enke før krigen, kun ét barn, gift med en mølleejer der i egnen, deres eje også ødelagt, og de ligeledes ført her til Aurillac, hvor den rige svigersøn har fået lidt

Fanger på høstarbejde.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

arbejde. Ja, sådan går det, når fjenden er i landet. — Men så har krigen da også sat et lysere spor på gården her: Hold på hold af vore Sønderjyder har været her ude på arbejde; og det er opmuntrende at høre deres skudsmål. Både ejeren og fruen og folkene kappes om at rose dem som arbejdere og prise dem som mennesker. De har efterladt sig et smukt minde og givet franske mænd og kvinder gode tanker om det lille land deroppe højt mod nord. Derfor var det med glæde, fruen gav mig lov til at så et Dannebrog af røde og hvide valmuer i havens næststørste bed. Hun sad selv interesseret under egens høje krone med sit sytøj og fulgte med i arbejdet, da jeg i eftermiddag dannede bedet til og udspændte målesnorene, så det hvide kors kunde få sin rette plads i den røde bund. Siden vil hun selv kante flaget med et blåt bånd af franske blomster. Så har vi jo Tricolorens farver tillige. I dagens anledning (17. maj) smånynnede jeg Norge-sangen dertil og tænkte ved „dette landet" både på Norge og Frankrig, men mest dog på det lille land ved sund og bælt. Og så sluttede jeg mit dagværk med det hjærteønske: Når disse valmuer blomstrer, gid vi da måtte kunne synge: Og *vort modige* flag flyver vid're i dag, og det rødmer af sundhed som aldrig tilforn! Ja, *videre*, indtil flaget vajer over *hele* folket!

X
PARIS

Det faldt lidt svært både for dem der hjemme og for mig at beslutte min hjemrejse. Vi havde nu sat os fast i tanken om min forbliven og væren til lidt nytte lige til det sidste, og så en festlig hjemrejse sammen med fangerne. Men dels blev udsigten til arbejde blandt dem yderst lille, da trangen til deres arbejden hos bønderne blev større og større; dels gjorde sygdom et ophold ønskeligt for mig hjemme. Dertil kom, at et lignende arbejde blandt „engelske Sønderjyder", samlede i Feltham nær London, hvormed kunde have været forbundet fjerdingårlige besøg i Aurillac, også måtte opgives, da Englænderne foreløbig ikke har ment at kunne ansætte en sådan feltpræst. — Så blev det naturligst helt at forlade „Vesterland", så meget mer som der samtidig har åbnet sig en liden mulighed for at „fare østerpå til Garderige" i lignende ærind.

Så blev det da til et farvel til det skønne Auvergne med dets lune, grønne dale, dets ilende floder, der stunder mod havet, og dets stille, gammeldags mennesker, der helst bliver hjemme i deres gemte, lille verden, og synes at have adskilligt til fælles med vore Jyder der hjemme, som er stærke og sejge, og — når de endelig kaldes ud å æ daer, fordi der æ nøe på fahr, ikke går ind igen, fa' de' uhn de hå gjent hen. Deres sprog er også noget for sig, som jysk hos os. Det var disse folks fjærne fædre, Arvernerne, at Cæsar havde adskillig møje med at undertvinge. Endnu fremlyser deres kraft af ordsproget: Hvad en Auvergnat vil, det kan han. —

En aften måtte jeg en milelang tur ind i dalen for at gense det lille, fattige, grå hus med den historiske indskrift: Her fødtes c. 930 pave Sylvester 2. Høje, skovklædte åse om den snævre dal med den brusende Jordanne-flod gør syns-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

kredsen lille, men stedet højtideligt og betagende smukt. Af disse mægtige bakkekamme har den lille bondedreng Gerbert følt sig skærmet (ti sådan er barnets følemåde); men ynglingen har følt sin udlængsel stængt inde af dem. Så drog han da som floden ved hjemmets fod ud i verden og nåede det sjældne: at blive pave og som sådan fader til den ridderlige korstogstanke, den, hans eftermand 100 år senere, Urban 2., skulde få lykke til at omsætte i handling ved sin berømte tale, holdt ikke mange mil fra Gerberts fødested, i Auvergnes hovedstad Clermont.

Jeg har altid elsket kildesteder, både dem på bjærgene, hvor de spæde begyndelser gøres til de mægtige floder, og dem — i reglen små, stille hjem — hvorfra de mennesker udgik, som blev ophav til stærke bevægelser i menneskelivet. Det er, som Guds fodspor er tydeligere dær end andensteds. — Dobbelt kært måtte dette lille, grå hus blive mig ved tanken om, at det var en frigørelsens bevægelse, der udgik herfra, frigørelse af et lille, fjærntboende, undertrykt kristenfolk. Dette minde fra den stille dal, som og det fra Clermont, måtte slå os danske dernede underlig kært i møde. Kunde hin franske ridderlighed fra middelalderen ikke gentage sig i en bevæget nutid? Var det mere end et tilfælde, var det en smuk, forjættende tanke, at sønderjyske fanger var bleven samlede netop i denne egn? Tiden vil vise det.

En anden dag gjaldt mit afskedsbesøg noget meget ubetydeligt, men til gengæld nutidigt: det Dannebrogs-bed, jeg havde sået derude hos „Josef og Marie" i den gæstfri herregård. Jo, dær stod det frodigt og grønt; skønt endnu ikke udsprunget, dog tydelig korsformet, idet de hvide valmuer er større i vækst og i blad end de røde. Ifjor blev et lignende bed sået af sønderjyske fanger, men ødelagt af nogle andre. Dette skal nok få lov at stå og bære sit fulde flor. — Gid også dette måtte være mere end en tilfældighed, at Dannebrog således vokser frodigt i det ridderlige Frankrigs varme jord!

Sidst kom afskeden — såre vemodig — med de ganske få fanger, der endnu var hjemme i Ecole Albert. Og så med de franske befalingsmænd, under hvis ledelse lejren stod. Der var sendt mig hjemmefra små gaver at overrække disse som et lille ydre tegn på vor tak: En vase af københavnsk porcellæn til hver af de 4 mere overordnede; tobak og piber med Dannebrogs-hoveder til de underordnede. Dertil føjede jeg en takskrivelse, stilet til det franske krigsministerium. Og endelig efterlod jeg et lille vægkort af Sønderjylland derinde i den „kristne friskole" som gave til skolens børn. Når de engang får lov at bo i deres skolestuer igen, kan de se, hvorfra de ubudne gæster stammede, og vil da nok få forklaret, at det ikke var rigtige „bocher", men af lignende art som dem fra et andet grænseland, de kender bedre.

Og så kunde jeg da rejse, NB. hvis mine papirer var i orden. Det er noget af en kunst, og, er man ikke særlig praktisk i de dele, meget af en kunst at rejse i krigstider, især hvis man har megen bagage. Der er breve at skrive i alle retninger, svar og ny breve, pasvisering og fotografering; det tager mange dage. Er alt så i orden, kan man jo prøve at få „lykke på rejsen". For der er miner og torpedoer og ondskabens flyvende hær under himlen. Og ingen skånes. Selv ikke en lord Kitchener. Men måske er man allerbedst skøttet ved

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

just at være en af de navnløse små. — Man giver sig Gud i vold og drager mod hjemmet. —

Så går det da gennem Cantals storladne landskab i sommeraftenen (13. juli). Langs brusende floder, der skummer og syder, mørke dybder og lyse højder. På broer over smalle klipperevner eller brede kløfter. Og så lige ind i bjærget i tunnellens nat for snart igen ud under den rødmende aftensol og siden de stille stjærner, der spejler sig i dybets dunkle vande. Et sted kører man som langs den øverste runding af en mægtig gryde; man ser sig tilbage og opdager ovre på grydens modsatte væg det hul, hvor man, fra en tunnel, nåede ind i denne cirkel; grydens bund er dybt nede. — — Hvor smukt det end er, man ånder lettet, når det bærer ud af disse dristige formationer og i den stille nat går hen gennem en frodig slette med gule og grønne agre. Således farer vi nu afsted en hel nat uden afbrydelse, indtil toget kl. 7 holder under hvælvingerne af gare d'Orleans på Quai d'Orsai lige ved Seine. Vi er i Paris.

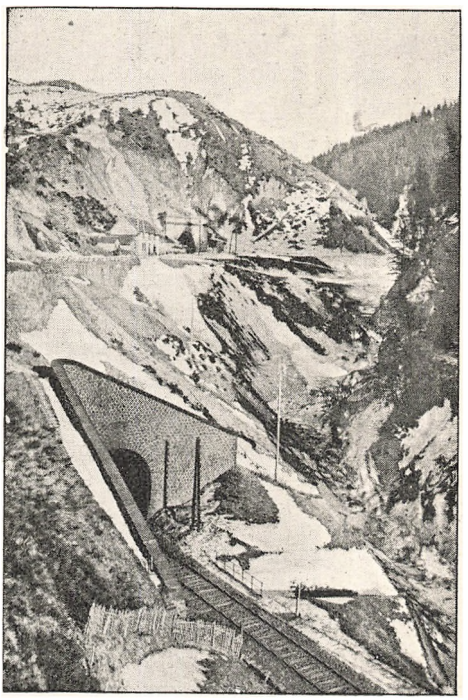

Cantal-landskab.

Hvilket held at komme der netop d. 14. juli, Frankrigs nationaldag! Fejret af det til fest skabte franske folk år efter år lige siden den store revolution, til minde om stormen på det skumle fængsel for politiske forbrydere, tyranniets symbol, Bastillen. — Fejret også 1916, og det med den værdighed og alvor, krigstilstanden krævede. Så meget desto skønnere! — Vejret passede. Overtrukket himmel, støvregn, men julisolens smil rede til at bryde frem gennem skyens sørgeslør. — Festen faldt i 3 afdelinger.

Først samledes præsident og ministre med de fremmede landes gesandter ude på den store plads — Esplanaden — udenfor invalidehotellet, hvor luften så at sige er mættet med Napoleon og krigsminder. Her fandt en revu sted over tropper, der var kaldt hjem fra den blodige front, tropper af alle de nationer, der kæmper i Frankrig.

Dernæst fandt en højtidelighed sted inde i det nærliggende Grand palais. 500 franske familier, der alle havde mistet en eller flere af deres kære i krigen, var her mødt frem for at høre republikens præsident holde dagens tale og modtage en mindemedaille af hans hånd. Hr. Poincaré siger: Eders kære viste det rette offersind, da de ilede til grænsen at værne fædrelandets jord. De bragte livet som offer, de fik en skøn død; vi mindes dem idag med dyb tak. Men også eder takker fædrelandet, ti I bærer savnet og sorgen med mod, og I nærer med os alle håbet om sejr, og udholder, hvad der må udholdes for at nå kampens

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

mål. Vi er indbyrdes forskellige: nogle af os er allerede gamle, andre er unge; rige — fattige; fra hovedstad eller fra landets fjærne egne; nogle tilbeder i templerne, andre på anden måde. Men i ét mødes vi: Vi vil ikke leve vort liv i skyggen af et Prøjservælde, men overgive Frankrig til vore børn med samme fulde, nationale uafhængighed og frihed, som vi modtog det af vore fædre! — Mens nu familierne, en for en, kom op og modtog medaljen og håndtryk af landets førstemand, nævnede en officer ved præsidentens side de faldnes navne og altid med den tilføjelse: falden på ærens mark. Blandt dem, der mødte op, var en mand på 70; selv veteran fra 70 havde han mistet 3 sønner nu. Han var jo nok takken værd.

Tredje afdeling var for alt folket. De hjemkaldte bataljoner marcherede ad de brede, festlige boulevarder byen rundt, begyndende derude ved Esplanaden, så gennem Champs Elysées' herlige avenue, over Concordepladsen, og nu boulevarderne rundt, indtil toget opløstes på pladsen, hvor i gamle dage Bastillen stod. Et udmærket se-sted på Concordepladsen, tæt ved hvor Ludvig 16.'s blod var udgydt under guillotinen, gav mig god lejlighed til iagttagelse. En fransk general, ledsaget af garder til hest, åbnede toget. Så kom som de første af det egentlige (gående) tog sønner af det mishandlede Belgien. Disse landflygtige, men i et stort lands hovedstad ærede ungersvende har en enkel, brunlig dragt med kedelhat af lignende farve. Efter dem kom Højskotter i deres skjørtedragt og blæsende på deres nationale sækkepibe. Derefter de høje, selvsikre Englændere i den bekvemme khakidragt og uden militær stramhed. Man syntes at læse i disse ansigter: Det er os, der bringer sejren tilsidst, men vi er også sønner af et verdensrige; se vore kolonier i de folk, som følger efter! Der fulgte: mørke Indiere med blinkende krumsabler og høje burnus'er, lyse Kanadiere med bløde, bredskyggede hatte, og folk fra det fjærne Australien. Så kom sønnerne af de vide russiske stepper, lidt tunge skikkelser med den brede, slaviske ansigtsform. Var de lidt forlegne over at gå her i Vesterlands elegante hovedstad, fik de hurtigt modet op ved at blive modtagne med mange og stærke leveråb. (Det var i tiden for Brussilovs store offensiv). Efter dem fulgte „vore egne små poilus", de lådne ɔ: ubarberede Franskmænd i deres lyseblå dragt og med deres hurtige fodslag. At de fik deres vive! er en selvfølge. De fulgtes af repræsentanter for Frankrigs kolonier: Farvede folk fra både Afrika og Asien (Annam). Der var også afdelinger af de skydesikre alpejægere, zouaver med deres pludderbukser og røde huer, samt marinere. Og endelig sluttedes med Franskmændenes kæledægger, de 75 mm's kanoner, berømte for deres træfsikkerhed. For at fuldende billedet snurrede en flyvemaskine over vore hoveder. Der manglede kun, at en u-båd skulde have plasket henne i Seine for at give det samlede billede af nutidens krig med dens „arbejden" i 3 etager.

Var det nu et larmende folkelivsbillede med megen råben, brouten og skælden over fjenden? Nej, tværtimod. Ligesom selve defileringen var tiltalende ved sin utvungne naturlighed, uden militær stramhed og uden glimmer, således var tilskuernes tusinder prægede af den smukkeste holdning: Kun passende hyldest i ret dæmpede leveråb, ingen højrøstede glædesudbrud, men just som det sømmede sig et folk, der sørger over mange dyre tab og ved, at før kampen bliver

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

til sejr, må der ofres og lides så såre endnu. De mange faner og det klingende spil var derfor sparet til bedre tider. — En lille „tilfældighed“ blev mig det smukkeste af det hele. Mens det havde småregnet fra en skytæt himmel hele formiddagen, så at solen kun anedes, skete der dette, at just som det lille, ulykkelige Belgiens sønner gik over Concordepladsen, brød den nogle øjeblikke gennem sky og gød sit gyldne skær ned over dem, så der stod genskin af dem fra deres brune metalhjelme. Da kom vandet mig i øjnene; det var mig som Vorherres bidrag til festen, hans opmuntring til det lille, mishandlede folk: Fat mod! Enden er ikke endnu. Det skal altsammen blive godt igen! —

Dermed var den mere officielle del af dagens fest til ende. Men der fulgte adskilligt efter af forskellig art, der også nok var værd at se og høre. Omkring Concordepladsen sidder 8 skønne, mægtige kvindeskikkelser, repræsenterende hver sin by. En af dem er Strassbourg, den tabte hovedstad i Elsass. Hun har båret det sorte slør siden 71, men idag fik hun den ene kæmpebuket efter den anden i sin favn; tilsidst var hun helt skjult af rødt-hvidt-blåt. Og skarerne glædede sig for et øjeblik, som om hun alt var kommen hjem. — Henad aften var der stor folkekoncert i Tuilerihaven. Tusinder af tilhørere. Underligt på dette sted i pauserne at høre fra træernes kroner de vilde skovduer kurre. Men endnu underligere, ja såre vemodigt, midt under denne tonernes fest at se en ung, smuk soldat gå dær ledsaget af en ung kvinde. Han var blind. Tidligere på dagen havde jeg set en anden invalid sidde på en bænk i den skønne Champs Elysées. Han var uden fødder. To små billeder af, hvad krig koster. Bagsiden af medaljen, vemodig i sig selv, dobbelt vemodig ved tanken om, at når krigen er endt, og dagene atter går, og årene skrider og slider, så slider de også let på ihukommelsen af dem, for hvem livets rest bliver lange dage, hvor de føler sig glemte som Bonapartes gamle trommeslager fra Arcole-broen. Verden trænger til en ny nationaldag, ovenover alle de andre, som ikke derfor skal glemmes, og fælles for alle folkeslag: den 25. december. —

Omtrent 8 dage kom mit ophold i Paris til at vare. Og de blev brugte! Vejret var herligt, kræfterne tillod adskilligt, og tanken om, at det sagtens blev sidste gang, jeg var der, tilskyndede yderligere. Og dog — hvor lidt når man af en sådan by, som, takket være revolutioner og Napoleoner, har fået både mange slette kvarterer bort og mange dejlige pladser og gader i stedet, herlige mindesmærker og skønne bygninger, foruden at et folk, der alle dage elskede kunst og videnskab, har fyldt sin hovedstad med mere af samlinger fra oldtid til nutid, end nogen hjærne formår at rumme.

Det bliver da kun spredte træk som en lille tilføjelse til, hvad der allerede er meddelt i brev 1. Lad os dog samle dem lidt i grupper.

Kirker. Det er vel ikke tilfældigt, at det franske folks hovedkirke blev en „Vor Frue“. Middelalderens følelsesfulde dobbelttrang: at tilbede det guddommelige og at tilbede kvinden finder sin rigeste udløsning overfor Maria; hun er både guddommelig og kvinde. Men troubadourernes Frankrig er forrest i dette; ja ridderlig tilbedelse og værn af kvinden har vel ligget det franske folk i blodet fra dets tidligste væren. Notre Dame-kirken bliver da til som det ydre, pragtfulde udtryk derfor. Af den mægtige façades tre hovedbilleder forestiller det ene

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

tilbedelse af Marie og barnet, det andet hendes gravlæggelse og kroning; det tredje er Kristus som dommer. Da det franske folk i revolutionens vildeste tid vendte vrangen ud af sig selv, tilbad det den faldne, men smukke kvinde, som i blåt gevandt blev anbragt på en trone derinde. Nu tilbeder det atter hende, som i alt fald er den dybeste ærbødighed værd. — Men hun må næsten dele hjærterne med folkets egen helgeninde, bondepigen fra Lothringen. Det er vel atter ikke en tilfældighed, at når dette folk er i sin dybeste nød, reddes det af en kvinde. Hendes rytterstatue står nær Louvre; hendes billede er allevegne. Da sejren var vunden ved Marne, måtte general Joffre dele æren med de to kvinder; i alt fald hos de rettroende katoliker: Vor frue og vor jomfru fra Orleans bad for os! — I kirken, der hører til universitetet (Sorbonne) og er en del af dets mægtige bygningskompleks, er på et meget stort maleri foreningen af det kristelige og det nationale udtrykt på en anden måde: Foran den på korset døende Frelser ligger en døende rytter med sin styrtede hest. Underskriften lyder: For menneskeheden og for fædrelandet. — Paris' skjulteste kirke er vist la Sainte Chapelle inde i Palais de justice, helt vanskelig at finde. Den er måske også — som bygningskunst — stadens ægteste perle, en ren juvel af gotik. Hvor bli'r man højtidsstemt i dens farvemættede, dunkle indre. Den er gammel slotskirke. — Paris' mindst skjulte, næsten *for* fremtrædende kirke er den mægtige, nybyggede Sacré Coeur ude i stadens udkant, på toppen af Montmartre. Fra dens vestibule har man verdensstaden for sig og under sig med dens tusinder af tage og snese af tårne. Selv Notre Dame bliver borte i mylderet, så man må lede for at finde dens tvillingtårne. Fra pladsen foran denne kostbare kirke, hvis opførelse just på dette stolte sted det kostede såre meget at få sat igennem (man undte ikke „kirken" denne byggeplads til en kirke), var det, at Paris' ærkebiskop, kardinal Amette, indviede staden Paris til Jesu hellige hjærte (sacré coeur). Skal denne højt begavede, men lidenskabelige by ligge op til Jesu bryst ligesom hin discipel for — som han — engang at blive den rette kærligheds stad med kærlighedens dybe forståelse og kærlighedens offersind? Var det det, der var tanken? Så gid den må opfyldes! — Ellers falder en sådan indvielse jo en luthersk kristen lidt for brystet, som der naturligvis stadig er adskilligt i disse katolske kirker, der virker noget sært på én, både i deres udstyrelse og i selve gudstjenesten. — Et sted mødte mig dog noget, der kun glædede. Trinité-kirken fremhæver det guddommelige tre-tal således, at alt andet må træde til side. I det skønne terrasseanlæg foran bygningen springer 3 vande, og det midterste, lige for kirken, er igen tredobbelt i sin stråle. Men særlig tiltalende og så kristeligt rigtige er 3 billeder i vestibulen af Faderen, Sønnen og Ånden. Faderen fremstilles som den kraftfulde, ældre mand, der peger på Sønnen i 2. billede og bærer den underskrift: Faderen har givet Sønnen domsmagt. Hører ham! Sønnen er den vante Kristustype med underskrift: Jeg er verdens lys. Tredje billede forestiller som hovedfigur den knælende Peter, foran hvem Kristus står velsignende, idet han siger: Modtag den Helligånd! og samtidig rækker ham nøglen. Her er jo Ånden fremstillet omtrent, som hin konfirmand tænkte sig ham: som et hjærteglad menneske; og magten til at løse og binde er sat i nødvendigt forhold til at eje denne Ånd. Det er ikke „på mit hellige embeds vegne", men det er ud af „kærlig-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

heds og sandheds ånd". Her glædes man udelt. Men der var iøvrigt én ting i *alle* Paris' kirker, der glædede: Fædrelandet har så stor plads derinde. Der er mere Frankrig i franske kirker end Danmark i danske. Og ét mødte man alle vegne i de dage: På døren til de små skriftestole stod atter og atter det meget sigende ord: mobilisé. Præsten var i krigen! —

Kirkegårdene i Frankrig er ikke så smukke som vore, ikke så „levende" i alt fald. Mens vi har taget det sorte kors fra graven og plantet en påskelilje, hvor det stod, fyldt gravtuen med blomster og gjort kirkegården til en rig have, så er den franske kirkegård fyldt med sten: Mindesmærker, der bliver til hele små kapeller, der omslutter gravstedet, eller i fattigere tilfælde flade sten, der dækker graven. Sten og sten. Selv kransene er ofte af perler eller andet dødt. Vor blomstervækst er sjældnere. Men naturligvis fornægter den franske kunstsans sig ikke. Disse småkapeller, hvor 3—4 mennesker akkurat kan rummes, er ofte små juveler. De rejste mindesten ligeså. Der er brolagte gader, man kører helt ind. — Paris har to berømte kirkegårde: Montmartre og Père la Chaise. Man undres over indgangen til Montmartre. En gade på høje piller går henover det hjørne af den, hvor man går ind. Sporvogne bruser af sted over de dødes hvilested; der er ikke megen ro. Men kommer man så lidt bort fra dette urolige indgangshjørne, kan man gå i timer uden at møde andet end andre stille besøgende og så „urtegårdsmændene". Men man føler sig så fremmed ved at vandre mellem disse tusinder af navne på ukendte mennesker, det Paris, som éngang var. Man undres nærmest ved dog at træffe enkelte, man kender. Mit øje faldt således på Zolas smukke sten, digterbrødrene Goncourt, og enkelte flere. — Men det, jeg søgte, måtte jeg ud til Père la Chaise for at finde. Den høje mur omkring denne mægtige kirkegård bøjer et sted ind og danner en halvcirkel, vedbend-overgroet hele buen rundt. I midten åbner sig den smukke port med en dobbelt overskrift: Deres håb er fuldt af udødelighed. Og: Hvo, som tror på mig, om han end dør, skal han dog leve. Herinde hviler så meget af Frankrigs berømmelse; men jeg søgte kun de to mennesker, som Fr. Hammerich i sin kirkehistorie havde lært mig at holde af: Abælard og Heloise. Skilte i livet, blev de forenede i døden, og et dejligt gotisk kapel dækker graven. Ti søjler bærer et tag, på hvis 4 tresidede gavle treenigheden er fremstillet 2 gange i hver. Således: ♧ . Abælard blev nemlig dømt for falsk lære om treenigheden, derfor skal alt her: gavlene selv og deres figurer fortælle, at han tilbagekaldte og blev rettroende. En lang indskrift, der fortæller om både hans teologiske trængsler og kærlighedslængsler, fremhæver, at „han af én sten lod gøre 3 figurer". Mere end af dette tiltrækkes vi af hans egen figura og hans elskede Heloises. På den ene gavl ses deres to medaljoner: Han så klog og kæk, med en kritisk tænkerpande og en dristig mund, der smiler og taler. Heloise er billedskøn, den reneste ynde i et ansigt, der forener barnets runde kinder med den voksne kvindes sjælfulde træk, indrammede af den fagreste hårfylde. — Inde under dette tag, der med sine bærende søjler danner som en baldakin, ses så — som på vore adelige gravmæler — de to ligge ved hinandens side som dække over graven; han med kronraget isse, hun med det tætte kvindelin over hovedet, bægge med rosenkrans om foldede hænder. — Og her er blomster! På alle 4 sider omkring

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

kapellet indenfor et omsluttende jærngitter! Abælard døde 1142. I århundreder hvilede han og Heloise i en fælles sarkofag i det kloster, han havde stiftet, og for hvilket hun var abbedisse. På revolutionstiden førte Lucien Bonaparte dem og deres gravmæle til Paris. — Et romantisk levnedsløb; en renaissance-skikkelse længe før renaissancen; lidenskab og videnskab, ærgærrighed og kærlighed, kritik og kamp. Heloises farbror og værge stod ham imod i hans kærlighed; den mægtige Bernhard var hans modstander, næsten forfølger i teologien. Først døden bragte hans urolige hjærte hvile. — — Det var, som naturen den aften, jeg var der, vilde understøtte minderne og forøge stemningen: Luften var tordensvanger og tung, men stille; i stilheden hørtes de vilde skovduers kælne kurren. Der faldt nogle dråber; men uvejret drev over, og aftenens fred sænkede sig, mens fugle kvidred småt. —

Men er kirkegårdene ikke rige på blomster, er *haverne* det desto mer. London har parker med det tætte, bløde grønsvær. Paris har haver med det mest overdådige blomstervæld. Palais Luxembourg, med samlinger og bolig for senatet, ejer omkring en fortryllende dam en sådan have med en overvældende blomsterfylde. Mellem træerne — lange kastanjealleer i alle retninger udenom blomsterhaven — møder os en anden art blomster: Statuer af alle Frankrigs dronninger fra sagnets ældste Merovinger-skikkelser med kække, ædle træk til de forfinede, men ikke derfor just forædlede ansigter i det 16. og 17. århundredes urolige tider. — Men fremfor alt er Tuilerihaven og de „elyseiske marker" (Champs Elysées-avenuen med sine anlæg på bægge sider) ud til Napoleons triumfbue, og Marsmarken ude ved Eiffeltårnet herlige anlæg med de rigeste blomsterpartier og — selv nu i krigen — meget fint holdte. Store bede med lutter ensfarvede pelargonier er af stor skønhed. Der er måske ikke forholdsvis større rigdom end i vor Ørstedspark, men det er blot så mange gange større arealer.

Og så har Paris sine mange smukke *pladser* med smagfulde mindesmærker. Concordepladsen er omtalt i 1. brev. Bastillepladsen med en hvid linje i brolægningen, der markerer, hvor Bastillen stod (grunden ses der rester af nede i jorden ved den underjordiske bane), og med den høje, slanke Julisøjle med en dansende yngling på toppen — minde, ikke om 14. juli 1789, men om revolutionen i juli 1830; den, som endelig forjog Bourbonerne, og som (for at mindes hjemlige forhold) vor dengang endnu konservative Grundtvig kaldte de „parisiske gadedrenges optøjer i hundedagene". — Endvidere Vendômepladsen, cirkelrund og meget stor, med ensartede, stilfulde bygninger kredsen rundt, og med Vendômesøjlen i midten. Den er dækket af kobber-basrelieffer i spiral lige til toppen, forestillende Napoleons kampe, og øverst står kejseren selv med den kendte kappe og hat. Kobberet er tysk bytte. — Endelig „Republikens plads" med et mægtigt æreminde for den republikanske regeringsform: På en høj sokkelbygning står en storladen kvindeskikkelse (republikens symbol). Ved foden en løve og „Almindelig stemmeret 1789". I 12 billeder sokkelen rundt gives så i bevægede optrin de vigtigste begivenheder i republikens historie fra 1789 over 1830 og 48 og 70 til 1880. — Men som stjærnen af 1. rang står den i 1. brev omtalte Etoile (stjærne)-plads, som udstråler med sine 12 avenuer fra den mægtige triumfbue, hvor Napoleons historie er fæstnet i sten med sine 22 slagnavne, 11 på hver

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

side, og talløse navne på mindre slag og på officerer inde i buerne. — Og så har Paris sine fort-løbende pladser ɔ: boulevarderne. Vistnok i 3 cirkler, de ældste, nyere og nyeste voldsløjfninger. Morsomt nok kan selve dette ord minde os nordboere om vore vikingefædres erobring af Paris og derefter følgende befæstelse af byen med et „bolværk"; det ord blev siden forfransket til boulevard og kom så århundreder efter hjem til os som navn på det sløjfede bolværk. — Særlig interessant forekom mig den yderste boulevardrække, der — idet Paris endnu har den gammeldags accise-afspærring fra omlandet — danner byens tydelige grænse. Denne boulevardring er opnævnt efter Napoleons berømte marskaller. Byen indeslutter ham, og han indeslutter endnu den. Disse yderste boulevarder er brede gader med husrække på den ene side og på den anden en halvsløjfet vold med til dels bevarede løbegrave og solide mure ned i voldgraven, der danner afslutningen og således er verdensstadens grænse. Disse lave voldskråninger, der går jævnt ned til gaden, var med deres græs og deres løbegrave — alt uden militær værdi nu — et rent eldorado for legende børn, strikkende koner og sovende mænd. En ren fælledidyl den lørdag aften, jeg vandrede omkring derude. Intet tegn på krig blandt disse sorgløse hundreder. Jeg gik og tænkte på det skønne optrin fra juleaften 1870, som Bungener har opbevaret os i sine herlige julefortællinger; men det hører da iøvrigt ikke denne indre fæstningslinje til; det var på en vold længere ude, at den fredbringende julehelg fik magt først med en fransk soldat, så han trods Tyskernes geværer gik op på volden og sang sin julesalme ud til fjenden, og et øjeblik efter fik svar fra Tyskeren, der kom op og sang om den „stille nat, hellige nat", så øjnene duggedes på ven og fjende. —

Og så har jo denne kunstens og naturens stad sine herlige *samlinger* og sine dejlige *natur*omgivelser! Af bægge skulde jeg få et lille indtryk på en af de smukkeste søndage, jeg har levet, og samtidig få at mærke, hvor meget og navnlig hvor lidt byen i sit ydre liv var præget af, at landet var i krig, og det til trods for, at den dog i septbr. 14 havde skælvet under kanontordenen derude fra Marne og måttet frygte gentagelse af rædslerne fra 1870.

Jeg valgte at tilbringe søndag formiddag i kunstens tempel. De fleste af Louvres herlige skatte blev flyttet til Sydfrankrig straks ved krigsudbruddet; nogle er dog gemt i kældrene under sandsække; således vistnok den vanskelig flyttelige Venus fra Milo. Men enkelte afdelinger står urørte. Der var adgang til to samlinger den søndag (16. juli 16). Den ene rummede minder fra den kristne oldtid og middelalder; den anden indeholdt kunst af nytids mestre. Hvor var — rent bortset fra den kunstneriske dygtighed — ånden forskellig i de to afdelinger! Den gamle kunst satte altid mennesket i forhold til livets stærke magter; der var så at sige både himmel over og helved under den jord, hvorpå man lod mennesker leve. Nutidens mestre (i nævnte afdeling) foretrækker at skære dette bort; de lader mennesket leve på og i forhold til jorden alene, og alene på jorden — uden guddommelig hjælp — nå til dygtigheds udfoldelse og berømmeligheds højder. Der var i denne afdeling en overflod af „dygtigheder" og „berømtheder", men de var alene, selvhjulpne. Dog mindes jeg skønne undtagelser: Himlen lyste over en Jeanne d'Arc, der går i sin faders have, *lyt-*

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

tende til himlens englerøster, der talte fra havens dunkelhed. Og helvede føltes i det andet, hvor Josef solgtes; føltes i brødrenes pengeglæde og i ungersvendens angst for dette at være solgt. — Men kom man så ind til de århundredgamle ting, ja, da havde mange af dem ringe kunstværdi i deres naive udførelse, men Gud var i disse æmner; disse mennesker var aldrig alene. Derfor blev det let at holde søndag mellem dem. Det var betagende at stå foran gravstene fra Thessalonika, så gamle, at måske „her under hviler" børnebørns børnebørn af Paulus' menighed i den gamle, græske by. Bogstaverne var kluntede nok, men tankerne var fromme. — Som et „overgangsæmne" mellem de to afdelinger kunde nævnes en mægtig fremstilling af Kristi himmelfart. Her står de tilbedende disciple og stirrer op mod himlen; endnu er Herren også synlig, i alt fald hans fødder. — Men i næste nu kan der jo være kun en tæt sky at stirre på, og så kan disciple blive til arbejdere, der glemmer ham, vender blikket mod blot jordiske mål og søger at nå disse ved egen kraft og egen magt. — — — Eftermiddagen var helliget Boulogne-skoven. Som vi fra vor hovedstads midtpunkt, kongeborgen og Højbroplads, kan gå en smuk tur ad „Strøget" og Vesterbro til Frederiksberg have og Søndermarken eller til den modsatte side ad Strøg og Østerbro til Charlottenlund, således går man fra Louvre ad Tuilerihaven, Concordepladsen, Champs Elysées og Etoilepladsen ud til „Bois de Boulogne". Turen er lang, men såre smuk, ikke mindst en højsommer-søndag, når solen smiler om kap med tusinder af smukke ansigter, blinker i de blanke vognhjul og giver genskin fra snese af blanke automobiler, der suser ud ad avenuen hinsides Etoile, ind i skoven, hvor de sagtner farten ad de makadamiserede alleer, for at deres lykkelige ejere ret kan nyde skovens blomsterduft (ti også her er blomsterrigdom langs alleen) og svalende skygge og — hvem ved — måske også lade sig nyde en smule af de spaserende og siddende tusinder. — Ja, her er smukt. Paris har råd til at forene dette stykke natur af skov, søer og øer og mægtige, åbne, grønne pladser med alleers, plæners og blomsterbedes kunst. Og Pariserne selv fordærver ikke denne paradis-idyl med en utilladelig flothed eller brovtende elegance. Her kører mange biler, det er sandt, men det gør der allevegne nu, og bilen er også en såre nyttig ting; den var med til at redde Paris fra et nederlag ved Marne. Meget mere glædes man over disse søndags-menneskers jævnhed. Børnene legede, de unge spillede bold, de ældre snakkede; alle spiste af madkurv. Ganske som hos os. Som for at man skulde mindes vor egen Søndermark, var her endog en fattig kildekone i en liden grotte. — Der er to dejlige, langagtige søer inde i skoven, og øer i dem bægge. Disse øer var med deres mangefarvede, fine træ-arter, plæne-skråninger og blomsterbede ned mod vandet ualmindelig skønne at stå og se over imod. Et steds derovre legede en flok unge piger blindbuk på en sådan åben, græsgrøn plads. Det var som alfeleg i æventyrets have. — Og så pilede snese af små både blinkende rundt om disse øer, satte folk over til øernes restaurant og andre tilbage til „fastlandet", eller gav rotur rundt i søen i hele dens langstrakte kreds. — Dog, sandheden i ære, én ting fattedes den have: Dens birk og eg, akasie og ahorn var smukke nok; men „dejlig *er* den danske bøgeskov". — Hvor lidt dog krigen mærkedes der ude. „Her i denne grønne skov, her er ingen røvere". Og dog — man mødte

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

et og andet, der fortalte, at der i alt fald var røvere i andre af landets skove. Dær kom en invalid — det ene ærme var tomt. Her svingede en flok russiske soldater afsted, rigtignok under munter sang. Og om aftenen mødte vi på hjemvejen nogen af bataljonerne fra nationaldagen; med fuld oppakning og Pariserkvindernes blomster på bajonetterne drog de ud til en af nord-banegårdene: de skulde atter til fronten. Overbrunede og overarbejdede så de ud, og dog ved godt mod. — — — Nej, skulde man have indtryk af krigens alvor, måtte man længere *ind*. Ind i ministerierne f. eks. og se travlheden. Eller i efterretningsbureauet og se de talløse, lange æsker, fyldte med sedler, hvorpå de dødes eller såredes eller fangnes navne. Ikke at tale om lazaretterne. Eller sidde en aften mellem „de danske i Paris" og høre disse folk, som vidste besked, fortælle om uforberedtheden („kun svært skyts til ét regiment"!) og om det mægtige arbejde siden i fabrikkerne og om udholdenheden der ude i de våde løbegrave. Derfor også nu hærens utilfredshed med deputeretkamrets partisvækkede regimente før krigen, som også om soldatens af de alvorsfulde oplevelser ændrede livssyn på et dybere område („Vi kommer hjem fra krigen med to ny egenskaber: konservatisme og religiøsitet"). — Her kom da også *vort* spørgsmål på tale: Frankrig var ikke tilfreds med vore blade, vi havde for mange „Wolff"-telegrammer, for lidt harme over den barbariske krigsførelse. Men der var alligevel gammel velvilje mod os og erkendelse af egen forsømmelse i 64; vi skulde have vort igen og uden at behøve at gå med i krigen. Der nævntes et ord af Delcassé fra år tilbage, der syntes at angive stemningen mod os endnu: „Naturligvis skal Danmark have Slesvig igen, men det er kun skade, at det så lidt har fortjent det." — Også de kirkelige forhold blev drøftede. En ny filosofi og litteratur har gjort sit til det bedre allerede ved århundredskiftet. Forfølgelsen 1905 sit, skønt den ikke var bleven så trykkende som tænkt; kirkegodset var f. eks. ikke havnet i statskassen, kirkens mænd var her statsmændene for kloge, de testamentariske dotationer var for kirkeligt formede til let at kunne erobres. Og så virkede nu præsterne og de landsforviste, men begejstret tilbage-vendte munke ved deres ypperlige, for en stor del frivillige tjeneste i skyttegravene. De andre soldater lærte at skamme sig over deres egen tidligere foragt for disse *mænd*. Og skamfølelse er et frugtbart moderskød for ny religiøs følelse, bedre end krigsbegejstring og kanonfeber.

— — Én dag måtte ofres på at gense Versailles. Nu lå det altsammen derude i sommerens ødsle pragt. Blomsterne duftede i haverne omkring Store og Lille Trianon. En lille marguerite og en rosenkvist måtte jeg have med mig fra Marie Antoinettes have. Hendes 7 hytter om gadekæret lå som en Tornerose-idyl dybt inde i skoven, hvor kun fuglenes kvidren afbrød stilheden. Jo! oven over mig snurrede pludselig propellerne af en krigsflyver, og siden svævede en majestætisk „dirigeable" (= zeppeliner) over selve Versailles' slotsplads. Et betagende syn på dette sted. En anden dag så jeg iøvrigt én inde over Louvre. Enkelte sale i Versailles var tilgængelige. F. ex. rigsdagssalen, hvor de berømte stænder mødtes 1789, skuepladsen for de mange bevægede optrin siden. Nu samles rigsdagen kun her, når den skal vælge ny præsident. Med et hvidt mærke bliver den valgtes plads i salen betegnet. Jeg talte i det mindste 5 så-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

danne hvide pletter på de rødbrune bænke i den historiske sal: Dær havde Thiers siddet, dær Carnot o. s. v. Salen er ikke i slottets hovedfløje, men i en sidefløj. I en lignende sidefløj findes den store slagsal med Frankrigs historie i 33 slagmalerier lige fra Clovis 496 over Karl Martel, Karl d. store, grev Eudes, der forsvarer Paris mod Normannerne, og alle de kendteste konger og marskaller helt ned til ham, der fordunkler dem alle med sejrene ved Austerlitz, Jena, Friedland og Wagram. Betagende nok at se alle disse malerier; dog også vemodigt, at et folk fremstiller sit levnedsløb i en sådan række blodige optrin. Dog, ét billede dvæler man ved med fuldt velbehag og dyb ærbødighed, og det er også fremhævet i salen ved, sikkert efter velovervejet beslutning, at være det midterste af de 17, der fylder den indre længdeside. Det er den unge, gudbenådede bonde-

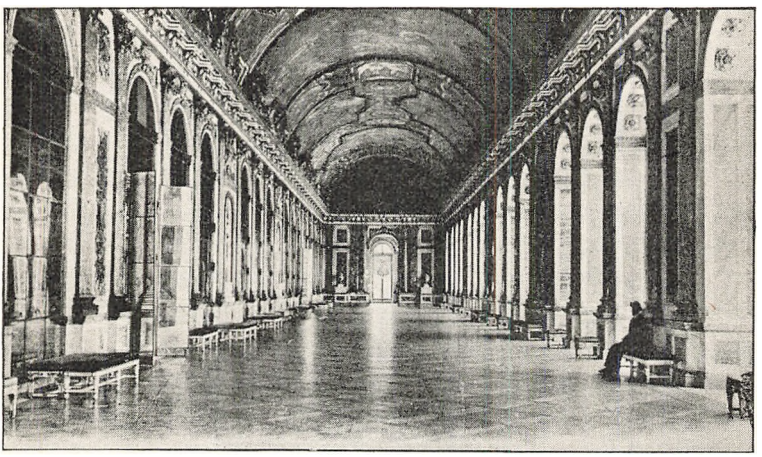

Spejlsalen i Versailles.

pige, der holder sit indtog i Orleans og dermed har gjort det første skridt til fædrelandets genrejsning. Hvor mindet om hende lever og virker endnu i det franske folk! (Selv om mange naturligvis føler sig hævede over det). Det kommer af, at Gud er i dette minde. Det skulde også blive det sidste, der gjorde stærkere indtryk på mig i hendes land. Da jeg få dage efter kørte op gennem det dejlige, frodige Normandi, kom vi pludselig ned i en yndig dal med en flod. Dær lå Rouen med sin herlige domkirke og sit tunge minde om bålet, der gjorde ende på hendes underfulde, korte levnedsløb. En tilfredsstillelse dog at tænke på, at Englænderne nu endelig har vedkendt sig deres udåd ved at lægge æreskransen på Jeanne d'Arcs monument. — I selve slottets hovedfløj så jeg den berømte spejlsal, Versailles' riddersal, muligvis den kostbareste i verden. Den vender 17 fag vinduer mod haven og har som modsvarende væg 17 spejle med marmorpiller mellem sig; en tøndehvælving over med den rigeste udsmykning. Her var det, kong Wilhelm blev kejser Wilhelm d. 18. jan. 71. „Her bør verdensfreden sluttes! Frankrig har fortjent det!" udbrød jeg varmt, da jeg stod dær alene og så gennem den pragtfulde sal. — To sale mindes jeg endnu. I den ene var et kæmpemaleri af festen d. 5. maj 1889. Et folk i glæde, samlet om præsident og ministre for — de store med de små — at mindes med tak det

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

hundredår, der indledte frihedens æra i Europa og begyndte med de 3 stænders møde d. 5. maj 1789 i stændersalen i Versailles. — I den anden mindes man 2 af Napoleons dage: hin stolte 5. decbr. 1804, da den nykronede kejser uddeler ørnebannere til sin hær (et kæmpelærred), og hin majdag 1821, der blev hans sidste (en marmorstol midt i salen med den sammensunkne, døende skikkelse; det hvide marmor godt egnet til dette dødens billede). Dette måtte atter minde om Versailles' dronning: Her levede Marie Antoinette i glans og magt. Senere så jeg i Conciergeriet i Paris hendes fattige fangecelle med den lille lampe i loftet, og det blanke økseblad, der gjorde ende på hendes liv. — Herlige Versailles, skønne Paris, stolte menneskehed, — husk, du skal dø! — Og derfor: Husk, du skal leve! — —

XI
LONDON

Havde sejladsen over kanalen (Folkestone-Dieppe) i oktober 1915 været yndig og fredelig med den synkende sols gyldne skær over et spejlblankt hav, så var hjemturen over le Havre-Southampton det ikke mindre. „Ærmegabet" er vidt her vest ude, 7 timer varede sejladsen; men det var en stille julinat med måneglans over voven og blinkende stjærner foroven. Havde vi masser af toldbesvær og paseftersyn både ved afgang og ankomst, med en slidelig venten i sammenstuvet flok af mange nationer, så gav den skønne natterejse rigelig belønning derfor. En lille episode under den trættende visitation i le Havre muntrede for et øjeblik hele det brogede selskab: En fransk officer gik og spurgte om nationalitet og havde særlig omhu for en hel del russiske folk. Russe? Russe? spurgte han gang på gang og fik et nik til svar, indtil han også kom til at gøre dette spørgsmål til én, der stod med ryggen til ham. Den adspurgte vendte sig så om og viste officeren sit visitkort i form af et blankt-sort negeransigt. Stor jubel! Og negeren lo heldigvis med! —

Vi mærkede intet til miner eller u-både under sejladsen; men ruten var også godt afpatruljeret. Skib ved skib lå derude og lod søgelysene spille henover havfladen. Enkelte store skibe lå stille ude i dybet, pragtfuldt oplyste af 2 rader blålige lys langs vandskorpen. Det var en nat med lysenes skønhed foroven og forneden, med naturens stilhed og tilsyneladende fred og dog med de spændte iagttagelsers vidnesbyrd om krig.

— — — Det er kun et lille vand, der skiller de to store lande, Frankrig og England. Og dog — hvor er forskellen stor mellem de to verdener. Man mærker det straks ved landstigningen i noget så småt som maden. I 3 fjerdingår havde jeg ikke set en skive brød. Man spiser meget brød i Frankrig, men aldrig som smørrebrød; man får afskårne stykker af størrelse som vore rundstykker og sidder og bryder dem til maden. I Southamptons vente-restaurant mødte os den engelske breakfast: Solidt smørrebrød, spejlæg og stegt flæsk i den ypperlige tilberedning, som vist kun Englændere forstår (let røget og let saltet). Man mærker, at, mens Franskmændene er sydboer, selv oppe ved kanalen, så har Englænderne nordboens af koldere klima nødvendiggjorte trang

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

til stærkere kost; de er som vi, trods den normanniske indvandring sydfra, efterkommere af de oldtidsfolk, for hvem galten Særimner hørte med til bordets nødvendigheder i Valhal. — Men Frankrig er jo også trods megen regn (og blæst i det nordlige) et solskinsland i sammenligning med ruskkuld og tåge over de britiske øer. —

Og nu det næste, der slår en i møde: sproget. — „Sproget — det er folket", skrev Hollændere på et emblem for en sønderjysk forening, de stiftede for nogle år siden. Det er folkesjælen, det er i aller egentligste forstand det musikalske nationalinstrument. „Sig noget, at jeg kan se din sjæl!" „Lad mig høre dit folks sprog, at jeg kan mærke folkets ejendommelighed!" Hvis så fransk er en violin, bliver engelsk en cello. Eller forholdet er — med et andet billed — som mellem franskbrød og rugbrød. De to sprog har jo mange ord til fælles, men udtalen er så forskellig som støvleknirk og træskotramp. Eks.: Devotion; consideration. Man undres over, at den fine engelske lady kan udtale de brede w-lyde, brede som i jysk, med hvilket engelsk jo i det hele har en forbausende klang-lighed, hvordan det så end skal historisk forklares. Så har Englænderne også en vis forkærlighed for de små betegnelser, siger hellere båd end skib, hellere hus end palads; de „drypper" bomber ned. Franskmændene ynder de finere klingende ord; deres sprog er klædt i silke som til fest, det engelske i vadmel som til arbejd. De to folks naturel peger da mod det aristokratiske og det demokratiske. Hvilket ikke må lade os overse, at historien har bragt den ændring ind heri, at normannisk-fransk adel førte et element over kanalen, som lever højt endnu i lordernes højfornemme kredse, mens den fineste top af det franske træ blev afhugget i revolutionen. Svarende hertil er der også en dobbelthed i det engelske sprogs ordforråd: Dyrene i stalden betegnes med angelsachsiske ord, de tilsvarende retter på bordet (stegen af får, okse, svin) nævnes med franske udtryk, men naturligvis i engelsk udtale*. Denne dobbelthed er iøvrigt noksom bekendt i det engelske folks hele liv: politisk, socialt, religiøst. Deraf de mange indre brydninger, der vel har fortæret megen folkekraft, men også bidraget til at holde folkesindet vågent.

Men er der dobbelthed i sprog og folk, er der også en sammensmæltning. Dette jævnt-klingende, bredt-kraftige sprog er vidne om et noget tungt og flegmatisk folk, langsomt, men mandigt og sejgt-udholdende. Såre forskelligt fra det franske med dets kvikke hurtighed og følelsesfulde temperament. En tysk u-båd blev slæbt som god fangst ind i Themsen, helt ind i London; folk ænsede det knap, endsige gav søfolkene et hurra. Så over-rolige er de. Men bliver flegmaen endelig forvandlet til vrede, har den det dybe sinds harmfulde kraft og helmer ikke, før det, der vakte bevægelsen, er slået ned. Da en Tysker hoverede overfor en Englænder på grund af Englands tab i krigens første år, svarede denne: Hvordan kan De dog regne krigens udfald efter det! Ved De da ikke, at vi Englændere altid begynder med at tabe!" Han overlader, meget betegnende,

* Det er det velkendte, at fine folks børn lærer tyendets sprog og bruger dets betegnelser for de ting, som tyendet arbejder med i gård og stald. Men kommer de ind i stuerne, må de bruge forældrenes sprog, i det mindste angående tingene derinde. Derfor hedder det på engelsk: ox og cow, men beef; calf, men veal; sheep, men mutton; pig, men pork.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

til modstanderen selv at fuldende tanken. England har jo da egentlig heller aldrig tabt en krig, uden da det kæmpede med sine egne i Nordamerika. Det var England, der fik bugt med Napoleon; det vil også få bugt med sin nuværende fjende.

Dog mangler der heller ikke en lettere vakt lidenskab i dette roligt-kølige folk, men den kommer snarest frem, når de kæmper med hverandre. Broderstrid er altid hæftig, ikke mindst når den drejer sig om religiøse spørgsmål. Mens Frankrig har sine mest lidenskabelige indendørs optrin på det politiske område, kommer Englænderne først rigtig ud af ligevægt, når der vågner religiøse modsætninger. Og her træder så den før nævnte fra Normanner-indvandringen stammende dobbelthed frem og gør striden særlig bitter. Det er, som hint slag ved Hastings 1066 gentager sig ned gennem folkets liv under forskellige former; et minde om undertrykkelse, vanskeligt at glemme. Er det ikke lidt mere end en tilfældighed, at der foran parlamentet står 2 skikkelser: Ud for det normanniske overhus en rytterstatue af den engelske konge Richard Løvehjærte, der ikke var kommen længere bort fra det franske, end at han skal have sagt: Man er da heldigvis ikke Englænder! Og ud for det angelsachsiske underhus en tarvelig klædt standfigur af oprøreren Oliver Cromwell med en opslået Bibel i hånd. —

Men er de to mægtige nabofolk således forskellige nok, siden reformationen også kirkeligt forskellige, og har de bl. a. derfor haft ondt ved at holde godt naboskab, særlig jo i det 14.—15. årh. og i begyndelsen af det 19., så kendes den forskel særlig i deres to hovedstæder. Rimeligt nok, da en nation vel kan siges at udfolde sig tydeligst i sin betydeligste by.

Paris har en gade med navnet Paradisgaden. Paris er selv noget af et paradis af rent jordisk art. Klimaet tiltalende, naturen frodig og smuk; nok af lys og luft i den bredt-byggede by med de mange pladser og brede gader, hvor et Whitechapel-kvarter ikke findes. Og denne natur så af et kunstelskende folk forskønnet ved al tænkelig kunst ude og inde. Også ordets kunst, ikke blot i avisernes formsikre artikler og i Sorbonnes videnskabs-tale, men også i den daglige tale, der føres med en vis lethed og elegance, foruden at sproget i sig selv ved sin slebne klang gør et kunstnerisk indtryk. — Et maleri i Louvre: Theseus dræber Minotaurus, der er fremstillet som et stort, klodset, brutalt høved, giver os Paris' ejendommelighed: Den by har dræbt, ikke dyret i mennesket, men høvedet. Den er „dannet". Den har, bedre vist end nogen anden by, hittet på den kunst at gøre hele det ydre liv smukt, at leve bekvemt og stilfuldt, galant og elegant, at nyde retterne ved livets bord. Hvilket ikke betyder, at den ikke arbejder. Sandelig arbejder den, men også over arbejdet er der et vist præg; én pige kan vaske op med en masse klirren af glas og tallerkener, en anden gør samme arbejde uden allarm. I Paris pines ens øre ikke af unødig larm; det skulde lige være droskekuskenes mange tilråb til hestene. — Seinestaden er nytidens Athen: sollys, glad, smuk, livlig. Den er mere; ti Athen havde arme slaver. Den parisiske blusemand er en fri mand, og tjenestepigen har penge i sparekassen. Men så har Paris vel også som Athen lidt svært ved, trods alle sine kirker, at høre en Paulus' dybtgående tale, men har let til smilet, når talen

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

bliver om opstandelse af døde. Filosofien er kærere end teologien. Det er, som den „signede sol“ ikke ret kan komme til at skinne ned over den by, der har så meget af jordelivets egen sol. Det kan den bedre i det tungere åndende, tågede London.

Hele 4 ting slog mig ejendommeligt i møde den første dag i London på tilbagerejsen. Der er i byens midte en mægtig bygning for K. F. U. M. Bevægelsens stifter, George Williams, står i legemsstort maleri inde i forhallen og byder med sin udstrakte hånd og sit milde, rene ansigt velkommen til de hundreder, der daglig kommer indenfor disse mure, hvor så velsignelsesrig en gærning øves. Endog til franske og til danske ungersvende er der plads, så de har fået overladt bestemte værelser til samlingsstue og mødesal. Paris har også en K. F. U. M., men lille. Ordets fri virksomhed bliver altid vanskeligere i en overvejende katolsk-præget by end i en protestantisk. — Dernæst lå der en Bibel i mit hotelværelse. Den bog er vel kendt i hele kristenheden, men folkebog er den i grunden kun i den engelsk-talende verden. Endvidere mødte mig Kristus-navnet på store gadeplakater, der indbød til at se bibelske lysbilleder i en af Londons kæmpehaller. Og sluttelig hørte jeg endnu samme aften kristelig forkyndelse fra frilufts-talerstole ude i en af de store parker. Hvad Grundtvig lader en af personerne i „Påskeliljen“ sige om det hellige land: Her er luften undertiden noget tung at blæse ad — kunde også siges om England; luften er fyldt med alvorsspørgsmål og tro på det underfulde, og man kan hverken smile ad det eller blæse det bort.

Men som lyset og skyggen — Kristus og synderne — holder sig nær til hinanden, kalder på, trænger til hinanden, således også her: London har sin dybe skygge med Whitechapel og lignende kvarterer med deres bundløse elendighed, og lyset har ikke kunnet få bugt dermed trods al den kristelige talen og virken i denne storstad, der forstår at bruge sin søndag, endog lader kvinder bestige prædikestolen for at tale om humane foranstaltninger (jeg overværede et sådant møde), og trods det, at London vel er verdens rigeste by, i alt fald jo hovedstad i et verdensrige uden lige. — Kan Paris lignes ved Athen, bliver London en mærkelig forening af Jerusalem og Rom.

Om dens størrelse får man et begreb ved at tænke sig firkanten København—Helsingør—Frederiksværk—Roskilde dækket af den (København bliver en lille provinsby ved siden af); og ved at høre, at, da den danske præst for at undgå zeppelinernes bomber flyttede fra sin bolig i Østlondon ved dokkerne til det yderste vest ɔ: 6 mil, måtte hestene med flyttevognen overnatte undervejs; der gik det meste af to dage til den køretur.

Iøvrigt er kæmpestaden mærkelig logisk-praktisk ordnet; kvartererne ligger, som de næsten efter deres indhold må ligge. Byen har sin største udstrækning i øst—vest, langs Themsen, og begynder da i øst med de mægtige dokker, udgravede bassiner med milelange kajer, hvor skibene kan lægge til. Her er Kineser-kvarteret med de fattige, skævøjede arbejdere. Jødekvarteret med så tæt og ren israelitisk bebyggelse, at der endog anvendes hebraiske skilte foran mange af de ret fattigt udseende butikker; man føler sig hensat til Palæstina. Og her er det sørgelig bekendte Whitechapel, så håbløst fattigt og ikke godt at passere

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ved aftenstid, skønt også med pæne, små arbejder-boliger. — Alt dette er arbejder- og fattigbyen London, sliddets og de små forretningers staddel. Skibsfarten er jo Englands rigdom. Men rigdommen skal først lades og losses in natura, gå gennem arbejderhænder, der kun selv beholder den såre beskedne del deraf.

Så bliver den til penge i storkøbmandens hånd. Derfor er den næste bydel City, det egentlige, gamle London, som derfor også indeholder alt det, der hører til en residensstad af ældre type: Her er slottet Tower, hvis inderste kærne er bygget af Vilhelm Erobreren. Mansion House ɔ: Bolig for Lord Mayor, byens borgmester. Exchange ɔ: Børsen, bygget af Elisabeth, restaureret af Victoria; med overskriften: Jorden og dens fylde tilhører Herren. Englands bank, en mægtig bygning med lutter blinde vinduer til gaderne. Den havde nogle kritiske dage i august 1914; deres heldige forløb betød umådelig meget for krigens hele gang. Endvidere Guildhall med den måske ikke helt unødvendige overskrift: Herre, reger os! Her holdes nemlig de store, festlige sammenkomster, banketter*. — Og omkring disse offentlige, i grunden ikke særlig kønne, noget tunge bygninger snor sig så de gamle, snævre gader, hvis huse efterhånden er bleven til blot og bar kontorer for de store købmænd, bankmænd, sagførere osv., så at man i City om søndagen ikke træffer andre menneskelige væsener end portnerfamilierne. Vi har jo snart noget lignende i visse københavnske gader. Og op over denne gamle stad løfter sig så kirker med den mægtige Paulskuppel, som hersker over det hele. Peter er Roms store navn, Paulus er Londons.

Men købmænd og bankmænd alene regerer ikke et parlamentarisk land, mindst, når det vokser til et verdensrige. Derfor følger nu et nyt kvarter, som kan kaldes det politiske; det er præget af Westminster, parlamentet og ministerialbygningerne; selve Westminster kirken er forøvrigt også præget af politiken, for så vidt det først og fremmest er de parlamentariske berømtheder, der — i smukke statuer — pryder både kirkens indre og pladsen udenfor. Dette „Vesterbro“ har prægtige gader med overdådige butiker.

Men så skal jo endelig alle storstadens rigmænd have deres fine privatlejligheder. For så vidt de ikke foretrækker at bo helt udenfor byens grænser — noget, der er vanskeligt, ti hvor ender denne verdensstad? — så har de deres hjem her vest på ved de store parker (hvor også kongen bor: i Buchingham palace) og endnu længere ud, særlig langs Themsen, hvor deres haver kan gå ned til floden. — Man når hen og hjem under jorden. Uden den underjordiske bane var en by som London (og Paris da med) en umulighed. Tiden vilde simpelthen gå til kørsler. „The underground“ eller tuben, som den også kaldes, fordi den er som et kæmperør, lige stort nok til at rumme vognene, er en såre herlig indretning, når man først får lært at stige ned i elevatoren til en station, læse sig til på de store, tydelige indskrifter, hvilken vej man skal, og så er

* De Englændere, som kommer til gilde her, er sikkert meget mådeholdne og har måske også været det i fortiden. Men så kan vi jo tænke på vore egne godtfolk, f. eks. hin danske adelsmand, der i sin dagbog skrev et kryds, når han havde været almindelig fuld, to, når ualmindelig. En gang har han prydet dagbogen med tre kryds samt tilføjelsen: Vorherre bevares!

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

lidt hurtig i vendingen til at stige ind og ud, ti toget holder kun i secunder ved disse stationer, der er at ligne ved store platformer, dannede så at sige ved at kæmperøret åbner sig i et lille siderør, en plads, til hvilken man når ned enten ved elevatoren eller ved et system af trapper. — Men det må jo være lige hårdt nok for den stakkels, tykke kone, der stadig kører rundt dernede, fordi personalet, når hun forsøger forsigtigt og baglæns at slippe af, tror, at hun vil med og derfor trolig haler hende ind igen! —

Efter denne hurtige kørsel over og under jorden fra øst til vest, kan vi nu gå vejen tilbage og give os tid til at dvæle lidt ved et og andet.

I den skønne Kensington park med mægtige træer omkring en sø med smukke vandplanter står et storladent monument, hvor der på sokkelens 4 lange flader er forsøgt noget lignende som på et af Rafaels stanzer i Vatikanet. Mens Rafael begrænser sig til Grækenlands vismænd i „Skolen i Athen", er her den hele jords berømtheder portræterede: digtere, malere, billedhuggere, komponister, tænkere osv. Alle musernes udkårne fra Homer til Byron. Ængsteligt tænker da en dansk, om Danmark også kan være med her eller måske helt er overset. Nej, her er to: Københavneren Thorvaldsen og Flensborgeren Sibber. Er dette sidste valg ikke i sig selv videre heldigt, kan det dog kun glæde, at altså selv det lille Sønderjylland er med på verdenstavlen, hvor de store navne slås op.

Nær her ved finder vi en mægtig bygning, University of London, ikke så meget et universitet som et mineralogisk-botanisk-zoologisk museum: I vidtstrakte kælder-haller findes de skønneste prøver, overskueligt ordnede, på alt, hvad alle Englands mange riger og lande frembringer: pelsværk, dyr, planter, frugter, metaller — alt. Man fik her et overvældende indtryk af kraften, rigdommen og udstrækningen af Englands „Dominion of world". Ungersvende, der ledes rundt her, må kunne blive hede i kinderne af stolthed over, hvad fædrene har kæmpet sig til, og få modet og ansvaret vakt til at vogte skatten og formere arven. En anskuelsesundervisning af stilfærdig og dog ildnende slags. Bedre end at gå i biografen og se Verdun-slaget. Jeg så dette en søndag aften, men undrede mig lidt over, at dette blodige drama, dengang endnu ikke spillet til ende, allerede var udsat for fuld musik og tog klap af et muntert publikum. Det er, som om alt i vore dage skal gøres i nydelse.

Går vi så efter en længere vandring østpå gennem parker og gader, ind i den ærværdige Westminster, møder vi her navnene på dem, hvis glæde var mere at yde og at lyde end at nyde, og hvem derfor nok også den nydelse blev beredt tilsidst, som kaldes med det ædle navn: Din Herres glæde. Vi standser ved brødrene Wesley, hvis livsgærning blev at føre titusinder til en levende tro og troens lyden og yden. Vi står ved Darwins sten, den utrættelige forsker, men ikke en doktrinær, trosfjendtlig systemmager, som han naturligvis bliver til på tysk. Ved den endnu mere utrættelige forsker og menneskeven Livingstone, der ikke bærer sit skønne kristelige navn „Den levende sten" med urette. På hans i gulvet liggende sten står: Missionær, opdager og a. m. På den ene side: Jeg har også andre får, som ikke er af denne sti; dem bør det mig også at føre. Og på den anden side et latinsk lovord.

Det er vel nok med knap så stor glæde, man ser enkelte af den lille skare

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

politikere, der så at sige kommer vandrende i tæt række efter hverandre ind gennem den korsarm, der er hoveddøren nærmest. Navnlig undrer det noget at se en Castlereagh her — han var hård mod andre, hårdest (i sin død) mod sig selv —, vel også en Beaconsfield alias Disraeli. Men man beundrer dog denne engelske trang til at knytte folkeliv og kirkeliv sammen. Og sikkert med fuld ret står her både den ene og den anden af disse Englands største politiske navne. Vi finder 3 af navnet Canning, Peel, Palmerston, Malcolm og Gladstone.

England har hædret sig selv ved at give the grand old man endnu en hædersplads. Går vi over i den mægtige og dejlige parlamentsbygning, har han her fået en af de fineste ærespladser. Den meget lange bygning har et tårn midtvejs; under dette er en pragtfuld, vistnok kvadratisk kuppelsal. I den står én stormand i hvert hjørne; den eneste, som ikke er lord af disse 4, er William Gladstone. — Som perler på en snor, én stor i midten og en stor ved hver ende, små mellem disse, sådan udgør en række værelser hoveddelen af parlamentsbygningen; underhuset og overhuset ved enderne af rækken, den førnævnte hal i midten. Man kan stå i underhuset og se helt igennem de mange mindre „perler" (korridorer) hen til og ind i overhuset, der på sin bagvæg slutter af med 3 dejlige tronstole for de kongelige. Men bag de to „huse" er der endda langt, gennem mange og pragtfulde værelser, til bygningens gavle. Hverken under- el. overhuset er særlig smukt udstyrede: Amfiteatralske bænke med rødt klæde i over- og sort læder i underhuset. Mens hver mand i deputeretkamret i Paris har sit bord, hvis låg han klapper noget rigeligt med, har underhusets medlemmer intet foran sig, de må sidde, som man sidder i en cirkus. Og en besynderlig ringeagt må man nære for medlemmernes pligt og ret til at give møde, ti i ingen af salene er der plads til mer end halvdelen af medlemmerne. Valgretten er udvidet, de valgtes som også de udnævnte peer'ers tal er steget, men salene er de samme. — Overhuset er dog stort nok; altfor mange af de fornemme herrer kommer der så at sige aldrig; de mangler indsigt og interesse. En lord, der skulde forelægge et landbospørgsmål, bad en kyndig mand om lidt vejledning. Denne, som vidste meget og så sagens betydning, forberedte et omhyggeligt foredrag og glædede sig til at holde det; men da lorden havde hørt på ham et par minutter, var han klog nok; på denne viden talte han i the house of lords! — Men har dette hus overlevet sig selv, føler man noget andet henne i den anden sal. Her er indsigt og interesse, dygtighed og viljens alvor. — Og så er dog også denne sal i reglen stor nok. Dog — her *er* store øjeblikke, og her tages verdensbeslutninger.

Hvor ofte har man ikke fantaseret sig tilbage til det romerske senat, når Cicero holdt en af sine glødende taler, når her toges beslutninger om verdensrigets skæbne, eller i de dage, da alvorsmanden Cato endte sine taler med omkvædet: Forøvrigt mener jeg, Carthago bør ødelægges. Hine slægter af værdige, togaklædte senatorer, der skabte et dominium mundi, et imperium romanum, er sunkne i mulde. Men i det engelske underhus sidder levende mænd og skaber et nyt dominion of world og taler om imperialisme. Og i denne tid slutter så at sige alle talere med omkvædet: Forøvrigt mener jeg, den tyske militarisme bør ødelægges.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

At gå i korridorerne mellem de to „huse“ er at vandre gennem Englands historie fra de enkle og skønne sagn-begivenheder gennem de bevægede optrin i de stærke, indre kamptider ned til en nyere tids mere værdige tildragelser. Særlig er naturligvis parlamentets historie skildret, fremfor alt de lidenskabelige optrin i Stuarternes og Cromwells dage. — Den værelse-række, der ligger bag overhuset, er ikke blot parlamentsbygningens fineste, men vist overhovedet noget af de kosteligst udstyrede i hele verden. Her har engelsk rigdom og smag forenet sig til at frembringe noget i retning af det fuldkomne, både i loftsdekorationer og væg-malerier. Her er bl. a. 2 kæmpelærreder af den forgudede Nelsons død. Og ét, der måtte virke sært betagende netop nu i denne krigs tid ved at fortælle om foranderligheden af alle jordiske konstellationer. Det er mødet mellem Prøjseren Blücher og Englænderen Wellington efter sejren ved Waterloo 18. juni 1815. De to ryttere giver hinanden et kraftigt håndtryk, og underneden står de dobbelttydige ord: La belle alliance! Mødestedet, en gård, hed sådan.

Ja, det var dengang! — England ynder at leve i the splendid isolation og lade de andre svække hverandre. Men er der fare for, at en af disse skal kue de andre, er Britten rede til en „skøn alliance“. Enhver læse da ordet „skøn“, som han har øjne til. Om anvendelsen af det gamle romerske princip „del og hersk!“ skal kaldes skønt og godt eller ej, beror, synes mig, ganske på, hvad man vil med sin hersken. Der er, siger Kant, overhovedet intet i den hele verden, som uden indskrænkning kan anses for at være godt uden alene den gode vilje. —

At England éngang i sin egen indre historie har savnet denne gode vilje og villen eller i alt fald en god forståen, men at dette onde så, som så ofte, blev vendt til det gode af ham, som tit „har vist sin magt: roser ud af torne bragt“ — derom fortæller det måske mest gribende af alle parlamentsbygningens billeder: Pilgrimsfædrenes afrejse. Dær står disse trosforfulgte alvorsmænd med de strænge Calvinansigter, adlede af forfølgelsen. Med familie og fattige ejendele går de ombord for i det fjærne vest at finde frihed til at dyrke Gud, som deres samvittighed bød, men engelsk lov forbød. — Den dag i dag mærkes det på mangt og meget i det rige Nordamerika, at det er grundlagt af mænd, hvis største rigdom var deres tro og deres trang til frihed. Det er godt at være kommen af godtfolk. Et sådant billede huskes både ved æmnets dybde i sig selv og ved begivenhedens rige følger. Vi står igen ved en af de spæde, men dybe og rene kilder på bjærgene. —

— — Vi forlader denne del af kæmpestaden med et sidste blik på det ærværdige bygningskompleks, der hedder Westminster abbedi (og hvoraf kirken kun er en del), og som en gang har haft eller i alt fald skullet have et østligere beliggende, modbillede: Eastminster, østmonasterium eller munkebo. — I det vi nærmer os den ældre bydel, får vi øje på en kirke, der må vække vemodstanker hos en Dansker. Denne „Danerkirke“ gemmer nemlig støvet af kong Harald Harefod. Ak ja! „Engang du herre var i hele Norden — bød over England; nu du kaldes svag“. — Af mere levende minder om Danevælden kan nævnes, ikke blot de mange ord i sproget, men også den ejendommelige danske

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

„stødtone“ (Eksempel: mand, modsat man), der ikke blot er bevaret nordpå, men endog kan høres på Londons gader.

Nutidens Danmark i London er vore efterspurgte produkter, vore lærvillige unge og vor nu gamle, men stadig højt elskede prinsesse, hvis kærlighed til barndomslandet har givet sig så mange skønne udslag, bl. a. i, at hun har overladt den danske menighed i London sit eget slotskapel, Marlborough house chapel, til eftermiddagsgudstjenester. Selv bruger enkedronningen det om formiddagen til engelsk gudstjeneste. Jeg var i den lille, hyggelige kirke 2 søndage, endda som degn den ene og som prædikant den anden, idet vor danske præst, min kending fra studentertiden, pastor Axel Brostrøm, nødte mig til at prædike over den tekst, hvis ord om at „vinde den hele verden, men miste sin sjæl“ måtte — just i denne verdensby og herskerby — bringe en til at tænke, om ikke netop den gør det dristige forsøg: at vinde den hele verden uden at tage sjæleskade.

Et andet, meget levende billede af dansk indflydelse i England mødte mig en dag i skikkelse af den såre elskværdige, fremragende og derfor beskedne skolemand mr. Thornton. Den hvidhårede, men endnu travle gubbe talte, på godt dansk, begejstret om sin kærlighed til den frie skole i Danmark, nævnede blandt sine mange hjærtensvenner her i landet Harald Holm og dr. Feilberg. Er der gennem det åbne vindu i vest fløjet en dansk sangfugl fra vor højskole over til Britternes ø og har bygget sin Fircroft-rede ved Birmingham, så har mr. Thornton været en af dem, der både har vist den vej og værnet om dens rede. — Da han en dag kom lidt for sent til en frokost, hvortil han havde indbudt mig, greb han min hånd, så længe på mig med et udtryk af anger, som gjorde mig helt forlegen, og sagde så med en hjærtelig, barnlig stemme, jeg sent skal glemme: *Kan* De tilgive mig? — Da hans hvide hoved lidt efter lysnede bort over randen af en bil hen til mere skolegærning — I am a fowl on the wings, but not in the nest, sagde gubben — havde jeg lært at beundre en af de arbejdende idealister, der er skyld i, at det engelske folk har idealer, de respekterer, selv under krig. —

Vi når hen til den mægtige port, der fører ind til City. Engelsk konservatisme, velkendt fra skikkene i parlament og ved domstole, åbenbarer sig også ved lejlighed i denne grænseport. Én gang årlig køres her igennem visse læs brænde ud til Buckingham, stadens afgift fra de gamle woods (byens fordums skove) til den kgl. kamin! Det køres straks tilbage, men skikken skal leve! Men har kongen sin ret, holder byen også på sin: Ved denne port må verdensrigets øverste mand aflevere sit sværd til Lord Mayor, når han vil ind i City. Han får det straks igen; men tegnet på, at London var en fristad, og at kongen kun fik adgang ubevæbnet, skal bevares. — England kan blive rethaveriets land, dets historie fortæller derom. Som hos os Vendsyssel, der med megen uret kaldes landet nord for lov og ret, da det netop dær er et fyndord: A wel da int gi mi ret hen! —

Tower, det gamle slot, er Citys faste borg. Tre mægtige ringmure med udtørrede grave (hvor ærlige borgere svedte geværgreb og gymnastik!) omgiver et stort, massivt kompleks af bygninger, hvis ældste kærne skyldes den kraftfulde,

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

hårde „Erobrer“. Her ser vi en gammel-nordisk bjælkehal med to rækker træpiller og bjælkeloft. Sådan har der vel altså set ud også på Riberhus og i Vordingborg. — I en anden sal gemmes kronjuvelerne — kroner, scepter, æble, diamanter og smykker — under glasmontre. — Tower har også sine Blåtårnsminder. Fromme indskrifter på væggen, som: At tjene Gud er at leve! fortæller om de fornemme fangers tanker. — Og det har sine blodige minder: En sølvflise i slotsgården fortæller: Her halshuggedes Anna Boleyn.

Med et besøg i den danske sømandskirke*, St. Peter, helt ude ved dokkerne, slutter vor vandring. Også her har et stykke historie sin spæde begyndelse. Græske mænd, som var i London, hørte om den danske prins Vilhelm, der lå med en orlogsmand ude i Themsen. „Var det ikke et kongsæmne for Grækenland?“ De danske indbød ham og dem til en gudstjeneste i St. Peter. Han kom, og Grækerne syntes godt om den intet anende prins' kønne ansigt og opmærksomhed under gudstjenesten. Dette førte til en 50-årig gærning som Hellenernes konge. —

Mit 12 dages ophold i London endte med to udflugter. Efter adskillige besøg i det krigsministerium, som var bleven vel kendt ved lord Kitcheners ord: Er her en seng? Nej! Så skaf en! (nemlig for at han kunde være dær nat og dag), og som havde huset ham til den dag, da Londons 7 millioner græd ved at læse løbesedlens 2 ord: Kitchener drowned! — fik jeg tilladelse til et besøg hos de sønderjyske fanger i Feltham, en mils vej vest for London. Et mægtigt fængsel, som tømtes ved krigens udbrud, fordi dets „beboere“ ønskede at være med, huser nu Polakker, Elsasser og Slesvigere. Jeg fik kun lov at tale med én, men han så vel tilpas ud, fortalte om de gode forhold — vi bor endogså i „eneværelse“, smilte han nok så fornøjet — og om de kærkomne besøg af den danske sømandspræst i Newcastle, Troensegård-Hansen. På vejen derud atter et dansk minde: En vikingesejr over Angelsachserne. Nu sad danske, som tyske, i et angelsachsisk fængsel. Tiderne skifter! — Dejlig hjemtur ad Themsen, hvor kun en uforstandig fader ærgrede mig ved ikke at revse sine to drenge, der ikke vilde give mig plads på deres rigelig lange bænk; han har åbenbart ikke læst Jak. Knudsen! — Den anden udflugt gik med ps. Brostrøm og hans K. F. U. K., efter endt søndagstjeneste, ud til Golders Green park. Og vi havde tilmed en kær gæst med i prof. Verrier, der var på hjemrejse fra et langt besøg i Skandinavien. Som i Boulogneskoven ved Paris var her tusinder af muntre søndagsgæster. Krigen mærkedes inde i London ved soldatermylder (K. F. U. M. var så fyldt, at ingen civile kunde bo dær), megen kvindelig betjening rundt om, luftskyts i parkerne og blændede lygter om aftenen samt nogle ødelagte huse fra zeppelinbesøgene. Ellers — som i Paris — ikke, før man kom ind i kontorer, lazaretter og lignende. Hin søndag i den skønne park var alt solskin og idyl med glade ansigter og hvide kjoler i det grønne. Med besvær fandt den lille danske flok en grøn plet uden altfor nære naboer, og her blev en af os sat til at læse højt af Jak. Knudsens „Jyder“. Ejendommeligt at få hjemmet så levende nær i disse omgivelser. Det var en fornøjelse at se den franske professors brune øjne spille af glæde over det Knudsen'ske satire-lune i „Et moderne fænomen“ og „Stavnsbåndets løsning“. — Den sidste virkede også så kraftigt på mig, at,

* Den danske præst har altså to kirker, en for sømændene og en for de bosatte danske.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

da jeg efter min hjemkomst havde ærinde til Hillerød, måtte jeg ud i slotsparken og hilse på d'hrr. Christian d. 4. [Chr. D. F.!] og greven af Reventlov!!

Efter jeg ved ikke hvor mange besøg i „Permit office", fik jeg min rejsetilladelse, og en måneklar Zeppelin-nat gik det til Hull, ledsaget af den tanke: I næste øjeblik går vi med exprestogs-fart ned i en flod! Hvor det lettede, hver gang et modgående tog fortalte, at altså havde zeppelinerne (hvis nærværelse vi vidste om) da ikke ødelagt nogen bro i nærheden endnu. — Så mange arbejdere har jeg aldrig set gå på arbejde som de hundreder, der næste morgen en time igennem uafbrudt strømmede ned til skibsværfterne i Hull. Et rigtig britisk indtryk til slut! — Efter en allersidste visitation, hvor jeg „kom til" at fortælle den engelske officer, at jeg var 74 år (i stedet for 47!), og modtage den tvivlsomme kompliment: Så bærer De Deres alder godt! gik det ud på Vestervovvov! Det blev ikke miner eller torpedoer, der gjorde denne tur ubehagelig, men en forrygende orkan d. 3. august, som endog lod en bølge gå op og lette vor ene redningsbåd ud af dens leje. Desto bedre smagte det omsider at få dansk land i sigte og efter $^3/_4$ års fravær at tage alt det gamle og kære i ny og kærere besiddelse.

„Vi rejser ud for hjem at nå." —

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Fra septbr. 16 til febr. 17 talte jeg en række steder, særlig i vore større byer, om fangernes forhold i Frankrig og om det sønderjyske spørgsmål i det hele, hvorved der blev lejlighed til at samle en god sum penge til det ny arbejde, der ventedes i Rusland.

Medens brevene fra Frankrig er kendte i afskrifter af adskillige, gælder det kun om et par af de russiske. De mange, der ved deres bidrag satte mig i stand til denne anden rejse, bedes da modtage dem som min tak for den værdifulde hjælp.

Selvsagt er de sidste breve i bægge grupper først skrevne efter hjemkomsten; det allersidste jo endda først efter oplevelsen af en vis stor dag. Jeg syntes, det skulde med, fordi vi den dag nåede frem til et af de mål, der havde vinket og virket i danske sind i 56 år; en milepæl, en hvilepæl til fortsat rejse.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

XII
NY REJSE

Da krigen havde varet et lille års tid, hørte enkekejserinde Dagmar, på foranledning af direktør N. H. Rasmussen, om arbejdet med at samle sønderjyske fanger i Frankrig og skaffe dem dansk præst og fik derved tilskyndelse

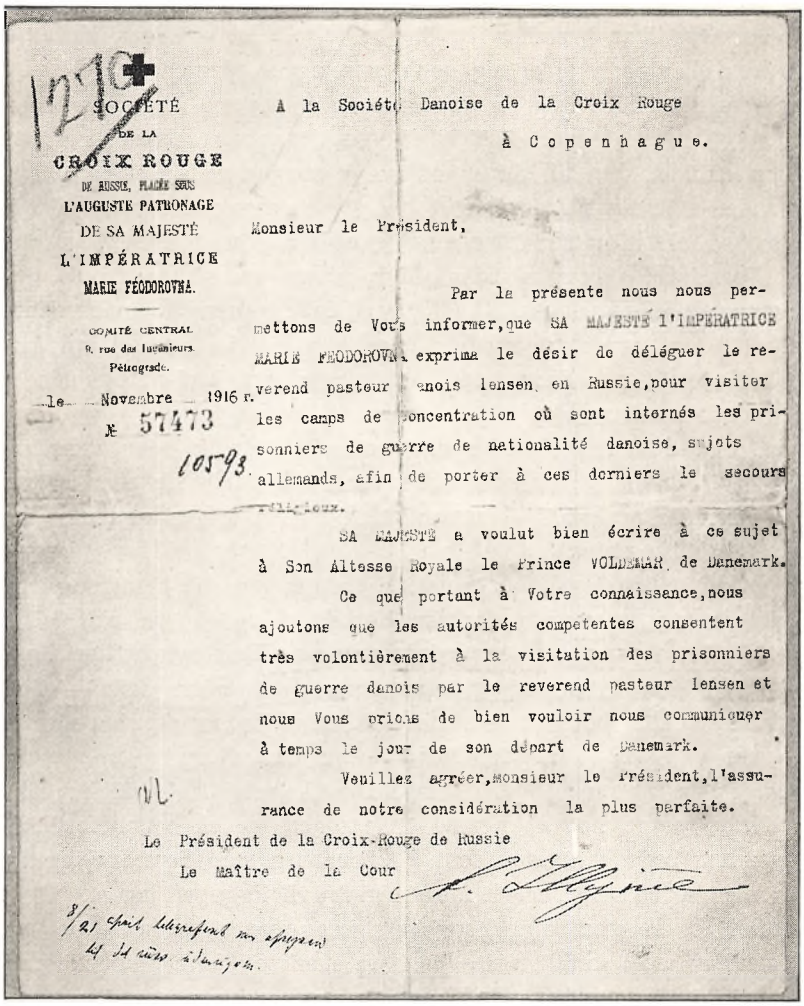

SOCIÉTÉ DE LA CROIX ROUGE DE RUSSIE, PLACÉE SOUS L'AUGUSTE PATRONAGE DE SA MAJESTÉ L'IMPÉRATRICE MARIE FÉODOROVNA.

COMITÉ CENTRAL
9, rue des Ingénieurs
Pétrograde.

le Novembre 1916 r.
№ 57473

10593

A la Société Danoise de la Croix Rouge
à Copenhague.

Monsieur le Président,

Par la présente nous nous permettons de Vous informer, que SA MAJESTÉ l'IMPÉRATRICE MARIE FÉODOROVNA exprima le désir de déléguer le reverend pasteur Danois Iensen en Russie, pour visiter les camps de concentration où sont internés les prisonniers de guerre de nationalité danoise, sujets allemands, afin de porter à ces derniers le secours religieux.

SA MAJESTÉ a voulut bien écrire à ce sujet à Son Altesse Royale le Prince VOLDEMAR de Danemark.

Ce que portant à Votre connaissance, nous ajoutons que les autorités competentes consentent très volontièrement à la visitation des prisonniers de guerre danois par le reverend pasteur Iensen et nous Vous prions de bien vouloir nous communiquer à temps le jour de son départ de Danemark.

Veuillez agréer, Monsieur le Président, l'assurance de notre considération la plus parfaite.

Le Président de la Croix-Rouge de Russie
Le Maître de la Cour

Vidnesbyrdet om kejserindens tanke for fangerne: Russ. røde kors meddeler dansk røde kors kejserindens ønske om dansk præst, samt at autoriteterne billiger dette, og udbeder sig besked om tiden for præstens afrejse fra Danmark.

til at iværksætte det samme i Rusland. Det lykkedes at få en flok samlet ved juletid 15 i Paulovo (flyttet oktober 16 til Jurjef Polski), og senere at få den russiske regering til at bifalde, at der sendtes en skrivelse til Danmark angående præst. Da mit arbejde var sluttet i Frankrig, var det meningen at overdrage mig

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

dette ny. Skrivelsen kom mig i hænde 8. jan. 17; men da den endnu kun lød på „at besøge de lejre, hvor der var interneret krigsfanger af dansk nationalitet", og ikke på fast og varigt ophold ved den ene lejr, var det efter dir. Rasmussens mening nødvendigt at opnå også dette sidste, hvorfor der måtte ventes endnu nogen tid.

Men imens udbryder den første revolution og gør det håbløst at vente på ny skrivelse, ja gør vel endog den gamle ugyldig. Men efter nyt samråd med hr. Rasmussen og flere beslutter jeg dog at rejse, idet vi håber, at den ønskede tilladelse nok aller bedst lader sig opnå, når jeg er på stedet.

Erfaring skulde blive mig en god læremester derom!

D. 25. april havde jeg det held at få godt dansk rejseselskab. En hustru med 2 småbørn skulde over til sin mand på et russisk gods; et par unge mænd vilde forsøge landbrug i Manschuriet; en forretningsmand skulde til Japan for at gøre indkøb til sit lager i frihavnen, og et lille selskab af missionærer skulde til Kina. For disse sidstes skyld var der mange ved skibet for at sige farvel. Der blev sunget et par salmer, hvilket gav en ungersvend om bord anledning til at råbe til en kammerat i land: Man kan jo ikke høre et ord for al den spektakel! Modsætninger fremkalder (frembringer) vel just ikke hinanden, men de kalder hinanden frem.

Rejsen over Sundet og videre til Stockholm foregik uden vanskeligheder. Midt om natten mødte vi vor konge, der var for hjemgående efter et kort besøg hos hans svenske majestæt — det mindede os om krigen og de af den fødte hyppige nordiske samtaler.

Toget standser én dag i Stockholm. Vi bruger timerne til at se et og andet af det, der særtegner vort broderfolks hovedstad og for så vidt folket selv; noget af det vistnok særlig betegnende netop nu. Den ny, herlige Engelbrektkirke — det er det nyvågnede svenske kirkeliv: Sveriges folk — Guds folk. Det storladne stadion med dets tusinder af tilskuerpladser om den store øvelsesplæne — det er Sveriges ungdom, der vil være sund og holdningssmuk som den atheniensiske i gamle dage. Musæet for „hemsløjd" — det er det trærige Sverige, der vil pryde sine hjem med egne sager i ædel, national stil. Skansen med Djurgården bag sig næsten som Klampenborg med Strandvej og Dyrehave — det er den hovedstad, der vil more sig og vil ligge på landet. Og endelig Gustav Adolf torvet med kongeborg og rigsdag ved sin side — det er stedet, hvor en stolt og ædel fortid mødes med en stærk og fremadhigende nutid. Her banker folkets puls; men her stiger også fra skønne minders kilde en sang „ur svenska hjärtans djup". —

Hvor Sverige er langt! To nætter og en dag kører man for at nå fra Stockholm til Haparanda. Først forbi det berømmelige Upsala* med dets skønne, dobbelttårnede domkirke og den fra sagnet om Rolfs besøg hos Adils så vel kendte Fyrisslette om Fyriså. Så gennem Dalarnes skønne og historierige land — men nu er det allerede nat — og så op gennem Norrlands uendelige skove. En

* Som kun få danske udtaler ret. Det betyder højsale og udtales som dette ord med tryk på de to første stavelser.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

gribende ensformighed! Mørke nåleskove eller lyse birke, men altid skov. Små elve og store elve, altid higende mod sydøst; men det meste af året tilfrusne. Sten og klipper, men ikke bjærge. Et fint lag sne over det hele giver dette land en egen ynde og uberørthed. Menneskene er også få; men af og til åbner sig dog en lysning og gøres plads for en lille, lunt gemt verden af træhuse og ensomme sjæle, der ikke synes at kende andet af verdens larm end deres egen økses hug i skoven, savmøllens skæren og togets brusen, når det ruller forbi. — Men Haparanda er bleven et Klondyke i disse krigstider. Al samfærdsel østpå går denne vej; derfor er toldere og soldater sendt dertil, og skyds- eller slædekarle søgt dertil for at befordre de rejsende over Torneå-elven til Finland; og handlende har opslået deres boder; ja selv den uundgåelige biograf er kommen! Der kunde være 50 slæder på elven ad gangen. Der var liv og fart i tingene, mens vi mange førtes over grænsen ind i krigens verden. (Det synes at skulle være min bestilling at være barnepige, når jeg rejser. Til Paris kom jeg en midnat med et par små svenske børn ved hånd, mens deres mor søgte efter en vogn; til Finland blev jeg slædet over sammen med den danske dame og hendes to hjælpeløse). Der var plan i den finske undersøgelse! Selv vore lommer blev vendte. Vi måtte sprætte cigaretter op, tænde piben, smage på medbragt medicin, aflevere bøger, at ingen gift skulde komme ind i landet. Endog vore meninger blev undersøgte. Hvad mener De om Borgbjerg? spurgtes der; vor bekendte landsmand havde lige været der på sin meget omtalte rejse. — Vi fik straks indtryk af revolution. Røde flag vajede fra Torneås offentlige bygninger, og mange af de finske arbejdere gik med røde armmærker.

Så gik det ned gennem Finland, der lignede Norrland. Efter at vi havde set os mætte paa den storladne skovensomhed, samledes vi til en lille gudstjeneste i en af vore kupeer. Det var søndag, og dagens ord passede så forunderligt til os. Kvindens glæde over, at et barn er født til verden, det er billedet på kristenmenneskets glæde. „Vi rejser med glædens det evige bud", og uden dette nytter det nok heller ikke at komme til nogen, mindst som Kina-missionærerne i vort lille selskab til hedninger med det ord om en frelser. Men glæden må ikke blive gerningsløse stemninger. Derfor føjer dagens epistel sin formaning til: Eders omgængelse være god blandt hedninger, at de, når de ser eders gode gerninger, må prise Gud på besøgelsens dag. — Det svider i en at tænke på det „kristne" Europas gode gerninger i disse tider. — Kl. 2 samme eftermiddag fik vi en lille smag af dem. Vi skiftede vogne, og nu myldrede det med russiske soldater, der fyldte hver plads, endog vore 2. kl.' kupeer, og gennemtrængte luften med denne ubestemmelige odeur, som en Russer-soldat bærer med sig allevegne. Vi gjorde os gode venner med dem ved hjælp af kiks og fik så en smule plads igen. — Sent om aftenen ny visitation ved den finsk-russiske grænse. Den var ganske vilkårlig og ujævn, nogle undersøgtes nøje, andre kun lidt; vi var ved landet, der savner orden. — Ved midnat holdt vi på den finske banegård i Petrograd; elskværdige landsmænd tog imod os, ellers måtte vi have savnet seng den nat; thi værelser var næsten uopdrivelige i den overfyldte by. Nu var alt rede, og vi sov snart, som man kun sover nogle gange i sit liv. Fire døgn i et tog er jo ikke, som når fanger transporteres til Sibirien, men altid nok. — — —

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Hvor man står underlig hjælpeløs i en verdensstad, hvis sprog man næppe kan to ord af, og hvis gadenavne man til en begyndelse ikke en gang kan læse, før man får lært bogstaverne. Og kommer man der så til en 1. maj, midt i en vældig krig, hvor indre uro demonstrerer om kap med den ydre, så millionmylderet i gaderne er som en sydende heksekeddel! Men derom i et andet brev. Selv så lille en ting som at finde en barber kan volde kval, fordi de ikke har skilte som vore. Da jeg over for en droskekusk gjorde barbertræk i mit ansigt, rystede han på hovedet og kørte bort, synlig bedrøvet over at have truffet en gal mand.

En anden vanskelighed: Har man fundet de steder, hvor man har ærind, står der en myndig dørvogter hvert sted og forlanger besked om, hvem man søger, og gør vanskeligheder, hvis man ikke kan forklare sig, og kan heller ikke selv give én besked, hvis man ikke netop kan russisk. Men er det således svært nok at være i en så fremmed by, trøstes man ved, at det er endnu sværere at slippe ud af den! Det russiske jærnbanevæsen er anderledes end vort. Har man med stort besvær fået en billet, kan man, selv om det er et pladskort, risikere, at en uvedkommende planter sig dær. For at sikre sig, er det da ret almindeligt at sende en drager længe i forvejen til at indtage pladsen og holde den ved at sætte sig på den, til man kommer!

Det var søndag aften d. 29. april, vi kom til Petrograd. Jeg forhørte mig om muligheden for at få en billet til torsdag — på de få dage tænkte jeg mig at kunne få de nødvendige tilladelser til mit arbejde. O hellige enfold! Jeg skulde komme til at vente til 25. maj! Og så var der endda dem, der havde haft endnu længere tid behov i lignende ærind. — På Frankrigs-rejsen kunde alt gå glat, ti der havde prof. Verrier omtrent alle papirer i orden til mig, da jeg kom. Her måtte jeg selv skaffe mig dem og begynde på bar bund, fordi det papir, der var sendt mig til Danmark på kejserindens foranledning i mellemtiden var bleven ganske værdiløst på grund af regeringsskiftet. Det danske gesandtskab, dansk røde kors, russisk røde kors og russisk generalstab for krigsfangevæsenet blev de steder, jeg idelig måtte søge. Det blev et trapperend! Og navnlig en venten! Timelange ventetider med ørkesløs spaseren frem og tilbage, og så måske 5 minutters samtale med et hanefjeds fremskridt som resultat. En fredag f. eks. fik jeg foretræde hos en såre elskværdig officer, der bød te, talte fransk og lovede al hjælp. Han bad mig komme igen om lørdagen kl. 2, så skulde han have to anbefalingsbreve til mig til andre officerer. Jeg stillede paa klokkeslettet, ventede 3 timer, fik den besked, at de skrev på brevene (ganske få linjer hver!); men kl. 5 var de endnu ikke færdige, kontoret skulde lukke, jeg måtte komme igen mandag. Og dette til trods for, at jeg havde fundet en dansktalende Russer i kontoret, som ydede mig al hjælp og siden viste sig meget værdifuld. Om mandagen fik jeg så det ene brev, det andet var omsat i en telefonopringning til vedkommende officer, og så vilde manden selv i sin bil køre den danske Russer og mig hen til denne. Glade satte vi os til rette og susede af, men undervejs lod han holde og steg ud efter at have givet sin landsmand besked om, i hvilken opgang af den mægtige generalstabsbygning i Vinterpaladsets rotunde vi skulde søge officeren. Den viste sig at være fejl, vi forsøgte 3—4 andre opgange,

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

før vi fandt den rette, og gennem ubegribelige labyrinter af krogede gange og værelser, alle myldrende fulde af russiske soldater, fandt vi vej ind til en elskværdig gammel general — manden, vi søgte. Og havde man så i den samtale fået løfte om at få et af de nødvendige papirer „om et par dage", gik man og ventede i spænding, men de to dage kunde godt blive til otte, før der viste sig noget. Krigstider giver naturligvis utrolig meget arbejde også i sådanne kontorer, og mit ærind var så lille og var disse ny mænd helt ukendt, så de havde ingen viden om den oprettede lejr og sære tanker om, hvad jeg ønskede: Vil De bo i lejren som fange? Vil De berejse landet for at tilse landsmænd? Det blev sagt mig af kyndige folk, at flere af dem, f. eks. den gamle general, arbejdede med en utrolig flid, indtil 16 timer i døgnet. Somme steder fik jeg det indtryk, at cigaretten og teen tog meget af deres tid. Der var en ustandselig løben med te i disse palæsaloner, som var omdannede til krigskontorer. Jeg lærte da adskillige af Petrograds paladser at kende ved den lejlighed. Ventetiderne tillod mig at se ind i flere af disse sale, der lyste af gyldne paneler og lofter, skinnende parketgulve, glimrende spejle og lysekroner med talløse funklende prismer. Når solen skinnede ind i en sådan salon, kunde øjet have ondt ved at udholde al den strålende glans.

I et af paladserne havde rent undtagelsesvis dets storfyrstelige ejer fået lov at blive boende i nederste etage og at færdes frit. En dag kom denne detroniserede højmægtighed, en prægtig kæmpeskikkelse, op i kontorerne og snakkede meget ligefremt med nogle af personalet.

Ind imellem disse pinligt-trættende tålmodighedsture måtte jeg så ligesom alle danske (der var netop på mit hotel en mængde nylig ankomne arbejdere, der skulde til rekylgeværfabrikken i Kovrov) flere gange ud i den danske ambulance for at blive vaccineret mod tyfus og kolera. Det gav ømhed, feber og nogle søvnløse nætter med yderligere træthed.* Men omsider nåedes da det absolut nødvendige: Russisk røde kors antog mig som sin udsending til fangelejren i Jurjef Polski, generalstaben gav mig certificat („bevis") til dette besøg og lovede at ansøge krigsminister Kerenski om at sende yderligere 109 sønderjyske fanger til denne lejr. Adresserne på disse havde jeg med mig hjemme fra, men de var iøvrigt kun så som så. Jeg ser endnu den dames fortvivlelse, som hjalp mig at oversætte dem fra dansk til russisk for så at tage et par maskinskrevne lister af dem. Det var adresser, der ad mange veje, bl. a. gennem de nordslesvigske aviser, var kommen til vor kundskab, undertiden i så forvreden skikkelse, som hvis en russisk fanges sønderjyske adresse forvandledes herover til, at han var hos Søren Rødding i Øster-Petersen ved Linnet. For et dansk øre er der jo nemlig ingen meningsforskel på russiske person-, by- og arbejdsnavne. Men færdig blev da listen og afleveret til generalen. Mit håb om, at de russiske myndigheder selv vilde hjælpe til med at finde slesvigske fanger, måtte jeg hurtig opgive og være meget taknemlig til, om de vilde skaffe mig dem,

* I en af disse febernætter var Sønderjylland bleven dansk, jeg var præst i Flensborg og holdt velkomsttale til 200 kolleger (Nyborgmødet forlagt til Fl.), så tårerne randt mig ned ad kinderne!

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

hvis adresse jeg selv kunde opgive. — Jeg må her sluttelig tilføje, at alle, som har haft interesse i, at dette arbejde med krigsfangerne i Jurjef Polski kom i gang, må forene sig med mig i en stor tak til dansk-russisk handelskompagni i Moskva—Petrograd (direktør E. Plum), thi uden disse elskværdige menneskers hjælp havde jeg intet opnået. Her fik jeg både råd og dåd: tolke til at ledsage mig på adskillige af turene, oversættelser, tryksager og senere meget mere, hvorom i det følgende. — —

Så kunde jeg rejse til Moskva! At sige, hvis jeg kunde få en billet og så få den plads i toget, billetten lød på! Jeg løb på én dag 8 steder uden standsning og uden mad fra om morgenen til kl. 4³/₄, før jeg havde billetten. Og så gav rejsebureauet mig endda til en anden dag, end jeg havde bedt om, og glemte at sige mig dette. Først i sidste øjeblik blev jeg opmærksom på det. Det gav iøvrigt en dags kærkommen opsættelse, da en ny vaccination og en frembrydende influenza gjorde mig lidet rejseskikket i det vanskelige land. — Om aftenen d. 25. maj fulgte en af handels co.' unge mænd mig til banegården, og uden hans hjælp var jeg ikke kommen med. Disse russiske togforhold er ikke for den sprogukyndige at magte. Mit pladskort lød på nr. 16 i en bestemt vogn. Er det denne vogn? spørger min landsmand konduktøren. Ja! Vi ind og finder nr. 16 optaget af en herre og en dame. Stor parlamenteren, men de vil ikke vige. Konduktøren ser på mit kort: Det er jo kun et halvt pladskort, De kan slet ikke komme med! Vi: Rejsebureauet har skaffet kortet og kaldt det godt, det er da også dyrt nok. Kond. efter ny undersøgelse: Det er slet ikke til denne vogn, De må hen i en anden! Vi finder en ny vogn og ny konduktør. Han undersøger kortet, gør også vrøvl over dets halvhed, men lader sig tilsidst sige. Vi finder plads nr. 16, den er mærkelig nok ledig. Jeg satte mig med stor besidderglæde og endnu større træthed og rullede snart afsted ind i det ukendte land ad den berømte, snorlige banelinje, ført igennem alle hindringer efter den lineal-streg, kejser Nikolaj 1. slog, da ingeniørerne spurgte, hvor banen skulde gå.

Solen sank ned i en truende mørk sky over Petrograd, da vi var kommen lidt udenfor, som vilde den varsle kommende ulykker. Vi kørte gennem et sumpet, krat- eller skovbevokset landskab, lidet værdifuldt og ikke smukt. Man fik end mere beundring for Peter d. stores dristighed, at anlægge en hovedstad på et sådant sted, tilmed i et nordligt hjørne af det store rige. Det var igen det svenske Norrland og det finske Vesterbotten, men mere lavt og surt. Små trælandsbyer uden haver, små, fattige, uindhegnede kirkegårde var, så længe aftenen tillod en at se, de eneste afbrydelser i dette våde, lidet givtige land, der dog bag sig gemte en af verdens rigeste byer.

Skønt sidst i maj var der få eller ingen tegn på grøde i naturen om Petrograd. Men da vi næste morgen nærmede os Moskva, var det pludselig vår. Hvilken glæde at se baneskråningerne saftig grønne og med gule blomster i mængde, høre fuglene og fornemme solen i sin gennem-kolde kupé! En opmuntring, der nok kunde behøves for at bøde lidt på nære vanskeligheder. Jeg havde skrevet og bedt en mand i handelskompagniets hovedkontor i Moskva om at tage imod mig, men han var der ikke, ti han havde på grund af mellemliggende helligdag ikke fået brevet. Dær stod jeg så med min ret tunge bagage på en

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

kæmpebanegårds først myldrende fulde, snart øde perron, mutters ene og fremmed og frysende af en frembrydende sygdom. Omsider slæbte jeg mig ud med mine ting, dragere og tiggere myldrede om mig, skrækkelige droske-gespenster tilbødes, men ingen syntes at kunne et ord ud over deres modersmål. Jo, dær sagde én virkelig lidt på engelsk. Det lettede, og snart havde jeg forklaret, hvor jeg skulde hen; og en droske, jeg på ingen måde turde køre i hjemme, travede af med mig. Langt om længe holdt den, og manden turde absolut sætte mig af. Men jeg havde lært at læse gadenavnene og erklærede, at det passede ikke. Megen gensidig uforståelig snak. Men der kommer gærne hjælp i nøden. En mand, som også kun kunde russisk, men var hjælpsom, kom til. Jeg skrev, og han forstod og tvang kusken til at køre det rigtige sted hen. Han havde forvekslet „Østergade" med „Østerbrogade", skønt jeg havde opgivet det rette. Hvilken lettelse at finde danske mennesker igen! Især når man ryster af feberkulde og er dødtræt. En mand blev sendt ud at lede efter et værelse, en såre vanskelig opgave, da Moskva var overfyldt af $^1/_2$ million polske og lithauiske flygtninge; men det lykkedes over forventning. Værre var det at få lidt mad. Vi kørte den halve by igennem — alle restaurationer lukkede på grund af kelnerstrejke. Dog også det lykkedes tilsidst. Og så kunde jeg begynde at sætte denne min fremtidige hjælper ind i mit ærind og bede om hans hjælp, ti også her skulde kontorer hjemsøges, og papirer haves i tilslutning til dem fra Petrograd.

Men efter et par pinsedage, hvor jeg med besvær holdt mig oppe, måtte jeg ligge 8 dage, endog have læge. Jeg havde så ræddelige hovedsmerter, at jeg frygtede det værste. Lægen erklærede det for en stærk neuralgi i forbindelse med influenza. Men da jeg så kom mig og fik de nødvendige papirer i orden, kom der melding derude fra mine fangne landsmænd, at nu sendtes de på arbejde, så jeg måske fandt reden halv tom, når jeg nåede ud til dem. Hele umagen og rejsen måske spildt? Det gjorde ondt. Desuden trøstede min moskovitiske værtinde mig med, at i sådan en lille by som Jurjef Polski var der hverken ordentlig værelse eller mad at få; jeg måtte i alt fald medbringe sengklæder og så endda være forberedt på at blive ædt op af væggetøj. Hun gav mig en solid æske insektpulver med og ventede iøvrigt at se mig snart igen eller da den ikke-spiste del af mig. Men en dag, da vi vilde ud at se Moskvas berømte botaniske have og i den anledning gik et par timer og ventede på en overfyldt sporvogn for at hage os fast i dens udenværker, viste hun mig nogle tscherkessiske soldater. Så mindedes jeg Hutters berømmelige ord i „Genboerne": Tscherkessernes frihedskamp fik sin første understøttelse fra danske studenter!! De kom mig til at le og gjorde deres til at friske humøret lidt op. Men bedre ord fra dybere kilder gav sindet den mere betydende faste holdning tilbage, og uden ængstelse i nogen retning rejste jeg d. 13. juni ud til de ventende landsmænd, der tog imod mig med så meget større glæde, som de havde fået det bud 8 dage før, at jeg allerede da var rejst ud til dem, og derfor nu gik i stor uro for, at jeg var rejst fejl og kommen ilde afsted. —

Jurjef Polski ligger en natterejse øst for Moskva, i guvernementet Vladimir, ret i hjærtet af Rusland. Se brevet derom.

Det var ringe nok, det værelse, byens „hotel" kunde byde på, men ikke

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ubrugeligt. Og mad kunde en af mine landsmænd lave til mig; han var allerede kok for en del tjekkiske officerer i lejren, så det ordnedes alt let, ligesom jeg også fik let adgang til fangerne, der næsten selv gik frit omkring siden martsrevolutionen. De russiske officerer var imødekommende, turde dog kun give lov til religiøse møder, ikke historiske el. lign., forstod vist nærmest ikke rigtig, hvad en præst sådan kunde ville daglig blandt fanger, da sligt er utænkeligt for en russisk præst. Det var heller ikke bleven til meget med at sende fangerne på arbejde længere borte; de fleste arbejdede i selve byen og kunde samles om aftenen, så vi straks fik begyndt med regelmæssige aftenandagter foruden søndagstjenester. Det tegnede således overraskende godt, og vi hengav os til håbet om i efterårets løb at se flokken vokse (der var 32), når den gamle general i Petrograd fik krigsministerens tilladelse til at sende os de 109 på den liste, jeg havde givet ham. Men de mere erfarne rystede ganske vist på hovedet, for de havde megen erfaring i at indsende lister og få wenig Wolle for viel Geschrei.

Dog, dette trykkede os ikke foreløbig. Værre var kommandantens besynderlige ængstelse for at tillade os andet end netop andagter, og end mere hans opfattelse af mine papirer, at de kun lød på et kort besøg, og at han følgelig ikke turde tillade mig at blive ret længe. Dette må være en misforståelse, mente jeg, ti generalen havde netop ytret, at nu kunde jeg arbejde derude, indtil de kom, så skulde der alligevel ske ændring, mulig flytning, da lejren ikke kunde rumme så mange. Men kommandanten blev ved sit. Så telegraferede vi til generalen. Intet svar! Så skrev vi. Intet svar! Og en skønne dag — jeg havde da været der i 5 uger — kom en af fangerne og skulde hilse mig fra kommandanten, at han hverken turde lade mig spise i lejren eller arbejde mere uden generalens udtrykkelige tilladelse. Jeg var lige kommen hjem fra en flere dages rejse til den danske koloni i Kovrov, hvor jeg havde forrettet både dåb, brudevielse* og altergang og var nu meget træt af den besværlige rejse i de overfyldte tog. Og så næsten en udvisningsordre! Skal det da alligevel være omtrent spildt ulejlighed med den lange rejse hertil og al umagen med de fornødne papirer?! Til forklaring kan tjene, at Rusland i de dage, midten af juli, havde været ved randen af en ny revolution; Kerenskis magt var stærkt truet, bolshevikernes jakobinisme nærmede sig, og dette fyldte alle officerer med frygt. Virkningerne af dette sporedes også ud i småting. Sagtens af den grund havde generalen ikke villet svare på mit telegram og brev, og af samme grund turde vor kommandant ingen ting tillade udover bogstavens ordlyd, og det traf sig så uheldigt, at det russiske ord for „besøge“ i mit papir stod i en form, som betyder kortvarigt besøg, medens det har en anden form, som betyder længere ophold. Og det havde de russisk-kyndige folk, jeg havde ladet læse mine papirer, ikke gjort mig opmærksom på eller vel selv tænkt over.

Der var da intet andet at gøre end at trodse træthed og rejsebesvær og på ny farte afsted til Moskva, så staben der kunde hjælpe os.

Og her nødes jeg nu til at fortælle en af de ting, man ellers ikke bør meddele uden til de få, der står en hjærtelig nær, ja næppe nok altid til dem.

---

* Den ene af de to brødre Marstrand, der året efter kom så ulykkelig af dage.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Men fortier jeg den, vilde jeg få noget, som ikke tilkommer mig for de kommende 3 fjerdingårs arbejde med en sag, der skulde vise sig mangefold vanskeligere, end jeg dengang anede, hvor vel den allerede straks ved dette arbejdsforbud viste sig vanskelig nok og fik modet til at synke i øjeblikket. Taler jeg derimod, bliver æren udelukkende den Guds, som sidder overlig, men ser nederlig, og ofte giver os svage mennesker en styrkedrik til den vanskelighed, han, ikke vi, ved, vil komme. „Før endnu din sorg du vidste — til dig var hans trøst på vej", som salmen siger.

Mandagen (16. juli) før den lørdag, da denne Jobspost blev mig bragt, havde jeg af helt andre, fuldkommen private grunde været i meget nedtrykt stemning og ude af stand til at arbejde. Saa tog jeg en af Ricards småbøger og læste et stykke, han kalder: Ord, som kan frelse. Det gjorde mig godt, og da det viser, hvilken betydning et ord af Apostelskriften ofte har haft for enkeltmand, når det blev ham givet på særegen måde, og derfor ender med at opfordre den måske tungsindige eller tvivlrådige læser til at slå sin Bibel op og mulig dær finde den julestjærne, der venter på ham og vil vejlede ham, så prøvede jeg dette. Jeg har prøvet det før og fået velsignelse deraf. Man kan jo gærne kalde det lotteri; men hvad et tungt og troende hjærte gør under bøn, er aldrig lotteri. Den fader, der „gærne giver", gav mig Math. 7,7; og bedre ord kunde jeg ikke have fået. Forunderligt som et sådant ord, kendt fra ens barndom, kan blive nyt for en, levende og virkekraftigt, når det således bliver lagt hen til en. Det er åndens gerning. Hvad der i den tid trykkede mig, var just noget tredobbelt. Og så skulde her rækkes mig en tredobbelt forjættelse! — Men knap 8 dage efter skulde altså en helt anden sag, mit arbejde angående, komme som en tynge over mig, og det netop også som en tredobbelt tynge, idet det nu blev mig klart, at vi stod over for tre vanskeligheder: Hvorledes får jeg fuld bosættelsestilladelse? Hvorledes får vi de spredte fanger samlede hertil? Og hvorledes får vi plads til dem, derunder også arbejdslokale, hvor vi kan samles til vore møder, når vinteren kommer? (Ti hidtil havde vi siddet i en vindueskrog eller anden lille plads, stor nok til de 20—30 mand, der var for hånden). Jeg kendte nemlig af trist erfaring dette tredje punkts vanskelighed fra Frankrig, hvor der vel var givet mig al ønskelig opholds- og arbejdstilladelse, og hvor der kom fanger nok, men pladsen var for lille, og arbejdsbehovet for dem for stort, så de sendtes ud til bønderne, næsten lige så hurtigt som de kom.

Havde Gud da givet mig dette trøsteord at støtte mig til såvel i mit personlige liv som i dette arbejds-anliggende? Jeg kunde ikke tvivle. Det faldt mig så ligefremt at tro det. Og troen står, hvor tvivlen faldt. Nu kunde jeg med godt mod begive mig på ny rejse og i det hele holde ud til alt det, der skulde møde af vanskeligheder, til dels lige til denne dag. Guds var gaven, hans er æren. —

Næste nat rejste jeg da til Moskva. Toget overfyldt. Soldater allevegne, i 2. så godt som i 3. kl., i gange og på forperroner. Jeg fik en yderst kneben ståplads imellem dem i en gang. Fire kvinder måtte nøjes med at sidde ude på bufferne — hvornår falder de af og knuses? Luften var frygtelig i den stille, tordensvangre sommernat; det lynede rundt om os. Sjælden har jeg været så

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

nær ved at besvime af træthed og slet luft. Jeg nåede omsider hen bag en dør og kunde ånde i et åbent vindue og fik henad morgen en siddeplads; men derinde var luften om mulig endnu slettere. Vi nåede dog velholdne Moskva og nu begyndte et nyt trapperend i generalstabens kontorer. Efter et par dages forløb hed det: I morgen kan De hente bosættelsestilladelsen her, og det andet med at få fangerne samlede kan vi muligvis også ordne, måske således, at De selv kan få lov at rejse ud og oplede og hidsende dem. Kom der mange, kunde de østrigske fanger i Jurjef sendes bort og give plads til os.

Fuld af håb gik jeg derfra, og fuld af håb kom jeg igen. Ønskeopfyldelse er glædelig, men bønhørelse er højtidelig.

Da griber atter de store begivenheder forstyrrende ind i vore små ting. Just som jeg står og venter på papiret med bosættelsestilladelsen, får jeg den besked, at der er kommen forbud fra Petrograd mod at give uvedkommende adgang til fangelejrene. Uheldene ved fronten har øget frygten for tysk spionage. Kun ved telegrafisk andragende til Petrograd kan der rent undtagelsesvis opnås enkelttilladelser. Vedkommende officer var så venlig at affatte et sådant telegram for os og med dette og vore næsten knuste forhåbninger gik min tolk og jeg til telegrafstationen. Jeg havde det som en druknende, der er lige ved at nå land, men atter kastes ud i dybet af en stærk bølge. Vi var lige ved at indlevere telegrammet, så faldt det spørgsmål mig ind: Hvor længe skal du så gå her i fuldstændig uvirksomhed og ødelæggende spænding? Jeg kendte allerede for godt russisk ekspedithed med at svare paa breve eller telegrammer. Vi tog en anden beslutning: Det er bedre at rejse ind selv, så gøres da, hvad gøres kan. Efter et par dages venten på billet kunde jeg igen rejse Moskva—Petrograd (som fra Berlin til Skagen).

Der mødte mig i de to ventedage et kønt digt af Mads Nielsen; det føjede sig så godt til min „julestjærne“ og gjorde sit til at styrke det mod, som havde lidt ondt ved at begå sig, også fordi den strænge natterejse havde gjort et nervøst hjærte endnu mere nervøst og ødelagt nattesøvnen. Et af versene lød: Vil verden foragte din længsel og håne dit dyreste håb, og tørster du efter en hjemlig røst under alle de støjende råb, så husk, at din higen er signet og døbt med *forjættelsens dåb.* —

Den 1. aug. får jeg foretræde hos den gamle general i Petrograd. Han lover mig straks ændringen i certificatet, og 2 dage efter holder jeg det dyrebare papir i hånden. Man forstår min glæde og tak. „Beder, og I skulle få“. Men såre meget vanskeligere var det 2. punkt: At lede efter fanger på den rette måde, finde og få. Hele 4 måder kunde tænkes, efter at min indlevering af de 109 i maj var strandet på, dels at adresserne var lovlig gamle og mindre nøjagtige, dels og navnlig, at når man ikke vidste, om vedkommende fanger ønskede det, kunde man ikke flytte dem(!). 1. Russerne kunde selv lede ved ordre til lejrkommandanterne og spørge. Nej, dertil havde man ikke tid. 2. Lade mig rejse rundt og lede. Nej, det kunde ikke tillades. Desuden uoverkommeligt besvær, da fangerne var milevidt spredte ud fra deres lejrcentrer; måske kunde jeg bruge 14 dage til èn lejr og dog ingen finde. Ledsagende tolk vilde jo også været nødvendig. 3. Lade mig skrive til kommandanterne med bøn om at lede. Ja,

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

men vilde de? og kunde de? De ved nemlig ofte ikke selv rede på mere end en brøkdel af deres fanger, ti disse lejes i skarer ud til arbejdsselskaber og har da egentlig ikke længere med lejrudgangspunktet at gøre; kommandanten har ingen navneliste over dem, ved næppe, hvor de er henne, idet vedkommende selskab, der har lejet dem, kan efter endt brug sende dem helt andetsteds hen. 4. Selv skrive til de fanger, hvis adresser jeg havde, og få ansøgninger fra dem og så sende disse til generalen. Måske kunde jeg skaffe mig flere adresser ved at gennemsøge de russiske fangelister, der, sagde generalen, var i kontorerne i Alexandermusæet. Vi derhen, fulde af mod og ledelyst! Svar: Nej, fangelisterne sorterer under en oberst i generalstaben, og han har dem ordnede provinsvis, hvilket jo vil lette undersøgelsen; han bor dær og dær. Vi derhen, undrende os lidt over Russernes indbyrdes viden. Men på det ny sted den besked, at denne oberst var en fortid; nu sorterede fangelisterne under en mand et andet sted! — Dagen var gaaet, vi måtte vente til næste dag. Da fandt vi obersten! Ti han var nutid alligevel (eller igen?) og sad med sine endeløse reoler i et af de skønneste paladser, jeg endnu havde set. Hvor strålede alt i gyldent og skinnede i hvidt lak på døre og vægge og op på de hvælvede lofter! Og hvilken trappegang! Der kunde godt indrettes bolig til adskillige familier i den plads, trapperne fyldte! Og så lå det ud til Nevaen, nær vinterpaladset, med den herligste udsigt over den mægtige flod. Havde blot reolerne været i samme orden som salene, de stod i! Men, ak, de var tomme. Den elskværdige oberst dær satte sig og tænkte efter, således at det gjorde en godt at se, hvor hans tanke virkelig arbejdede med at lede efter en brugbar måde, men måtte tilsidst erklære: „Hvis jeg havde alle listerne her, kunde det lade sig gøre; men De måtte i alt fald så gennemlæse 2 millioner på russisk skrevne navne, thi de bliver ikke ordnede provinsvis. Men nu har jeg ikke engang disse lister, ti vi er først i færd med at indsamle dem, og de bliver heller aldrig fuldstændige, hvad navne angår, da mange meldinger kun har lydt på: Den og den dag tilfangetaget så og så mange, der er sendt på arbejde dær og dær; men ingen navne på dem. Men jeg vil gærne, hvis De skaffer mig generalens tilladelse, give Dem en lejrfortegnelse, så kunde De prøve at lade kommandanterne lede.“ Jeg takkede for dette sidste, fik det også, men til ingen nytte, som før forklaret.

Jeg valgte da generalens forslag (nr. 4), affattede et brev til de nordslesvigske krigsfanger i . . . med kort forklaring af lejren i Jurjef Polski og indbydelse til at komme dær, når de indsendte ansøgning derom til os til videre besørgelse. Dette lod jeg oversætte til russisk og trykke i 600 eksemplarer på dansk og russisk, at sende først til de c. 100 adresser, jeg havde, og siden til dem, jeg måtte få, og til lejrkommandanterne, for intet at forsømme. — Imidlertid havde en russisk-kyndig gjort mig opmærksom på, at den ændring i certificatet (beviset), generalen havde givet mig 1. august, dog endnu kun lød på „besøge til stadighed“. Så havde jeg igen dobbelt ærind til generalen: Jeg måtte have sikker og fuld *bo*-tilladelse, og mit lede-brev måtte have hans anerkendelse til udsendelse. Jeg oplevede nu i anledning af denne ny audiens en uge, jeg sent skal glemme. Mandag blev jeg forhindret og bad ved telefonbud min tolk om opsættelse til tirsdag. Da jeg kom til ham tirsdag, havde han ikke fået telefon-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

budet og kunde umulig den dag. Vi aftalte saa onsdag. Da jeg kom onsdag, var han ikke hjemme, havde glemt det; jeg ventede et par timer — forgæves. Jeg bad en anden gå med mig torsdag. Ja gærne. Da vi torsdag kom op til generalen, var denne borte til et møde (det var i de meget bevægede augustdage). Vi ventede audienstiden ud — forgæves! Vel! Tålmodighed behøves. Så går vi i morgen? Ja! Fredagen kom (10. aug.). Jeg havde travlt med at putte de 100 trykte breve i konvolut og ved hjælp af en russisk-tysk-jødisk kontordame at få de slesvigske Jens- og Hans-navne skrevne på russisk på konvolutterne. Min tolk var sysselsat med sit eget arbejde i samme lokale. Just som tiden var til at gå, bliver han sendt i byen i presserende ærind og opholdt deraf. Dær fik jeg min sværeste tålmodighedsprøve! Fra $2^1/_2$—$3^3/_4$ ventede jeg på ham i stigende spænding. Fra kl. 4 vilde audiensen være usikker. Da buen var højest opspændt — jeg havde det omtrent som bejleren, der venter på svar i en søvnløs nat — besluttede jeg det vovelige at gå selv, skønt jeg ikke vidste, om generalen kunde andet sprog end russisk. Jeg fandt igennem alle labyrinter i den uhyre rotunde-bygning ved vinterpaladset, borede mig gennem alle soldaterflokkene, fandt den altid elskværdige general, der, o ve! kun kunde sit modersmål! Men en tilkaldt tysk tolk hjalp os, og *på et kvarter havde jeg alt, hvad jeg bad om!* Mit hjærte bankede i *megen* spænding, da jeg lagde hans „tilladelse" frem og bad om ny ændring, men han sank lidt misstemning og føjede en note til, der vel ikke ændrede ordet, men ved forsikring om, at tilføjelsen oppe i teksten var egenhændig, gav denne det fornødne eftertryk. Det bankede endnu højere, da jeg viste ham mit russ.-danske brev, og han foretog en rettelse i det. Ak, skal du nu kassere 600 breve og trykke ny? Nej, da jeg havde givet ham bedre forklaring, stregede han rettelsen ud og gav mig endog lov at få alle disse breve forseglede med statens stempel for at undgå censurforsinkelse! Til andre mindre ting sagde han også ja, ligesom det naturligvis var en selvfølge, at han vilde tage hensyn til ansøgningerne, når de nu kom, og således samle os i Jurjef Polski. „De fik jo alt, hvad de bad om!" sagde tolken, da vi gik. Ja, spændingen var udløst. En sådan glæde har jeg hun få gange i mit liv følt. Himlen var så blå, da jeg (som fordum Jakob) „opløftede mine *fødder*" hen over vinterpaladsets store slotsplads; og jeg måtte hurtigst muligt både have et ord derom hjem og have fundet nogle af mine landsmænd for at dele den del af glæden med dem, jeg kunde. Det bedste kan man ikke sige uden indad og opad og til *meget* nære venner.

— Lykken kommer sjældent alene. Et brev fra Jurjef meddelte så i de samme dage, at de østerrigske fanger i lejren begyndte at føres bort for at give plads, så når vore landsmænd kom og bankede på, kunde der lukkes op. Og netop samme uforglemmelige fredag d. 10. aug. havde en komite af danske i Petrograd på danskes vegne i hele Rusland givet mig en stor pengesum til fangerne samt lovet dem træsko og fåreskindspelse til vinteren. Og endelig fik jeg få dage efter at vide om en jærnbaneulykke på linjen Petrograd—Moskva netop i de dage, da jeg vilde have rejst, hvis ikke denne sære forsinkelse fra mandag til fredag havde fundet sted. Blandt de rejsende var en Dansker, der just havde sat sig til rette i sin kupe, da en ven gjorde ham opmærksom på, at

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

hans billet gjaldt det tog, der gik en halv time senere. Han skiftede; men den vogn, han først havde siddet i, blev knust med alle mand. I det hele knustes 4 personvogne, 77 mennesker dræbtes, 150 såredes. — Der var en anden dansk, som længe gik med en forunderlig rig fred og stille glæde, fordi han ikke var kommen med det tog.

Få dage efter havde jeg i Moskva de nødvendige supplementspapirer fra den lokale stab dær, under hvilken vi særlig sorterer, og jeg kunde vende hjem som en fugl, der har adskilligt godt i næbet til ungerne i reden, bl. a. 1000 rubler som 1. del af den samlede pengegave. Vi fik en god og gylden stund den første søndag eftermiddag ude i vort guldregnslysthus, hvor vi på den tid holdt nogle af vore møder. Det forbud af 21. juli mod arbejdets fortsættelse, der havde voldt så megen skuffelse, var nu forvandlet til fuld tilladelse og havde, trods 7 natterejser i en måned, beriget os med lyse erfaringer, der kan iklædes en kristen digters fyndsprog: *Et ord er i pagt med de svage.*

Som for at gøre vor medgang fuldkommen vilde en ny kommandant, vi havde fået under min fraværelse, lede et godt værelse op til mig et steds i byen og se at skaffe os et bedre samlingslokale. Det lykkedes nu ikke, men vi fandt så selv begge dele, så vi 16. septbr. kunde tage et udmærket „kapel" i brug (se brevet „Samliv"), ligesom jeg fik et godt værelse lige ved det og har i fuld fred kunnet arbejde siden da. — (Banker på, og der skal lukkes op.)

Vi levede nu et par måneder i forventningens glæde. De to af vore begæringer var jo opfyldte — skulde så ikke også den tredje? Den 15. septbr. har vi den første lille frugt af brevet*, der var sendt ud at lede; der kom ansøgning fra fire. Altså var de hundrede breve da gået ret ud. Den lille ansøgning, der fulgtes af så mange, fortjener at anføres som eksempel, også fordi den som den første vakte vor særlige glæde.

„Da vi er 2 Slesvigere og 2, som har tjent ved os, der har fået Indbydelse til at blive forflytt til Lejret hos Dem, beder vi om, at dette maa ske og haaber vi på snarlig Forløsning af vor længsel."

Få dage efter kan vi gennem kommandoen indsende, dels til Moskva, dels til Petrograd, alt efter det militærdistrikt, ansøgerne bor i, 37 ansøgninger. Og 3. oktbr. melder staben i Moskva, at den har sendt bud efter 7, som vi på mere privat måde ɔ: ikke gennem vor lokale kommando, har bedt om. Vor glæde var stor.

---

* **Det dansk-russiske brev, der blev sendt ud i 600 eksemplarer**: Til de nordslesvigske krigsfanger i . . . . Rusland har for længere tid siden oprettet en lejr for krigsfanger af nordslesvigsk herkomst. Den er nu i byen Jurjef Polski, Vladimir Gr.

Fangerne går på arbejde i byen og omegnen, men så nær, at de i reglen kan komme hjem om aftenen og således have samværets og kammeratskabets glæde. For nylig har de også fået fast præstelig betjening.

Hvis De ønsker at blive overflyttet dertil, bedes De affatte en liste med Deres navne og adresser, samt adressen paa Deres kommandantur-forvaltning, og så sende den til kommandanten i Jurjef Polski (kuvert medfølger). Deres begæring kan da nærmere behandles.

For optagelse på listen kræves kun, at De forstår dansk, og at De kunde have lyst til at være i en lejr, hvor der er adgang til dansk bogsamling, gudstjeneste og et ugentlig foredrag (søndag eftermiddag) af historisk oplysende natur (ikke politiske æmner).

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

I oktober kan vi atter sende en liste, men vi er da begyndt at undres over, at de 7 ikke kommer. Da jeg sidst i oktbr. får bud om atter at komme til Kovrov, denne gang til begravelse, beslutter jeg at lægge hjemvejen om ad Moskva for at høre og for at tilskynde; ti af megen erfaring vidste vi, at i Rusland må man være genganger. — —

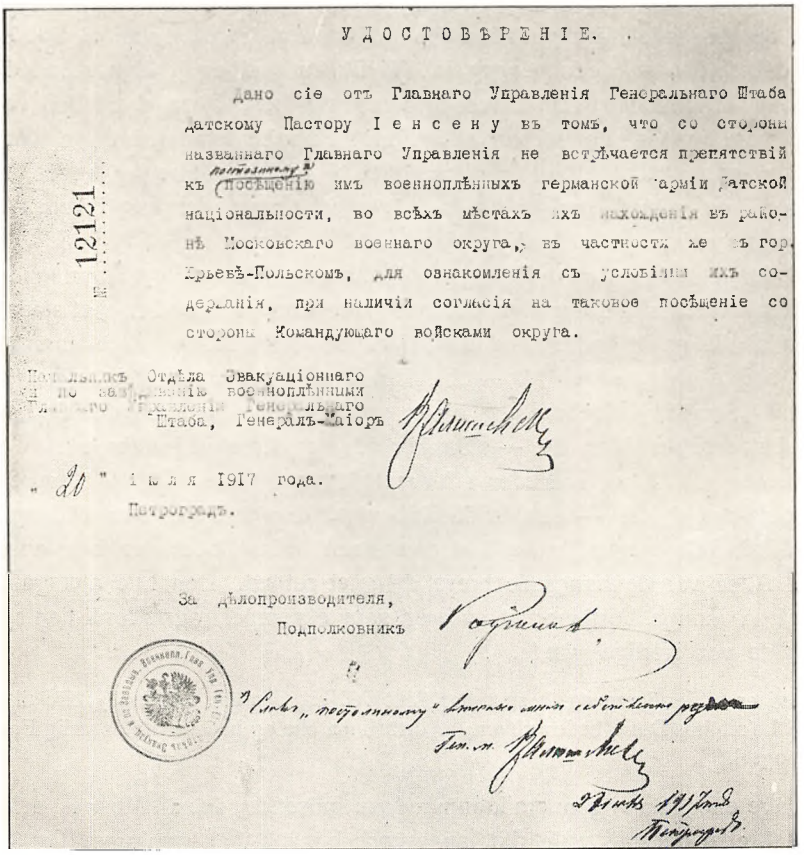

УДОСТОВѢРЕНІЕ.

Дано сіе отъ Главнаго Управленія Генеральнаго Штаба датскому Пастору Іенсену въ томъ, что со стороны названнаго Главнаго Управленія не встрѣчается препятствій къ посѣщенію имъ военноплѣнныхъ германской арміи датской національности, во всѣхъ мѣстахъ ихъ нахожденія въ районѣ Московскаго военнаго округа, въ частности же въ гор. Юрьевѣ-Польскомъ, для ознакомленія съ условіями ихъ содержанія, при наличіи согласія на таковое посѣщеніе со стороны Командующаго войсками округа.

№ 12121

Начальникъ Отдѣла Эвакуаціоннаго и по завѣдыванію военноплѣнными Главнаго Управленія Генеральнаго Штаба, Генералъ-Маіоръ

"20" Іюля 1917 года.
Петроградъ.

За дѣлопроизводителя,
Подполковникъ

Den maskinskrevne oversættelse:

Bevis.

Nærværende bevis er udstedt af generalstabens hovedafdeling til den danske præst Jensen for at bekræfte, at der fra nævnte hovedafdelings side intet er til hinder for, at han besøger tyske krigsfanger af dansk nationalitet overalt, hvor de måtte findes inden for Moskva militærdistrikts område, særlig i byen Jurjef Polski, for at gøre sig bekendt med vilkårene for deres underhold, når han opnår tilladelse til sådant besøg af den kommanderende over distriktets tropper.

Chefen for evakueringsafdelingen og for generalstabens hovedafdeling med hensyn til forsorgen for krigsfanger, generalmajor:
(Underskrift).

D. 1. aug. tilføjer generalen så ordet „til stadighed“ oppe i teksten. Og 10. aug. noten: Ordene „til stadighed“ er tilføjet af mig egenhændigt.
(Underskrift).

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Luther-aftenen 31. oktbr. stod jeg ved solnedgang i det skønneste stille vejr, let frost, i udkanten af en mægtig nåleskov ved Kovrov sammen med et par sørgende forældre og nogle få danske og sænkede et lille dansk barn ned i dets tidlige grav til lyden af den nære Russerkirkes aftenklokke, de høje graners mørke, stille sus og Grundtvigs gribende salme: Sov sødt, barn lille! — en uventet måde at fejre mindet om ham, der ringede ny toner ind og satte folkenes skov i den stærke bevægelse.

Sønderjyske fanger i russiske pelse.

Et par dage efter får jeg inde hos Moskva-staben den ubegribelige og nedslående meddelelse, at den overhovedet ingen af vore ansøgninger har fået uden de før nævnte 7. Russisk administration! Jeg fik nu tilladelse til at indsende alt privat og var ikke sen til at følge den. Den 8. novbr., straks efter hjemkomsten, der dog i en henseende var glædelig: jeg havde fået 30 par benklæder fra svensk røde kors med til fangerne og de før nævnte privat skænkede 30 fåreskindspelse, afsender vi ny lister med ansøgere. Men så skulde de urolige forhold her i landet lige netop komme endnu en gang på et for vor lille sag såre uheldigt tidspunkt! Bolshevikernes novemberrevolution udbryder, afspærrer os fra omverdenen ved 12 dages fuldstændig poststandsning og lader os leve som bag tæt nedrullede gardiner, mens naboens hus brænder. Vi måtte frygte for, at vore breve med listerne lige netop var nået tidsnok til at gå til grunde i den blodige forvirring, og gjorde derfor ny breve færdige til afgang, så snart posten atter gik. En anden sorg slog sig til: de 7 fik vi brev fra lige før udbruddet af revolutionen, at de var nået halvvejs til os, men nu var standsede, og at det var uvist, når de fik lov at fortsætte. Den 20. novbr. var postgangen atter klar, og vi sendte bud efter 55, men måtte frygte, at der nu i Moskvas og Petrograds kontorer var kommen andre mænd, „ny Faraoner, som ikke kendte Josef“, og skulde have sagen forebragt personligt. En begynden forfra altså!

Al denne spænding og skuffelse i forbindelse muligvis med min sidste rejse, hvor jeg havde måttet stå og fryse flere timer en nat på bufferne mellem to vogne, blev for meget og medførte nogle anfald af pseudo angina pectoris. Men den „julestjærne“, der havde holdt modet oppe på mig hele tiden, ledte og styrkede mig også nu, og med det ny år vendte kræfterne tilbage.

Men hvorledes skred det så frem med samlingen? Ja, der kom nogle enkelte

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

dryppende i vinterens løb, og ud på sommeren en del flere, men det store tal udeblev. Og når en sag således gang på gang er lige ved at lykkes, men afbrydes og nedbrydes af indstyrtende kæmpestore ting, nøder det spørgsmål sig frem i ens sind: Er det så så givet, at det vilde være en lykke at få den del af bønnen helt opfyldt? Herpå kom vi til at give to svar, et i novbr. og et i januar. Da novbr.-røret med tilhørende fredsrygter og udsigt til at skulle hjem og kæmpe med ved vestfronten brød ind over os, blev ialt fald nogle af den mening, at det var bedst, flokken her kun var lille. Det var så helt uventet en hjemrejsemulighed, at den ængstede og forvirrede sindene. Dog, denne tankegang holdt sig ikke. Vi havde intet som helst ulovligt gjort, og de vilde intet have at frygte, hverken få eller mange. Men i januar kom vi ad en helt anden vej til samme resultat. Rationerne fra det russiske køkken til fangerne gik ned til næsten intet, og priserne på levnedsmidler op til rent svimlende tal (se brevet Jurjef Polski); samtidig havde vi det uheld, at 2000 rubler af de indsamlede penge sporløst forsvandt på vejen fra Petrograd herud, og at vi blev afskåret fra hjemlige kilder ved Finlands lukning. Fangerne måtte ud med tiggerposen og led trods de russiske bønderkoners medynksfulde godhed hunger. I de dage lærte vi med klarhed at sige: Det er godt, vi ikke er flere. Havde vi været 100 eller derover fra efteråret af, vilde penge ikke have kunnet forslå; det var bleven nød, stor nød. Desuden erfarede vi på samme tid, at vort guvernement, hvad føde angik, var et af de aller uheldigste i landet. Følgelig kunde vore spredte landsmænd let have det bedre end vi. — Altså lærte vi atter at takke ham, som sidder overlig, men ser nederlig og ved forud det, vi ikke ved.

XIII
FANGELIV I SIBIRIEN

Tusinder har oplevet det, en lille flok pålidelige, sønderjyske fanger har fortalt mig om det. Det genfortælles her ikke for at kaste nogen skygge over russiske forhold, men kun for at give indblik i, hvad fangeliv er. Snarere kunde Rusland på en måde roses, fordi det ikke var forberedt på ɔ: ikke havde tænkt sig muligheden af så vældig en krig, altså heller ikke var tilstrækkelig udrustet til at modtage så store fangemængder. Iøvrigt opleves vel omtrent det samme i andre nationers fangelejre, når lige undtages de ting, som de klimatiske forhold afstedkommer. Men over kulde og hede råder intet menneske.

Lad os begynde med begyndelsen: Rejsen derud. I Vilna, Warschau og andre vestlige byer samledes fangerne; dær begyndte turen, gærne dog med en lille standsning i Moskva, hvor ny transporter knyttedes til. Der brugtes vogne lig de almindelige gods- eller kreaturvogne med skydeport midt på siden. Lige for denne, i vognens midte, var anbragt en lille kakkelovn (her tales om fanger fra første krigsefterår), og til bægge sider var opslået sovebrikser i to etager. En vogn rummede 30—40 mand. Vogn efter vogn fyldtes, skydedøren rulledes i, fløjten lød, og så drog det unge mandskab fra Mellemeuropa, en broget flok med mange tungemål, afsted mod øst-nord-øst, dag og nat, ind i det ubekendte

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

land, som vel mange af dem havde læst om, men mindst tænkt, de selv skulde gæste, allermindst under omstændigheder, der måtte minde om deres læsning: som fanger, der transporteredes til forvisningslandet.

Dog, de *var* jo ikke forbrydere, men pligttro soldater, der havde kæmpet; behandlingen af dem var også upåklagelig. De fik enten 25 kopek daglig pr. mand til selvforsyning med føde, eller også 8 kopek til te og sukker og så varm mad på de større stationer. Alt var så billigt den gang, at dette slog til. Der var nok at få, når de holdt; ofte mødte de megen velvilje fra mængden, ikke mindst når de viste uforknyt humør; tysk sang belønnedes med russiske cigaretter! Man så gennem fingre med, at de neglede kul til deres kakkelovn, når toget holdt. Der var ingen fjendtlig stemning mod dem. — De havde også fjender nok indendørs: De fra skyttegravene medbragte lus og diarrébaciller, der tiltog i foruroligende grad under denne langsommelige rejse, hvor sammenstuvningen gav slet luft og rig lejlighed til smitte, især da der manglede alt i retning af W. C. Der var de stakler, der måtte gå afsides 25 gange i døgnet. Toget holdt altså ikke tit nok. Og alle fyldtes de i den grad med utøj, at de, så vidt kulden tillod det, oftest sad halvnøgne for des bedre at kunne lyske; men lige meget hjalp det. Kløen og kradsen gav lange sår, des flere dyr kunde trives, det blev i forbindelse med diarréen rejsens uophørlige pine. Om vask var der ikke tale. De kunde løbe ud og hente lidt sne og med det jævne snavset i ansigt og på hænder; men deres linned forblev uvasket, ikke blot under hele rejsen, men længe, længe efter. Havde de en skål, lærte de allerede her, hvad de siden skulde få megen brug for, at tø sneen ved kakkelovnen og så tage en mundfuld hver, sprøjte den ud i hænderne og vaske sig med den, med mindre tørst fristede dem til at synke den. Vand er en dyr artikel i Rusland, men end dyrere i Sibirien. En anden ulæmpe: De sov efterhånden bedst under kørslen; men så hændte det også ofte, at når toget standsede, faldt de ned af de hårde brikse!

At mennesker *dog* kan synge! Der er — som i skyttegravene — stor grund til at undres over den menneskelige elasticitet. — Således gik rejsen uge efter uge. De, som skulde længst, nåede næsten Wladivostock. Så måtte de sætte deres ure 8 timer frem, de havde kørt en tredjedel af jordens rund over imod solen; det havde varet 36 døgn. Mange havde fået nerverne så rystede af den lange liggen på hårde brædder, så de længe efter ikke kunde sove. De savnede denne rysten, som barnet i vuggen!

Farten havde, hvad landskab angår, været ret ensformig, så længe den gik hen over Ruslands skovrige flader. Dog havde de én stor oplevelse, Volgabroen, 1 km lang. — Men efter de russiske sletter kom så overgangen over Ural-bjærgkæden, hvor der et sted står en sten med „Europa" på den ene side, „Asien" på den anden. Så var de i Sibirien. — Men dette ord rummer 2 ting. Vestsibirien, som går langt længere mod syd end Østsibirien, er frugtbar, med herlige floddale og store byer, der gør et mere kultiveret indtryk end mange russiske. Det er i det hele et land i stor opgang. Her er det, de danske mejerister finder arbejde og høj løn. At komme fra Rusland og der ind er da så langt fra at gå fra kultur til barbari, at det snarere er omvendt. Landskabet er også smukkere og rigere på afveksling.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Men Østsibirien er noget andet. Ti vel ligner det i de ydre linjer; men klimaet forvandler det mestendels til død jord. Her havde de en anden skøn rejseoplevelse: den mægtige Baikalsø, langs hvilken de kørte i flere timer gennem den ene tunnel efter den anden, i mangefarvede bjærge med små landsbyer i skjulte slugter. Det var den sø, Russerne kørte over med jærnbanetog i den japanske krig — så stærkt fryser det der inde. Termometret bevæger sig fra ÷ 50° reamur til + 30. Sommeren varer 2 måneder. Korn kan gro, men kun lidt kan modnes, havren må altid slåes grøn. Det regner lidt forår og efterår, og der kan komme enkelte voldsomme tordenskyl, så floderne på et par timer kan stige 2 meter; ellers er her året rundt høj, klar luft. Her er sjælden smukke solnedgange og pragtfuld stjærnehimmel i de lange vinternætter, men så bitterlig koldt, at næse, ører og tæer fryser af folk, om de ikke passer nøje på; og jorden når aldrig at blive optøet til bunds trods sommerheden. Husene bygges gærne halvt ned i jorden for kuldens skyld og med taget langt ud over muren, som halvtag over verandaer, dels for at skaffe skygge, dels for at værge mod tordenskyllene. Ja, enkelte huse er helt underjordiske, så kun skorstenen rager op. Og så lider Østsibirien i ganske særlig grad af vandmangel. Brønde kan til nød bores i dette regnfattige, stenede og meget højtliggende land; over en sådan brønd bygges et lille hus, som en kiosk, og herfra sælges vand. Regnvand kan nok samles i overflade-brønde; men da det hurtig tørrer bort om sommeren eller bundfryser om vinteren, har det liden betydning. Floderne er således praktisk talt de eneste virkelige kilder til vand. Derfor ligger alle byerne ved dem. Her er også de engstrækninger, der giver befolkningen det væsentlige af, hvad jorden kan yde. Ved floden vaskes; vandes kreaturer; hentes vand til køkkenet, og i floderne løber urenlighederne ud. Man forstår, hvad usundhed dette fører med sig. Vandtønderne er idelig i gang med at hente det ikke-rene flodvand hjem til den tønde, der ikke mangler i noget østsibirisk køkken. Er så dertil hverken kogekunst eller renlighed — atter undskyldt med vandmangel — videre levende, så slipper der for mange baciller med ind i føden, og sygdomme raser trods forbud mod at drikke ukogt vand. —

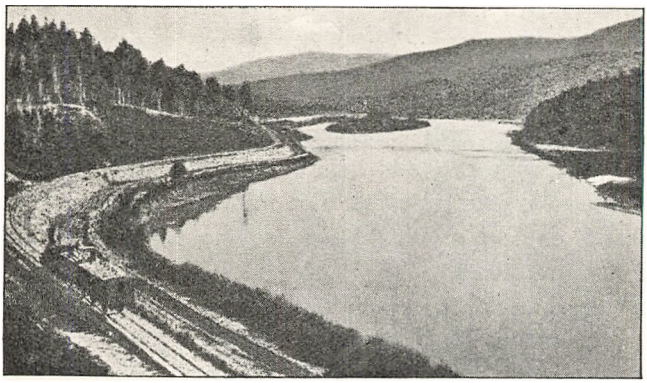

Baikal søen.

Befolkningen i Østsibirien er dels indfødte, dels deporterede. De indfødte er igen Kinesere og Mongoler og — hovedsagelig — Kosakbønder, der bor i tarvelige landsbyer med små huse, omtrent som i Rusland, og får jord som betaling for den 5-årige militæruddannelse med dertil hørende forpligtelse til at møde, hver mand med egen hest, ved krigs udbrud — dog naturligvis efter alder.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

De deporterede kan efter straffens hårdhed deles i 3 klasser. Nogle er blot forviste, men kan iøvrigt færdes frit indenfor forvisningsområdet og drive forretninger; mange bliver rige købmænd og ønsker slet ikke at komme tilbage til Rusland. De skal dog til fastsatte tider, f. eks. hver 10. dag, melde sig på et kontor, for at man kan påse, de er der. Andre må arbejde under stadigt opsyn i guldvaskerier og kulgruber — hårdt arbejde. Men de strængest straffede indespærres i store fængselskomplekser, der omgives af 6 alen høje mure med tårne, hvorfra der holdes vagt dag og nat. Disse fanger går med svære lænker om benene; lukkes de ud i gården til en times spadseren, tages lænken af det ene ben, men slæber efter det andet. Skal flere føres et sted hen, lænkes de sammen og drives som kvæg. Det grå fangetøj har ærmer, der går ud over hænderne og er bundne for fingrene, så at fangerne, overladt til sig selv, intet kan foretage sig. Ensomhedens og ørkesløshedens endeløse pine er over dem; livet slides ud af sjælen på dem; dyrisk sløvhed træder i stedet. Med mangefold mere ret end Per Gynt kan de sige: Jeg er bange, jeg var død, længe førend jeg døde. Et sådant fængsel er i sandhed, hvad jo også en russisk digter (Dostojevski) har kaldt det: Det døde hus.

I Kosak-landsbyen leves på lignende vis som i den russiske landsby. I spidsen for byen står en starschi, en oldermand, der afgør vigtigere ting, eller måske bedre at kalde ham politimand, der våger over, at alt går, som det skal. Kosakkerne føler sig i højeste grad som soldater, foragter de almindelige værnepligtige og opføder deres ungdom med fortællinger fra deres krigsbedrifter og æventyrlige ridt. Drengene fødes så at sige på en hesteryg; dær føler de sig først rigtig hjemme, både unge og gamle; deres ridefærdighed er enestående; deres herredømme over de rappe, ypperligt dresserede heste uden sidestykke. I kugleregnen kommanderer de hesten til at lægge sig plat ned, og så atter på fod, alt med lynets hurtighed. De er bønder, akrobater og krigere på én gang. Ridebukser og -støvler bærer de også i fredstid under arbejdet. Kommer ilbudet: krig! så hue og kappe på, karabinen over nakken, pisken i hånd, konen foran på hesteryggen, og så afsted til møde- og samlingsstedet, måske mange mil borte. Først her tages afsked med kvinderne under megen larm og bevægelse, og så afsted til det blodige håndværk.

Byerne i Østsibirien kan være store og bærer præg af både megen fattigdom og rigdom. Her ligger også de vældige Kosak-kaserner, hele kvarterer, som kastellet i København, rummende både sovesale, ridehuse, værksteder, navnlig for smede og sadelmagere, køkkener og befalingsmands-boliger, — det hele omgivet af et højt plankeværk. Byggemåden for disse store kasernehuse er den før nævnte: halvt i jorden for kulden, langt udhængende tag for varmen og regnskyllene. Materialet er tykke bjælker, der lægges ovenpå hverandre med tættende hamp imellem. Et sådant kasernekompleks kan rumme tusinder i fredstid og måtte rumme titusinder nu i krigstid; ti her var det, krigsfangerne endelig havnede. Køkkenerne var ikke beregnede på så mange; de blev udvidede, men var alt andet end færdige, da fangerne kom. Modtagelse og forplejning måtte da i lange tider blive derefter. Også andre bygninger toges i brug, arresthuse f. eks. eller helt private boliger. Men det store fangetal stuvedes ind i disse kaserner,

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

hvor deres Kosak-fjender havde lært militærkunsten. Op til 50,000 fanger har en sådan lejr måttet rumme; alene et ridehus måtte tage imod 2000.

Denne sammenstuvning blev deres første skuffelse. Den næste blev på renlighedens område. Vand er i de egne dyrt som mælk hjemme hos os. Fangerne måtte da atter ty til at hente sne ind til kakkelovnen og prøve, uden sæbe og uden at kunne få vandet ordentlig varmt, at vaske deres sorte skjorte. Det forslog jo for lidt. En af de sønderjyske fanger gik i 7 måneder i én skjorte! Lykkedes det en og anden at få lidt snavs fjærnet og lidt utøj dræbt, var han efter et par dages forløb lige nær, i alt fald hvad det sidste angik; ti ydertøjet var naturligvis også fyldt, og de sov i klæderne med kappen over sig; så var det endda svært nok at holde kulden borte. Og den ene smittede den anden. De havde skorper af snavs på kroppen og lange, værkende sår af de uudryddelige lus. De kunde sidde fra morgen til aften og lyske sig, og dog krøb det rundt om, såsnart de havde klæderne på igen. Det affødte megen lidelse, men, takket være den førnævnte menneskelige tilvænningsævne, også adskillige fortvivlede vittigheder: Nej, den er for lille, den har ikke den rigtige vægt; lad den gå 8 dage til, så bliver den god! Fingrene blev røde af „arbejdet". Der var selvfølgelig store bagerovne i en sådan kaserne, men det var ikke fangerne tilladt at få deres tøj renset dær. De måtte øve sig i den kunst, som i vor slesvigske treårskrig må have været almindelig også blandt vore jyske Jenser, siden de i deres fortællinger senere så ofte vendte tilbage til dette æmne.

Maden var så som så. Hvidkålssuppe daglig, $^1/_4$—$^1/_2$ liter til mands; den var kogt på oksekød og ret god. Dertil 3 ℔ brød, senere dog kun 2; 3 stk. sukker og lidt te. Men brødmelet var rigtignok brændt sammen til cementhårde klumper, der måtte stødes til mel igen og gav *så* fugtigt brød, at vandet kunde vrides af det (her var altså for en gangs skyld mere vand end ønskeligt!); følgelig var 3 ℔ ikke noget stort stykke. Men når brødet så tørredes, blev det så hårdt, at der kunde skæres fine ting ud i det: askebægere, portrætrammer og lign.! Og så blev fødemidlerne endda nærmest ringere henad sommeren (1915). Ærter var f. eks. hårde som sten og ikke til at opløse.

En sådan usund føde i forbindelse med det dårlige vand og det smittebærende utøj måtte give megen sygdom og dødelighed. Så snart der var varme i luften, rasede tyfus. Samtidig blev det ganske vist bedre med vandtilførslen, de kunde få kogt vand både at drikke og til vask. Og der kom læger. Men det syntes for sent. Der døde, regner man, 60 % af Østsibiriens fanger. I byen Krasnoyarsk, hvor de en tid lang måtte ligge på bart cementgulv, døde omtrent alle fangerne; c. 40 daglig novbr. 15, da Nordslesvigerne var der på tilbagerejse; tidligere havde det været værre. Det var galt alle vegne. Når de vågnede om morgenen, kunde de finde bægge sidekammerater døde. Det hændte for en Sønderjyde flere morgener i rad, at bægge hans sidemænd var døde om natten. De kunde falde døde om, bedst som de gik. Nogle lå i vildelse og kommanderede og var så urolige, at de måtte bindes. Andre sprang op, tog deres tøj og vilde hjem, men løb kun et par skridt, så faldt de døde om. Hvad der også bidrog dertil, var deres spiseskik: 6 mand om en spiseskål. En Sønderjyde

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

mistede således alle sine 5 spisefæller; han var uhyggelig til mode. Da hans bedste ven fra felten, også Sønderjyde, så fik tyfus og lå med 41 °, sank modet end mere. Den syge kom sig dog. I det hele synes Slesvigerne at have haft mere modstandskraft end de fleste. Var de sundere hjemme fra? Eller gjorde mere for at holde sig rene?

Den kvalme luft i disse overfyldte rum med seng ved seng eller rettere hylde ved hylde og i 2 rækker over hinanden bidrog sit til en almindelig svækkelse, der igen gav bedre betingelser for tyfusen. Hele læs kørtes på sygehus og derfra gærne til graven. Som alle vegne optrådte også her ligrøvere; både i barakkerne og i sygehusene gik de frækt om og stjal ure, penge og klæder, før de døde vel var kolde. Visse folk påtog sig begravelsen. De skulde have en vis betaling for hver kiste, de skaffede, fyldte og satte i jorden. Så lod de lave en kiste, der kunde rumme 5—6 lig, kørte den til kirkegården, tabte undertiden et lig undervejs ud af den ikke lukkede kiste, smed det op igen, hældte så ligene ned i graven og kørte tilbage med den tomme kiste, som de så tog betaling for, som om det var en ny.

Det skal Russerfolket som sådan ikke have skyld for; der er skarnsfolk alle vegne i verden, for hvem livet kun er penge og mad. Følgende træk taler nu netop til ære for en Russer, en kommandant ved en sådan lejr. Der var frysekældere ved sygehusene. Når ligene på grund af frosten ikke kunde komme i jorden, sænkedes de gennem en luge ned i en kælder indtil videre. Dær lå de så stivfrosne i lang tid. En østerrigsk sanitetsfange, der blev brugt til sygepleje også der, havde moret sig med at stille disse lig op langs væggene nede i kælderen; de stod ret som til parade. En dag ønskede den nævnte russiske kommandant at se, hvor mange der var. Østerrigeren lukkede op for ham, men råbte i det samme ind til ligene: Giv agt! Denne utrolige råhed harmede kommandanten i den grad, at han sørgede for, at fyren fik 14 dages arrest.

Det hændte desværre også, at skindøde kom med ned i en sådan kælder. En dag vågnede en sådan og havde kræfter nok til at springe ud af et vindu. Men dær stod netop en vagtsoldat; han blev så skrækslagen, at han døde deraf. Den døde blev levende; men den levende døde! Ellers, når disse kælderlig skulde begraves, måtte de hejses op af lugen, ligesom de sænkedes ned gennem den. En Sønderjyde blev beordret ned at slå et reb om benene på dem, en efter en; så hivedes de op som sække af en skibslast. Men Russernes ærbødighed for kirke og kirkegård fornægtede sig ikke; blev end flere sænkede i samme grav, der blev altid sat kors ovenpå med alle de afdødes navne. En Prøjser kan både spille kort og meget andet i en kirke (se Belgien). En Russer har ærefrygt for det hus, som er både livets og dødens; såvel som også for de dødes have. Og det har jo ikke været noget lille arbejde at anbringe disse tusinder af navne, tilmed vanskelige at forstå for en Russer og vanskelige at skrive med russiske bogstaver. Der er måske død en halv million. — — —

— — Er det til at forstå, at de overlevende kunde holde modet oppe? Tilmed da de var så fattige, at de ikke ejede den kopek, der skulde til for at få en smule tobak eller, da de gratis brevkort blev inddragne, til et sådant. Og dog holdt de det oppe. Men sommetider var det muligvis heller ikke det rette mod. Måske

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

kan mange af dem også have haft en angstfuld følelse af, at tabtes modet, var man én modstandsævne fattigere overfor sygdomme. Så har de taget sig sammen, for livet er jo alligevel kært. Desuden levede de af idelige fredsrygter og holdt sig oppe ved dem. Atter og atter hed det i sommeren 1915: Den og den dato skal der sluttes fred! —

Arbejde er et godt middel til at holde sindet i ligevægt. Snart genlød barakkerne af lyden fra allehånde værktøj. Man „tog" det i de værksteder, der hørte til kasernekomplekset. Alle slags husflidssager tilvirkedes, først og fremmest stole, borde og bænke til fangernes eget brug i de spartanske sovesale. Men også andet, f. eks. meget betimelige grødbrætter med en lille rand om, så hver mand kunde få sit spisebræt (i mangel af tallerkener fra den kgl. porcellænsfabrik!), og makkerskabet: 6 mand om en skål således kunde ophæves. Tilsidst havde de endog så mange ting, at de kunde holde udstilling. Tysk husflidsudstilling i en kosakkaserne i Østsibirien! Trods utøj og sygdom og hjemlængsel og alt! Andre tog deres tilflugt til at spille kegler og lign. Men atter andre drev det til et bedre spil: de lavede sig violiner og lod fru Musika kvikke sindet. Ja, videre endnu gik spillet. Ti der var blandt fangerne kunstnere fra Berlins teatre, og de fik sig omsider lavet en scene og spillede her hver søndag. Siddeplads 5 kopek; de, som ingen penge havde, fik gratis ståplads bagved bænken!

De få, som havde lidt skillinger ved ankomsten, kunde let skaffe sig adskillige gode ting; ti der var butiker indenfor selve fangelejrens område, der da også var så vidtstrakt i sådan en kosakkaserne, at det kunde tage over en time at gå plankeværket rundt. Og der var nok i disse butikker, og det var på det tidspunkt endnu meget billigt; og fangerne måtte købe så meget, de vilde. De kunde få godt brød (hvede-) til 5 kopek pundet, smør for 40—50 k., flæsk 15 k., kød 9—10 k. En hel hare for den ubegribelige pris af 3 kopek. Fine konditorkager og m. a.

Men der var naturligvis hundreder og atter hundreder, der ikke ejede blot 1 kopek. De måtte nøjes med fangekosten. Nogle gik langt ud i landet og tiggede, for der var i begyndelsen megen frihed, og man kan dog ikke løbe bort i disse vejløse og såre tyndt befolkede egne. Men da næsen frøs af dem, blev disse udgangstilladelser taget tilbage, og bevogtningen blev ret stræng.

Men ét manglede de alle, rige som fattige: Forbindelse med hjemmet; pålidelig kundskab om, hvad der skete ude i den store, urofyldte verden, og om, hvorledes vanskelighederne klaredes i de tusind kæmpende hjem. Og det gør mennesker mere fattige end manglen på penge; fattige på liv, så sandt som „liv er korrespondance med omgivelserne" og da især *de* omgivelser, som står ens hjærte nær. Derfor er fangeproblemet efterhånden bleven så alvorligt. De sjælelige lidelser, den åndelige hunger er efterhånden, selv hvor forbindelse er opnået og kan vedligeholdes ret regelmæssigt med dem der hjemme, bleven så stor, at der er dem, der anser fangelivet for sjæleligt farligere end livet i skyttegravene trods alle dets fristelser og farer. Fangernes breve, i alt fald de uheldigst stillede, antager efterhånden en mørkere karakter, nærmer sig for manges vedkommende til sindssyge. De store lejres mandskab har vel her en fordel i det brogede kammeratskab fremfor dem, der sendes ud ene eller i små hold på

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

arbejde. Men det gamle ord står dog endnu ved magt: Aldrig følte jeg mig så ene som blandt mange mennesker, og aldrig så lidet ensom, som når jeg var alene. Det kommer så helt an på, af hvad art omgivelserne er. Sammentvungne mennesker kan let gå og se sig gale på hverandre; det er en farlig kost for sjælen. Og de kan ikke slippe fra hinandens selskab.

Så må de dobbelt anstrænge sig for at komme i forbindelse med de kære i hjemmet. Og lykkes det, bliver der fest i hjærtet. Og det gode kan jo heldigvis også smitte lige såvel som det dårlige, om end i reglen langsommere! Men der gik 7—8 måneder, før disse til Østsibirien bortsendte fanger fik svar fra de fjærne hjem på deres første brev. Det var en trang ventetid. Og der gik endnu længere tid, før de fattige, der måtte gå og se de pengestærke gøre sig til gode med købte sager, fik en skilling hjemme fra; ti selv om dens ankomst meldtes dem, kunde der gå flere uger, før den udbetaltes. Det var — i den lejr, her nærmest er skildret — en Sønderjyde, der var den lykkelige, som fik det første brev; det kom fra en ven i den fjærne lille by Ribe. Og glad blev han! Men da han så fortalte, at brevskriveren meddelte, at de måtte belave sig på en krigsvinter til (!), så faldt alle over den uskyldige modtager og havde nær taget livet af ham. Så opbragte blev de over et sådant rygte; i den grad havde deres længsel efter frihed taget magten over dem. Og det var i juli 1915! Det giver tanker til eftertanke over fangelivet og dets sjælstilstande. Da samme Sønderjyde tillige var kendt som dansksindet, gav det naturligvis yderligere skoser og ilde ord: Die dummen Dänen kriegen auch ein Fäll voll. Så var han så meget mere ene. — Et andet træk viser også hungren efter lidt oplevelser fra den verden udenfor lejren. Det var atter en Sønderjyde, der havde det held at være den første, der fik en pakke fra hjemmet. Der stimlede hundreder af fanger sammen om ham og stod og rakte hals i lag over hverandre for at se, hvad den indeholdt! De bliver som børn, der sættes i stærk bevægelse af de mindste ting. Det minder om dengang, da Finland led forfærdeligt af saltmangel, hvilket kan blive et frygteligt legemligt savn. Da det første saltskib kom i havn, for de ombord som vilde og slikkede dækket, hvor sækkene stod.

De led også af andre savn. Efter så lang en rejse trængte de fleste til både saks og barberkniv. Men der gik lange tider, før de alle kunde få den trang tilfredsstillet; ti atter her manglede altfor mange de nødvendige 3 kopek. En stakkels fyr af „Maikäfer"-regimentet gik med et rent bardeskæg ned ad brystet og lange, tunge lokker ned over skuldrene. Men en dag, da en Sønderjyde just kom velfriseret tilbage fra en fange-barber, traf han Maikäferen; denne beklagede sig over lidelsen af alt dette hår. Her er 3 kopek, sagde Sønderjyden, gå så ind og få dig klippet. Mandens taknemlighed kendte ingen grænser, og han viste den siden i gærning ved enhver tænkelig lejlighed, endog i en hårdnakket sigen „De" til denne generøse Sønderjyde, skønt han efter almindelig skik sagde du til Maikäferen. Er det ikke også et træk, der røber? Taknemligheden er bleven sygelig-overdreven, fordi modet og velbefindendet har været sygelig langt nede.

En dag havde en Sønderjyde det held at kunne købe en barberkniv. Han kunde ikke selv traktere den, men fandt snart en, som kunde. Så sluttede de

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

den kontrakt, at den ene skulde lægge kniv til, den anden håndelag, og så skulde de dele fortjenesten. Og nu „skrabte“ de penge sammen i stor stil, den ene 3-kopek efter den anden; og en kopek rakte næsten længere dengang end en rubel nu. — —

Ja, således led dagene det første år i en østsibirisk fangelejr. Fangerne anstrængte sig ærligt nok for at få lidt ud af tiden, og det lykkedes tildels også. Men sygdom og urenhed vedblev dog at være deres daglige plager; savn og længsel deres stadige følgesvende. Døden gjorde sin eksempelløse høst iblandt dem, og for mange er den sikkert kommen som en befrielse. Den ventede frihed ved fred udeblev derimod og er stadig ikke kommen, og nu slider staklerne på den 4. vinter. Godt, de ikke vidste dette dengang. — — —

Men for nogle enkelte rundt om i disse østsibiriske lejre skulde der alligevel oprinde, om ikke just en frihedens, så dog en stor lempelsens time, og det inden året 1915 var ledet til ende. De fik befaling til at drage vest på igen. Det var de sønderjyske fanger. Kærlige mennesker i Rusland med kendskab til Sønderjydernes særstilling i det tyske rige havde forstået disse fangers særlige ensomhed og fremmedhedsfølelse midt iblandt de mange tyske og østerrigske fanger. Derfor var en særskilt lejr bleven indrettet for dem og for Elsasser langt vest på inde i det egentlige Rusland. — Hvilken glæde for dem at træffe hverandre, efterhånden som rejsen gik vest på! Ikke mindst, hvis de kendte hverandre personlig hjemme fra det lille land mellem Kongeå og Ejder. Rørende scener af gensynsglæde og glad forventning om kammeratskabets glæde i en særskilt lejr. Og måtte de end opleve, at adskillige havde deres hjem lovlig langt sydpå i det lille hjemland til at kunne passe sammen med de nordligere og til i det hele at ønske et sådant samvær, så kom de også over dette ved i tide at skilles, da de var nået til den udpegede lejr; og de, som blev tilbage, nåede så en desto fuldere kammeratskabsfølelse overfor hverandre. De nåede det ny opholdssted lige til jul 1915. Det var som at komme hjem, da de fik juletræet tændt! Siden ik de mange danske bøger og andre gaver, havde en sjælden forstående og omsorgsfuld kommandant, der gjorde det så godt for dem som overhovedet muligt.

Paulovo Posad hed byen, og her tilbragte de en halv snes måneder under gode kår, før de så flyttedes til den herværende lejr i Jurjef Polski, hvor de ankom 1. oktober 1916.

Således begyndte det gode værk i Rusland. Det forrige brev har vist os, hvorledes krigens vækst og fangernes spredning på arbejde og ikke mindst de to revolutioner vanskeliggjorde fortsættelsen og udvidelsen af dette arbejde. Den kvinde var borte, som havde forbundet en fast hånd med et varmt hjærte for denne sag. De ny mænd var velvillige nok, men den stigende forvirring gjorde dem efterhånden til magtesløse magthavere.

Men i Paulovo fik fangerne tid til at se tilbage på overståede lidelser i deportationernes land. Nu havde de endelig fået bugt også med urenhedens plage, havde fået godt tøj hjemmefra og følte sig som ny mennesker. Og en skønne dag fik en af dem lykke til at udløse alle disse minder i en befriende sang. Vel er de fremdeles fanger med savn og længsler, men disse bæres lettere nu, fordi noget tungere er bag dem. Vore gode danske sange ligger dem på tunge

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

og øver deres stille, stærke virkning på sindene. Og engang imellem tages også hin sang om de overståede lidelser frem. Så når munterheden sin rette højde, og derfor skal den hidsættes som slutning på dette brev. Den samler oplevelserne fra „fangeliv i Sibirien".

Det var lidt hen i februar* —
vi var ej mange --
da Russer gjorde ad os nar —
tog os til fange.
Det var lidt trist, men godt det var,
at Russerne ej følte had;**
de venlig' var og gav os mad,
og snart vi gik med dem i rad.
Vi var slet ikke bange —
skønt vi var fange.***

Snart rejsen til Sibirien gik —
nu var vi mange —
men plads og mad vi alle fik —
skønt vi var fange.
Og toget kørte langsomt frem.
Vi tænkte da: „Snart går det hjem!
Men skulde det bli' meget slem',
så når vi nok til pinse dem." —
Vi sang så glade sange —
skønt vi var fange.

Til Tschita kom vi, det var mørk' —
jo dær var mange —
af Østerriger og af Tyrk' —
ja, de var fange. —
Nu i arresthus§ kom vi ind,
her traf vi Østerrigers sind:
den polske løjtnant kom i vind,
han mødte straks med skæg i bind.
Her dagene blev lange —
vi var jo fange.

Snart skrev vi til vort kære hjem —
at dansk' var mange —
og at vi havde sunde lem' —
men vi var fange.
vi bad dem sende penge snar',
og at det vilde være rar'
med lidt tobak og en cigar,
hvis nok af dem I endnu har.
Vi hilste mange gange:
Godt, vi er fange!

Til tidsfordriv vi daglig har —
de „grå", de mange —
og skønt vi regler mod dem ta'r —
og vi dem fange —
Vi her dem ikke bliver kvit,
omend vi renser nok så tit,
det hjælper dog så grumme lidt,
om morgenen de dog har bidt;
ti der er alt for mange —
skønt vi dem fange.

Seks måneder de gik helt ud —
ja de var lange —
før der fra hjemmet nåede bud —
til os som fange.
Men glad vi blev, at alt var godt,
og at vi havde penge fåt.
De skrev endda, det var ej småt,
at landbedriften dær gik flot.
De hjalp os i det trange —
den tid som fange.

En aften i oktober var§§
der spurgt de mange,
om også der af danske sad —
iblandt de fange.
Vi skulde fra Sibirien væk,
det var af Russerne et træk,
et kønt, derfor vi takker kæk',
og snart vi pakkede vor sæk.
Vi drog herfra med sange —
som danske fange.

Først kom vi da til Krasnoyarsk —
vi var ret mange,
Den tysk' kommando, den var barsk —
til os som fange.
Selv hjemmetyskere de lo,
man skulde det slet ikke tro,
det var dem også helt imod,
her var det ikke godt at bo.
Af skældsord der lød mange —
til os fra fange.

---

* 1915. Forfatteren er taget senere til fange end de fleste her i brevet nævnte.
** På sønderjysk mål udtales det bløde d ofte omtrent som r; deraf rimet: var-had.
*** Alm. jysk flertal for fanger.
§ Et mindretal anbragtes sådanne steder; langt de fleste i de store kosakkaserner.
§§ var = blev.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Til Paulovo vi kom til jul —
vi var for mange —
ti her det kunde ej bli' skjul' —
at alle fange,
nej langtfra alle danske var,
de fleste drog derfra i rad
herfra hen til en anden stad,
og mangen af dem drog med had.
Vi blev her ikke mange —
men *danske* fange.

Fra Danmark blev der til os sendt —
af bøger mange;
men og med penge de betænkt'
os arme fange.
Af pakker og af brev vi ser,
at danske mænd og kvinder ved,
at sønderjyske fanger led,
om end de slap fra kampen hed.
Vi takker mange gange —
vi danske fange.

B. B.

Endnu en sang af samme forf. fortjener at anføres.

Verdens-kampen endnu raser,
mand ved mand bli'r slået ihjel,
og der høres tyske fraser:
„Kampen er Europas vel;
der må vindes, Belgien bindes
fast til Tysklands milde hånd!"

Her vi tænker tit på hjemmet,
på det sønderjyske land,
alt, hvad Tysken dær har hæmmet,
men trods alt ej var i stand
til at bringe, til at tvinge
danskes håb til at dø bort.

Frihed Belgien vi under,
frihed Serberne vi spår.
Gid den glædesdag snart stunder,
da nationer frihed får!
Det begynder, det, vi ynder,
det, der fred og frihed gi'r.

Her vi håber, Sønderjylland,
skønt hårdt lammet, uforsagt
snart må synge, løst fra Tyskland,
fra den hårde, strænge magt.
Gud den milde, han det vilde:
ha' os hjem til Danmarks land.

XIV
JURJEF POLSKI

Som der er stil over den russiske landsby, og denne stil er fælles for tusinder af disse små bondesamfund, således har også småkøbstæderne deres fællespræg. At se én er at se de mange. Derfor kan skildringen af denne ene have sin interesse, rent bortset fra den særlige tiltrækning, som ovenstående by har fået for danske ved i en lang tid af krigen at huse en lejr for nordslesvigske krigsfanger.

„St. Jørgens i engene" betyder dens navn til forskel fra „St. Jørgens i skovene" og fra det baltiske Jurjef ɔ: universitetsbyen Dorpat. Den ligger en dags jærnbanerejse nordøst for Moskva i guvernementet Vladimir, altså ret i Ruslands hjærte. I en egn, der har været vidne til århundreders talløse kampe mellem russiske storfyrster, der stredes om magten; mellem byerne Vladimir og Moskva, der var rivaler til stillingen som Ruslands hovedstad; mellem Russer og Tatarer, og Russer og Polakker. På vejen mellem Jurjef Polski og Moskva ligger det berømte Troitsakloster, der ved år 1600 var så stærk en fæstning, at det udholdt en 16 måneders belejring af Polakkerne, og fra hvilket de breve udgik, der opflammede det dybt sunkne mod hos det forpinte folk, så det under anførsel af slagteren Kusma Minin og fyrsten Poscharski rystede fremmedåg og indre splid af sig og samlede sig om et nyt herskerhus, Romanoverne, der kom til at styre Rusland lige til kejserafsættelsen i 1917. Troitsaklostret er et vidunder af pragt.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Som navnet antyder, ligger St. Jørgens i en engdal, dels på en bred ryg, der kiler sig ind i og skråner ned mod engene og deres vandløb, dels på bægge sider af det største af disse vandløb, en å, der stiler mod Volga og således har sit fjærne mål i det kaspiske hav. Jævnt skråner frugtbare marker op fra byen til alle sider og ender i en krans af 12 landsbyer og nogle småskove, der i en afstand af $^1/_4$—$^1/_2$ mil — alle synlige — omgiver byen. Men dens opland er ikke indskrænket hertil; det er tværtimod så stort, at der er de landsbyer, der har 60—70 verst ɔ: 10—12 mil hertil; og de må fremdeles bruge hest og vogn for at komme her ind.

Troitsaklostret.

Byen har c. 10,000 indbyggere og er i sin ældste del fra kristendommens første tider i Rusland. Ja, mulig kan her have ligget en beskeden landsby af langt ældre dato; men det nuværende navn hænger sammen med den ældste kirkes opførelse, og byen kan for så vidt regne sin alder og herkomst fra denne begivenhed ɔ: midten af det 12. århundrede*. Som alle middelalderbyer blev også denne omgivet af en ringvold, der ligger her endnu med sine grønne skråninger, c. 20 alen høje, hvor de er fuldt bevarede. Går man ved sommertid, hvor træerne indenfor volden skjuler kirkerne for neden, og ser i nogen afstand på denne grønne vold og kirkekuplerne, der pipper op bag den, er det som en mægtig fuglerede med pippende unger. På 12 minutter går man let volden rundt; større har den ældste by altså ikke været; og så har måske endda lidt af arealet ligget i mark for at afgive føde til dyr og mennesker, når man i urolige tider måtte holde sig indenfor voldens gærde. Nu er volden gennemskåret af et par gader, og enkelte steder gledet en del ud; men den dag i dag er den dog byens pryd, børnenes elskede tumleplads, især når de kan rutche ned ad dens sider i deres små slæder, og alles herlige spadseresti i skønne sommeraftener, når heden er ovre, og den svale luftning lokker gamle og unge ud af deres trange huse;

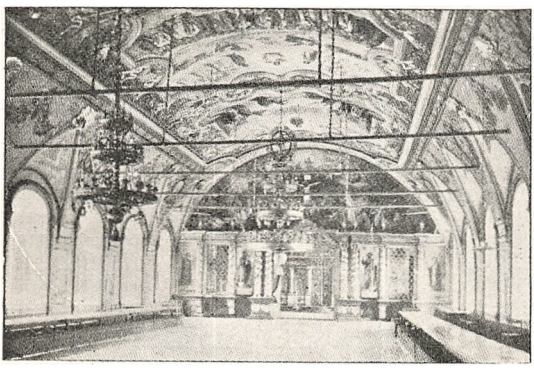

Spisesalen i Troitsaklostret.

* Den samme fyrste, som i 1147 grundlagde Moskva, har også 1152 grundlagt Jurjef Polski og bygget dens første kirke. Byen gav han navn efter sig selv, kirken efter martyren Georg, men de navne falder sammen, for så vidt han hed Jurij Vladimirovitsch Dolgoruki. Denne kirke har formentlig som alle Ruslands ældste kirker været af træ. Men 1230 erstattede hans nevø Svatoslav den med en stenkirke, som staar endnu. Se side 158.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ligesom også kirkelige processioner kan opløse sig ved dens fod, og de gamle fortsætte i samtaler ad voldens brede gange, mens de unge i maleriske nationaldragter samler sig i en af dens jævne sænkninger til dans i det grønne.

Bag denne vold ligger adskillige bemærkelsesværdige ting. Først da den gamle kirke. Den består af et midterparti, der er af ens bredde og længde og kun lidt større højde, altså næsten som en tærning. Over dette løfter sig den sædvanlige russiske kuppel med grønt tag og gyldent kors med 4 nedhængende gyldne kæder. Derimod er her ikke de på større og senere kirker almindelige 4 små kupler omkring den store midterkuppel. Tærningens sider er godt en snes alen lange. Fra den udgår 4 korte korsarme, lige lange, hvoraf den ene er et våbenhus med en herlig 3-ribbet rundbueindgang, den anden et kor med trefoldig runding, medens de to andre lige afsluttede arme er forstyrrede ved senere tilbygninger: Et højt klokketårn i 4 etager og med en halv snes store og små klokker er føjet til den ene arm, og en hel kirke (uden interesse) til den anden. Russerne er nemlig mærkelige med deres kirkebyggeri; de kan lægge 3—4 kirker lige ved siden af hverandre, endda i usymmetrisk stilling, og de kan kline den ene op til den anden og således til dels tage synet fra denne. Men tænker vi os nu disse forstyrrelser fjærnede her, ligger der altså en lille kirke af så ærværdig en ælde som fra Valdemar Sejrs dage, bestående af et ligearmet kors, over dettes midte en tærning med kuppel og gyldent kors. —

Men det sjældne ved denne lille kirke er dens ydre vægbeklædning. Som vi har gamle bondestuer, især i det slesvigske, og moderne køkkener, der er beklædt med glaserede fliser med billeder på, således er denne kirkes hele ydre fra øverst til nederst beklædt med fliser af en blød stenart, i hvilken alle slags figurer er udmejslede. Adskillige af disse er nu forvitrede; men der er mer end nok til at give en et stort skønhedsindtryk og til at stemme sindet til ærbødig beundring for det arbejde, her er ydet. Der er menneskeskikkelser i alle størrelser (ti fliserne er ikke lige store), dyreskikkelser i alle arter: vingede og stiliserede løver og griffer; der er blomster og slyngninger og geometriske figurer i alle en frodig fantasis mangfoldige former, og der er ribber og runde søjler med menneskeansigter til kapitæler. Og dette udført i hine fjærne dage, da man var lige så fattig på arbejdsredskaber, som vor tid er rig derpå, men til gengæld var så rig, som vi nu er fattige, på de nylig grebne hjærters friske og stærke trang til at ofre tid og kræfter på at smykke Herren et værdigt hus.

Foruden dette gamle, ærværdige tempel med dets senere tårn og den nævnte, tilknyttede kirke ligger dær — lige op til — endnu en tredje kirke, byens yngste og største, vel at kalde dens domkirke: røde, stilfulde mure med runde buer og med usædvanlig store vinduer (lyse kirker er en ret stor sjældenhed i Rusland) og med de traditionelle 5 kupler, hvis store kors med deres friske guld lyser herligt i aftensolen, især når den er sunket så langt, at selve kirken ligger i skyggens dunkelhed. Da mindes man, som så ofte i Rusland, vor hjemlige salmelinje, der egentlig passer meget bedre her end i vort eget land: Mod gyldne kors sig aftensolen bryder.

Nabo til disse 3 kirker, stadig indenfor den grønne vold, ligger et kloster, omgivet af sin særlige mur. Den hvide, høje og stærke klostermur er forsynet

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

med skydeskår og med 4 små og 4 store, runde, tykke tårne, og på et enkelt sted med adskillige kalkmalerier, der skærmes mod vejret af en overbygget buegang. Inde bag muren ligger selve klostret, en to-etaget, hvid bygning, et højt 8-kantet klokketårn samt 3 kirker, de to med 5 kupler med kors og kæder (den ene endog med små, gyldne stjærner på kuplernes grønne grund), og den tredje, mindre, enkuplede, bygget sammen med klosterbygningen, så de 8 munke formodentlig kan gå i kirke uden at skulle ud og over en gårdsplads. Desuden en have med en del træer og urter, hvorimod man ikke, om man så spejder nok så opmærksomt ned i den oppe fra volden, med rette kan synge: Der er roser i klosterets have. Rusland er fattig på blomster. Klokketårnet, der står frit midt i gården, har et nydeligt klokkespil, hvor fine småklokker spiller en hurtig discant til de store malmes dybe og langsomme bastoner. Munkene viser sig ikke meget, de ser noget tarvelige ud; en enkelt, som jeg en dag så fungere med ved gudstjenesten i den ene af klostrets kirker, så med sine haltende ben og sit magre, rynkede ansigt og sin lurvede dragt helt kummerlig ud. — —

Når der så tilføjes, at der indenfor volden også er et fængsel (med kirke), hvor vore landsmænd af og til har måttet tilbringe nogle døgn, når de kom ude fra landet efter endt sommerarbejde, før deres papirer kunde ordnes til deres overflyttelse til fælleslejren, og at der i denne lille, ældste del af byen er adskillige smukke huse med rig udsmykning i træskærerarbejde — næsten for rig, så de kan minde lidt om vore legetøjshuse, tilmed da de er stærkt malede tillige — — så kan vi forlade denne byens kærne og gå ud for at se på „broerne“, der i tidens løb har bredt sig rundt om dette Jurjef Polski's Kreml.

Det første indtryk, man får af Rusland, er dette: Hvor her er plads! Gaderne er så brede, pladser og torve så store, bygningerne ikke høje. Dette bekræfter sig også i købstæderne. De lidet plejede gader er som meget brede landeveje; det er den russiske landsbys mangesporede grønnegade, der går igen i lidt reguleret form. Husene i en by som Jurjef Polski er for størstedelen kun et stokværk, og så ligger de endda ikke op til hinanden, men har gård og ofte tillige et mindre udhus mellem sig. Helhedsindtrykket er smukt, idet disse huse, for det meste endnu af træ, er malede med livlige, men aldrig skrigende farver i rødt og gult, grønt, perlegråt og brunt, og ofte har fine træ-„broderier“ om vinduer og kviste og langs murens øverste rand som tagafslutning. Ligesom også de lave tage af blik tager sig godt ud med deres mørkerøde eller grønne farve. Så godt som alle huse ligger med gavlen til gaden; så følger gården med plankeværk til gaden, og så, hvis der er et udhus, dette, ligeledes med gavlen til. I plankeværket er køreport og dør; inde i gården er husets indgang. I gårdens baggrund kan der så ligge et eller to huse mere med have omkring. Det er vor byggemåde, drejet en kvart omgang. Den minder om landsbyens her og har det fortrin for vor, at den giver bedre adgang til haven, end når man i vore købstæder gærne skal gennem et baghus, og den giver nok så rolig og skærmet indgang; men den giver jo færre øjne til gaden. — I forhold til indbyggertal har en sådan by da stor udstrækning, er luftig og lys. Det sammenklemte vilde også være for brandfarligt i en sådan by, hvor husene endnu for største delen

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

er byggede af træ. Trods alle hensyn hertil har man i tidligere tid måttet regne, at Rusland brændte hvert 7. år. Men til gengæld gjorde træets billighed og boligens enkelthed det forholdsvis let at bygge nyt hjem. Når man da betænker denne Russernes vanthed til boligfornyelse og tillige, at landet har sit bedste forsvar i sin store udstrækning og sit kolde klima, forstår man pludselig deres villige vane at afbrænde byerne overfor en indtrængende fjende. Man forstår også en anden ting. Mens i vore byer midterpartierne gærne er de ældste, så er de her de yngste, fordi de har været stærkest udsat for brande. Vil man rigtig se Jurjef Polskis gamle, rene byggestil, de lave træhuse med udskårne gavle til gaden, så skal man ud i yderkanterne. Den spredte byggeskik kan være en anden årsag; ti vil byen udvide sig, kan den så godt gøre det ind efter og op efter, der er plads nok og pladser nok til at fortætte sig. — Iøvrigt har man nu et ypperligt brandværn med en mængde vogne og sprøjter i byens centrum; et par står forspændt altid. Desuden har man i reglen, dog mærkeligt nok ikke her i byen, et udkigstårn med vagter døgnet igennem. Sprøjtemateriellets store, bræddebelagte vognport er her tillige byens — teater! — — —

Tre ting slår én i møde som særlig ejendommelige for den russiske småkøbstad, de to lige straks, den tredje først ved lidt nøjere undersøgelse af liv og levekår.

Den første er kirkerne. I denne by med højst 10,000 mennesker og absolut intet landsogn, er der, når fængselskirken og et par små gadekapeller ikke regnes med, 18 kirker med dertil knyttede 8 klokketårne, hvert med en halv snes små og store klokker. Dog er enkelte af dem lidet brugte og betjenes vist i alt fald af præsterne ved den nyere erstatningskirke; ti det er atter en ejendommelighed hos Russerne: de bygger villigt ny og kostbare kirker, men de river ikke de gamle ned. Derved kommer de så tit til at ligge i klynger. Man har også undertiden sommerkirker, lette og luftige, og vinterkirker, til at opvarme. Vi hørte før, der lå to lige op ad byens gamle kirke og tre i klostergården. Således ligger der på „Nørrebro“ fire tæt sammen, to og to særlig tæt, og hver gruppe med sit klokketårn; det ene af disse har et smukt, ottekantet pyramidetag med den nydeligste beklædning af spån, malet i næsten alle regnbuens farver. På „Vesterbro“ ligger på samme måde to kirker sammen. — Og så er her et interessant nonnekloster med hele tre kirker. På byskråningens højeste parti i byens udkant ligger en af smukke, hvide mure indhegnet firkant på ca. 10 td. land, delt igen ved to mindre mure i 4 og 3 + 3 td. Det første stykke (4) er kirkegården, som har sin store, hvide kirke i sin midte, samt en lille bondegård, også indenfor muren; her bor havemanden, og han passer kirkegården bl. a. ved at tøjre sin kalv til gravenes rækværker og lade den æde ukrudtet! De to andre stykker (3 + 3) er klostret og dets have. Her ligger i det ene ca. 30 nydelige småhjem med blomster både i og udenfor vinduerne af de vel holdte, hyggelige træhuse, der, støttende sig til ringmuren, danner krans om 3 kirker i midten: 2 hvide kuplede, samt et mægtigt, rødt klokketårn, så stort, at der i dets nederste etage også er kirke, i alt fald et kapel.

Her lever en mængde nonner i en stille verden for sig; de ser gode og glade ud, og når de ved festerne gør deres besøg hos byens folk, får man at høre, at

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

de synger aldeles dejligt. Deres dragt er almindelig, kun med en spids, sort hætte over hovedet. — Den anden halvdel af deres 6 td. land er have, rettere skov, og herinde ligger deres avlsbygninger; ti de ejer jord til. Engang i høstens tid så jeg dær 18 lejede kvinder i færd med at tærske havre på maskine og med det samme køre halmen bort. En nonne stod hos dem uden dog at tage del i arbejdet. Det var vel abbedissen, jordens velstillede „godsejerske", hvis livegne er både arbejderne og de bundfattige nonner.

Om gudstjenesten skal der siges lidt andensteds. Her kun et par ord om kirkernes indre. De ældre er mørke og rigelig forsynede med de sædvanlige russiske helgenbilleder, Kristus- og Mariabilleder, i reglen med „sølvklæder" på. Dette metalbetræk hedder riza = klædedragt. De nyere er lyse og har bedre billeder, virkelige malerier på selve væggene, endog gode fremstillinger af de bibelske begivenheder — i én f. eks. en gengivelse af Munkacsys berømte „Kristus for Pilatus" samt et gribende „stormen på søen", „vandringen til Emmaus" med et fortræffeligt perspektiv, „de små børn", „himmelfarten" og flere — hvilket er sjældent, da det sædvanlige er et utal af historieløse og derfor trættende helgenansigter. Nævnte kirke har en dejlig ikonostase af skinnende marmor og lysende guld (billedvæggen, der skiller kor fra skib). Den undergår for tiden en gennemgribende restauration. Underligt at se håndværkere gå og hænge skønne, forgyldte elektriske lysekroner op, på samme tid som aviserne genlyder af råb mod kirkernes kostbarheder. En skønne dag overvinder Russeren måske sin angst for at krænke det hellige, stormer ind og ødelægger. — Endelig må bemærkes, at russiske kirker også har billeder udvendig, malede i kalken, ofte af megen skønhed og vel bevarede. Således også på flere her.

Når nu de fleste af disse kirker har 5 kupler med gyldne kors og kæder foruden de høje, hosstillede klokketårne, vil man forstå, hvilket prægtigt syn det er at se denne by i den rette afstand og den rette belysning. Helst når så tillige de mange klokker stemmer i med deres forskellige tunger, unge, lyse, hurtige stemmer og gamle, dybe, langsomme. Så glemmer man for en stund de lave trærønner med deres dårlige luft i små, overfyldte rum, gadernes uvejsomhed, folkets uvidenhed og landets ulykke. Dette smukke indtryk af linjer, farver og toner kommer ens trang til skønhed og glæde i møde, og man ånder ud i en festlig stemning. Sådan mødte byen mig, når jeg gik i enge den lange sommerdag og så den varme luft dirre over dens guldglinsende kors, grønne kupler og hvide og røde tårne, og når jeg gik ud over de gennem 6 måneder snehvide marker og lod øjet vederkvæges af dens mangelinjede, mørke silhuet på den skinnende, ensformige baggrund. Men aller kønnest og kærest blev den mig den sommeraften, da jeg stod på den skrøbelige spange over åen og så dennes vande glide langsomt afsted under de ludende og lunende popler, hen gennem mølledammen, ud over det sagte gungrende møllehjul, videre bort mod det lange, lange mål i Asiens sø, medens hyrder i engen tændte bål og holdt nattevagt ved deres hjord, og enkelte stjærner i den lyse kvæld gav højhed til dette fredfyldte syn. En julenatsstemning ved sommertid. Et Bethlehemsbilled fra Ruslands indre. —

Den næste, mere borgerlige ting er bazaren og torvet. Bazaren ligger i byens

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

midte, skilt fra volden ved det store torv, og består af to huskarréer, hvis gader udmunder i torvet og ved deres bredde bliver som forlængelser af dette. Hver karré består igen af en lille snes solide, røde stenhuse på hver side med høje kældere, der er bredere end selve husrækken og sammen med de bredt udhængende tage danner et fortløbende bislag eller en træsøjlegang, der skærmer både købere og sælgere mod vejret. Der handles ikke ude i denne gang, men der gås, ja der mylres, især på torvedagene; thi i disse huse er så godt som alle byens butikker. Lagre i kældrene, udsalg i stuen. Butik ved butik bægge karréer rundt. Bazaren synes at ejes af byen, da husene er ens, og udlejes så til købmændene. Hvilket syn at gå oppe på volden en mandag formiddag og se henimod et tusind slæder og heste holde dernede langs voldens fod, rundt om på torvet og ind i de brede bazargader, og deres ejermænd og -kvinder mylre rundt, snakkende, rygende, sælgende deres landbrugsprodukter fra slæden eller fra småborde og købende i bazarens butikker. Mange har måttet køre flere mil, er kommen allerede søndag aften, har overnattet under pelsen i en favnfuld hø i slæden trods måske 20 graders kulde og trods vantheden til den stærke ovnvarme derhjemme, medens hesten står roligt ved slæden og ligeledes tåler denne kulde; ti fraspænding i hotelgårde er ukendt, da sådanne ikke findes! Men tidlig om morgenen er både dyr og mennesker friske, og denne formiddag er i forbindelse med køreturen ugens glæde.

Hvad har landboerne at sælge? Pelse og skind, færdige mands- og kvindeklæder*, seletøj, baljer og potter (som vore jydepotter), brænde og hø, olje og fisk, æg og smør, kød og flæsk, høns og gæs, kaniner og harer, løg og kartofler. Og hvad skal de så have i bazaren? Urtekram, jærnkram og alt, hvad deres tarvelige levevis kræver; de har nok så meget at sælge som at købe, men de har jo også deres eneste pengelige indtægt her, såsom de ikke kender til penge fra mejeri eller slagteri. Ovennævnte mange salgsvarer må dog ikke lade formode, at de bringer mange penge hjem; ti det er så lidt, de bringer med hver gang. En mand kan godt køre fire mil for at sælge en flaske fløde! De har så god tid. — Kl. 3 er alt forbi; alle slæder borte, butikerne lukkede med forsvarlige, jærnstængede porte for glasdørene, larmen afløst af stilhed. Et underligt nattebillede med disse sovende mennesker under de blinkende stjærner. Et ejendommeligt dagbillede af østerlandsk livlighed. — I sommertiden er nattebilledet et andet; da nyder de lunheden, snakker og ryger cigaretter, afløser byens sildigt spaserende på volden, strækker sig i det grønne, men føler liden trang til søvn. Livet pusler den hele lyse nat. Ti det er atter en af Russernes ejendommeligheder: som han tåler kulde og hede bedre end vi, så kan han både sove og undvære søvn bedre end vi. — På ugens øvrige dage kommer kun få landboere; da må bazaren nøjes med byens folk.**

---

* Tøjet er købt i staden; det er kun en syløn, der tjenes.

** Nogle priser i fred og krig vil give et indblik i tilstandene for tiden ɔ: marts 1918. Smør 45 kopek i fred, 9 rubler i krig. Æg 1½ k. stk.—50 k. Kød 15 k.—3,60 r. Flæsk 35 k.—5 r. En hare 25 k.—4 r. Kartofler 1 k.—40 k. pr. ℔. Sukker 11 k.—15 r. Tobak 40 k.—4,80 r. Brænde 4 r.—30 r. et læs. Brød 4 k.—1½ r. (Brød på kort 65 k. Sukker på kort 37 k.).

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

I byens hovedgade ligger et stort, 2-etaget stenhus med den indskrift: Semskaja uprava. Her står vi overfor den russiske købstads tredje bemærkelsesværdige ting. Indskriften betyder nærmest amtsråd. Her har da også et råd til huse, som har med egnens forvaltning at gøre, ligesom der ved siden af ligger en mindre bygning, hvor gorodskaja uprava ɔ: byrådet øver sit bystyre. Men for det første sidder der ingen landboere i dette amtsråd, dertil er de endnu ikke funden dygtige, men kun borgere der af staden, der til gengæld samles hyppigt. For det andet giver dette råd sig af med mange ting, som hos os besørges af brugsforeninger, landboforeninger og lign. Det har ikke blot her i byen et amtssygehus og amtsapotek med gratis behandling og medicin (modsat byens sygehus og apotek) og et lejebibliotek, men det har varelagre af manufaktur, isenkram, mel, sukker, petroleum, kartofler, kraftfoder m. m. Derfor også mange skrivere og uddelere i arbejde. Disse varer sælges nemlig til landboerne, for at de kan få visse minimumspartier og til nedsatte priser — alt pr. kort. Og således synes det til dels at være også i fredstid. Ja, det har landbrugsmaskiner, som det lejer ud til landsbyerne, næppe til enkeltmand, og det har hingste på stald (f. t. 5); landboerne fører deres hopper her ind. Og endelig virker det, i alt fald nu i krigen, tillige som et arbejdsanvisningskontor, for så vidt som det skaffer sig krigsfanger fra fangelejrene og sender dem ud til hvem, der ønsker hjælp. Flere nordslesvigske fanger har ad denne vej haft sommerarbejde hos bønderne. — Gorodskaja uprava øver en lignende virksomhed overfor byens folk, har f. eks. også Nordslesvigere som kommunale arbejdere. —

Derved får jo bazaren til en vis grad konkurrence, men den trives vel endda. Ja, og det trods konkurrence også til en anden side, idet byen har fået en rigtig brugsforening, endda nu under krigen, med stor, smuk bygning og, som det synes, ikke ringe omsætning. Brugsforeningsbevægelsen er i de sidste år i det hele i stærk fart i Rusland. Danmark kendes her som foregangsland og roses for det. —

Ret ejendommelig er også byens vandvæsen, og det er vist også i den henseende typisk for de mange småkøbstæder. Rusland er vandfattigt. Selv en så lavtliggende by som denne har meget langt til vand. Derfor er her vandledninger ude fra omegnen. På nogle af byens pladser er der så bygget vandkiosker, hvor kvinder er lejede af byen til at sidde visse timer daglig og sælge vand til alle stadens Rebekka'er og Rachel'er. To spande koster 1 kopek, hvad enten det er Rebekkas krukke eller Rachels dyr, der skal fyldes. Man køber sine kopekmærker på byens kontor og afleverer dem til kioskkonen. Naturligvis er det kun til mad og drikke, man køber dette vand. Til vask henter man af floden, hvor grumset det end er; og dær går kvinderne også ned og skyller, selv i 20 graders frost, liggende på knæ på den alentykke is omkring det lille hul, der må hugges op fra dag til dag. Det hænder nok også, at de fattigste og fra kioskerne fjærnest boende nøjes med at hente deres te-vand i den nærmeste flod. Snart hentes flodvandet i to spande i et åg over den *ene* skulder, snart i småtønder på en slæde. Derfor er tyfus og lign. sygdomme også meget almindelige. Men at man hverken i byen eller på landet tyer meget til lægehjælp, fremgår vel af, at egnen kan nøjes med to læger, skønt denne egn måske er omtrent som

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

hele Vendsyssel. At køre ud i lægepraksis er ukendt, folk må komme de lange veje hertil og endda nøjes med meget hurtige undersøgelser.

Iøvrigt har byen til værn mod urenlighed og dens følger den traditionelle badstue, hvor med gammeldags træpumper flodvandet pumpes op i store beholdere, hvorfra det føres ind til opvarmning, så et halvt hundrede mennesker kan få bad på samme tid i store rum. Også byens fabrikker har hver sin badstue. Når de mange arbejdere fra omegnens landsbyer her har fået deres lørdagsbad, ser man dem i lange tog køre hjem, om vinteren sorte tog på de hvide veje, for så at komme igen mandag morgen til en ny uges fabriksarbejde. Selve byens renligholdelse består nærmest i en forårsrengøring, når sneen, som får lov vinteren igennem at ligge og blande sig med hø og gødning, endelig er smeltet. I foråret 1917 kørtes i over en måned c. 100 læs bort daglig. Året efter var der meget mindre, dyrtiden havde lært folk vinteren igennem at samle hver tot hø op. Men man kører da de fleste af alle disse gødningslæs i floden eller i en lavning til fyld!!

Her er elektrisk gadebelysning, telefon, telegraf, posthus, jærnbanestation og et enkelt hotel, men rigtignok så tarveligt, at det gøs lidt i mig at skulle bo dær. Heldigvis kunde maden fås andetsteds; på hotellet kunde egentlig kun fås te; der er slet ingen spisestue, kun små værelser med en tom seng; sengklæder hører ikke med, af den grund at russiske gæster ligger som i deres hjem i klæderne eller medbringer selv sengetøj. I alt fald de fleste af dem, der kan ventes til så afsides en lille by. At forlange sengklæder her vilde være som at forlange lommetørklæder hjemme ved leje af et værelse; dog kan de lejes mod extra betaling. — Ved siden af hotellet er byens Tivoli; et ganske kønt anlæg med lidt aftenmusik. I de milde og stille sommeraftener, som Midtrusland har mange af i forhold til sommerens korthed, samles her byens ungdom, for så vidt den ikke foretrækker at gå på volden. De unge piger hanker, de unge mænd beundrer — ganske som andre steder i verden. Og bægge parter snakker og ler ganske som ungdommen i Paris og London, ret som om der ikke er noget, der hedder krig og ødelæggelse. Det kan være snæversindet tankeløshed og nydelyst; men det kan også være det unge sinds lykkelige elasticitet, der både kan glemme livets tryk og huske det, når det gælder, både kan kaste byrderne af og bære dem, når de *skal* bæres. — — Før disse aftenvandringer kan flere af de unge mænd tilbringe et par timer på engen med en munter fodbold. — Som de nu ved vintertid dyrker skøjteløbet på den lille flod og mølledammen.

Iøvrigt er de unges kår i en sådan by enten at gå til fabrikkerne, hvoraf her er 4 væve- og 1 maskinfabrik, eller til butik og værksted eller til smådriveriet, i bedre stillede hjem. Da disse trods velstand kun har liden kultur eller hygge, bliver der ikke ret meget for børnene at sysle med der, hverken i retning af madlavning eller håndarbejde eller renligholdelse af stuer og klæder. Men så går de i skole. Her er overraskende meget skolevæsen; og ikke mindst de unge piger kaster sig over læsning; men det synes alligevel ikke, at de ved så ret meget endnu. I det hele er oplysningen lille. Her er da heller ingen lokal avis endnu; men derimod 3—4 skole- og folkebogsamlinger. Men her er ganske vist mange skoler, og de er både store og smukke. Der ligger på en

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

køn fri plads nær floden hele 4 på rad. Betegnende for byggemåden er det, at den ene er helt af træ, ny og nydelig og meget lys, den anden helt af sten, den tredje af sten i nederste og træ i øverste etage, og den fjerde er af sten, men har sin facade beklædt med de fineste hvid-gule fajance-fliser, isprængt med kvadratiske felter i grønlig glassur. Navnet på byens største fabrikant står på denne facade; mulig har han skænket byen denne skole. Da hans navn klinger dansk, vigter vi danske os med at tro, at han nedstammer fra en udvandret hr. Hansen!

Byen har endnu to store skoler for voksne, stilfulde, røde bygninger med store vinduer og udstrakte anlæg omkring. Desuden en teknisk skole. — Det kunde da efter denne lille købstad at dømme se ud, som om den trang til viden, der så længe har kendetegnet de rigeste klasser i Rusland og drevet dem i stort tal både til hovedstædernes læreanstalter og Vesteuropas universiteter, nu også har grebet den jævnere borgerklasse. —

Over ungdommen glemmer man ikke alderdommen. Her findes et meget hyggeligt hjem for gamle, som har hver sin lille stue med rigelig varme og god mad (under normale forhold da), så de rimeligvis har det bedre dær, end mens de måtte forsørge sig selv. — —

Hvad daglig levemåde angår, er der med hensyn til mad ikke stor forskel fra landsbyens (se dette brev). Dog koges den daglige hvidkålssuppe her gærne på kød. Når dette er kogt under grydernes første ophold i ovnen ɔ: før brødet sættes ind, tages det op og skæres i små tærninger; og når så kålen har været i gryden, og denne har været i ovnen anden gang, hældes tærningerne i suppen, der så er færdig til at spises — i reglen af fællesfad. I det maden væsentlig er færdig til hele dagen kl. 7 morgen og er den samme hver dag, bliver der jo ikke meget for husets døtre hverken at lære eller at sysle med. Nu i krigens tid har Russerne iøvrigt lært at spise fugle, de før aldrig rørte: alliker og ugler, ja selv de hellige duer, som man ellers ikke tør dræbe. Her har været tusinder af duer i denne by. Nu er denne hellige plage spist. — Det samme gælder klædedragten, der vel er mere sammensat og vesteuropæisk end bøndernes, men dog ikke således, at der er vågnet større sans for at tilvirke smagfulde ting. Her som dær er princippet: Lidet eller intet undertøj, hverken uldent el. linned, og få tynde sommerklæder, der bæres også om vinteren under tykke, vatterede frakker og kåber samt pelse. — —

Som Ribe har sine enge, derfor også sine køer, således har St. Jørgens også sine. Som i landsbyen kan man også her se ko efter ko i den tidlige sommermorgen komme ud på gaden, sindigt samles med de andre og under hyrdens tilråb drage ned i engen. Ved middagstid flokkes de på malkepladsen ved mølledammen i byens udkant, og i de 40 graders hede foretrækker de efter endt malkning at tygge middagsdrøven ude i dammen i vand til op ad bugen fremfor den tørre, solbagte malkeplads. Sildig om aftenen kommer de op af engen, spredes i gaderne og går hver til sit; de skal nok selv finde hjem; er porten lukket, kan de endog finde på at lirke den op selv. — Men byen ejer ikke mere eng, end der behøves til sommergræsning. Hø til vinterbrug må købes; derfor er det, bønderne bringer så meget til torvs af den vare. Der er ingen agerland til byen,

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

altså intet agerbrug eller større hestehold. Mest ret tarvelige vognmandsheste og enkelte fine luksusheste, som det er en ren fryd at se for en vogn: Den russiske kørehest har et „stræk“ som vist ingen anden europæisk hesterace. Det har været nødvendigt at opelske et sådant dyr til de milelange slædekørsler. Iøvrigt er Russeren forskellig fra andre også med hensyn til at passe sin hest. Det er ikke blot det, at han ikke kender til at spænde fra før aften, og knap nok altså det, når bønderne holder på torvet natten til torvedagen, men han fodrer mærkeligt. Om morgenen vand og højst en smule hø; om middagen lidt hø ved vognen; først om aftenen det egentlige foder: 25 ℔ havre på én gang og så hø, ingen hakkelse. Ingen strøelse og ingen strigling. Løs gang i box. Det synes en dårlig passelse, og dog forlanger Russeren meget af sin hest, store læs ad bundløse veje i forårs- og efterårstiden; man ser derfor også ofte det pinlige syn af heste, der er gået i stå og piskes og bandes med en strøm af grumme ord. En Jyde bliver blød om hjærtet og udbryder med Blichers Jens Jensen: De wa rettens stræng få di sølle beste! Et held, at jorden er frossen og hvid den halve tid af året. Så går det lettere ad de glatte veje for de små, lette enspænderslæder. Det ser godt ud med den russiske „duga“ ɔ: den høje træbøjle, der rager op over hestens hals og spændes meget stramt til stængerne og holder disse ude fra hesten. Men hvad den således gavner ved at skåne dyret for stød og slag af disse på hullede veje, synes den at plage det ved sin tyngde, idet den kan veje indtil 70 ℔, foruden at den vel ved at øge for- og fraspændingsumagen må bære en del af skylden for, at hesten så ofte må blive stående for vognen. Man ser da også af og til alm. europæisk seletøj, kaldet engelsk bespænding.

— Hvis Rasmus Owstrups ord til Helle passer: Do sie, hudden a æ imod Jens, illywl han kuns er et umælend — hudden skuld a ve slem ve dæ! så vi tør mene, at den, der er god ved sin hest, også er god imod sin ægtefælle, kunde man jo fristes til at slutte også noget modsat. Det vilde dog være vel dristigt; men sikkert synes det, at der i det russiske folkesind sidder en del af fortrykthedens og det deraf avlede hårde sinds misligheder: De stød, man selv har fået, lader man gå videre til andre. Og det kan jo også nok sætte mærker i det daglige liv i hjemmene. Et hårdt sind har ondt ved at elske. — Men leret er så sælsomt blandet i os mennesker. Ved siden af det hårde har Russeren naturmenneskets lethed til tårer, altså også et blødt sted i sindet.

Hans ligefremme, næsten paradisiske sædelighed kan også slå over i sin modsætning. Her kan ligeledes iagttages megen forskel på den enes naive gåen op i de religiøse skikke og andres „gøren det hele med“, men med ringe hengivelse, hvad enten det så igen skyldes sjæleskade eller vågnet tvivl og sund kritik.

I en småstad som Jurjef er det naive præg væsentlig bevaret, omtrent som i landsbyen. Julen er ikke stærkt forskellig fra de hyppige helgenfester. Juletræ er ret almindelig, men ikke omgivet af den gavernes og sangens festlighed som hos os. Russerne har ingen salmebog til menigmand. Nytårsaften kom husets yngste hos mine værtsfolk og trak mig ind i dagligstuen til at se på børnedans om træet til tonerne af en grammofon, de var meget stolte af. Ellers mærkedes

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ikke til særlige festligheder udover de nedenfor nævnte besøg i hjemmene julemorgen; ti Russernes store højtid er påsken. Om denne i brev 16.

Til de store fester hører også, at præster, munke og nonner besøger hjemmene. I større og mindre flokke — jeg var julemorgen vidne til 3 præsters besøg og straks efter til 25 nonners — går de fra hus til hus, synger, bringer røgelse og velsigner husets helgenbilleder, hvoraf der er mindst et i hver stue, også i køkkenet. To—tre minutters sang, lignende tid til det øvrige, og så til det næste hjem. De får offer på den måde (f. eks. æg). Man kunde ikke andet end blive festlig stemt ved at høre nonnernes lyse, klangskønne kor; det lød gribende, fordi det lød grebet. Derimod fyldes man mere af forundring end beundring over præsternes ubegribelig dybe og dog kraftige basstemmer. — Sådanne præstebesøg finder også sted ved anden lejlighed og i andet ærind. De kan f. eks. bringe et nyt billede og dettes velsignelse ind i hjemmene. Det skete her i byen sidste efterår på følgende måde. Et mægtigt helgenbillede kom hertil, trukket af 4 heste, som på rad foran hverandre løb alt, hvad de orkede. Billedet kom fra en by mange mil herfra, hele vejen trukket af heste; det forestillede den hellige Vladimir, Ruslands største helgen, den konge, der indførte kristendommen i Rusland og valgte — efter at have overvejet, hvad han skulde erstatte det brøstfældige hedenskab med: jødedom, muhammedanisme eller kristendom i romersk eller byzantinsk form — denne sidste, fordi den ved sin glimrende pragt i gudstjenesten, således som hans gesandter havde set den i Sofiakirken, tiltalte hans fantasi stærkest, og det var jo altså ikke for sit hjærte, han begærede noget. Dette skete ved år 1000. Nu, næsten et årtusind senere, kom et billede af denne udmærkede mand til St. Jørgens i engene. Det var undergørende. Først blev det opstillet i den ny, røde domkirke for at øge dens hellighed. Så blev det udbåret derfra af 4 mand, der holdt det vandret over deres hoveder, medens menigheden stimlede sammen foran det og i gåsegang krøb hen under det, at det kunde dryppe nogen velsignelse ned over dem. Derefter blev det i mange dage båret rundt fra hus til hus, stillet op til en væg nogle minutter, mens et par præster, der stadig havde bærere med, sang over det og tillod husets folk at kysse det. —

Som der i et andet brev (den russ. landsby) bliver givet et lille billede af bryllupsskikkene blandt bønderne, skal her tilføjes lidt om begravelse, da disse to begivenheder væsentlig foregår ens på landet og i mindre byer. De døde begraves på den 3. dag. Den stærke sommerhede nødvendiggør det, og dette har vel så medført, at det er blevet skik året rundt. Et par præster kommer, ledsaget af en degn, for at synge liget ud, og fortsætter med denne sang helt ud til kirkegården, således at skaren går et lille stykke i taushed, derpå standser den på et vink af præsterne, der vender sig mod liget og synger et øjeblik; derpå atter taus vandren få minutter og så atter sang osv. Et kors bæres foran på en høj stang. Låget bæres af en slægtning til den afdøde, der således ses helt tydeligt af alle; det må først sættes på ved graven. Den afdødes nærmeste græder ustandseligt og jamrer højt. Det er vel atter et træk af folkets barnlige følelser og given sig uforbeholdent hen i sine stemninger. Måske der også her

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

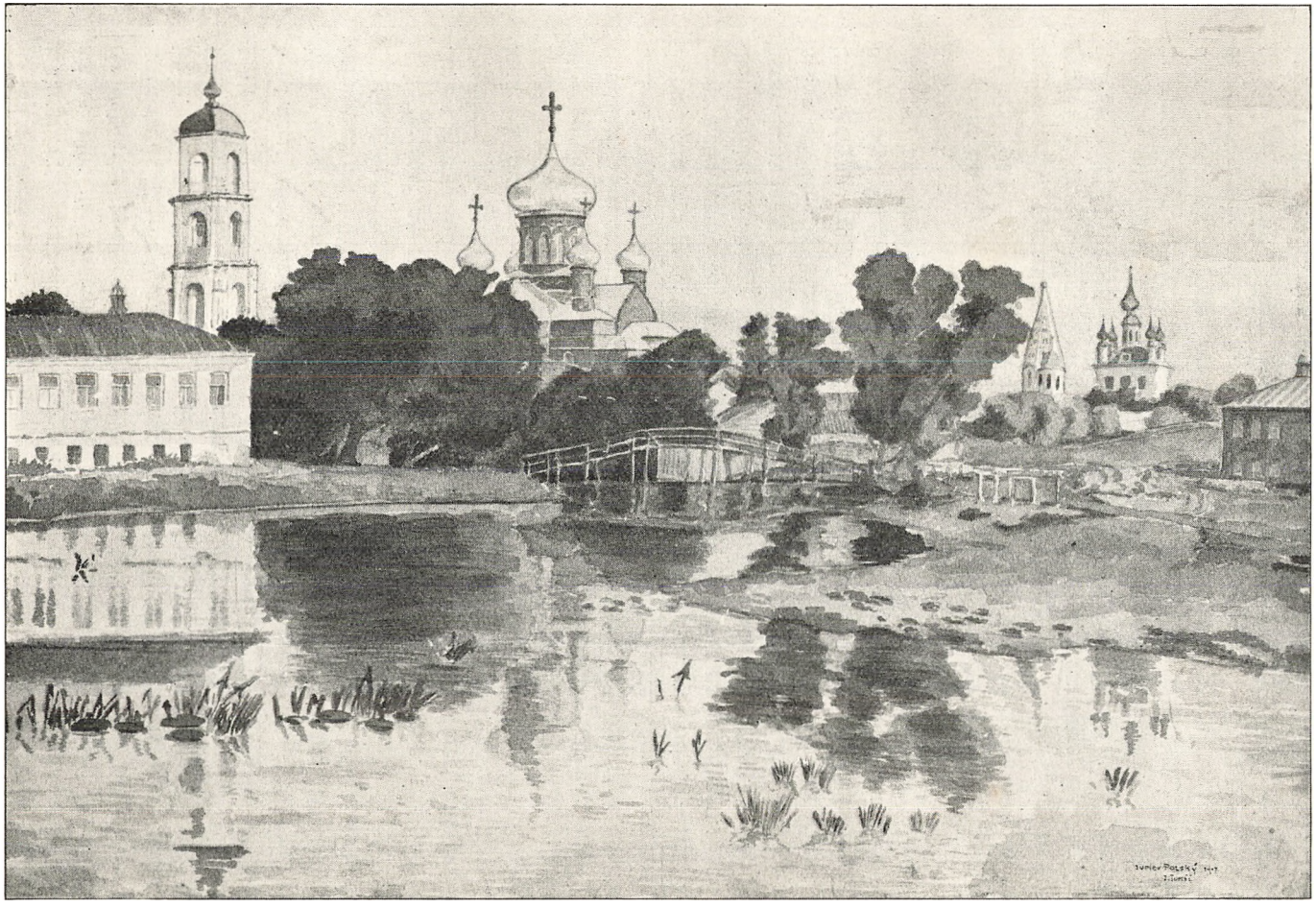

Jurjef Polski.

Til højre for floden ses lidt af den grønne vold om byens kærne el. Kreml samt det første hus af en gade udenfor denne (det mørke hjørnehus). Bag det hvide hus t. v. for spangen (hvor forf. boede) lå langs floden 5 huse, som mestendels var taget i brug til fangelejr.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

møder en noget af Russerfolkets slægtskab med østerlænderne, hvis sans for stærke følelsesudbrud er vel kendt — et slægtskab, der møder en på ikke få områder. Måske har også dette været ubevidst medvirkende, da Vladimir valgte den form for kristendom, som har holdt sig så mærkelig uforandret til denne dag. — — —

— — — Når der er ofret et helt brev på denne lille midtrussiske købstad, er det ikke blot af den grund, at den som typisk for de hundreder af lignende størrelse giver et billede af meget mere end sig selv, men hovedsagelig dog, fordi den i disse år skulde blive valgt til opholdssted for nordslesvigske krigsfanger og som sådan få en egen interesse for alle, der har interesse for disse. — Her da et par ord til sidst om deres bolig og rent ydre forhold.

Når vi fra byen kommer ned forbi „Kreml" og ad en skrøbelig spange når over den lille flod og mølledam, ligger der 6 huse på rad langs floden, kun skilte fra denne ved en grøn vej og de ludende popler. Det er byens laveste parti, helt nede ved engene, derfor sumpet og truet af forårets oversvømmelser. I et af disse huse var der før krigen kosakkaserne. I dette er vore landsmænd anbragte tillige med en stadig skiftende strøm af østrigske fanger. Et stort rum er fyldt med sengestilladser i to etager, brikser, hvis hårdhed fangerne selv må se at gøre lidt blødere ved at skaffe sig halmsække el. lign. Et hundrede mand rummes nogenlunde let i denne barak. Men når som ifjor vinteren i flere måneder var oppe på 20—30 grader, så vinduerne aldrig var optøede, og vejret ikke til at gå ud i, kunde dette opholdssted blive strængt nok; det måtte virke som et rigtigt fængsel. Luften og renligheden blev således også ringe nok.

I tilstødende rum er der så plads for de vogtende russiske officerer og deres skrivere, mens der nede i stuen er køkkener for både fangerne og deres vogtere. Her bages deres daglige brød, og koges deres te og deres mad, der om middagen består af hvidkålssuppe med kød til samt kartofler, eller inddampede boghvedegryn eller hirse, og om aftenen af omtrent det samme, dog uden kød. En kost, der var tilfredsstillende, så længe den kunde ydes uformindsket. Desværre gik rationerne efterhånden ned på grund af den pinlige indre forvirring i landet. Takket være kærlige landsmænd, dels i Rusland, dels hjemme, har det været muligt at yde fangerne hjælp i så henseende. Flere af dem arbejder i byen og får til dels kosten der, samt 70 kopek om dagen; andre får mere. Men til gengæld gør arbejdet dem mere hungrige og slider på deres tøj, som de ikke får fornyet fra kommandoens side, med mindre nøden er meget stor. Nogle har også været på sommerarbejde hos bønderne og været ret vel tilfredse dermed, kun trykkede af sproget og ensomheden og tildels af kosten. Arbejdet var dem derimod let, da der ikke forlangtes særlig meget af dem.

Om deres liv og færden her skal så fortælles nærmere i det følgende.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

XV
SAMLIV

Det er egentlig ingen dansk lejr, her er oprettet, men en slavisk (tjekkiske og sydslaviske officerer og menige), men med en afdeling for danske Slesvigere, der deler barak (soverum), med de menige Slaver, medens officererne, mest Tjekker, har 3 huse for sig, hvor de er installerede 2—3 mand i hvert værelse, og den meste tid har fået 50 r. mdl. pr. mand til at leve for, hvorimod de menige, Slaver som Danske, må nøjes med 7 kopek til mands foruden brød, der har vekslet fra 2½ pd. ned til ¼.

Det var den 1. oktbr. 1916 tidlig om morgenen, at Sønderjyderne kom her til, og begyndelsen var ikke rigtig lovende. Som før nævnt ligger den husrække, hvor alle fangerne er anbragte, tæt ved floden, meget lavt. De måtte derfor i halvmørket næsten vade i mudder, da de kom deres bestemmelsessted nær, sådan havde floden oversvømmet pladsen. Adskillige faldt i pløren og kom ilde tilredte ind i barakken, hvor et ejendommeligt syn mødte dem: De menige Østerrigere, der nu skulde være deres husfæller, kom krybende ud af deres halmlejer, næsten som smågrise af deres skjul. Men Danske har jo renlighedssans næsten som Hollændere; de fik sig snart neglet noget halm og hø og puttet i deres sække; senere fik de udleveret både halm og sejlgarn, så de kunde sy sig måtter og lægge på brikserne. Eksemplet smittede så også deres medfanger, så hver nu har sin nogenlunde ordentlig holdte briks med søm ned ad stolperne til deres småsager og tøj, med en lille kasse eller kuffert til linned og papirer, ligesom de fleste også har et tæppe at lægge over sig; i mangel deraf må kappen være overdyne. Men denne briks er så i grunden også alt, hvad enhver har, det er hans „hus"; ti nedenfor eller udenfor dem er kun smalle gange, hvor der enkelte steder bliver plads til et lille, grumme primitivt bord, hvor 3—4 mand kan sidde og spise. Ja, så er der et lille vaskerum op til denne barak; det er alt. En fanges „verden" er lille.

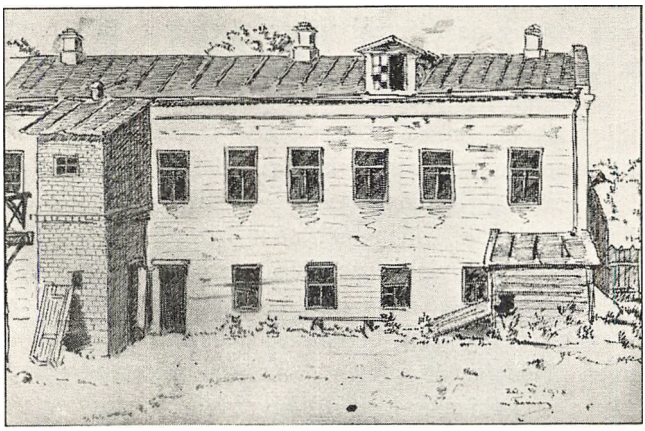

Et af de 6 huse i lejren. I kælderen vort kirke- og samlingslokale, før et trykkeri, nu „St. Jørgens kapel".

Hvad beklædning angår, var reglen den, at kort efter tilfangetagelsen eller rettere ankomsten til første faste fangelejr, for det meste et sted i Sibirien, fik hver mand udleveret af Russerne 2 skjorter, håndklæde, støvler og fodlapper ɔ: vikler, der svarer til strømper. Et halvt år senere fik i alt fald Danskerne af svensk røde kors igen skjorte, håndklæde, 2 par strømper og 2 par underbukser samt

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

et sovetæppe; desuden spiseskål og ske, spejl, kam og tandbørste. Siden blev der hvert halvår spurgt fra den russiske kommandos side, om de manglede noget; men det var grumme tynde sager, der da udleveredes, og tilsidst, da de russiske forhold blev så forvirrede, hørte det helt op. Derimod kunde der finde privat godgørenhed sted. Under det gamle regimente bebrejdede man bønderkoner, at de viste fangerne medlidenhed og gav dem brød. Dette motiverede bønderkonerne med: „Når jeg er god mod en krigsfange, så er der også nok en moder i Tyskland, som er god mod min søn.“ Da Bolshevikerne kom til magten, blev det igen bedre, men da havde Sønderjyderne forlængst fået forbindelse med venner i hjemlandet og fået forsyninger ad den vej. —

I samme hus, hvor der er plads til disse hundrede menige, er der tillige et lille sygeværelse samt de fornødne køkken- og bage-rum foruden værelser for vagtmandskabet og kontorer for den russiske kommando og dens skrivere. Kommandoen er eller var, mens det hele gik i sin normale gænge, hovedsagelig en såkaldt praportjek (løjtnant) samt en overkommandant. Men som disse to nær var bleven forjagede i marts-revolutionen, således blev de pure afsatte ved novemberforandringen; ganske unge mænd, den ene 22 år, blev af bolshevikerne sat i deres sted, indtil noget efter nytår 1918 fredssituationen medførte, at også disse forsvandt tillige med vagtmandskabet, og fangernes frihed, der allerede i marts 17 var bleven ret stor, nu næsten blev ubegrænset: de havde altid kunnet gå på arbejde i byen uden bevogtning, nu kunde de også uden arbejdsærind gå, hvor de vilde i byen og den nærmeste omegn. Der var for så vidt intet som helst i vejen for at flygte, men mulighederne for at nå frem i det vidtstrakte land med dets aldeles overfyldte tog til gengæld såre små. Iøvrigt har Sønderjyderne det gode lov på sig, at de ikke behøver meget opsyn; deres opførsel har skaffet dem tillid og agtelse alle vegne, hvor de har været. Men det er jo ret ejendommeligt, at et fangenskab efterhånden ændres således, at bevogtningen tilsidst helt ophører, ikke engang en post ved indgangen, skilderhuset står tomt, fangerne kan gå ind og ud, som de vil, og alle civile kan gå ind til dem. Der er endnu et par skrivere på kontoret, ellers er de overladte til sig selv. —

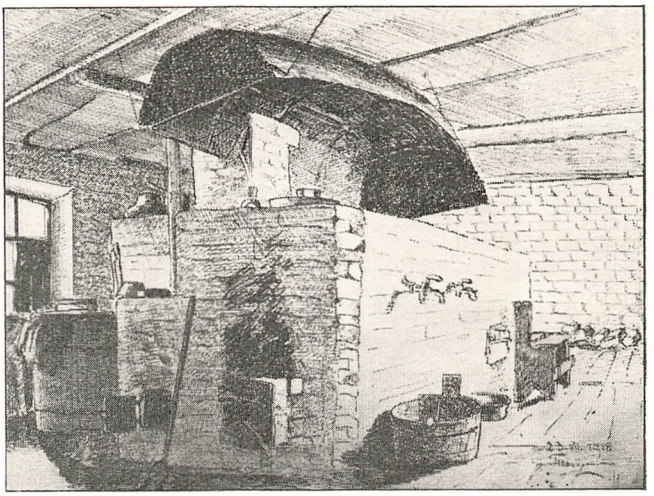

Fangernes køkken.

På noget lignende måde er det gået med deres forplejning. I den første tid, de var her, fik de pr. mand $2^1/_2$ pd. brød samt for de 7 kopek: $^1/_{10}$ pd. kogt

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

kød, hvidkålssuppe, kascha ɔ: boghvedegrød med olje, 6 kvint sukker med te. Efterhånden forsvandt både kød og kascha, suppen blev til vand, og brødet sank og sank i vægt. I januar 18 var brødet en tid nede på 1/4 pd.; da måtte fangerne til et kedeligt og uvant håndværk: ud til egnens bønder med tiggerposen. Som regel fik de noget, hvor de gik ind; og havde de et fotografi af kone og børn med og viste bønderkonerne, stak disse straks i det umiddelbare menneskes letvakte gråd — mange af dem havde jo også selv deres mænd i tysk, måske slesvigsk fangenskab — og så skulde fangerne sidde ned og drikke te og høre på en lang jeremiade. Morsomme scener kunde de også opleve, når de skubbede hverandre ind ad døren, ingen vilde gå først, og når de kom ud igen hurtigere, end de egentlig havde ønsket.

Under disse omstændigheder var de gaver i penge og andet, der efterhånden fandt vej fra gode venner her til, såre velkomne. Enhver, der har givet sit bidrag og måtte se disse linjer, bedes derigennem modtage Sønderjydernes hjærtelige tak. — Men selv meget kunde ikke altid række til, især da det ikke sjælden var bleven formindsket undervejs. Fangerne måtte selv finde på udveje. En tid lang tog de således deres tilflugt til at slagte heste. De var ved midvintertider (17—18) såre billige, især i sammenligning med alt andet, der var utrolig dyrt, næsten ikke til at få for penge. En hest kunde nok fås for 10—12 rubler, en hane blev der derimod forlangt 15 r. for! Ti lidt foder til høns har en bonde altid, men hø og havre til hesten kneb det svært med. Kartofler blev det fødemiddel, Sønderjyderne især slog sig på, skønt også de var dyre, indtil 30 rubler for 1 pud ɔ: 40 pd. Også mælk og mel til grød kunde fås. Takket være rundelige pengegaver, dels hjemme fra, dels fra danske i Rusland, kunde jeg give dem så meget hver måned, at de kunde få et godt måltid kartofler hver aften og tilskud til middagsmad; men det var også nødvendigt, ti navnlig efter nytår 1918 var det, udover brødet, omtrent lig nul, hvad det russiske køkken bød dem.

En plan om at få hele flokken flyttet til et stort russisk gods inde ved Kasan, som ejedes af en Nordmand, der gærne vilde gøre vel mod sine skandinaviske brødre, blev derfor også i julen modtaget med stor glæde. Dær skulde de arbejde ved hans savværker og have både god bolig og kost. Vi ventede i stor spænding på tilladelsen dertil. Men desværre ødelagde revolutionen også dette for os, som den havde ødelagt muligheden for at få en større skare samlet til. Der kom nemlig en skønne dag det bud, at godsejeren selv var bleven forjaget fra sit gods, og de fanger, han allerede havde (af anden nationalitet), var flygtede, så alt stod øde og forladt eller plyndret af bolshevikiske bønder. Vi måtte blive, hvor vi var. Men det gik også endda. Der er da vist selv i den sværeste tid (januar 18) næppe nogen gået sulten i seng nogen aften.

Men småt har det naturligvis været. Kaffe ukendt, smør og sukker omtrent også, brødet til tider næsten uspiseligt, næsten stenhårdt, lavet af kartoffelmel og bygskråning, hvor både skæg og avner var med, så det kunde synes mest skikket til at give blindtarmsbetændelse. Når hertil føjes, at brikserne trods halmmåtterne var hårde nok at ligge på, og at dette tillige med den sære kost og det barske klima* gav permanent dårlig mave, der forårsagede idelige natte-

* Den første vinter var de i måneder næsten aldrig ude af den klumre barak med dens frusne ruder, uden i nødvendigt ærind.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ærinder ned i den mørke gård i 20—30—35 graders kulde, så må man undres over, at sundhedstilstanden dog har været god. Ikke et eneste alvorligt sygeleje i 1½ år; så stor er tilvænningens magt. Først efter 1½ års ophold her har vi haft den sorg, at en af de for et par måneder siden ankomne ny fanger er død efter et par dages sygeleje.

En hjælp i de økonomiske forhold var det også, at flere af fangerne allerede ved forårstid 1917 kom på arbejde i byen og i nærmeste omegn. Den hårde vinter havde været som et fængsel for dem. Dær gik de dag efter dag bag de frusne ruder i den skumle barak, travede bag efter hverandre i de lange gange mellem sengene, eller døsede på brikserne eller klumpede sig sammen om det store skrummel af en muret ovn, hvis varme aldrig nåede ordentlig ud i rummet, bl. a. fordi den urene luft er en dårlig varmeleder. Hele læs brænde kastede de ind i dens gab til liden nytte. Men da tøbruddet var inde, og de kunde udholde at komme udenfor, fik adskillige arbejde med gaderensning, andre med vognmandskørsel og tjente derved lidt; men til gengæld voksede appetiten, og tiltog sliddet på de i forvejen slidte klæder, så fordelen kunde blive ringe nok. Vognmanden betalte sine folk 45 r. mdl. og gav dem desuden god kost; men en slem ulæmpe fulgte med; de 5 Sønderjyder, han lejede, skulde bo oppe hos ham, og det vilde sige: dele værelse med 5—6 russiske karle og østerrigske fanger, et værelse, hvor det bogstavelig var umuligt at bringe frisk luft ind; vinduerne var ikke til at lukke op, og døren førte ind til en dagligstue, hvis luft også var slet. Det var næsten uudholdeligt. — De, som kom på gadearbejde, fik 15 r. mdl. samt 2 pd. brød daglig og lidt sukker. Fem mand fik sommerarbejde hos bønder og tjente 10 r. mdl. foruden kost og logi.

Her er atter anledning til at notere med glæde, at Sønderjyderne blev foretrukne for andre fanger, fordi de var flittige, tro og rolige. Så snart byens folk så dem i virksomhed, kom de og vilde leje dem.

Et lille pudsigt eller, om man vil, bedrøveligt træk kan her indflettes. Da revolutionen i marts kom og gav en del frihed, og forårsarbejdet medførte sit i samme retning, var der enkelte af de fangne østerrigske officerer, der benyttede sig lovlig meget heraf til at søge selskab med stadens kvindelige ungdom, hvorover de russiske skrivere i fangernes kontor blev misundelige og sørgede for, at den skænkede frihed indskrænkedes! Men den stilling kunde ikke holdes længe, og novemberrevolutionen bortryddede som før nævnt de sidste rester af fangetvang. Navnlig siden nytår 18 færdes fanger allevegne, går med til byens baller (ti dansen har floreret her trods alle landets sørgelige oplevelser) og biograf så vel som andre forlystelser. Her er ingen forskel på Russer eller Østerriger, træl eller fri! — Ja, andensteds fra hører man endog om forhold, hvor det næsten synes, som om det er fangerne, der råder over Russerne! De forsynes med geværer og gøres til politi. De optages i den røde garde! Mikkel sættes til at vogte gæssene! Så er skridtet jo ikke langt til det, som er sat i scene i Moskva, at tyske fanger holder delegeretmøde og vedtager at støtte den bolshevikiske regering i Rusland og planlægger oprør og omstyrtninger i deres eget hjemland, så snart de måtte kunne nå at sætte foden på fædrelandets jord. Ting, der bebuder, at den russiske revolution er en bølge, der vil vælte videre, og tyder på, at Tyskerne har endnu det værste tilbage. —

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Men tilbage til vore Sønderjyder her i denne lille, forholdsvis fredelige by. Trods al frihed er de jo dog fanger, og fangelivet er over dem med sit tryk, sin ensformighed, sin begivenhedsløshed. Deres verden er lille. De er henviste til sig selv, sproget hindrer dem i at føre virkelige samtaler med deres omgivelser og i at læse de russiske aviser. De fleste kan lidt russisk, men væsentlig jo kun de hyppigst forekommende ord. Og selv dær kan det knibe. Som i alle andre sprog har også russisk ord, der ligner hinanden meget, men betyder noget såre forskelligt. Pudsige fejl opleves og opliver. Mel hedder mukà, sjælslidelse mukka, flue mucha. En dag vilde en fange købe sig et pd. mel i en herværende butik, men kom til at forlange 1 pd. sjælslidelse. Sæbe hedder mylo, mens milo er et af sprogets venligste ord, betyder tiltalen: søde! En ærlig og hæderlig Sønderjyde fik en dag en ung ekspeditrice til at rødme ved at bede om et stykke milo!

Det gælder da om det at være krigsfange som om det at være i krig og i det hele om alle usædvanlige livsforhold: de stiller mennesker på svære prøver, er som storme, der prøver træerne. Og prøven får altid et dobbelt udfald. Nogle vælter, andre fæstnes. Det første, mere flygtige indtryk, man får af en flok fanger, er dette: De er vist ganske som før krigen. De snakker om forholdene derhjemme, arbejde, handel, familie osv., omtrent som man har hørt det de tusind gange i fredstid; de mindes deres markedsoplevelser, taler om deres kreaturer, som det var oplevelser fra i går; de har taget deres interesse eller mangel på samme så temmelig uforandret med sig, endog således, at, var det en mands passion at snakke om stude derhjemme, så er det det også nu, hvilket giver anledning til adskillig drilsk munterhed, idet sådan en lille flok jo hurtig ved den daglige gniden sig op ad hverandre i ørkesløshed, lærer alt og alle udenad og nok skal finde disse kæpheste og strigle eller høvle dem grundigt igennem, til de forsvinder eller dog blir lidt mindre fremtrædende. Fangeliv fører ad den vej meget drilleri med sig, undertiden det, som er værre: at fangerne, just fordi de er henviste til hverandre, nødte sammen og uden sund optagethed, går og ser sig ærgerlige på hverandre og kan komme i adskillig misstemning overfor hverandre. Det hænder endog folk, som har meget fællesskab og under sundere forhold vilde være skikkede til at leve som udmærkede venner. De ensomme, begivenhedsfattige forhold medfører også, at hver en smule nyt gribes med overvættes hunger, man dvæler længe ved småting, repeterer i det uendelige og koger suppe på hver en pølsepind; historierne både fra freden og felten bliver fortalte så tit, at alle kan dem udenad. Derfor høres ofte det udbrud: Den har vi hørt, kom med noget nyt! — —

For så vidt får man da straks det indtryk, at her er ingen forandringer sket, ja at der måske snarest må noteres en lille nedgang over hele linjen. Men en nøjere undersøgelse fører til et andet resultat: Her er sket en deling, større eller mindre, alt efter hvor meget af storm de har været ude for både i krigen og siden i fangenskabet. Og delingen kan føres tilbage til en forskel fra begyndelsen. De, som havde et åndeligt eje i fredens dage, fik dette uddybet gennem krigens alvor; og de, som var mærkede af tomhed der hjemme fra, blev fattigere i krigens fristelser. De stærke blir stærkere, de svage svagere. Plads

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

for undtagelser, men dette er reglen. Og dette fortsættes så fra krigen ind i fangenskabet. At blive udsat for ensomhed og kedsomhed, at leve uden det arbejde, der er en kært, fordi det er ens eget og derfor sundt til både legem og sjæl, at måtte undvære et hjems hygge og renhed, kvindens forædlende og barnets opmuntrende indflydelse, naboers og venners interesse for en og egen lejlighed til at gengælde denne, at skulle savne hjemlandets begivenheder i dagens avis og alt det ved opdragelse og naturomgivelser tilvante, det er at få sin sjæls helbred sat på prøve. Og nogle går ud af prøven med et styrket helbred, fordi de i alle disse savn lærer at finde dybere ind til den bedste af alle sundhedsbrønde, livets evige kilde selv, mens andre går ud med et svækket helse, fordi de lige så lidt nu som før finder denne kilde og dog vanskeligere end nogensinde kan undvære den, nu, da alle de menneskelige kilder blev tilstoppede.

„Krig virker dynamisk", forstærker både godt og ondt. Fangenskab også. Ja, alt, som overhovedet har indflydelse på menneskesjæle, virker sådan. Derfor fører historien med sine atter og atter kommende bølgeslag mod sjælens kyst stedse nærmere henimod den store skelsætning. Det er ikke blot sådan, at „verdenshistorien er verdensdommen", som Schiller sagde, den, at historien fuldbyrder en række domme, en række retfærdige gengældelser (1807 følges af 1870), men det forholder sig således, at verdenshistorien ender og *må* ende med verdensdommen, den endelige modning til klinte og til hvede, fordi hver en begivenhed bidrager til at uddybe og blotlægge de til en begyndelse skjulte forskelle. En, der var større end Schiller og alle digtere og filosofer, har sagt det (Mt. 13.12).

Denne lovs rigtighed vil man da erfare overalt, også i et krigsfangenskab. Ved nøjere at lære en flok fanger at kende, komme til at se bag ved det ovenfor nævnte overfladebillede, skal man nok få øje på et og andet, der røber udviklingen i de to modsatte retninger. Det er ikke givet, at det er særlig stort; det er i alt fald altid mindre, end uvirkelige romantikere snakker tåget om, men det er der dog. Ved siden af dem i midten, hvor forandring kan være vanskelig nok at fastslå, er der altid to fløje, hvor den er kendelig nok. Jeg ved den gode Sønderjyde, god der hjemme fra, som inde i Sibiriens ørken fik læst sit ny testamente således, at tårer atter og atter trillede ned ad hans kinder. Denne fordybede læsning i fangenskabets ensomhed blev for ham noget af det, Arabiensopholdet blev for Paulus. Her medførte stilheden det, den var bestemt til. Men fangeørkenen har virket lige modsat på andre: dræbende, kuende, fristende, så fattigdommen blev større end nogensinde, og slapsind, sløvsind og selvsind tog til.*

Og måske denne udvikling i modsatte retninger kan særlig let iagttages netop hos Sønderjyder, idet de just er så forskellige hjemme fra, fordi de er fra et land under fremmedherredømme, hvilket allerede i fredens dage virker akkurat på samme dobbelte måde. Sønderjylland er jo et modsætningernes land: dansk —tysk, dansk—hjemmetysk, forkrøblet dansk — rankvoksen dansk. Fremmeddåget fører det med sig, at de bliver enten bedre end os i moderlandet eller ringere end os. Forkrøblede danske og hjemmetyskere, der aldrig fik rod i nogen

* Har ikke fortiden lært os ganske det samme: Nogle af Karl 12.' soldater kom hjem fra det mangeårige russiske fangenskab som vakte pietister, andre som ødelagte mennesker.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ting, men mangler sprog, overbevisning, standpunkt, offerævne, varme, derfor også venner,* de kommer ud i et sådant uvejr, som krig og fangenskab er, med ualmindelig ugunstige betingelser. De duede så lidt i felten, svigtede så hurtigt, hedder det bestandig. Svigter man hjemme, svigter man jo også let ude. Men de, som under fremmedherredømmets manende alvor nåede at blive tidligt indviede og dybt rodfæstede, de fik også forudsætninger for at stå fast i krigens og fangenskabets uvejr.

Måtte de, som mulig i fremtiden under danske vilkår skal arbejde i Nordslesvig, forstå disse historiske forhold, således at de går læmpeligt frem. Kan vi omfatte den ene slags dernede med kærlighedens glæde, bør vi omfatte den anden med kærlighedens deltagelse, for de trænger dobbelt til kærlighed og hjælp, rodløse og hjemløse, som de i grunden er. („Den tabte skilling"). Og så glemmer vi ikke, at, hvor sukket derover er født, dær bli'r der de rigeste muligheder for det allerbedste. Mattæus og Zakkæus var „hjemmetyskere" i deres tid i deres land. Vold og uret og fremfusenhed er det sidste og sletteste af alle midler, der må anvendes. Lad os gå til gærningen med alle fortidens danske fejlgreb in mente og under et nyt frisindethedens valgsprog: Magtens væsen er at værne. — — —

— — Men var der nu intet, der kunde komme ind i denne ensformighed, opmuntrende og forfriskende som en strøm i en stillestående dam? Jo, heldigvis da. I alt fald i en lejr som vor, der var omfattet med såre megen kærlighed fra mange sider. Det blir så den lysere side af billedet.

Allerførst skal nævnes dette, at der af og til kom ny fanger. Hvilken glæde både på egne og disse nys vegne, som vi mente at kunne byde bedre kår, end de havde haft i deres endnu større ensomhed i uvillige omgivelser af tyske krigskammerater. Et par eksempler. I juli 1917 blev en fange, som allerede havde været her længe, sendt langt bort mod sin vilje til arbejde blandt lutter tyske fanger, fordi han formentlig kunde et håndværk, man dær havde stærkt brug for. Fra disse forhold skrev han til os: „Der er aldrig et menneske, der taler med mig mere, for jeg kunde ikke holde snut [med min danskhed]. Allerede den første dag gik det galt, og nu er det kun „overløber" og „fædrelandsforræder"; men I kan tro, de kan have en gammel kat. Jeg længes efter jer, men vi vil også håbe, jeg snart kan komme tilbage. Jeg har rendt fra Pontus [!] til Pilatus, men jeg kan ikke få dem til at gøre noget."

Nej, Pilatus var jo også en dårlig en at henvende sig til med hensyn til at give fanger fri! Men omsider kom vor kammerat tilbage ved egen hjælp og efter mange æventyr, og han blev modtaget med omfavnelser. En anden, han, hvem vi siden måtte gemme på kirkegården (se næste brev), kom tillige med én mere, efter vor ihærdige arbejden derfor, og sjælden har vi sungen med en sådan kraft og varme som den aften, vi bød dem velkommen med sangen: Velkommen hver, hvis glæde er vore fædres hjem. Og han, som selv havde følt

* Et betegnende eks. fra Haderslevegnen. En rig hjemmetysker havde tre døtre, der fik lov til at være med til alt, hvad der rørte sig. Men deres bestandige klage lød: Kommer vi til fest på Skamling, ses vi på som fremmede; tager vi til Knivsbjærg, føler vi os heller ikke hjemme dær.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

sig så kuet og pint af aldrig at kunne synge en dansk sang i sine tyske omgivelser uden at blive hånet derfor, han levede kendelig op iblandt os, og det virkede oplivende tilbage på os. Han tilstod selv, at han havde været ude på mismodets yderste rand, ved sindssygens grænse, og hans flakkende øjne og hele hans forkuede skikkelse bar vidne derom. Det gjorde os alle så godt at kunne gøre lidt godt mod ham. — En stakkels Angelbo kom til os nærmest ved en fejltagelse; han kunde ikke dansk og var yderst forkommen, forsulten og uren, havde været farlig syg et par gange og havde helt opgivet håbet om nogensinde at gense sit hjem. Det var en virkelig renselses*fest* at få ham i rene klæder, og en daglig glæde at se hans hule, blege kinder blive runde og røde.

Ensformigheden afbrødes også på helt anden måde, men ganske vist med mere røre end egentlig liv til følge. Det var, når de urolige politiske forhold jog bølger også ind i fangernes lille verden. I marts 1917 blev de vidne til den første revolution med dens gadeoptøjer og nærgående færd mod byens russiske officerer, der måtte adlyde mængden og hejse den røde fane. Det medførte som før nævnt et mildere regimente og større frihed. Anderledes kom novbr. revolutionen. I 12 dage var vi afspærrede fra omverdenen, fik ingen efterretninger, kun enkelte vilde rygter om kampene i Moskva og Petrograd. Omsider kom der atter post, men den bragte ikke velkomne efterretninger: Der skulde sluttes separatfred, og fangerne hjemsendes snarest og kæmpe pány. Det medførte bevægede møder i vor lille kreds. Jeg måtte, og kunde som tilhørende en neutral nation, kun sige til dem: I må blive på lovens grund og gøre jer pligt, om end den er nok så tung. Iøvrigt fandt jeg det rettest at holde mig borte fra de fleste af disse møder. Men sindene var i stærk bevægelse, det var jo ikke *den* hjemrejse, de havde tænkt sig. Iøvrigt hed det sig senere, at Russerne bestræbte sig for at få den bestemmelse ind i fredspunkterne: Ingen skal tvinges til at rejse hjem. Stærkt indtryk gjorde det også at høre, at hele tyske regimenter nu gik over til Russerne, de vilde ikke kæmpe mere, allermindst sendes til vestfronten mod stærkere fjender.

Omvendt fortaltes det også, at tyske krigsfanger flygtede fra lejrene til fronten og forsøgte at komme hjem, men blev ikke modtagne! Hvorfor dog ikke? Var man bange, de skulde bringe revolutionsbacillen med sig? Anså man dem for ubrugelige i felten pány efter et svækkende fangenskab? Uvist; men det gav jo håb om, at der så ingen almindelig hjemsendelse vilde finde sted. Men dette modsagdes så atter af ny efterretninger. Den 8. april 1918 vil længe blive husket som en dag, der i så henseende bragte stor ængstelse. Der kom lister, som skulde udfyldes med fangernes navne og oplysninger om deres helbred osv. Dette betragtedes som varsel om snarlig og ubønhørlig hjemsendelse. Den dag tabte næsten alle fangerne hovedet, løb rundt mellem hverandre og vidste ikke deres levende råd. Et par dage efter skulde jeg i andet ærinde til Moskva; jeg kunde bringe dem beroligende efterretninger, det havde lange udsigter endnu. — Den 10. februar havde også været en bevæget dag. Op til barakken stødte et stort, mørkt rum: Russernes lokale tøjhus. Den dag kom alle herværende russ. soldater og satte deres våben derind: Nu var der endelig sluttet fred, og de sidste kunde rejse hjem; der var optærsket, „plejlene“ hængtes i krog til

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

næste gang. Senere kom der dog en afdeling af revolutionens ny soldater, den røde garde, og vi forstod, det var usikkert nok med den fred. — —

På en ganske egen måde virkede visse tjekkiske begivenheder. Som før nævnt er lejren her egentlig slavisk; her ligger et halvt hundrede bøhmiske og sydslaviske reserveofficerer foruden en hel del menige. Den 6. juli 17, 502-årsdagen for Jan Hus' død, holdt de bøhmiske officerer en meget smuk mindefest for ham. En havde modelleret hans buste, to holdt begejstrede taler for ham som Bøhmens nationalhelt. At de var katoliker og han reformator, skilte ikke; det nationale overskyggede det religiøse. Tjekkiske og russiske sange blev sungne,

Dronning Dagmars børn samt en Russer og en Dansker.
Tjekkernes fest 6. juli 1917.

og begejstrede leveråb lød for et sejrende Rusland og et frit Bøhmen. Officererne havde vist min ringhed den ufortjente ære at bede mig med til festen, foruden at vor kommandant, en russisk general, var æresgæst.

I sommerens løb voksede Russer-stemningen stærkt blandt disse, og de ansøgte om at komme enten til den russiske eller franske front. Midt i august rejste virkelig også en hel lille skare, og den fulgtes til banegården af byens begejstrede mængde. Det gjorde stærkt indtryk på Sønderjyderne. En af dem gav mig i brev (jeg var i Petrograd i de dage) følgende skildring:

„Jeg fulgte dem til banegården. Det gik med sang. I kamp! I kamp! lød det begejstret fra deres læber. Jeg tænkte på, om man kunde gå i kampen for friheden med sådanne kammerater. Da kunde man frejdigt gå kuglerne i møde og falde med den danske menigmands ord på læberne: O Herre Gud, så skulde jeg endda i dette liv den glæde ha'. For efter min mening er det den dejligste død, for fædreland og frihed. Men den glæde får vi nok ikke. Den tid, da man tænkte på landets nød og smærte før på sig selv — i Danmark — det var i ott' og fyrre. Det er beklageligt, at vi Danske skal søge det store i fortiden. Danmark vil helst købe sejre uden blod og sværd, men derved vil idealerne gå tabt, og vi vil ende som en gullaschnation, vi, den stolte vikingeslægt .... Men tilbage til Tjekkerne. Den halve by fulgte dem. Unge piger bragte de frivillige blomster; selv havde de allerede

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

smykket sig før. Så sang de marseillaisen og den bøhmiske hymne: Hvor er mit hjem? En af dem holdt en tale, jeg kyssede vore 5 venner fra huset [han havde boet i hus med disse] og gav dem alle et fast håndtryk med inderlige ønsker om sejr og hæder og en lykkelig hjemkomst til et lykkeligt og frit fædreland. — Stemningen hos de frivillige var glad, begejstret og alvorlig. Når man blot har været 3 dage ved fronten, ved man, hvad det vil sige at gå frivilligt ud til det igen, og nu er det værre end før. Men de holder nok ud. Det vil ikke være rart for de Tyskere, der falder i deres hænder, men Danskerne har de lovet mig at give pardon. Tænk, om ens forbøn kunde redde en landsmand!

Ja, så er der endnu et udmærket træk. Af de menige måtte skrædderne og en snedker ikke komme med. Men de havde dog fået tilladelse til at gå med på stationen. Man anede, at de vilde smutte med og passede derfor godt på dem, men alligevel smuttede en af dem med. Er det ikke storartet! Russerne løber bort fra fronten, men disse løber bort for at komme tilbage til den."

Ja, således skriver en Sønderjyde; han tager jo tonen stærkere, end vi kan det hjemme; men husk: den, der lever under fremmedåg, får just derved denne tone drevet i vejret. — Man vil forstå, hvilket indtryk det gjorde her, da det ikke længe efter rygtedes, at hele bøhmiske regimenter gjorde front mod Østerrigerne, at de frivillige Bøhmere i russisk tjeneste udførte vidundere af tapre bedrifter, 6000 gjorde 3000 fanger o. lign. Og især kom de store beslutningers højtid og forventningens store stilhed over os den dag — d. 20. jan. 18 —, da det rygtedes, at Bøhmen havde erklæret sig uafhængig. Vi vidste jo, det var 300-året efter det skæbnesvangre 1618, hvor Bøhmen åbnede 30-årskrigen, og vi mindedes med vemod hin sætning fra vor historie: På det hvide bjærg ved Prag blev Bøhmens tapperhed begravet. —

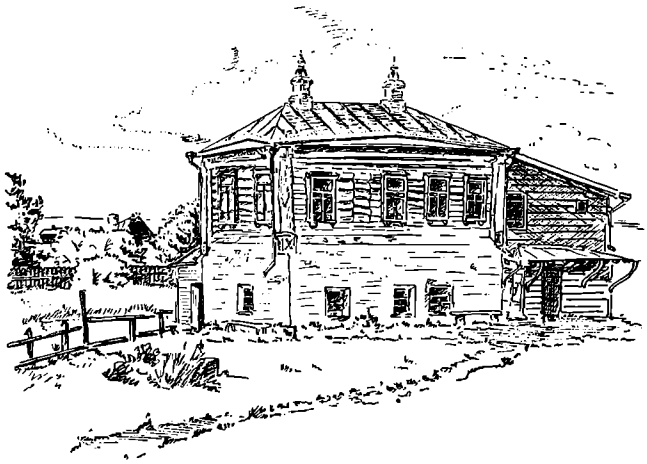

Et af husene i lejren.

Helt misvisende rygter om handel angående Danmarks grænse virkede uhyre pinligt. Senere efterretning om, at det påståede aldrig havde været på tale, medførte lise for det tyngede sind og genkaldte den frejdighed, som selvhævdelsens kamp under fremmedherredømmet har særpræget de målbevidste danske Sønderjyder med. Når fremtidsmulighederne drøftedes, kunde der falde ytringer, som opfordrede til at bede fornuft og billighed gjort gældende under overvejelserne. Men det var iøvrigt velgørende at mærke den sindets rankhed og sundhed, der stod bag sådanne ord i modsætning til forsagthed eller ligegyldighed, der kunde vises af adskillige landsmænd hjemme. —

Efter dette indblik i fangernes nationale sindelag, som jeg altså ikke behøvede at styrke, hvilket heller ikke var mit ærind, vil man forstå, at den bedste opmuntring i ensformigheden havde de i de sange og samtaler, der udsprang

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

af dette sind. Den kilde tørrede aldrig ud. Blev dagene triste, tog de til sangbogen, og så bar den ene fædrelandssang efter den anden dem ind i varme stemninger og glade forhåbninger, og så sprang også samtalens kilder med ny friskhed. Når der bare er én god ting, som for mennesker er større, end de er selv, så kan den løfte dem både ud af selviskhedens jammer og kedsommelighedens intethed, tænde glød på kind og bringe dem over de døde punkter, denne forfærdelige afmagtstilstand, hvor man føler rædsel for tomheden og for timernes ulidelige længde, fordi „sindet bøjer sig ned tilsidst, ved ikke, hvor det skal modet tage" til at leve længere. Arbejdsløshed er frygtelig, men end frygteligere er det ikke at kunne arbejde, fordi alt i ens indre er gaaet i stå.

Så forsøgte de sig også med husflid og indbyrdes undervisning: Engelsk, russisk og kemi stod en tid lang på timeplanen. Men det vilde ikke ret have nogen art og gik omsider helt ind. Der er for mange ældre mænd i denne flok, der næsten alle hørte til landeværnet og altså var ældre årgange. —

Men *endelig* kom der hjælp ude fra. To mænd skal her nævnes som deres uforglemmelige venner: Dansk viceconsul Edstrøm i Moskva og fangefaderen i København. Den første sendte dem bøger og penge, ja besøgte dem endog en gang (i 1916), gjorde i det hele alt, hvad hans stilling tillod ham at gøre uden at komme udenfor neutralitetens grænser, besvarede deres breve, skaffede dem fornødenheder og var utrættelig til deres hjælp med råd og dåd, fordi hans hjærte var med dem. Direktør Rasmussen ligeså, men på mere omfattende måde, således som hans stilling gav ham ævner og midler til, idet han kunde ofre meget af sin tid til selv at skrive til dem og skaffe dem korrespondenter („gudmødre") i Danmark, der glædede dem med breve, bøger (efterhånden fik de en hel lille bogsamling på 600 bind), pakker og alt, hvad godt der kunde sendes. Det blev den stadigt, om end på grund af de urolige og forvirrede forhold uregelmæssigt rindende kilde til opmuntring for dem. Hans billede hang da også side om side med familieportrætterne deroppe i barakken, og han æredes som en fader, skønt ingen af dem kendte ham personlig.* Hver gang en fange fik brev fra en af disse Rasmussen'ske korrespondenter, blev det læst højt eller gik fra hånd til hånd. — Nå, det var jo ikke alle, der havde håndelag til at finde netop det ord, der skulde siges. Somme beklagede de arme fanger i højere toner, end virkeligheden krævede, andre red personlige kæpheste i deres breve, én hadede f. ex. Jøderne i alle sine skrivelser. Men deltagelsen var jo umiskendelig i alle brevene, og de ledsagende gaver omsatte den i handling, og det gjorde altsammen godt. Fanger bliver nøjsomme som gode børn, taknemlige selv for ganske små ord. Det hændte, at også børn der hjemme fik en fange at skrive til, og disse børnebreve kunde ved deres frejdige gåen på vække stor glæde. Her skal anføres et par fra en lille 13-årig Københavner-pige. Det vakte stor jubel, da fangeflokken fik følgende at læse:

Jeg haaber, De har faaet mit første Brev, og deraf har De vel ogsaa kunde slutte, at jeg ikke er nogen videre dygtig Brevskriver; men det skal De ikke bryde Dem om, for bot De kan læse mine Kragetær og at det Dansk, saa er det jo godt, ikke? Og saa vil De nok fortælle mig, om De er Skolelærer, for saa skal jeg nok gøre mig mere Umage. Jeg gaar

* Rasmussen skal i krigsårene personlig have skrevet o. 10,000 breve til og om fangerne, ɔ: over 6 breve daglig.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

i 8ende Kasse i Frk. Salles Skole. Folk siger bare, at der er saa mange vigtige Pigebørn i den; men det passer slet ikke. For 14ten Dage siden var jeg for anden Gang henne i vores Forening „Højskamling". Der var en ældre Dame, som holdt Foredrag om Sønderjylland og om Krigen nu til Dags. Er det virkelig sandt alt det frygtelige, som der bliver fortalt om Skyttegravene og bliver der virkelig dræbt saa mange Mand? Her hjemme bliver der fortalt ganske gyselige Historier . . . . . Jeg vilde saa gærne vide, om De ikke ogsaa har en Kone nogle Børn eller nogle Søskende nede i Sønderjylland som skriver til dem og som har været bange for dem? Jeg har en stor Broder som hedder Thom. Han skriver ogsaa til en Sønderjyde . . . . Hvis De keder dem meget, saa kan De godt faa nogle Bøger. Mange venlige Hilsner Deres hengivne J . . . De maa helst sige mig om det skal være en fin Bog eller en Knaldroman. Jeg ved jo ikke om De kun læser fine Bøger. Fader har et Utal af Knaldromaner. Jeg vilde saa forfærdelig gærne vide om De var Dansk eller Tysk Sindet. Undskyld mine Kragetær og alle mine andre Fejl.

Et fjerdingår efter fortsætter den kvikke pige:

Aa! jeg er i saadan et udmærket Humør skønt det pøs pjask regner, og Tom sidder og spiller Øvelser paa Klaveret, enhver anden vilde straks falde i Søvn deraf. De har vist ikke faaet mine sidste Breve, for dem sendte jeg til Deres forrige Bosted. Da De har fortalt, hvordan De var, saa synes jeg ikke det er andet end rimeligt at De fik lidt at vide om mig og mine. Jeg har den sødeste Far og Mor, De kan tænke Dem. Fader er saa stræng, og det er egentlig ham, vi har Respekt for. Mor er mere blid, og vi gaar altid til Mor med vore daarlige Karakterbøger, hun siger ikke noget, men Far . . . . . Saa har jeg jo Tom, han er saa snus fornuftig, er altid flink i Skolen, han studerer for resten til Præst og der er aldrig noget i Vejen med ham. Jeg selv er vist nok meget doven, jeg har ikke Spor Lyst til at læse. Mit højeste Ønske er at komme paa Akademiet og lære at tegne og male. Jeg elsker at tegne; men det ærgrer mig saa grusomt at, jeg er en Pige, for saa hedder det sig altid, at jeg skal være huslig og lære at lave Mad, det er saamænd ogsaa rigtig morsomt at være huslig men det bliver jeg saa hurtig ked af, det er saa væmmeligt at have nogen over sig, der hele Tiden skal kritisere. Jeg elsker at rejse og se mig om, og naar Far og Mor fortæller om deres Rejser, saa faar jeg tit saadan en Lyst til at rejse langt ud i den store Verden og helt over til Dem og mange andre interessante Steder.

Hvordan har De egentlig haft det i Julen? Har De haft Juletræ? Det vil De nok fortælle mig lidt om, for det er saa interessant for mig. Jeg oplever næsten slet ingenting, somme Tider har vi det lidt gemytligt i Skolen, men det er alligevel temmelig sjældent, for vi har det saa strængt, og Lærerinderne er saadan nogle snærpede nogle. Ja saa har jeg jo vor Forening, i den er jeg bleven valgt til Repræsentant det er jeg meget stolt af. Vi har ogsaa faaet vort eget Blad udgivet. Der er en Mand som hedder . . . som der har skrevet deri, og han taler om sin Broder. Er det ikke Deres Broder? Ja! De maa undskylde, at jeg er saadan et nysgærrigt Menneske; men De forekommer mig at være saadant et interessant Menneske og derfor er det. Det er saa kedeligt, for jeg faar aldrig Lov til at være med min Broder nogle Steder, han cyclede f. Eks. hele Danmark rundt i sin Ferie; der bliver altid sagt til mig at jeg er for svag osv. Den største Oplevelse jeg har haft i lang Tid det var Deres Brev. De kan slet ikke forestille Dem, hvor henrykt jeg blev for det. Jeg var saadan lidt beklemt om Hjærtet, da jeg skrev til Dem først, for jeg vidste jo slet ikke, om De var Dansksindet eller om De var ked af at skrive til mig. Men det tror jeg slet ikke efter det dejlige Brev. Jeg forstaar ikke rigtig, hvordan det var, med denne Bombe, der sprang, kan man da leve, naar der falder Bomber ned til en i Stuen, eller skal Bomben da falde lige ned i Hovedet paa en for at man skal dø? Naa nu har jeg slet ikke Tid til at skrive mere til Dem, for jeg skal i det mindste have skrevet min Klade til en rigtig væmmelig fransk Stil til i Morgen, den handler om noget rigtigt Vrøvl om passive og aktive Sætninger. Naa sikke noget Vrøvl jeg sidder her og skriver, det interesser jo slet ikke Dem. Saa undskylder De nok min Stavering og alle mine andre 1000 Fejl. Nu til Slut mange mange Tak for Deres Brev og mange venlige Hilsener til Dem og alle de andre dansksindede Sønderjyder som De vel er sammen med fra et rigtigt stort Vrøvlehoved. Deres hengivne J . . . — —

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Fra en sjællandsk bonde har en af fangerne her fået en række udmærkede breve, som ved deres dybe og kærlige toner har hjulpet den allerbedste glæde frem gang på gang. I et påskebrev skriver han:

Vinteren har været mild, og kreaturerne har vi bjærget hidtil, selv om de er mere magre end ellers. Hos jer er det vel vinter endnu; men jeg tænker mig, at sommeren kommer med et slag omtrent, så I ikke har det lange forår som her hjemme. Mon I hører stæren og solsorten som i hjemlandet, å jo! Jeg håber, de kære fugle kommer med hilsen og bud til jer fra alt det, I er skilt fra og længes efter. Vi kan nok forstå, at det er en drøj ventetid —. Dog håber vi, at Gud giver kræfter de lange dage; er det end ikke kæmpedåd, I kaldes til under de forhold, så er det alligevel livet om at gøre, at I ikke mister håbets vinger til at gøre fugleslag både hjemad og opad. Det er snart 40 år siden, at jeg første gang gæstede Sønderjylland og gik en aftenstund (i følge med en ven fra Askov) på vejen fra Gråsten op mod Adsbøl kirke, hvor vi nåede en gammel, hvidhåret mand, som støttede sig til en noget yngre kvinde, hans hustru. Det var en gammel, afskediget lærer, og vi fik talt sammen om det, der lå os på hjærte, og før vi skiltes, tog han os i hånden og gav os sin velsignelse med på vejen, idet han sagde: „Hils der hjemme i Danmark og sig, at vi tror på en retfærdig Gud.“ Håbet lyste i hans øjne, så det gjorde os glade, og jeg håber, at vi mødes igen, hvor der ikke er hav og had til at skille mennesker. Mens solen sendte sine sidste stråler over skoven, gik vi ind i kirken, og der mødte vort øje altertavlen med Kristus og kvinden, og på godt dansk stod der skrevet: Kvinde, din tro er stor, dig ske, som du vil! — Det var langfredag 1880 —; men altertavlen og indskriften er der endnu, og vi venter en påskemorgen for vort folk og fædreland, hvor engelen har væltet stenen bort, og skillevæggen er revnet, og vi ser Guds herlighed, retfærdighed og kærlighed. Dette påskeminde fra min ungdom og din hjemegn skal bringe min hilsen til dig og dine fæller med ønsket om en velsignet påskefest for os alle.

Din og dit hjems ven N. P.

I et nytårsbrev skriver han:

Det er jo en underlig omvæltningens tid, vi oplever, men når vi kan begynde det ny år i Jesu navn, så tør vi tro, at ud af forvirringen skal dog *hans forsætter* fremmes. Fra dit hjem i Sundeved havde vi godt julebud. Trods al den del, som ilde spår, de håber på et gyldenår, hvor udlændigheden er forbi, og vi alle skal samles hos *gl. mor*. Hvor det glæder os, at I får lov at holde søndag på modersmålet og med Herrens røst over bordet med livets mad og drikke. Vi tænker med glæde på jert „paradis“, hvor St. Jørgens kapel er bygget, og håber, Vorherre selv skal tage jer ved hånden og føre jer fremad og hjemad. Gud unde os den glæde at stå ved kysten og tage mod moderlandets børn, mens søndagsklokken lyder: Velkommen igen! Du hilses kærlig fra os. Din hengivne N. P.

Mit arbejde fik i to henseender andre forhold end i Frankrig. Da først min bosættelsestilladelse var i fuld orden, nød jeg den mest uindskrænkede frihed, kunde komme og gå, ganske som jeg vilde, og tale med fangerne enkeltvis og i flok, ja modtage dem på mit værelse uden mindste forbehold. Dernæst var flokken ikke blandet, alle kaldte sig danske, selv om enkelte var meget lidt nationalt bestemte. Det gav større frihed i valg af æmner. Efter ønske tog jeg da fat på Danmarks historie, som jo kun de, der havde været på højskole, kendte noget til. Særlig blev oldtiden og det 19. århundrede ret grundigt gennemgået. Og frem for alt Sønderjyllands egen historie, dels i oversigter, dels i levnedstegninger. Hovedværker i den danske litteratur fra Holberg til Hostrup blev læste. Minder fra Frankrig o. m. a. Undertiden kunde de særegne forhold, vi levede under, komme til at lægge en egen stemning til det fortalte eller læste. Den næstførste dag, jeg var her, kom vi i dagens anledning — 15. juni — til

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

at tale om Dannebrog, og den tanke slog da ned i os: Det var på et sted i det nuværende Rusland, at fanen „faldt ned“ til os; hvad om den nu skulde komme igen til vor adskilte folkedel fra det samme russiske rige! — En aften i de aller mest spændende novemberdage, da revolutionen rasede på ny, gjorde det en egen virkning at læse i „Hakon Jarl“ følgende replik af Olaf Trygvason: „Jeg drog, som I måske har hørt, fra Irland til Rusland; Valdemar min fosterfader er død, og landet i urolighed“. På lidt anden måde blev årets sidste søndag af en egen forventningsfuld højtid. Vi havde været samlede om gamle Simeons historie, hans trofaste, udholdende venten gennem trange tider og den skønne opfyldelse, da „hans ventetid var omme“. Derefter kunde jeg læse for den lille menighed et løfterigt brev fra en af vore opofrende venner i Petrograd, fru kontorchef Bechshöft, angående planen om at komme til godset ved Kasan. Vi havde det trangt på den tid og ønskede gærne denne flytning, som brevet nu næsten kunde stille os i nær og sikker udsigt. Da gik det også i os med styrke og stille glæde: Vor ventetid er omme! Det er ikke tilfældigt, dette brev er kommet netop til denne dag! — Men det skulde dog ikke ske; vi måtte væbne os med tålmodighed.

Det vil iøvrigt forstås, at det ikke var aller lettest stadig at finde de æmner, der kunde samle alle. Fangenskabets indflydelse er en let kendelig hæmsko. Men dernæst er Sønderjyder som ovenfor nævnt så højst forskellige i udvikling, selv om de kalder sig danske, og må ifølge skole- og kirkeforholdene være det. En dansk kaserne rummer ikke så forskelligartet en flok som en sådan lejr. Her er følgende livsstillinger: student, husmand, gårdmand, murer, købmand, kommis, kontorist, pakhuskarl, landhandler, bogbinder (bosat i Rhinprovinsen), kromand, fabrikant, kleinsmed, sadelmager, blikkenslager og snedker. Nogle taler bedre tysk end dansk og er fuldkommen fremmede for dansk åndsliv; de har derfor også opgivet at deltage i møderne; til gengæld er den hørende stamme bleven desto mere sluttet og en udmærket flok at arbejde med. Der vil allevegne, men især fra et land under fremmedherredømme, være nogle, som „ikke har øren at høre med“,* og mange med usædvanlig opladt „øre for klang herovenfra“.

Hvad lokale angår, måtte vi til en begyndelse nøjes med at samles i en lille krog i den store sovesal (barakken). Jeg satte mig da i et vindu, og de samledes om mig, siddende på sengekanter, taburetter og småbænke. Skønt de østerrigske fanger støjede i den anden ende af salen, sad vi hyggeligt dær og havde en god stund sammen hver aften. Det primitive har jo alle dage haft en egen ynde. Om søndagen holdt vi gudstjeneste i sygestuen, der da gjordes ryddelig for et par timer, hvorimod vi om eftermiddagen samledes nede i et guldregnlysthus. Her hørte vi nordiske gudesagn, mens folk af mange nationer færdedes rundt om os i have og gård: Tjekkere, Kroater, Bosniaker og alle slags Russere

* Og her erfares det særlig tydeligt, at åndens verden er fordringsfuld, stiller betingelser: Man kommer ikke ind, selv om man har en krigsfanges overflod af tid, for man *kan* ikke. Pauli vemodige erfaring i Korint, som gled ind i det brev, han dær skrev til Tessalonika, gælder jo desuden den dag i dag: Troen er ikke alles. Men jeg glemmer naturligvis heller ikke, at taleren er ikke alles.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

fra Korea til Østersøen. Det gjorde et eget indtryk under så internationale omgivelser at samles en dag om noget så nationalt-hjemligt som Grundtvigs tanker fra Højskamlingstalen i 1844, eller historien om, hvorledes frimenighedskirkerne i Haderslev og Bovlund endelig blev åbnede trods alle hindringer. — Vi havde således møde hver dag og 2 gange om søndagen.

Men det blev en stor lettelse, da vi søndag d. 16. septbr. 17 kunde tage vort „St. Jørgens kapel" i brug, et forladt trykkerilokale, som vi fik lov at leje og forvandle fra et meget pjaltet og uhyggeligt rum til en rigtig nydelig sal med Skovgård-billeder på nykalkede vægge, rød-hvide papirsgardiner for vinduerne og en lille muret ovn omdannet til det solideste alter med dug og omhæng af silkepapir, med alterbillede, malet og skænket os af en af de tjekkiske officerer, og med russisk helgenlampe foran. Den 26.* septbr. holdt vi stor indvielsesfest ved lange borde derinde og havde den glæde, at vor „praportjek" og flere af de os meget venligt sindede Bøhmere deltog og med interesse hørte os synge vore danske sange. Bordene var prydede med Dannebrog, Bøhmerflaget (rød og hvid stribe) og det ny, røde Russerflag mærket med 3 hvide bogstaver: D. b. P. ɔ: Hil dig, du frie Rusland. (En af disse Bøhmere gengav mig en dag indholdet af deres national-epos om dronning Dagmar. Det viste sig ret nøje at følge de danske folkeviser.) — I denne sal** samledes vi nu aften efter aften vinteren igennem, indtil bolshevikerne tog den fra os d. 11. april, dog mod at give os en mindre (og billigere) i samme hus, hvor vi så fik lov at fortsætte en tid.

Dog voldte sygdom sidst i novbr. og i decbr., at jeg måtte holde stille flere gange. Da jeg var kommen mig lidt efter et første anfald, gik jeg en decbr. aften her ude på den frusne mølledam og så på skøjteløberne. Som jeg gik og tænkte på ingen ting, faldt de Ingemannske linjer mig ind: På „dammen" fjærne vogter går og lover Herrens navn. Jeg gik hjem med tak, fordi jeg måtte blive. Men ak, når det kommer til stykket, kan man ikke vogte sig selv, end sige andre: Tre dage efter fandt en af fangerne mig liggende besvimet ved min seng. Lægerne måtte arbejde 4—5 timer for at få mig tilbage til livet. Efter endnu et 3. anfald blev hjemrejse besluttet; men da jeg ikke kunde finde fred i beslutningen, måtte jeg dog blive. Og det gik så vel til den gode side, at jeg allerede kunde tale 3 gange i julen og tage del i vor gode juleaften, hvor vi havde det rigtig hyggeligt med træ og med sang og et godt aftensmåltid. — — — End ikke børn manglede vi; 8 små Russere gik med os rundt om træet. I løbet af januar nåede jeg ret godt til kræfter igen, og i de følgende måneder gik alt regelmæssigt. — —

Om vor påske så i næste brev.

---

* Den, som læser datoen, give agt derpå! ** Se billedet s. 160.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

XVI

DANSK OG RUSSISK PÅSKE

Påsken iår (1918) faldt sammen i dato med påsken i 1782. Den dag, jeg opdagede det, kom der en egen stemning over mig. Jeg har nemlig lidt særegent tilovers for hin påske for de mange år siden. På den tid levede der en bondekone i Vestslesvig af de fromme, stærke kvinder. Selv lykkelig ved at være en kristen og lytte til det glædelige budskab fik hun alt i unge år det hjærteønske at kunne blive en præstemoder. Sønnen kom også og viste sig lærenem og læselysten. Men det kneb med penge på grund af den vedvarende kvægpest. Derfor satte moderen, der drev tidens kniplingshandel, alt ind på en stor sending kniplinger, som skulde sælges i Norge. Men kræmmeren rømte med pengene, og nu kom der armod til huse. I 8 lange år blev det nu denne tapre kvindes daglige bøn, at den Herre, som sidder overlig, men ser nederlig, vilde se til sin tjenerindes ringhed og bringe hjælp. Han svarede hende så ofte, at håbet holdtes i live, og tilsidst bønhørte han hende. Dette skete i påsken 1782. Hvis ikke en nøje overvejelse ud fra foreliggende data (bl. a. sønnens eksamen i Kiel) regner fejl, skete det 2. og 3. påskedag ɔ: 1. og 2. april; således at hun, klippesikker og strålende glad, kom ud af sit bedekammer den ene dags aften og den næste dag havde hjælpen i hænde i form af en pose penge fra den bortrømte kræmmer. I alt fald skete det i den påske.

— Den historie havde jeg længe haft i sinde at ville fortælle for fangerne med hele hendes levnedsløb og også tænkt på påsken som den mest passende tid. Så vil man forstå min glæde over at opdage dato-overensstemmelsen og min beslutning at vælge 2. påskedags aften dertil.

Men en anden hændelse skulde give aftenen end stærkere stemning. Midt i januar havde en af vore forbindelser i Petrograd meddelt os, at der ved juletid var sendt os 2 summer à 2000 r. derinde fra. Den ene fik vi også 25. januar; den anden så vi ikke eller hørte det mindste til. Efterhånden som februar gik, og marts skred, måtte vi da tro, at disse penge var gået tabt, så meget mere som post-, navnlig pengeforsendelse f. t. er meget usikker. Da påsken kom, forekom det mig, at „der var noget i luften, jeg vidste ej hvad". Allerede i den stille uge havde jeg den glæde at få tilsagn om et større lån inde i Moskva, at få vished for nogle hidtil uvisse penge samt at få meddelelse fra staben i Moskva, at den havde sendt bud efter 11 fanger til os.

Anden påskedagen kom og blev til en begyndelse morsom-urolig, idet fangerne narrede hverandre april ved at sige: „Jeg har lige været ovre hos præsten, han vilde gerne tale med dig". Altså fik jeg adskillige besøg i dagens løb! Aftenen kom, foredraget blev holdt og faldt i god jord. Dagen efter var der en egen stærk glæde over mig, jeg vidste ikke hvorfor. Men næste morgen, 3. april altså, fik jeg et brev fra en mig hidtil ukendt dansk mand i Moskva, hvori der næsten som i forbigående (thi brevet handlede ellers om andet) nævnes en kvittering, denne mand har sendt en anden for 2000 r. til fangerne i Jurjef. Dær er jo det første spor af de tabte penge!! Jeg var ikke sen til at skrive et langt brev til ham og har senere ved besøg i Moskva i andet ærinde fået yder-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ligere rede på sagen. Sporet forfølges nu videre af den nævnte mand, og jeg tvivler ikke om sagens opklaring. Muligvis således, at hint januarbrev har indeholdt en ufrivillig fejl, at de nævnte penge slet ikke er sendt, hvad enten vi så kan vente dem siden eller ej. [Tilføjelse i 1926: Se derom i brev 22.]

Ja, denne historie skal ikke lignes ved hin kvindes, dertil er den altfor lille, og de penge betyder adskilligt mindre for os, end hendes betød for hende. Men at det just traf i de dage, da vi tænkte så meget på hende, kunde ikke undlade at gøre indtryk på os.

Påskedagene havde adskilligt andet godt til os, og de havde først og fremmest det budskab om livets tab og livets vinding, som overskygger selv de største oplevelser; men som det små i reglen bliver endnu mindre ved siden af det store, således kan det også undertiden ved tilknytning til dette blive lidt større end ellers. Og om så pengene selv aldrig kommer, vi vil dog huske denne påske, thi dette uventede spor — givet just i de dage — satte vore sind i sære svingninger. —

Kort efter påske skulde jeg til Moskva bl. a. for at stifte det før nævnte lån. Den rejse giver så betegnende indblik i russiske jernbaneforhold for tiden, at jeg kan ikke lade være at fortælle derom, skønt jeg næsten nødes til at sige som oldtidens Krysostomos, naar han vilde prædike om visse ting: Jomfruer, lukker ørerne til! — Tre fanger og jeg havde forskelligt ærinde derind og slog følge. De to fik fribillet til 3. kl. Til den tredie og mig købte jeg to 2. kl. Da vi havde tilbragt nogle „fornøjelige“ ventetimer midt om natten, kom toget. Men ingen 2. kl. vogne og mer end overfyldt i 3. Vi pressede os, alle fire, ind i en 4. kl. vogn. Dær sad folk eller lå i tre etager på brætter og hylder, mens resten stod som sild i tønde i det, der levnedes af en smal gang. Et malerisk syn, hvis man da kunde se noget gennem tobaksrøg og tyk luft. Uh! Vi fire nåede lige inden for døren fra forperronen; den kunde ikke lukkes helt, og vi havde således kulde fra en side og varme fra en anden. På en følgende station kom jeg dog ind i en 1ste kl. vogn, men mine tre landsmænd måtte blive, hvor de var. Tætheden blev endnu større ved ny indstigninger. Han, jeg havde købt 2. kl. til, tog en gang den ene fod til sig; straks indtoges dens plads af en andens fod; han kørte således længe stående på et ben, og det var jo for så vidt kun 8. kl., han nød; jeg havde da betalt 4 gange for meget for ham!

1ste kl.' vognen var naturligvis også overfyldt af vedkommende og uvedkommende, men jeg fik dog en ståplads i den lange gang, omend såre kneben. Da jeg havde stået i nogen tid, fornam jeg i bælgmørket en dør bagved mig; den syntes at kunne åbnes. Jeg prøvede. Det var toiletværelset. Men det var også taget i brug som kupé, hvilket er blevet helt almindeligt nu. To sovende soldater nød hvile, den ene siddende på en sengereder-trappe, den anden på — nå, ja — det nedlukkede mahognilåg. Det var en ren kæmpebolshevik af den røde garde; thi andre soldater har vi ikke mere i dette fremskredne land. Døren vedblev under det hyppige tryk at stå mer eller mindre åben. Tanketom af træthed gik jeg derind, lænede hovedet mod væggen og forsøgte at lukke øjnene. Men heldigvis lykkedes dette ikke, thi noget efter fik vi besøg af to kvindelige medrejsende. . . . Så måtte jeg jo til at synge Bjarkemålet på russisk for de

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

sovende kæmper og hale dem ud i den tætpakkede gang. Det var ikke let, måske heller ikke helt ufarligt, thi sådan en kæmpe har altid en pistol i kæmpestøvlen og lader sig ikke ret meget sige. — Jeg tør måske tilføje, at damerne var mig taknemlige. —

Det er heller ikke ufarligt at komme ind til „gamle moder Moskov med de hvide mure", thi de farves af og til røde under de stadige kampe. Folk overfaldes på åben gade ved højlys dag; der er ingen politi, i alt fald ingen, der vil udsætte sig for ubehageligheder. En af mine bekendte var således nylig bleven grebet af et par banditter og havde måttet aflevere sin tegnebog. Da jeg efter udrettet ærinde skulde hjem med 7000 r., sørgede jeg for at have dem forvarede vel inderst inde og bad så tillige en bekendt følge mig til toget, der først går om aftenen. Så hændte mig intet ubehageligt, heller ikke i toget. Men alt ventedes inde i Moskva netop i de dage. Det hed sig, at nu vilde anarkisterne tage magten fra bolshevikerne, som ikke længere er radikale nok. I det danske konsulat var jeg vidne til, hvorledes man låsede sig inde i et lille pengerum, hver gang man skulde til kassen; det var af frygt for anarkist-indbrud. —

Så gør det sært godt ved sin hjemkomst at få en bunke breve fra Danmark, hvor vel alt heller ikke er, som det skal være, men hvor man dog nøjes med at gø, ikke bide, og hvor der rinder så mange gode, lægende kilder både i folket og menigheden, om man ellers vil bøje knæ og øse. —

Men kort efter fik vi ellers alvoren nær nok op ad os her i vort lille danske samfund: en af flokken døde ret uventet natten til d. 24. april. Krigen og et langt fangenskab i trykkende ensomhed blandt Tyskere havde nedbrudt hans ikke stærke helbred. Omsider lykkedes det os at få ham her til. Han så forfærdelig medtaget ud både legemligt og især sjæleligt. Så rankede han sig så kønt og viste sig at være en udmærket en. Søn af fattigfolk i Ballum; ud af en stor søskendflok, men alle med så gode evner og trang til at komme frem både i håndens og åndens verden. Denne var blikkenslager, havde sørget for at komme på højskole, havde et udmærket øre og var den allerbedste af os alle til at synge. Han lærte os rigtig „Ingerid Sletten af Sillegjord" og manglede aldrig ved noget møde. Men pludselig brød hans sygdom atter op, og på et par dage bukkede han under. Den sidste aften, han levede, skrev han famlende ordet Sønderjylland og lidt mere på et blad. Men 2 dage senere måtte vi gemme ham på en kirkegård så fjærnt fra det omstridte land. Det var et tilfælde lig en tanke, at han skulde komme her og lære os den sang, der handler om trofast gemmen og bevaren af det, der har værd som arv fra fædre, og om de længsler, der ikke altid tilfredsstilles på denne jord. Ja, der dør titusinder i disse blodige tider, én — det synes så småt, men han var nu vor og en af de bedste. (Se s. 166 n.)

— — Nu har vi ellers næsten sommer, og længslerne vågner i disse friluftsmennesker efter at ombytte både barakkens ensformighed og høresalens foredrag med arbejde. Så tog vi os en udflugt forrige søndag; thi så frit har vi det, at vi kan gå, hvorhen vi vil, uden ledsagelse. Her er overhovedet ingen bevogtning. Her er nok røde gardister nu, der gør en jammerlig exercits uden lydighed og orden, men de har intet med fangerne at gøre. Vi gik da ud til den nærmeste landsby, lejrede os på en dejlig skrænt over floden og samlede snart en hel

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

snes af landsbyens drenge om vore danske toner. Ind imellem læste jeg de morsomme breve, som en af fangerne har fået fra en af de Rasmussenske korrespondenter, den lille i forrige brev nævnte 13-års pige. Tilsidst fik vi de små Russer-drenge til at synge en af deres sange og lærte dem at sige ordet Sønderjylland; sagtens første gang, det ord har lydt i den by Kusmátschina. På hjemvejen så vi landsbyens modnere ungdom i stort tal more sig med at springe buk og nyde aftenens skønhed på den brede, selskabelige „grønnegade". —

Fornylig har vi haft besøg af en dansk mand*, udsending fra det danske gesandtskab for at tilse østerrigske fangelejre. Under denne mission måtte han flere gange forhandle med det herværende arbejderråd. Et fuldstændigt collegium politicum, kun at Herman v. Bremenfeld hedder „vores Selinkov" eller, som han med megen patos atter og atter kaldte sig selv, „jeres Selinkov". Stundom var han ved at sønderrive sine klæder af forargelse over, hvad hans ærede meningsfæller vedtog, så han følte sig som en miskendt fører (han kan nok også dårlig skrive sit eget navn), stundom hævede han sig til de højeste glædesudbrud over at være deres kårne leder. Han ledede en afstemning på følgende måde: Hvem stemmer for, at vi idag skal forhandle for lukkede døre? 22! godt; hvor mange imod? 12! godt! Hvor mange stemmer så for, at vi forhandler for åbne døre? 23! godt! hvor mange imod? 10! godt; altså: åbne døre! Ti 22 ÷ 12 = 10, men 23 ÷ 10 = 13. Også rådsherrerne udi collegiet er jo tegnede gennem dette; de stemmer gladelig for stik modsatte ting. Oh, Holberg, om du levede endnu! Her er, om ikke just en helbroder, så dog en fætter til din udødelige kandestøber i Hamborg. — — Og så er det jo alligevel fra neden, det ny, fremskridtene, de friske tanker kommer. Men „bjerget" kan kun ikke virkeliggøre dem, blot tænke og fremsætte dem. —

Naturligvis har vi også haft 1. maj fest med mange røde faner og stærke indskrifter og en bil i spidsen, hvori som symbol på det ny Rusland sad sø- og landsoldater, arbejdere med deres værktøj og en kvinde i rød-hvid nationaldragt (fædrelandet). Men det var nok tamt i sammenligning med ifjor (da var jeg så heldig lige at være kommen til Petrograd). Det morsomste her var, da ordstyreren fra tale-balkonen kom til at sige, mens en vældig, hørgul manke flagrede ned over hans ansigt: De, som ønsker ordet, bedes komme herop på boulevarden — hvad jeg vilde sige: balkonen!! —

Men vi har også oplevet større ting: den berømte, russiske påske. Fangerne havde skildret den for mig i så stærke farver, så jeg længtes efter at se den med egne øjne. — Påskelørdag aften lidt før 12 gik vi da til kirke. Aprilsommeren var afløst af en hundekulde; det var 4. maj (russisk tid). Raketterne for i vejret fra pladserne udenfor kirkerne, oplyste tårnene som den klareste sol og dalede ned som småstjerner over de kirkesøgende skarer. Vi valgte først at gå i domkirken. Just som vi kom, var første messe sunget; man kom ud med hver et lys i hånden, en lang, tynd væge, som man for blæsten skjulte i den hule hånd, og så måtte den endda tændes atter og atter hos en nabo. Præsterne kom med deres svende, der bar nogle af kirkens billeder og

* Den senere af Tjekkoslovakkerne dræbte Marstrand.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

påskebrødet (artos); og i den bidende kulde måtte vi nu med blottede hoveder vandre kirken rundt en gang, hvorefter det atter bar ind til fortsættelse af sangen. Græsk gudstjeneste er med et ord sang; vekselsang mellem præster og to kor, hvoraf det mindre og halvpræstelige (svarende omtrent til vor kirkesanger) står nede i kirken noget til siden, mens det større (svarende til vore damekor) står på et pulpitur. Ingen orgel, ingen menighedssang. Menigheden foretager aldrig andet end at korse sig, bøje sig og kysse billeder og krusifiks. Påskenat bærer de tillige disse lys og slutter med at kysse hverandre. De forstår næppe helt, hvad der synges, men dog så vidt, at de korser sig på de rigtige steder. Sangen er stor kunst. Præsternes bas er af ubegribelig dybde og dog meget kraftig. Korene er ren operasang. Og de kan deres ting, kan stå der og synge i timer uden tekst eller noder. Aldrig melodier, men ofte passager af stor skønhed. Af og til kommer de gyldenklædte præster med de violette fløjlsbaretter på hovedet ned og svinger deres røgelsekar blandt menigheden eller vandrer rundt med tredobbelte, brændende lys. I det hele stråler kirken i et hav af lys, mest rigtige lys, men her er også store og skønne gyldne kroner med elektrisk glød.

Denne vekselsang går nu uafbrudt et par timer. Men imidlertid er adskillige listet ud; om nogen virkelig andagtsfuld deltagelse er der vanskelig tale; man ser sig meget omkring, kan også nok småsnakke. De går ned i krypten; dær foregår nemlig sidste akt. Ja, man bruger uvilkårlig teaterudtryk, thi det hele minder så meget om kunstens tempel. Det dernede i krypten kan rigtignok også minde om noget helt andet: bryllup og bal, thi her går især de unge damer i hvide kjoler (overtøjet er hængt hen) og de unge herrer i bedste toilette; eller om bazar, thi her står på lange, lange borde kage ved kage m. m. i deres skåler med et løst, hvidt tørklæde om, mens et lys står og brænder i toppen af hver kage. Disse har forskellige former, mest som vore søster- eller sandkager, ret store. Hver familie har om eftermiddagen bragt sine ting hid; nu skal de stænkes med vievand, så kan man slutte den lange påskenat med at gå hjem og nyde sit gode påskemåltid, hvor disse på ny tilladte spiser er hovedretten (til the).

Omsider er gudstjenesten sluttet deroppe, og alle samles nede i denne kælderfoyer, der er omtrent lige så stor som selve kirkens rum. Præsterne stænker vand med en kost, stadig syngende. Venner og kendinge giver hinanden de tre kys, og nu går hver familie med sit til det hjemlige måltid. — Vi Danske gik i to kirker for ret at se alt. I denne anden var der ingen krypt, men en gammel moderkirke lige ved siden, næppe ellers i brug mere; i den stod påskespiserne. Sangen syntes mig endnu bedre der, navnlig måtte jeg beundre et par herrestemmer oppe i koret for deres prægtige bassang. Det er ikke skik nu mere, at man kysser ukendte, men her hændte os dog dette, at en kraftig herre kom hen og tog en af mine landsmænd fast om hovedet og gav ham hans del, mens denne på sit hjemlige mål betuttet udbrød: men ka de da å go an! Den lettere ungdom er vist ikke fri for at bruge skikken lovlig frit. En alvor som over vore højtidsfester finder man lidet af. Derfor bliver ens hovedresultat dog skuffelse trods det, at man jo må indrømme, at Grækerne er mere ret vendte end os i dette at gøre påsken og ikke julen til årets største fest.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Her i følger de oldkirkens sunde, dybe kirkelighed; de har jo også symbolerne: lyset og brødet, der skal forkynde, at nu er her lys i gravens mørke land, og livets brød rækkes dødens hungrende og livstørstende slægt, ligesom broderkysset jo er apostolisk skik som udtryk for, at vi nu skal leve med søskendhjærte i fælleshjemmet. Men det synes altsammen mest at være tomme hylstre; livets sommerfugl er krøbet ud af dem og flagret bort. — Men måske bedømmer man det ikke ret, fordi man er fremmed og ikke kan sproget og ikke er sjælelig indstillet på at fejre festen på denne vis.

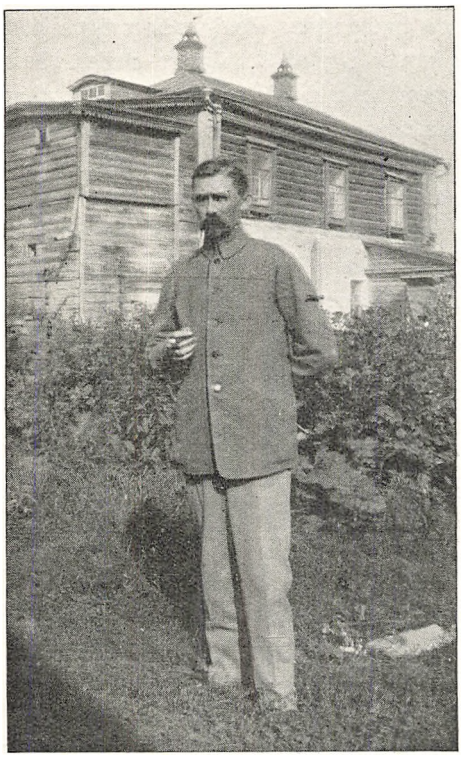

Min køgemester [fra Ørsted v. Sommersted] foran et af husene i lejren.

Da jeg ved 4-tiden kom hjem, sad familien ved thebordet, og kort efter at jeg var kommen i seng, kom fruen ind og forærede mig halvdelen af en påskekage (meget velsmagende) tilligemed noget at smøre på, som er en sammensætning af sur, helt stivnet fløde og sukker m. m., samt to farvede, hårdkogte påskeæg. Det lever jeg nu højt på i disse dage. Jeg var bange for, hun også vilde have givet mig påskekys, men jeg slap med skrækken!

Så sover man til omtrent middag. Og nu er der ny gudstjenester af mere vanlig art, medens alle stadens mangfoldige klokker, flere i hver af de 18 kirker, går dagen igennem og de følgende dage med. Luften er mættet med malmets stærke, dybe toner, og ind imellem klinger hurtige slag med sølverne klang fra klokkerne små. Folk flokkes i tårnene for at være med at ringe højtiden ind eller slynge budskabet ud over lande om den største påske, verden har set, og den største tildragelse i menneskeslægtens underfulde saga.

Kl. 2 havde vi Danske vor lille, stilfærdige gudstjeneste. Det var 5. s. e. påske, Jesu yppersteprestelige bøn, hvis stærke toner passede såre godt til påskestemningen i dens bedste skikkelse omkring os. —

Samme eftermiddag skulde 3 fanger og jeg efter indbydelse ud at drikke the hos vor mælkekone. Hun hedder Kariva Dovo og bor i en landsby en lille halv mil herfra; Krasno Sæló hedder den, det betyder Rød-Kirkeby eller Rødby. Trolig kommer hun her hver morgen med to store flasker mælk (6 potter til 7 rubler) og slæber ofte 50 pund kartoffelskrælling med hjem på nakken til sine to køer. Hun er så ærlig og pålidelig, at min køgemester (en af disse 3 fanger) ofte giver hende 20 rubler, når hun ikke kan veksle. Så varer de jo i nogle dage. Men hun er også så meget karl for sin hat, at når de røde gardere vil true

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

hende til at sælge sin mælk til dem, siger hun resolut nej, den skal de danske fanger og den danske pope (datski pastor) have; og bliver de nærgående og vil tage flaskerne fra hende, spytter hun på dem — et særligt russisk forsvarsvåben!

Kl. 4½ stod vi ved Karivas hus, men da var hun i kirke. Så gik vi også derhen. En landsby-menighed er altid noget forskellig fra en købstad-do. Kirken var tætfyldt. Øverst stod børnene, så mændene, dernæst kvinderne med deres klædelige hovedtøj, et broget, ofte fint klæde omtrent som Svenskernes. Allernederst ved døren nogle mænd, som var kommen for sent eller måske nødig vilde frem på grund af deres fattige udseende: langskæggede og langhårede, tjavsede og magre, måske også forslidte, skønt det i reglen er kvinderne, der her som i alle gammeldags folk slider mest. Det var ret den russiske musjik. Kirken var fyldt med billeder, hver en stump væg var optaget deraf, helgenbilleder i store, brede, forgyldte rammer med drejede søjler, medens billederne selv for det meste havde de sædvanlige forsølvninger, d. v. s. klæderne er af forsølvet pap eller gibs. Alt lyste i hvidt og gyldent; og kirken havde på grund af indbyggede kapeller, der gjorde den meget smal, et mærkelig dybt perspektiv. Det var, som præsten og hans hjælpere stod så langt, langt borte. Andagten forekom os større her; der var en virkelig alvor og stilhed. Iøvrigt som ellers, kun naturligvis en ringere sang, men dog et ret stort og vel indøvet kor.

Da vi kom ud, mødte os et overraskende syn. Alle landsbyens heste havde været ude at røre sig på agrene; nu kom de i munter flok ind på den store plads midt i byen. Denne plads er jævn foran den højtliggende kirke, men uddyber sig i syd til en meget malerisk slugt, hvor vand vælder frem fra bakkehældets sider og risler som små, muntre render frem gennem bunden, hvor et langt vandtrug samler dem. Her stilede hestene ned, det var nu deres eftermiddagsthe.

Kariva Dovos lave stue med de vanlige tre fag vinduer til gaden var ved den stærkt fremtrædende ovn plus to småskabe med ryggen til hinanden næsten skilt i to. Den ene halvdel havde hun lejet ud til en enke og dennes voksne søn. Selv er hun også enke med en lille søn. Hendes halvdel af stuen er så atter delt på tværs ved et bræddeskillerum, og sandelig om hun ikke der havde en lille portière i stedet for dør, til hvilken der nu også umulig kunde blive plads. I det mindre rum kunde akkurat stå en seng, og så kunde hun sysle med samovaren på gulvet mellem seng og ovn. I det større rum, „stuen", stod to bitte små borde med dug, to stole og en bænk. Væggen var fuld af helgenbilleder med to små helgenlamper foran. Desuden havde hun ved små søm fået en serie Skovgård-Viborgbilleder op; dem har vi foræret hende. Jeg pegede på to af dem og lærte hende navnene: Abraham, Isak og Sara. Mulig kendte hun dem dog. Hun påstod, at hun forstod præsten i kirken.

Da vandet kogte i samovaren, tog hun låget af, lod et hvidt klæde synke lidt ned i vandet, lagde 8 æg i klædet og satte låget på. Et øjeblik efter spiste vi æg uden ske, drak the uden sukker og spiste udmærket, tommetykt påskebrød uden smør. Men „nabo"konen, som jo altså sad lige ved siden af os, kom hende til hjælp med 4 theskeer, for selv havde hun kun en, og den var

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

skaftet brækket af. Stuen var mod alle regler nydelig ren, og luften fuldkommen frisk. Imens gik snakken, thi den ene af fangerne kan ret godt det mest almindelige på russisk. Kariva var glad for sine gæster, hun fortalte og forklarede og pegede ofte på sin pande; det betød: jeg ved godt, vi Russere er ikke så kloge som andre folk. En smuk kone, sund og pæn i sin tarvelige dragt. Hendes ansigt og livlige tale mindede mig ikke lidt om en kone hjemme i Vestjylland.

Så bad vi om at måtte se det øvrige i huset. Mod al regel havde hun et rum til, et fjerde vindue i denne gavl, som i alle russiske huse vender ud til gaden. I denne stue lå hendes tøj hulter til bulter til den ene side, og nabokonens (lejekonens) til den anden, thi skabe, kister eller kommoder kendes ej. Det lille skab i stuen var kun til mad og køkkentøj. Bag disse to jævnsides værelser gik så et smalt rum til udenomsredskaber: spande, kurve, sække o. l. Og bag dette var kostalden, et ret stort rum med to bokse, hver med sin ko, og en tom plads foran, hvor vand både udefra og fra køerne flød i en lille bæk, når den da ikke var frossen, hvad den just var d. 5. maj. Ingen loft, utæt tag, 5—6 høns på hanebjælken. Der muges kun en gang årlig, i juni, når der køres gødning ud og pløjes til rug. Alt dette besørger Kariva selv med en lånt hest. Bolshevikerne vil tage den ene ko fra hende; det er altfor proprietæragtigt at have to; men Kariva lader sig ikke gå på, hun holder fast ved begge de hjælmede.

Og så sagde vi dasvidanje og spasiba. Det betyder farvel og tak. Og den tak var ærlig ment, for det er ikke hver dag, at krigsfanger bliver så mætte med så sunde ting. Ofte er brødet af fugtig kartoffelmel og bygmel med både skæg og avner i. En dag gammelt er det så hårdt som træ; i Sibirien var det dog værre, for der var det drivende vådt; når det blev tørt, skar de, som før nævnt, portrætrammer ud af det! — I den smukke aften gik vi glade hjem. Vi havde oplevet en uforglemmelig russisk påske. —

Dagen efter blev så påskefesten fejret videre ved en af de processioner, der hører med til alt katolsk kirkeliv, græsk som romersk. En ret stor skare drog den grønne vold rundt. Først særlig klædte fanebærere, dernæst 6—8 gyldenklædte præster og så alt folket i broget blanding. Af og til standsedes et øjeblik deroppe på volden, så drog man igen værdigt fremad under næsten uafbrudt sang. Men her som i kirkerne ikke menighedssang, men præstemesse eller korsang af særligt indøvede. På torvet ved byens bazar står et lille gadekapel. Det var åbnet, er ellers altid lukket. Her var processionen begyndt, og her endte den, med forstærket sang omkring de samlede faner. Blandt billederne på disse mærkede jeg mig: Jesu fødsel, Jørgen og dragen (Jørgen — Jurjef) og de 3 fornemme gæster hos Abraham. *Underligt, så ofte man møder dette sidste motiv i Rusland.* De bedste malerier, jeg mindes fra Petrograd, fremstillede dette besøg, og i Moskva ligeledes. Nu her igen. Og altid er Herren fremstillet som den *unge* Gud, der ejer den evige ungdoms uudtømmelige kilder, der giver tro på, at *intet er umuligt* for ham, så ikke blot den grebne Abraham, men også den tvivlende Sara bliver troende, og — se, det sker! Lyksaligt det folk, som har førere, der tror på det umulige! Det giver vovemod, handlekraft og tålmod. Men bag føreren må stå et folk. Kerenski stod alene. — — —

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

— — — Som det vil vides, var det meningen at få samlet et langt større tal af fanger hertil, end her er. Men de fortvivlede forhold har umuliggjort dette. Hvor alle vil byde, og ingen lyde, kan intet sættes igennem. Flere gange har vi været på nippet til at få en større flok sendt hertil, men altid er et eller andet revolutionært indtruffet og har hindret.

Den sidste hindring, der har mødt mine ansøgninger, er så original, at den fortjener at kendes. De tyske krigsfanger her i landet er efterhånden bleven stærkt bolshevikiske og har næsten ubegrænset handlefrihed. Det har ført til, at de har dannet en „international-socialistisk komite" i Moskva, der udsender blodrøde flyveblade og aviser til alle fangelejre. D. 14. april holdt de endog delegeretmøde derinde, 400 udsendinge fra alle Ruslands fangelejre, og vedtog her følgende stykke verdenshistorie:

„Vi protesterer mod den skændige fred, som tyske imperialister har påtvunget den russiske regering; vi er alle som én besluttet på med våben i hånd at understøtte den russiske revolutionsregering, at gennemføre Marx's og Engel's kommunisme og håber sammen med vor trofaste Liebknecht og Adler [Østerrigs Liebknecht] at tilintetgøre den tysk-østerr. kapitalistregering og på dens ruinhobe at opbygge en ny sovjetregering."

Men disse frisindede folk er dog desværre ikke frisindede nok, ikke efter mine ringe begreber da. Thi vel skal altså to kejserkroner omstyrtes, men rigerne skal bestå i uformindsket omfang og næppe med synderlig hensyntagen til de forskellige nationer indenfor disse (Sydslaver, Ungarer, Danske o. s. v.). Dette fik jeg et lille indblik i på følgende måde. En af mine såre beskedne ansøgninger (den drejede sig om 11 mand) gik til staben i Moskva. Staben sendte den så — så vidunderligt det end lyder — til denne komite af tyske krigsfanger (!) og udbad sig dennes betænkning!!! Man svarede: Da vi ikke anser det for heldigt, at vore fangne landsmænd samles *nationsvis* i lejre, fraråder vi at bevilge andragendet! — Naturligvis, når man er international komite, kan man ikke tage nationale hensyn! Jeg har da heller aldrig fået de 11 mand at se. — Det forlyder iøvrigt, og er jo kun rimeligt, at de to undsagte kejsere har befalet Lenin at ophæve denne komite, og at det skal være sket. Vi har da også kun fået 1 nr. af deres 14 dages blad, der bærer det kraftige navn: Weltrevolution. —

Men „således foranlediget" agter jeg mig i næste uge ud på en lille rejse. Vore landsmænd er spredte, enkeltvis eller ganske få sammen, over hele det vældige rige helt ind til Vladivostock, og er aldeles ikke til at finde. Russerne ved ikke engang selv, hvor de er. Men et sted, ved jeg, er der 21. De har gang på gang bedt om at komme her. Men da de nu ikke må komme til os, vil jeg prøve at komme til dem. Nu er vejret således, at man, om galt skal være, kan tåle at stå på den gyngende bro mellem to vogne, det har jeg prøvet før. Men iøvrigt er overlæsselsen vist også ved at tage lidt af. Stedet hedder Sarapul, ligger i Vjatka guv., en rejse vel omtrent som fra Skagen til Paris. Men jeg tager en forfaren fange med mig, vi forsyner os med en god madpose, og så håber vi at nå derind til pinse og blive en lille tid hos dem, alt efter deres omstændigheder.

Og wenn jemand eine Reise thut, da kann er was erzählen — i næste brev.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

XVII

EN PINSEREJSE ANNO 18

Det var tirsdag før pinse paa Jurjef Polski st. En af de nordslesvigske krigsfanger havde fået skriftlig tilladelse til at ledsage mig, og byens arbejder- og soldaterråd havde ligeledes givet mig kopi af min tilladelse til at opsøge og hidføre slesvigske krigsfanger, så de kunde nyde godt af samværet med landsmænd, og hvad vi ellers har. — „Lykke på rejsen", sagde Jakob, en af de kammerater, der havde fulgt os til toget; han vidste, det var vanskeligt at rejse i dette land, og at vort ærinde i sig selv trængte til at have lykken med. Vel vidste vi de 21 landsmænds adresse, som rejsen gjaldt; men var de endnu i „Volkinski fabrik, Sarapul, Vjatka guvernement"? Der fortaltes, at tusinder i den senere tid var sendt til Sibirien, fordi føden dær var billigere. — Men da alle andre veje, om ad myndighederne, for at få samling på vore landsmænd var glippede på grund af de fortvivlede forhold i landet, måtte denne forsøges, nu den var bleven tilladt. Breve til dem forslog heller intet, ofte nåede de slet ikke frem. Altså rejste vi. Med held kunde vi nok nå Sarapul om fredagen, og var de så overhovedet at finde dær og ikke alt for langt fra fabrikken, var der jo mulighed for at holde pinse sammen.

Med vor 2. kl. billet lykkedes det os at få 3. kl. siddeplads. Det måtte kaldes et første held. Ofte er kun 4. kl. ståplads at få, hvad billet man end har. Det gjaldt et lille døgns rejse østerpå til Nischni Novgorod. To skifte ved nattetid på denne rute medfører flere timers ophold på stationer, hvor hver tomme bord, bænk og gulv er besat eller belagt, og luften kvælende; men så får man måle perronen op og ned, ned og op. Føden fås således: Man medfører thekande og the; på stationen kan altid hentes varmt vand og i reglen købes rugbrød og hårdkogte æg, enkelte steder endog smør. Det må man kunne leve på i dage og måske uger.

Onsdag middag er vi i Nischni Novgorod, der ligger malerisk ved Okas sammenløb med Volga, dels på en ø, dels på de rigt vekslende bredder, lave og høje. Højest ligger her som alle steder byens Kreml, omgivet af stærke mure, 20—30 m høje, med en halv snes solide tårne. Byens navn betyder det lave eller ringe Novgorod (Nygård, Nykøbing), modsat det gamle Novgorod, Ruslands ældste hovedstad lidt syd for Petrograd, hvilken vore fædre kaldte Holmgård og især gæstede, når de drog som væringer til Myklagård. Men det er gået Novgorod som flere andre: De gamle og store blev trods navnet de små, de unge blev de største. Nischni Novgorods vækst skyldes den ypperlige beliggenhed ved de to floder, der betinger en omfattende handel. Berømt er byens jarmarka (Jahrmarkt, årsmarked). I et kvarter i lav-byen, ligefrem kaldet jarmarka, ligger over 3000 boder. Her samles i juli og august købmænd fra alle rigets egne, ja, fra Persien, Indien og Kina, med varer, hvis værdi anslås til 200 mill. rubler, alt, hvad nævnes kan lige fra jordens spiselige frembringelser til de mest raffinerede luksusting. 400,000 fremmede gæster staden i de uger — et broget skue; byen er som en myretue. Resten af året ligger dette bykvarter stille og øde hen; boderne er lukkede. Staten, som ejer dem, indkasserer ½ mill. rubler i udleje af dem for den korte tid. —

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Femten rubler, siger droskekusken uden at blinke, da han har kørt os de 3—4 min. fra station til skib. Vi kendte ikke afstanden, kunde derfor ikke akkordere forud, heller ikke selv slæbe vor bagage. Otte, foreslog jeg. Han tog med henrivende veltalenhed de omstående (og forstående!) til vidne på det uforskammede i et sådant tilbud. Dyrtiden! Tolv, gik han dog lidt efter ned til. Otte, vedblev jeg. Sukkende, nej smilende nøjedes han med ti. I fredstid koster det en snes kopek!

Volga er kongen for Europas floder. Dens delta ved det kaspiske hav spænder over så meget som Jyllands bredde. Ved N. Novgorod er den endnu kun 1 km. At sejle ned ad dens roligt glidende, mægtige vandmasser er som at bæres af et par kæmpearme. Den er det levende, vandrende midt i den stillestående natur. — Vi glider langsomt bort; den store bys lysende kupler, høje mure og tårne svinder, landligger-villaer „på brinkerne de stejle" afløser dem; de titter så kønt frem med deres snitværk om vinduer og tage mellem mørke graner eller lyse birke. Tilsidst svinder også de, og vi har nu for os uden særlig stærk afveksling lave, oftest sandede bredder på venstre (nordlige) side med enge, krat eller skov, og høje brinker paa sydsiden, sparsomt græsklædte eller, hvor de er stejlest, helt nøgne, røbende jordens beskaffenhed: sand, grus, ler. Mindre takker og større kløfter giver afveksling; i disse takker ligger endnu sne, der minder om linned på en tøjsnor. Dog ses kreaturer flere steder på græs; sommeren ifjor var så tør og fattig. Hyppigt dukker en by frem på brinken; ofte arbejder den sig gennem en kløft helt ned til floden. Russiske byer er altid smukke — på afstand — med deres totårnede, hvide kirker og træhuse med meget snitværk.

Volgas bredder kan altså ikke måle sig med Rhinens, men floden selv er langt mægtigere. Så er nu også solen så venlig at gøre dagen til den første rigtige sommerdag i maj, hvorimod april havde mange varme dage. Og skibet er udmærket indrettet. På sin russiske måde har det under dækket megen plads i hele skibets længde til 3. og 4. klasse og på dækket et hus, også omtrent fra stavn til stavn, med to lange rader småværelser til 1. og 2. kl. samt i husets gavle saloner til begge. Disse værelser (kahytter) har sovesofa(er) og et lille spisebord, thi Russerne spiser ikke som vi et solidt måltid ved et fællesbord, men drikker deres the og spiser af madpose på værelset. En mægtig kedel ved maskinrummet giver kogende vand; man henter selv efter behov.

Der er stemning over denne glitrende solskinsdag; og stemningen forplanter sig til os rejsende. Det er herligt at gå på dette dæk rundt om kahytternes hus og se sig ud. Sangene får liv i ens indre: Den russiske hymne til Volgas pris og alle de hjemlige. Henne agter ser man ned til underdækket, hvor der spises og drikkes i et væk, ryges cigaretter og snakkes uafbrudt i den tætstuvede mængde. Så rejser to mænd sig dernede, spiller luth og balalajka og synger dertil, snart vemodigt, snart muntert; det sidste får alle til at le, og det rette tidspunkt er inde til at lade kasketten gå rundt. Den yngste klatrer som en kat op til os og får også vor tak for underholdningen. Imens glider skibet for skovlenes taktfaste slag, og „solen sættes mer og mer"; dens gyldne stribe bliver som guldmorskåben med det lange slæb over den kongelige flods skuldre. Så må også den lægges af, og månen væver sit fine brudeslør i stedet; enkelte lys tændes derinde på

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

de mørknende bredder og øger hyggen; aftenens fred sænker sig over den larmfuldt forvirrede jord. Med sindets lykkelige evne til at glemme lukker man alle tidens blodige tildragelser ude og synger freden ind i sig med stille aftentoner, mens lysene slukkes et efter et i kahytternes hus.

Før jeg går til ro, tillader jeg mig dog en lille rundgang dernede på underdækket; den er lærerig. Dær ligger et lille udsnit af Ruslands mægtige arbejderhær, hundreder af jævne mennesker i deres fattige, oftest både pjaltede og snavsede klæder. De småsnakker endnu; enkelte tømmer kandens sidste dråbe; de fleste sover dog allerede. Mænd og kvinder ligger her fuldt påklædte på træbriksene eller på selve jerngulvet, tættere end får i klynge, snarere som grise i dynge, ofte arm i arm, enten med brødposen eller naboens skød som hovedpude, kyske som børn, venlige og hjælpsomme mod hverandre, at enhver kan få den smule plads, han behøver. De er ikke hinanden køligt uvedkommende, men har det umiddelbare menneskes kønne, varme åbenhed, den fattige søskendefloks gode sammenhold. Og det er de samme mennesker, som ved højlys dag åbenbarer naturmenneskets letvakte og lidet beherskede lidenskaber — man se dem bare trænges, skændes og slås ved en dampskibsbro! — og som nu har fået friheden og forstår den, som de må forstå den, så de blir en skræk for godsejerne og hele borgerskabet. Og alligevel er de sundheden i et sygt land, de ubrugte kræfter modsat de misbrugte og ved forfinelse svækkede. Det er fremtiden, hvilende i øjeblikket som revolutionens larm i søvnens arm.

Vi var oppe torsdag morgen ikke længe efter solen; men den skjulte snart sin morgenpragt bag tætte skyer. Vi havde atter kulde og blæst. Men dette vejr passede ikke ilde til de tanker, der vågner i en ved at nærme sig Kasan, Tatarernes faste borg gennem 300 år i deres blodigt-grusomme kamp mod de svage russiske storfyrstendømmer. „Blodige jord med al din syndebyrdes voksende vægt". Her er et af de blodige steder. Særlig ét minde vågner i en og gør sindet tungt. I lange tider måtte fyrsten i Moskva årlig sende Tatar-khanen i Kasan en tribut af 100 unge piger. Hvor vi nu sejler og roligt spejder efter Kasans tårne, har disse unge kvinder sejlet og med forskræmte øjne og forpinte hjærter set henimod denne røverborg. En fransk konge fordrejede navnet Tatar til Tartar (af tartaros — helvede), og et helved har dette sted været for mange tusinder, både mænd og kvinder af det russiske folk. En underlig nemesis: Det sære, 7 etager høje, røde tårn, vi nu skimter derhenne på byens stejltliggende Kreml, og som ved sin stil — det ligner kongen i et spil kegler — straks røber sin ikke-russiske herkomst, bærer navn efter en Tatar-prinsesse, der skal have kastet sig ud fra dets tinde af fortvivlelse over sit fædrelands undergang, da det endelig lykkedes Russerne under Ivan den grusomme at erobre byen og ved et ræddeligt blodbad at hævne århundreders forsmædelse. Hårdt må det være gået til, siden denne ikke-blødsødne fyrste ved synet af ødelæggelsens vederstyggelighed udbrød: „Vel er de ikke kristne, men de er dog mennesker!" Meddelelsen om den endelige sejr fik han forøvrigt under en gudstjeneste, just som de ord oplæstes: Og der skal blive én hjord og én hyrde. Politisk er det jo også gået i opfyldelse, religiøst derimod ikke; ti ved siden af byens over 60 kirker findes der 14 moskeer. Også på anden måde mindes man om Asiens nærhed ved at gå i denne by: Nede

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

på stationen findes opslag på kinesisk til vejledning for de mange gule sønner af det himmelse rige, og man kan vanskeligt gå deroppe på den som en ørnerede højtliggende slotsplads, hvor en russisk guvernementsbygning og et par kirker har afløst Tatar-borgen, uden at mindes den asiatiske fyrste, som her har hersket. Prinsessetårnet deroppe har set ham og hans høvdinger komme hjem i flagrende gevandter, og med østerlandsk pragt og larm fejre deres sejre over de slaviske fyrster og deres skrækslagne folk.

Nu lever Tatarerne som fredelige folk blandt Russerne, kun kendelige ved deres smallere læber, stærkere kindben og opslidsede øjne. — —

Vi skulde nu med tog langt nordpå, kunde også sejle; ti Volgas store biflod Kama kommer deroppe fra sumpskovene ved Perm, men det vilde formentlig gå langsommere. Toget havde dog heller ingen hast; kl. 5 skulde det gå, gik først kl. 10. I ventetiden opdagede jeg noget sært inde på ventesalens disk; jeg købte for 50 kopek, d. v. s. et stykke. Jo, ganske rigtigt, smagen mindede mig utydeligt om noget, vi spiste derhjemme før krigen og vistnok kaldte småkager. En anden mærkelighed: At svinene løber frit omkring her og kun har en svag lighed med vore gryntende husdyr, er ikke så mærkeligt; men her i Kasan færdedes endog èt ganske hjemmevant mellem skinnerne under vore vogne. Det har da sagtens været en oplyst gris, der kunde togtiderne, forsinkelserne iberegnet.

Men her mødte os nu vor første større ubehagelighed. Om 2. kl. var der ikke tale på denne ny, afsides liggende bane. Nå, det gjorde nu ikke noget, men da vi kom med vore 3. kl. billetter, havde toget kun 4. kl. vogne, og de var allerede fyldt til randen med spisende, drikkende, snakkende, snorkende soldater og en besvimelsebringende luft. Dog var der en sanitetsvogn og én, på hvilken der stod „post". Vi forsøgte at få lov til at stå for- eller bagpå en af dem, men: Optaget! Turen vilde vare 1½ døgn; jeg turde ikke byde mit helbred at ligge så længe på gulv eller bræt i en sådan overfyldt 4. kl. vogn. Så viste vi mine papirer. Udsending fra russisk røde kors! Tilladelse til at hente fanger! Hjalp ikke. Men lykken havde fulgt os hidtil; vi troede på den og blev ikke beskæmmede. Manden i „post"-vognen bød mig ind, men min rejsefælle kunde han ikke skaffe plads til. Dog *han* var ikke bange for 4. kl.; han havde prøvet den 28 døgn, da han som fange førtes til Sibirien i marts 15.

Vognen, jeg nu kom til at bo i 2 nætter og 1 dag, bestod af et køkken, et soverum og en dagligstue med sovesofa, skrivebord og 4 stole. Jeg sank ned i sofaen fyldt med taknemlighed. Lidt efter bød han mig endog the! Natten tilbragtes således: Herren selv i soverummet, køkkentjeneren i køkkenet, to gæster til foruden mig i stuen, den ene på stolene, den anden på sofaens ryglæn, lagt op på skrivebordet, mens jeg absolut skulde have sofaen. Det blev en udmærket nat, og desbedre, jo mere uventet. Min rejsefælle klarede sig også godt i 4., kun fik hans slidte benklæder en revnet samvittighed på det hårde gulv, men den fik vi let repareret siden. Den følgende dag, fredag, kørte vi uafbrudt, d. v. s. med timelange ophold, som vi benyttede til at købe brød og æg og hente varmt vand til vor the. Landskabet lignede Volgas bredder: Kløftede sandbrinker, ofte snorlige afskårne som hustage, nåle- og birkeskove, landsbyer med de kendte, ofte smukt udskårne træhuse og hvide kirker med grønt tag både på gavltårnet

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

og midtertårnet. I dagens løb steg de to andre gæster ud og erstattedes af en ung kone. Nu delte vi dagligstuen; ved måltidet bød jeg hende af mit smør, mens hun ikke fattede min trang til et stykke af hendes sukker. Kl. 11 aften var vi i Sarapul; men byen lå langt fra stationen. Så tilbød vor elskværdige vært os at overnatte påny; selv min fælle fik nu lov til at komme ind og ligge på stolene, mens fruen naturligvis fik sofaen, og jeg skrivebordet. Den russiske skik at sove påklædt har sine fordele; derved bliver så meget muligt uden gène. Næste morgen klaredes den gåde: hvorfor der ingen postsager var i vognen. Det var en postvogn, som vor vært, en rig Jøde, havde købt og brugte til sine forretningsrejser. Sidst, han havde været på disse kanter, var i januar! Hvilket held for os! Efter at have nydt en sidste morgenthe under Abrahams telt kørte vi med ham op til Sarapul, målet for vor rejse. —

Ved at tale med adskillige krigsfanger den sidste dags tid havde vi fået én ængstelse mindre: Vore landsmænd var sikkert ikke sendt bort. Nu gjaldt det så at finde dem. Men ak, Volkinski fabrik lå ikke i eller nær Sarapul, men endnu en dags rejse længere mod nord; det er en selvstændig by med navn efter fabrikken (el. omvendt), som ganske behersker den. Dog, atter fulgte lykken os. Fangerne var ikke i fabrikken, men på skovarbejde for den, og det netop lige overfor Sarapul, hinsides Kama floden, på hvis herligt bakkede vestbred Sarapul ligger. Læg en passer i nord-syd, så dens ben spænder over Kama, så er dens hoved Volkinski, dens ene fod Sarapul, dens anden skoven med vore landsmænd.

— Det er lørdag morgen, vi kommer til byen; før kl. 11 har vi af en westphalsk fange, vi tiltaler på torvet, fået at vide, at han bor i barak dær i byen med tre af vore, som på grund af sygdom har opgivet skovarbejdet. Kl. 1 træffer vi disse tre ved spisestedet, fælles for alle Sarapuls 2500 fanger, og inden aften er vi af dem ført sammen med flokken i dens hytte på Kamas anden bred, hvor de for tiden triller brænde ned i store lægtere, der skal føre det op til fabrikkens ovne i Volkinski. Og det var lørdag aften; vi kunde altså lige netop få lov at holde pinse sammen med dem, og det så meget lettere, som Saras teltdør ikke havde været så åben som Abrahams: Ikke et værelse at opdrive ovre i byen, hvorfor vi sov pinsenat i skovhytten, sammen med vore landsmænd, liggende på træbrikser som deres. Lejet var hårdt, væggetøjet værre, men flodens rislen og droslens klukken og pinsetankers glæde gjorde dog sommernatten kort. —

Og hvordan havde så denne snes Sønderjyder det? Fangne nede i Galizien og Volhynien sidst i august 16, var de ved en fangen Elsassers hjælp bleven samlede med hverandre, før transporten begyndte. Han samlede *sine* landsmænd, efterhånden som de kom ind fra fronten, og sørgede også for, at vore fandt hverandre. Den 3. oktbr. nåede de Volkinski-fabrikken og sendtes af den ud på dette skovarbejde og har været der siden. Snart fælder de træer og laver dem i favnebrænde, snart lader de det i skibe. Om vinteren i sne til bæltestedet; om foråret i vand i de lave skove, om sommeren således plagede af myg og bremser, at de regner denne årstid for værst. Ingen tøj udleveret; deres feltgrå er lap ved lap. Lærredsvikler om benene, og på fødderne russiske sko, flettede af lindebark, iøvrigt praktiske til arbejdet. Ingen penge eller forplejning. Kun hvad deres arbejde lønnes med, har de til føden, og det første år så lidt, at de må slide hårdt

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

for at få den tarvelige kost; mange er tilmed ganske uvante med skovarbejde, så de andre må hjælpe på deres fattige fortjeneste. Underernæring og deraf følgende svækkelse, bl. a. på synet, bliver følgen. Og så havde de indtil novemberrevolutionen hårde russiske opsynsmænd over sig, der idelig truede med stokkeprygl, hvis de ikke bestilte nok. Liden eller ingen forbindelse med hjemmet. Dog havde én, som før tilfangetagelsen vidste om N. H. Rasmussens arbejde, noteret sig dennes adresse på sin frakke (alt papir fratoges dem). Til ham skrev de da også straks, og lidt forbindelse med flere i Danmark blev følgen deraf. Men alt arbejde fra deres som fra vor side på at få dem til den danske lejr strandede på de revolutionære forholds skær. Alt, hvad de fik at se af Rusland, var træer og vand, vand og træer. Alt, hvad deres tanke nødtes til at kredse om, var arbejde, penge og mad. De vidste intet. Vi måtte fortælle dem om revolutionen i Grækenland, Bagdads og Jerusalems erobring, Amerikas krigserklæring og Finlands frihed. Om marts-revolutionen i Petrograd havde de hørt, men, da den ellers ingen følger fik indenfor deres synskreds, knapt troet på den. Derimod troede de på novbr.-revolutionen; ti bolshevikerne forbedrede straks deres kår, gav dem større løn, afskaffede straf og gav dem frihed til at rejse over til lejren i Sarapul, hvis de ikke vilde arbejde, og så der få lejrens gratis og ret ordentlige kost. Dog er de fleste altså bleven ved arbejdet, fordi der nu kan tjenes lidt mere end til kosten; men så snart sommerplagen nu kom, vilde de dog holde op.

Man forstår da let deres glæde ved at se os to landsmænd. Det bævrede om munden på den første, vi traf. Men fangelivet havde mærket dem således, at det først og fremmest var arbejds- og madspørgsmål, de kredsede om, hos dem selv og hos os; ti det var jo af tvang og nød bleven dem selve livet. Ligesom overdreven sult øder madlysten, kan uvidenhed øde videlysten, hjernen afvænnes dermed, mens omvendt viden vil mere viden. De havde nok Thade Petersens lille sanghæfte og havde flere gange prøvet, men det vilde ikke ret lykkes; de havde glemt at synge og tale om de ting, der hører sangens verden til. Ved fælles hjælp fandt vi dog et par brugelige pinsesange, de kunde. Men da „I al sin glans“ syntes mig uundværlig, når vi skulde holde gudstjeneste derude, hvor birkestammer dannede væg, og graner alterkors, og himlen hvælving, mens yndigt risled ved vor fod det hvide vand i Kamas flod, måtte jeg lære dem den lørdag aften og søndag morgen; og det lykkedes, for de gik gennem alle hindringer til det med så hjertelig god en vilje. (Her bekræftes altså i det små den alvorlige sandhed, at hedninger blir ikke mer og mer hungrige efter evangeliet, jo længere man venter. De blir det indtil en vis tid; venter man derud over, går det den modsatte vej. Her er også stof til eftertanke for sognepræster: Hvorfor er så mange ikke kirkesøgende? Bl. a. fordi sociale misforhold aldrig lod hjernens og hjærtets trang få den nødtørftige udvikling i den retning: Livet vaccinerede dem mod ånd).

Det blev en herlig pinsedag. Solen skinnede; det var stille og mere varmt end nogen anden dag på rejsen hidtil. Efter det hårde og kolde leje på 4 stolpers fjæle, bredt med en pels, gik jeg en dejlig morgentur i skoven for at lade solen varme min krop og pinsen mit sind. Fuglene sang i træernes kroner og legede henad de mosklædte skovveje. Der er finker og vipstjærter, spætter

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

og mejser og de andre fugle små, som tale. Kl. 10 gik vi i samlet flok ind i skoven, hvor en græsklædt lysning, omgivet af birk, gran og bævreasp, blev vor hyggelige pinsekirke, hvor vi sang om den signede dag og hørte om pinsens hjemlandstoner. „Det vifter *hjemligt* gennem løvet". Som Per Gynt møder Solvejg pinsemorgen ved hytten i skoven og dermed finder sig selv, kommer hjem, og som den fortabte søn møder sin fader, således møder mennesket sin Gud, det er: sig selv, og føler sig hjemme, når hjemmets ånd kommer over ham; og han må udbryde som i digtet: Velsignet, velsignet vort pinsemorgensmøde!

Det gik overraskende godt med sangen, og småfuglene sang med, og violerne stod i skovbunden to og to, som vilde de sige til os: Vi er heller ikke alene. — —

Så gik vi tilbage til hytten og holdt middag på rugbrød og the og 2 æg til mands, som min fælle og jeg havde købt til dem ovre i Sarapul. Derefter kom dampen op, og samtalen med; der var nok at spørge om fra begge sider. Kl. 3 gik vi atter til skovs, hvor jeg holdt et foredrag (i gårsdagens anledning: 18. maj) om danskhedens opvågnen i Nordslesvig og dens frugt i Skamlingsbanke-møderne. Derefter havde vi atter tid til et par timers samvær, før sidste færge bragte os tilbage til Sarapul. Jeg var så glad, at jeg nær havde givet mig til at danse (ligesom pinsesolen, når den ser skoven grøn) til en harmonika på færgens dæk. Det har truffet sig så, at pinsedag har været ret mærkelig for mig de sidste 4 år, men denne i år vil jeg dog nok huske længst og i alt fald med størst glæde.

Hidtil havde vi virkelig i en sjælden grad haft, hvad Jakob derhjemme i Jurjef ønskede os: Lykke på rejsen. Men 2. pinsedag kom der modvind. Uden just at anse en rejsetilladelse (for fangerne) bort fra Sarapul for absolut nødvendig — ti der er megen frihed nu — vilde vi dog meget gerne have en sådan; det giver mere tryghed, de kunde ellers risikere at blive stoppede undervejs. Altså gik vi op til rette vedkommende og viste mit papir, der gav disse Nordslesvigere tilladelse fra Jurjef til at komme derhen. „Ja, men det papir er jo fra septbr. 17, altså fra den forrige (Kerenski) regering", sagde han. — „Den er en kopi af en sådan „gammel" skrivelse, men den er ellers selv kun 8 dage gammel." „Her står ingen kopi-dato." — Ak nej, det havde kopisten forsømt!! „Skal vort forehavende strande på så lidt?" — Beklagende skuldertræk. — „Ja, men jeg har flere papirer hjemme, hotelværten har fået dem til vor tilmelding." — „Vel, hent dem." Så blev det min rejsefælles tilladelse til at ledsage mig, der reddede situationen, for den havde naturligvis en frisk dato og samme underskrift som mit papir. — „Vel, så skal vi telegrafere til Vjatka efter tilladelsen." — „Tak!" — Det er nemlig Vjatka guvernement, fangerne sorterer under, skønt deres arbejdsskov ligger i Perm, et af grænseguvern. til Sibirien. — —

Så var den sten væltet fra, og vi kunde gå til den næste. Der var nemlig endnu 2 fanger at oplede, N. og H., og de var langt borte. N. arbejdede oppe i Volkinski-fabrikken, og H. vidste ingen hvor var, men måske vidste N. det. Postforbindelsen er nemlig forlængst så godt som ophørt; det nyttede ikke at skrive til N., et brev kunde være uger om en dagsrejse. Altså måtte vi rejse endnu adskillige mil mod nord. Vi besluttede at tage afsted samme dag; måske kunde de to findes i pinseugens løb, og telegrammet imidlertid blive besvaret, og vi således rejse alle mand ɔ: 21 plus os to fra Jurjef, i næste uges begyndelse.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Just som vi bereder os til det, får vi en lille ekstraoplevelse. Udenfor det hotel, hvor vi efter megen leden pinsedags aften endelig havde fundet et værelse, kommer en tysktalende herre løbende henimod mig. „Jeg hører, De er luthersk præst. Var det ikke muligt, De kunde vie et ungt par, som ellers skal den lange og kostbare vej til Kasan? Det er Russere, men med tysk undersåtsforhold og derfor ført herop som civilfanger; han er fra Krim-egnen, hun fra Volhynien.“ — „Jo, med fornøjelse, hvis papirerne er i orden, og De kan skaffe mig et tysk ritual. Nogen tale kan jeg dog ikke holde; jeg taler dårligt tysk.“ — „Det gør ikke noget.“ — Vi aftalte da en dag, når Volkinski-turen var til ende.

Så rejste vi nord på. Otte timers sejlads ad Kama, otte timers overnatten på et par bænke i en ventesal, der for en gangs skyld ikke var overfyldt; dog lå der adskillige også på gulvet, deriblandt en ældre kvinde med et diende barn under sin kåbe, sandsynlig den lilles bedstemoder, ti dette er her ikke ualmindeligt. Så en lille formiddagstur med tog, og vi var i Volkinski. Fabrikken var let funden, ti den var byens store midtpunkt. Men N. var et par mil ude i landet på arbejde, men ventedes hjem kl. 4, sagde hans tyske fangefæller i fabrikkens barak. Vi havde altså god tid til at se os om. I fabrikken laves alle slags maskiner; i krigen var her også tilvirket ammunition. Vidnesbyrd derom lå på de store pladser indenfor dens mure: mægtige dynger af jernspåner, kasserede shrapnels og lignende. Alt modent til støbeskeen. —

Som dagen led, fik vi lyst til engang igen at få en ske i munden, hvis det var muligt. Det lykkedes først i et thehus. Man gav os dagens suppe, og den så ikke just uspiselig ud, men alt derinde: vært, værtinde, disk, bord, stamgæster og de halvnøgne børn, der morede sig med at slynge, slynge i selve stuen, var utrolig snavset. Vi måtte lukke øjnene og sige til suppen som Molboen til skruptudsen. Så gled virkelig det meste af den ned! Ti vi var mere end sultne.

Kl. 4 havde vi N., en ungersvend på 21, sendt i krig som 18årig og nu med 2 års hårdt fangenskab bag sig. Han havde haft det værre end den store flok, idet han som kommis ikke var vant til arbejdet og desuden fik arbejdsfæller, som heller ikke kunde ret meget. Han havde derfor været truet af daglig hunger, ofte fået alt for lidt og stadig haft trusel om tørre hug, hvis han ikke bestilte mere. Værst var det bleven, da han ifjor sommer flyttedes fra træfældning til indladning i skib. Det skulde gå særlig hurtigt, fordi vandet snart kunde synke, og ladepladsen derved blive ubrugbar. Han ordredes ud kl. 3 morgen og skulde blive ved til kl. 10 aften. Men det gik kun 1 dag; næste morgen skulde han gå i vand til bæltestedet for at fæstne nogle planker ved anløbsbroen, men inden middag blev hans højre arm fuldstændig slap, han styrtede med sin trillebør og måtte på hospital. Siden da har han så haft lettere arbejde ved fabrikken. Men så havde ensomheden trykket ham. Trods alle forsøg på at komme ned til sine landsmænd måtte han blive i Volkinski blandt lutter Tyskere. Da vi havde talt en times tid med ham, gav han sig efter en lille pause uvilkårlig til at tale tysk, så stærk var vanen bleven. Han havde dog hørt en smule hjemmefra, vidste også om Jurjef, men havde nu opgivet alt håb derom.

Næste morgen fulgte han os et stykke af tilbagevejen; han vidste nemlig til al lykke, hvor H., den sidste af de 21, var, og fandt ham også på en arbejds-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

plads efter et par mils vandring ind i en skov. To dage efter stod H. i vort hotelværelse i Sarapul. Han havde måttet løbe fra arbejdet, idet opsynsmanden mod alle regler nu ikke vilde lade ham gå. Fire mil gik han så en tidlig morgenstund og var dermed ude af sit trælleri. Det havde været endnu værre end N.s. Også han var taget fra sit hjem før det 19. år, spinkel og uudvokset, og havde nu gået i denne skov over 2 år næsten uden forbindelse med hjem eller kammerater. Dertil kom, at hans arbejdsfæller var Ungarer, der ikke kunde tysk, en tid dog også et par Tyskere. Staklen havde næsten glemt at tale; ved vort første møde med ham sagde han kun ganske få og lavmælede ord, en blanding af tysk og dansk; ansigtsudtrykket var sløvt, som visnet græs, munden slapt halvåben, lemmerne ranglede og meget magre. Hvilken ulykke for et ungt menneske at blive således lukket i lås just i de år, da de unge øren plejer at åbne sig! —

Imidlertid gik dagene for os med besøg ovre hos flokken, når den havde frihed, og med daglig forespørgsel om svar på telegrammet. Bestandig: Nej, ikke endnu, men der kommer sikkert et ja. Iøvrigt var denne ventetid ikke helt uvelkommen; ti rejsen havde skaffet min rejsefælle en så alvorlig forkølelse, at flere dages ro var meget nødvendig. Med hurtigt svar og snarlig bortrejse kunde dette måske være bleven til noget betænkeligt. Modvind og vindstille skal man i det hele aldrig være så ked af, der skjuler sig gerne noget godt derunder. Jeg tænker ofte på det underlig lærerige „tilfælde“ fra det historiske år 1066. Vilhelm Erobreren rasede over de mange dages modvind, der hindrede ham i at sætte over til England. Men hans angelsachsiske modstander ledtes til at bruge denne ventetid til at drage op for at møde sin anden fjende, den norske konge, ved Standfordbro. Og vel sejrede han, men det var dog med en svækket og marchtrættet hær, han derefter mødte Normannerne ved Hastings. Vilhelm fik grund til at takke for modvinden. En øjeblikkelig medvind havde rimeligvis givet ham en blodig modgang i kamp, og England var bleven norsk og ikke normannisk. Men hvad store mennesker oplever i deres store forhold, tør også, for ikke at sige bør, små mennesker overføre på deres små forhold.

I disse stille ventedage kom så det bebudede bryllup. En skønne eftermiddag stod det unge par i mit hotelværelse, ledsaget af en anden civilfange, der skulde fungere som degn, samt et følge på 3 personer. Degnen var en hannoveransk sømand med K. F. U. M. uddannelse, taget til fange på tysk skib i russisk havn, og ansat i prædikearbejdet blandt *civil*fangerne i Sarapul (krigsfangerne havde ikke mærket til ham). Brudgommen, ung landmand, og den 17årige brud, med kunstige roser og kærminder over sløret, gjorde begge et meget stilfærdigt indtryk; både de og det lille følge kunde nok så kønt deres bryllupssalmer udenad. Jeg havde om formiddagen gået en tur under Saras terebinther, oversat på tysk Hostrups vers „Det at leve er at ville“ og lavet en lille tale over det. Den var, kan man gætte, priselig kort! Men den gav mig dog mod til gentagelse som tysk bryllupstaler. Min Moskva-værtinde, yngre enke, bad mig, sidst jeg var derinde, om jeg vilde vie hende. Jeg undskyldte mig med mit sprog. Hun er Ukrainer fra Kijev, taler desuden tysk og fransk; han er Amerikaner af svensk æt, taler engelsk, svensk, tysk og russisk. Hvis de så bliver viede i Moskva på tysk af en dansk præst, må det da blive et internationalt bryllup! — — —

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

— — — Et par ord om dette vort „ventested". Sarapul er oprindelig en straffekoloni, kan måske derfor godt have navn fra forviste Jøder. Den ligger meget smukt på flere høje og skrænter langs Kama, har stejle gader både inde i byen og navnlig ned til floden. Det gør ondt i et Jydehjærte at se hestene slæbe lossede sager op fra skibene. „De wa rettens stræng få di sølle beste". Træ- og stenhuse; flere af de første overordentlig nydeligt og rigt smykkede med snitværk. Dårlige gader, fortove af 3—4 brædder. Fra granskoven (med drosselsang om aftenen) udenom og ovenover byen den herligste udsigt ned over by og flod og langt over i Perm-guvernementets skove. Sværtede ruiner flere steder i byen fortæller om novbr.-revolutionen, hvor bolshevikerne morede sig med at brænde lagerbygninger; nu er prisen så blot bleven des dyrere på alt for alle! Vor hotelvært, egentlig slagter fra Thüringen, fortæller hårrejsende historier om, hvorlunde de i novbr. skar næse, øren og tunge af folk; også ham satte de fast for at få hans penge. Formodentlig noget overdrevent. Derimod fik vi medlidenhed med et gammelt ægtepar, vi overnattede hos i Volkinski. Konen kom ind og satte sig familiært hos os og fortalte under mange tårer, hvor skammeligen de havde narret hende og ødelagt hendes forretning. Vi forstod så lidt af det, men tårerne var ægte.

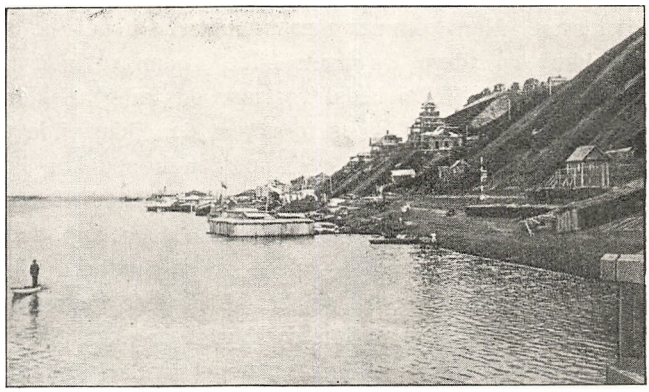

Sarapul ved Kamafloden.

En aften gik jeg en tur, just som Sarapuls stort kvæg og småt kvæg kom hjem fra marken, og fik lejlighed til at beundre hyrdernes kendskab til deres dyr. Et par yngre mænd var til hest, knøse og gamle mænd til fods. Dær kom de så ind fra marken, hundreder af magre køer og kalve. Nogle hyrder var foran flokken og stillede sig op ved gadekrydsene for at påse, at køerne valgte den rigtige vej. I reglen delte de sig uden tøven og uden fejl. Men så snart en valgte fejl, så hyrden det og gjennede den om det rette hjørne. At de kan huske, hvor hver ko har hjemme! Men det er nu deres hjerner opøvede i fra barndommen af. Sådan har åltså også Abrahams hyrder kunnet kende hans store hjord, stykke for stykke, og derved formået at afværge hyppig strid med naboerne af den grund. — Men undertiden er bevogtningen her dog ret slap. Køer kan strejfe om langt fra flokken og blive ude om natten, ikke at tale om svinene, der aldrig synes at være hjemme. Derom fortæller vore landsmænd historier ovre fra de store skove, hvorledes det hænder, at et svin ender i en anden mands gryde, eller at en indfødt „forbarmer" sig over en ko, der trænger til at blive malket! Men sådan noget er vore fanger naturligvis aldrig „kommen til"; på ingen optænkelig måde! Ikke ret tit da! Det siger de da selv.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Iøvrigt, når kreaturerne er så magre og delvis får lov at skøtte sig selv, skyldes det ikke blot den lille grøde ifjor. Her ses mange utærskede kornstakke ved landsbyerne. Bønderne trænger ikke til penge, for de bruger så såre få. Men de frygter bolshevikernes nærgående skattekrav. Så hellere lade rublerne sidde i negene. Men det øger jo rigtignok hungersnøden i landet.

På Kamafloden, 6. juni.

Hvorledes endte så ventedagene? Det blev en lidt trang ventetid, men lærerig, altså god. Dage, som den kananæiske kvindes dag, men uden dens skønne slutning med anerkendelsen af de små hundes del i smulerne fra børnenes bord; thi tavsheden vedblev både fra oven og fra neden. Daglig i 12 dage spurgte vi, om der var svar på telegrammet til Vjatka. Daglig hed det: Intet svar. Så fik jeg dem til at telegrafere igen, og håbet spirede pány. Men atter 3 gange: Intet svar. Man kommer nær til kilderne i sådanne dage. Og får man så alligevel ikke *den* „dryp fra livets kilde", man så inderlig gerne vilde have, ja, da prøves ens tro. „Du bedst vor tarv og trang, o Herre, kender". — — Så lod den stedlige myndighed os forstå, at den ikke vilde anse det for utilladeligt, om vi forsøgte at rejse på egen hånd, den kunde kun ikke give tilladelsen skriftligt. Det tog vi som et vink. I et par timer stod vi så i kø for at få 9 billetter.* Det syntes at skulle lykkes. Men pludselig forbød de vagthavende bolsheviker — med revolver i bælte — de 8 at gå om bord; de havde jo ikke det fornødne papir. De førtes bort fra skibet; vi frygtede endog for arrest over dem en nat. Vi to ventede derfor endnu en dag. Der skete dem dog intet, men vi forstod, at gentagelse kunde medføre ubehageligheder, og følte derfor nu alle sunde lukkede. Og så skal man ikke forsøge at sejle, thi så er det Gud imod. Vil man gennem en mur, må man ikke springe over, men vente, til der sættes en dør i den. En sejr er glædelig, et nederlag ofte mere frugtbart. I begge tilfælde dage, der huskes, fordi buen var opspændt så stærkt, som den sjælden er det i roligere tider.

Vi havde glædet os til at begynde rejsen sammen d. 5. juni og synge den begyndende friheds sange. Nu måtte vi to gå ene om bord. Men vi prøvede alligevel så småt på den sang, der just blev digtet under et nederlag: Løft dit hoved. Også tør og bør vi huske et ord som dette: Kast dit brød på vandet, og du skal finde det mange dage efter. — Ja, vor stemning var naturligvis alligevel lidt trykket; vi havde intet tilovers igår, skønt der i de pány indtrådte urolige forhold er grunde nok til at blive betænkelig ved en sådan flytten af fangerne og til at nøjes med det, vi jo netop kom til at give dem: et langt besøg.

— Underligt forøvrigt, som revolutionsforholdene atter og atter skal træde hindrende ind, hver gang vi er lige ved at nå noget. Der kæmpes stærkt her i landet igen i disse dage, også netop i Sarapuls nærhed, måske i selve Vjatka. Rimeligvis er det grunden til, at telegrammet ikke kom. Ny mænd, ny ukendskab. Mit brev har da godt nok fået sit mærke, at det er fra anno 18. Selv iltelegrammer til Moskva besvares ikke i disse dage. Denne uro er da grund nok til forsigtighed. Togstandsninger og skærpet eftersyn af de rejsendes papirer

* Jeg skulde så rejse med de 8, min fælle følge efter med resten, når de nogle dage senere havde fået deres månedsløn.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

kan møde os; blev fangerne så jagede ud og internerede i en ny lejr, ukendt med alt og alle der, var det jo af asken i ilden. Men „vente“ og „lyde“ er jo også livets to grundord. — —

— — — Så brugtes ventetiden da også til noget andet. Når lejlighed gaves, tog jeg over med færgen (min rejsefælle var syg) og holdt møde med vore landsmænd. Særlig den sidste søndag havde vi lykke med os, vejr som pinsedag, to møder i skoven, hvor vi fortalte fuglene, at vi vilde kappes med dem i tak „for ånde, røst og vinger“. En finkeliden lå på sin rede i et lille birketræ lige ved vore hoveder uden at lade sig skræmme af vor sang. Det øgede ligefrem vor stemning. Når vi ser til himlens fugle, og de ser til os, er det, som *han* var nærmere, der har bedt os lære frimodighed af dem. „Nu blev mit hus velsignet, en svale fløj derind“. — Jeg var forøvrigt taget derover allerede aftenen før for at holde møde også om lørdagen. Jeg måtte følgelig prøve en nat igen på de hårde brædder.

Men den dag, da I derhjemme samledes, forhåbentlig til en endrægtig fest, for første gang under en ny frihedsfane (5. juni 18), måtte vi skilles. Dog nok kun for en kort tid. Jeg var i det gode tilfælde at kunne give dem en god sum penge, så de kan få bedre kost. Nu hører de nemlig op med arbejdet, dels fordi ledige Russere misunder dem det, dels fordi insekter gør skovarbejdet ulideligt. Så har de kun lejrens kost, som nok kan trænge til forbedring, men de behøver altså nu ikke af den grund at komme til Jurjef, hvor tilmed alt er dyrere. Kommer de siden til at trænge til mere, besøger jeg dem igen; nu ved jeg vejen til mit annex.

Moskva, 17. juni.

Vi behøvede kun at nå halvvejs hjem for at få mere grund til at være tilfredse med, at de 21 ikke var kommen med os. I Kasan kostede nemlig nu brød 4 r., smør 15 for et pund. Hvad da i vort endnu fattigere guvernement! Som det da også viste sig.

Men der var flere grunde derhjemme. Vort kirkelokale var efter et par tidligere forsøg nu endelig taget fra os. Og dernæst havde et par tyske udsendinge været der og dels lokket, dels truet fangerne til at tage hjem! De havde dog holdt stand derimod i henhold til fredstraktatens ord om tilladelse til at blive i Rusland. Udsendingene havde også indrømmet lovligheden heraf, men dog ladet truende ord falde om „næste gang“. En fredstraktat kan jo også ændres. Dette havde gjort Jurjef til et mindre trygt sted end hidtil og havde vakt tanker om helt at komme bort derfra. Det var da også allerede sket for nogles vedkommende, og min opgave måtte nu blive at fuldbyrde dette, altså at sprede i stedet for at samle. I alt Fald *i øjeblikket.*

Ja, så hurtigt skulde vi altså få svar på vort „hvorfor“ i Sarapul, og Guds tavshed der blive os hans bedste svar, hans nej bedre end et ja. Gud er altid Gud, og mennesker altid kortsynede og så dog selvkloge og utålmodige. Om vi ret kunde lære blot den ene ting af vor dåbspagt: at tro på Gud *Fader.* Eller den ydmygende visdom i et vers som Claudius's: Betragter månens bue.

Jeg er da nu i Moskva for at få denne ny opgave løst: at sprede. Og det går let. Om 14 dage er der næppe noget tilbage af vor lejr, og dens hidtidige beboere har da fået kærkommen syssel og god løn i stedet for ensformigheden

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

derude. Vi har forsøgt denne spreden tidligere; da vilde den ikke lykkes, tiden har da ikke været den rette endnu. — Mit arbejde er ikke dermed færdigt. Der forestår store begivenheder i dette sønderrevne land i nærmeste tid, og de vil sikkert få indflydelse også på vor lille sag, så der pludselig dukker ny mål op. Men foreløbig har jeg en lille pause. Bliver den længere, kan jeg gøre nyt besøg i mit fjerne annex.

Ved opmærksomhed fra vor trofaste hjælper, direktør Plums side bor jeg under dette besøg på en stor villa, han har lejet til sine mange unge kontorister, der her har et udmærket hjem i disse vanskelige tider; gode værelser, god forplejning, en stor samlingssalon med flygel osv., en park med herlige lindetræer; og dog knap ½ times gang fra kontoret. Villaen har tilhørt Tolstoi; det giver jo opholdet her forøget interesse. Måske har flere af hans bøger set lyset hernede i den store musikstue, der egner sig fortræffelig til en grevelig digters arbejdsværelse. Det var hans vinterbolig, hvorfor parken ikke er særlig betydelig. Den nuværende ejer har lejet villaen ud af frygt for bolshevikerne; i neutrale hænder er den sikrere mod overlast. Dannebrog vajer fra dens facade som et værnende palladium. Dog stoler man ikke tryggere på freden, end at en snor, fin, næsten usynlig, men stærk, trækkes hen for alle vinduer og døre om natten. Kommer en ubuden gæst og rører ved den, klinger alle husets klokker, og et øjeblik efter stiller hele det unge mandskab hver med sit våben! — — —

— Ja, så har jeg da også èt ærinde til herinde: det førnævnte internationale bryllup (dog endnu ikke fast bestemt — krigen forstyrrer også der) og mulig også et dansk bryllup, som man har bedt om dansk vielse til. Ikke upassende at slutte dette pinsebrev med bryllupstoner; thi betyder pinse hjemkomst, betyder den også bryllup, idetmindste trolovelse, kongesøn og menighed sammenknyttede af jords og himmels hjertebånd: kærligheds og sandheds ånd.

XVIII
DEN RUSSISKE LANDSBY

I reglen udgør én landsby et sogn og ligger samlet omkring sin kirke. Dog gives der også små byer uden kirke, de kaldes derevna og sogner da til en kirkelandsby, som kaldes sælo. Zarskoje Sælo (kort æ, tryk på o) betyder zarens landsby. Købstæder kaldes gorod (Novgorod — Nygård). Hver sådan by var nl. oprindelig en befæstet gård. Ordet gorod er det samme som gård, garden, Garten, jardin, hortus, kortos (græsk) og gan (hebr.); de betyder alle indhegning.*

Gaden i en sådan landsby er en grøn strimmel jord med en mængde spredte hjulspor, ti den er 50—70 skridt bred og uden grøfter. Her blir således så bred færdselsplads, at der langs midten er rigtig god plads ikke blot til byens brønde, gammeldags åbne brønde med rækværk og hejseværk, men også til små kvadratiske kornmagasiner, hvor det aftærskede korn bevares noget bedre mod brandfare end i selve gården. Man kan tælle en halv snes sådanne kornhytter i tæt rad som bikuber i en havegang. Dog ligger de fleste ikke i denne brede

* Det indhegnede ɔ: *særejet* synes da at være kært fra ældgl. tid, siden ordet lig andre kære ord som fader, moder går så uforandret fra sprog til sprog.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

gade, men i eller bag haverne bagved gårdrækken. — Ved enden af gaden eller midtvejs, alt efter terrænets form, udvider denne gade sig yderligere til en stor plads, byens højeste punkt, i hvis midte kirken løfter sig, synlig fra alle sider, samlende alt om sig som hønen sine kyllinger. Ti gælder det i Norge, som Bjørnson siger, at dær står kirken i bondens tanke på et højt sted, så gælder det end mere i Rusland, både bogstaveligt og åndeligt forstået.

På begge sider af denne brede „grønnegade" ligger nu, temmelig tæt op til hverandre, gård ved gård. Et helt hundrede kan der nok være; men vi vilde rigtignok også snarere kalde dem huse. Set fra gaden tegner sådan en gård sig nemlig som et enkelt hus, endda ret lille, en dobbeltgavl, hvis ene halvdel med 3 fag vinduer rækker lidt længere frem end den anden, som har en lukkeport. Altså indhus og udhus under samme tag, der har sin højderyg over indhuset og følgelig må strække sig i jævnere skråning længere ud til den ene side end til den anden. Som en høne med få kyllinger under den ene vinge og flere under den anden mere vidt spændte. Denne gavlfacade er ofte smuk. Helt af træ, som husene altid er, bliver de lette at pryde med udskæringer. Navnlig er de tre vinduer og kvisten i den tilbageskrånende taggavl gærne forsynede med nydelige og smukt malede indfatninger i udskåret arbejde. Væggene består af tykke bjælker i vandrette lag, sammentættede med blår og lign. På husets ene længdeside er indgangsdøren under et lille bislag, der også ofte er kønt prydet med udskæringer. Gennem gavlporten kommer vi ind i et stort rum uden loft; her står en, højest to vogne og de få avlsredskaber (spade kendes, skovl ikke); og her er med tarvelige brætter dannet boxe til hesten, koen og fårene (svin er ikke almindelige); en dør fører ind til beboelsen, der kun består af en eneste stue, hvis fornemste indhold er bagerovn, bord og bænk; stole sjældne; ingen senge, man sover på gulvet eller på ovnen. Af og til findes et lille rum mere, til bryggersbrug eller oplagsrum (f. eks. til sengetøjet). Undertiden øges en vinkelbygning til bagude, og den vesteuropæiske gård begynder således at gro ud af denne èn-længede russiske bolig. Der er både koldt og mørkt i dette udrum til dyrene, hvorfor kalve og lam ofte tages ind i stuen, ligesom også fjerkræet gærne har fri entrè fra den kolde vognport til beboelsen. Der er heller ikke synderlig plads til noget foder, da der oftest ingen loft eller høstænge er indrettet. Dertil bruges andre huse, som af hensyn til brandfare lægges i nogen afstand: et (med kælder) til kartofler, hvidkål, agurker og lign., et til indavlet hø og korn, og et til aftærsket korn m. m., for så vidt man ikke har dette sidste i et af gadens kornmagasiner, som før nævnt. Fra laden må altså det daglige foder hentes; i den kan der også tærskes, skønt pladsen er ringe; ti denne lade er nemlig mest kun beregnet til, hvad der høstes på ejendommens særskilte småstykker (boghvede, ærter; til dels hø og havre), samt til halmen, efterhånden som kornet bliver tærsket i byens store fælleslade, hvortil det køres i høsttiden. Høet sættes oftest i stakke; ti er der ringe plads inde, er der des mere ude: stak-have, frugthave og urtehave, foruden at der gærne er ikke så få skovtræer ved hver gård; derimod endnu ingen blomsterhave. Det er som hos os i gamle dage: abildgård og urtegård (æ kalgor'). Urterne er især hvidkål, agurker, løg og kartofler. Frugtbuske forekommer også.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Sådan er den ramme, indenfor hvilken en russisk bondefamilie lever sit daglige liv. Den aller snævreste er altså stuen med de tre øjne ud til den brede landsbygade og døren ud til kreaturerne; en fattigmandsstue, lav til loft og ikke vid til væg, uden møbler og uden hygge, gærne med dårlig luft, fordi den må være alt: køkken, børnestue, sovekammer. Halm slæbes ind om aftenen og ud om morgenen; i den lægger man sig med det meste tøj på, og hele gulvet kan være optaget af sovende, hvis familien er stor. Da tidligt giftermål er skik, kan der ofte bo 4 slægtled i en sådan stue; oldemor har da gærne den lune plads på ovnen. Men fremmede tjenestefolk kendes under normale forhold ikke. Nu under krigen, da fanger kom ud at erstatte den fraværende mand, bød man dem at sove på rad med de andre; i reglen foretrak de dog at rede sig et leje ude i laden, om ikke af finere hensyn, så for luftens skyld. Også af renlighedsgrunde; ti utøj er almindeligt, navnlig i håret. En ejendommelighed ved dette familieliv er kvindernes næsten stadige diegivning. En 40-årig bedstemor, der ikke længere selv har små, kan godt amme sine børnebørn. Kommer der f. eks. en søndag besøg af slægtninge fra kirken, og de har småbørn med, kan deres mor regne på diehjælp fra husets kvinder. Det hører næsten med til gæstfriheden. Og generthed kendes ikke. Præsten kommer på besøg, en mor lægger 2 til bryst og snakker ligefuldt. De små dier, til de er så store, at de næsten kan forlange cigaretten, når de har tørsten slukket.

Og som det ene hjem, sådan er de alle. Husene væsentlig ens indrettede, den daglige levevis også ens. Alle har jord, også byens håndværkere; alle må gøre den samme årets gærning med på samme tid og samme måde; ti fællesskabet lever her endnu, som vi siden skal høre. Har familien for mange medlemmer, søger disse ind til en fabrik i nærmeste by. Undertiden forlader hele familien sit hjem og drager ind til det mere lønnende byarbejde; så står huset tomt og lukket, og marken ɔ: dette bols tilliggende af agre rundt i fællesmarken ligger udyrket hen; de andre bønder har nok i deres eget, og der er ingen jordløse folk i landsbyen.

Man leder i denne bondestue forgæves efter et klædeskab eller en kommode. Enten hænges søndagstøjet op på et søm eller kastes ned i en kasse til linnedet; man har ikke meget tøj og er så lidet omhyggelig med det, man har. Påklædningen er såre enkel; man mindes Frølichs tegninger af vore oldtids-fædre. Manden bærer om sommeren kun benklæder og en til hofterne nående bluse, der tillige er skjorte, men går udenom benklæderne; blusen hænger løst eller samles af et bælte; dette er dog ofte kun søndagsprydelse og er i så fald gærne forsynet med små lommer til ur og pung. På fødderne har de enten ingenting eller flættesko, der holdes fast ved remme, der surres op om benene; eller lange støvler. Ingen strømper. Om vinteren har de over blusen enten en vatteret stortrøje, der når til knæene og ligner vor overfrakke, eller en vatteret frakke, der er noget længere og syet i figur med rynker om hoften omtrent som en kvindekjole. De mere velstående har desuden en pels som vor. Dertil bare ben i tykke, lange støvler af filt fra øverst til nederst og uden hæle, flade som bjørnelabber. — Kvinden bærer om sommeren en almindelig, tynd kjole i et el. to stykker over et stykke linned, der er så langt, at det gør det ud for både

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

chemise og skørt. Det er ikke ualmindeligt, at de ved markarbejde i den stegende hede, der kan nå over 40° c., smider kjolen og arbejder i det blotte linned. Om vinteren går de i den samme tynde kjole, men har så en trøje eller en lang kåbe omtrent som mændenes ovenover. Fodtøj som disse. Det ser påfaldende ud, når kvinder bærer disse tunge, tykke, hæleløse filtfutteraler til tynd kjole og tyk kåbe. De har nok lidt finere søndagstøj, men ikke som hos os i de fyldte kisters tid. Men uadskillelig fra i alt fald de ældre er hovedklædet; det bærer de dag og nat, og det holder desværre så godt på utøjet, så dette er dem en bestandig plage. Men den samme urenhed findes iøvrigt også i mændenes lange, uplejede hår. Om sommeren kan man se både mænd og kvinder pludselig kaste arbejdet fra sig og knæle, en kvinde i en kvindes, en mand i en mands eller kvindes skød for at lade håret få et gennemsyn! — Men hovedårsagen til, at disse små dyr kan vedblive at begå sig, er den ringe renlighed i det daglige. Det er ikke skik at vaske sig hver dag. Men til gengæld svarer lørdagen ganske vist til sit gamle navn: laugardagr — vaskedag. På denne dags eftermiddag arbejder de sædvanlig ikke, men holder personlig storvask. En efter en klæder de sig af og kryber ind i den varme ovn og sidder dær, til sveden drypper af dem, hvorefter de iler ud i ud-rummet og får en spand koldt vand hældt over sig. Ved denne familieakt hersker en mærkelig barneugenerthed; selv fremmede indbydes til at tage del deri. Ved sommerbadning i floderne går mænd og kvinder også ud sammen; og det er ikke at opfatte som ukyskhed, men som barnets ubevidsthed, der bevares, bl. a. fordi de alle har fælles sovekammer.

Som deres klædedragt, så er også deres føde såre enkel. Kød er blandt bønder omtrent ukendt. Hænder det, de slagter et får, spiser de det på 4—5 dage; ti de ligner også deri børn: har de noget lækkert, hælmer de ikke, før det er fortæret. De daglige retter året rundt er brød, hvidkål, kartofler, te og koens mælk; har de mer end én ko, sælger de den mælk eller forsøger at lave lidt smør, som de dog aldrig selv spiser, men kører til torvs med om mandagen. Stuens store bagerovn er stedet, hvor al maden tilberedes, undtagen teen, der koges i den samovar (selvkoger), som ikke savnes i noget hus. Allerede kl. 2 må mutter op for at hede ovnen med en favnfuld brænde — en vare, Rusland ikke mangler. Når dette er halvt udbrændt, skubbes jærngryder og pander med dagens mad ind; den bliver så kogt eller i alt fald dygtig varm, mens brændet fortæres. Så tages den ud, mens brødet sættes ind i den rensede ovn; og når dette er bagt, skydes gryderne atter ind og står nu og holder sig varme dagen igennem. Senest kl. 7 er således al dagens føde i det væsentlige tilberedt. Af hensyn til brandfare må der da heller ikke tændes op sent på dagen. Måltiderne ser gærne således ud: Morgente med bart brød og et stykke sukker til, samt indbagt hvidkål eller brunede kartofler (i olje). Middag ved totiden: Hvidkålssuppe med sur mælk i, eller melboller kogt i vand og med mælk hældt over, når de sættes frem; ituskårne kartofler ligeledes med mælk eller olje hældt på, og endelig mælkebrød. Aftensmåltidet deles så mærkeligt, idet man kl. 8 får te og bart brød som om morgenen, og en times tid senere mere solidt, omtrent som om middagen. Man foretager sig intet arbejde mellem disse 2 måltider.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Meget almindelig er også om middagen grød, den såkaldte kascha ɔ: inddampede boghvedegryn, overhældt med mælk, olje el. talg. Men ét hører med til alle russiske måltider: agurkerne. Tre-fire stykker til mands hver gang; om sommeren spises de grønne, som de er; om vinteren saltede. Der spises af fællesskåler. Imellem måltiderne går Russeren og spiser solsikkefrø; med en umådelig færdighed knækker han dem med tænderne og spytter skallen ud. Knækker, spytter, synker, snakker.

— — — Endnu et par ord om denne stue, i hvilken den russiske bonde oplever det gamle rim: Fødes, svøbes, vugges, ammes . . . ældes, svækkes, dø, begraves . . . Som der ingen egentlige møbler er, er der heller ingen vægprydelser. Undertiden kan væggene være tapetserede, men i reglen har man kun de nøgne, vandret liggende bjælker med deres tætteblår. Vinduerne er meget solide, tætte og dobbelte fra øverst til nederst. Til yderligere tætning lægges om vinteren savsmuld el. lign. ind mellem dem i et lag på et par tommers tykkelse, og klistres papir på de indre sprosser og deres karm; ligesom der lunes med halm og jord omkring murene udvendig. Men for så ikke helt at kvæles af luftmangel har man en lille trækrude i et enkelt vindu, i alt fald nogen steder. Endelig er der to ting, som ikke må glemmes, en menneskelig og en kristelig. Da det russiske folk, ikke mindst landboerne, er meget frugtbart — de yngler som kaniner, som en mand sagde — savnes sjældent en vugge. Den ligner ikke vor, men har i reglen følgende originale form: en krybbe, der ved 4 snore, en i hvert hjørne, hænges op i en fjeder under loftet, medens en femte, længere snor, også fastgjort til fjederen, er bestemt til vuggesnor; trækker man lidt i den, bøjes jo nemlig fjederen og dermed hele krybben og dens indhold op og ned. Men det samme grådstillende middel fås ofte også uden barnepigens indgriben, idet barnet selv ved sin gråd og bevægelse sætter vuggen i let bølgen. — Var det en sådan vugge, Marie benyttede, da hun „svøbte ham og lagde ham i en krybbe"? — Den kristelige ting i stuen — ja, det er netop „ham". I intet russisk hjem mangler et helgenbillede. Eller rettere, der er mange, ti hvert rum i en stald og lade har sit, det hænger i et hjørne nær op til loftet (hvor der er et sådant). I reglen et Kristusbillede, ofte et Mariabillede eller en særegen russisk helgen; de er malede på træ og i reglen små, 5—6 tommer på hver led. Men inde i stuen kan der være mange sådanne. I mere velstående hjem kan de som i kirkerne have metalklæder på, så kun ansigt, hænder og fødder er synlige, medens klæderne er en tynd plade, føjet til træet, dog ikke helt tæt, for at fastholde illusionen, at det er klæder, der omgiver kroppen og står længere frem end denne. De kan endog have et helt lille alter med flere billeder bag en glasplade.

Vi skal siden vende tilbage til den russiske bondes religiøse liv. Nu forlader vi hans stue og går ud for at se hans mark.

To ting slår straks et dansk øje, der ser ud over en russisk bymark. Den kan i sin flade eller bølgende form have megen lighed med en dansk, men den mangler vore mange diger mellem ejendommene og atter de mange skifter indenfor den enkelte ejendom. Ti det fællesskab, vi forlod ved udskiftningerne for

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

over 100 år siden, lever her endnu. Bortset fra småtofter og haver hjemme ved gårdene og fra enkelte smålodder, særlig i bymarkens udkant, som kan være enkeltmands eje, er hele bymarken fælles, ligesom naturligvis det udyrkede overdrev udenfor denne. Og da trevangsbruget: vintersæd, vårsæd, græs er skik her, som det var hos os, møder øjet en sommerdag kun 3 ting: en mægtig rugmark, en do. byg- eller havremark og en do. græs- (eller efter midten af juli brak-)mark. Storladent, men ensformigt. Vel har jo så hver mand sine agre rundt om i hver af de 3 vange, for at alle kan få af både den gode og den mindre gode jord — en mand skal måske høste sin rug på 17 forskellige steder, en ager eller to hvert sted — men disse agerskel er så små, at de kun ses, når man er tæt ved; de består gærne af en smal fure-kant, hvor ukrudtet trives særlig godt. —

Det almindelige jordtilliggende til en gård er 30—40 td. land; men her til kan der, på visse egne i alt fald, tilføjes 6—7 td. land for hver nyfødt søn; denne jord tages så fra et sted, hvor en søn er død. Her kommer da ordsproget til at passe på en særegen måde: Ens død en andens brød. Men hvert 12. år finder så en fuld omlægning af jorden sted efter familiernes størrelse, og der tildeles da altid ny agre. Så retfærdigt dette end kan synes, bliver det jo en dræbende hæmsko på jordens pasning. Derfor hersker da også kong Slendrian med uindskrænket magt over dette agerbrug, hvad jo tydeligt nok fremgår af dyreholdet på en sådan gård: 1 el. 2 heste, 1—3 køer og et par får eller geder. Men da sommeren er kort, og det sinker meget at køre ud til de ofte fjærnt liggende agre og atter at flytte med sine arbejdsredskaber, plov og harve, fra en ager til en anden, og da familiens egne medlemmer må gøre hele arbejdet, så har den russiske bonde meget travlt i de 3 egentlige arbejdsmåneder; og da heden gør arbejde midt på dagen så temmelig uudholdeligt, må han også af den grund næsten gøre nat til dag.

Lad os prøve at følge en sådan familie i årets gærning.

Når vinteren rinder i grøft og i grav midt i maj, vågner den russiske bonde til nyt liv. Egentlig elsker han denne hvide vinter, hvis snelagen holder sig rent i fulde 6 måneder (i Midtrusland), og befinder sig næppe bedre, end når han ligger på knæ i en tot hø i sin lave slæde, der ligner en omvendt due med halvt udspilede vinger, smal og høj fortil, lav og bred bagtil, så den ikke kan vælte, og han i den stilling kører til stads, ofte flere mil, i 20 ° frost med sin lille raske hest, der udholdende piler afsted i det ypperlige føre. Men han kan dog også få nok af dette eller rettere af de 6 dages ensformighed og arbejdsløshed der hjemme, hvori stadsturen er den behagelige afveksling. Han kan længes som andre efter sommerens sol og sang og brug af opsparede kræfter; kedes ved sin lediggang og alt for megen søvn i den klumrede stue. Ti han *har* for lidt at bestille den halve tid af året: marken er fuldstændig utilgængelig, og hjemme er der kun det par dyr at fodre. Ikke engang til at muge én gang daglig kan han få lov at røre sine lemmer, såsom der kun muges én gang årligt. Dog har de en del arbejde med at skove brænde; og enkelte, der ikke har altfor langt til en fabrik, tager vinterarbejde dær. Ellers går meget af

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

dagen med at hænge over en samovar; ti Russerne drikker te, som vore fædre fik vinteren til at gå med at snakke og snapse over hver nyfødt kalv og føl hos sig selv og hos naboens.

Men nu bruser den optøede og overfyldte flod, og lærken synger over nyfødte agre. Så kaldes der til arbejde. En skønne dag lyder en kæps klapren på bondens vindu; det er by-oldermandens, starschiens søn, der løber rundt og kalder til grande. Det første arbejde planlægges; og det begyndes på samme dag. Det er rugstubben fra ifjor, der skal pløjes, harves og tilsås med byg eller havre. Man kan nu se 40 mand i arbejde på samme vang. Hesten er lille, ploven er lille, og furen bliver både smal og tynd, og lidet nøje tager man det med at balke over en sten; ti sommeren er kort, værket må gå fort, man begynder årle, og slutter silde, men tager en god middagshvil. Efter den tarvelige pløjning følger en ligeså tarvelig harvning, kun en enkelt omgang med en gammeldags træharve (man ser dog nu også jærnharver), og derefter følger såning og en ny harvetand. Så er forårsarbejdet gjort, med mindre man har private småstykker, der skal tilsås. Dog selv dær har man ikke altid fri hænder, oldermanden skal være medbestemmende med hensyn til, hvad der skal gro: boghvede, hør, vikker, ærter, kartofler. Roer kendes så godt som ikke.

Russeren arbejder stødvis; i nogle dage næsten uden hvile, så igen langsommere. Bliver én færdig før de andre, hviler han; ti det næste arbejde tør kun begyndes efter en ny tilsigelse fra oldermanden eller grande.

Imidlertid er også køerne kommen ud. Byhyrden tuder i sit horn på den fastsatte dag, boxene åbnes, en ko eller to styrter ud på gaden fra hvert sted, og får og geder med deres lam løber med, og nu går det ud ad den brede, uindgrøftede vej (forte, som vi kaldte den) til græsvangen, der er havrestubben fra i fjor og i reglen kun har naturgræs, men dette da også i rigelig mængde, da markerne er så urene, som de er. Enkelte steder har man dog sået både græs og kløver i havren, og den trives godt i den lidet brugte russiske jord. Midt i juni har vi da det trefoldige syn af: groende rug, spirende havre og græssende køer. Der malkes tre gange: kl. 3—4 om morgenen hjemme, middagsmalkning i marken og aftenmalkning hjemme. Ved middagstid lysner markvejen derfor af malkepiger, der gærne har en lille fedtpotte hængende ved mælkespanden for at kunne indsmøre koens yver, at det ikke skal revne i huden på grund af varmen. Her synes ingen bestemt kvægrace at være; alle kulører er repræsenterede; køerne er bedre ved huld og ved mælk, end man efter den ringe fodring (væsentlig hø og halm) skulde vente.

Efter midten af juni må overdrevet tages til hjælp til græsning (det er i reglen byens sure og sildige jord, der nok kan tåle at vente til den tid med at afgræsses); ti nu begynder man at køre gødning på græsvangen, der skal „brakkes“ til rug. Vognporten lukkes op der hjemme, at lyset kan strømme ind. Arbejdsvognen gøres i stand, dog ikke med smørelse, som den mærkelig nok først får efter at være belæsset, køres hen til den tomme ko- eller heste-box og fyldes så i reglen på den ejendommelige måde, at 3 af husets dertil dygtige kræfter, iført bare ben — det gælder også døtrene — triller gødningen sammen i lange ruller, hvorefter husfaderen kommanderer: Op! fortil! — Op! midtskibs! osv., og nu løftes

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

med de 3 trægrebe på én gang, og rullen går i vognen. Så smøres denne; ti man har mærkelig nok en smørebuk i denne på redskaber ellers fattige russiske gård. Og så går det ad ageren til. 30—40 vogne kan man se på én gang ud over den brede vej. Men kun én hest og én vogn fra hvert sted; man kender ikke til skiftevogn; det vilde også tage for lang tid at spænde hesten fra den ene vogn og for den anden, da den med mange remme fra den ejendommelige træbøjle, der hæver sig højt over hestens hals, og fra stavtøjet til stængerne er omstændeligt fastgjort til disse, i hvilke den også trækker læsset. — Det tager således mange dage at køre hele årets gødning ud. Dens værdi synes man ikke at have store tanker om; ti man kan godt, i alt fald i småkøbstæderne, køre det meste af den hen i floden for at blive nemt af med den. Den kommer nu ifølge sin behandling heller næppe til at gøre særlig megen nytte; ti byen giver sig mærkelig god tid med at få den nedpløjet. Bunkerne kan godt få lov at ligge over 8 dage, før de bliver spredte, tyndt og ujævnt forresten, og atter en halv snes dage, før de kommer under mulde, og dette sker også dårligt nok med de små plove. Og solen brænder og brænder hver evige dag. Ajleopsamling og udkørsel kendes naturligvis ikke. — Det er en hed bestilling at pløje gødning ned i begyndelsen af juli. Man begynder derfor ofte kl. 2—3 om morgenen, og det på fastende hjærte til kl. 7—8, da davren bringes ud. Så sover man til gengæld 3—4 timer midt på dagen, men bliver så også ved til 9—10 om aftenen. Således også i slæt og høst. Men bliver heden for voldsom, lægger man sig uden videre ned på marken med et tørklæde over hovedet og sover en times tid midt i den bagende sol. Kvinderne pløjer lige så vel som mændene. —

Efter dette kommer høet. Rusland har et mægtigt net af vandløb; og da landet væsentlig er fladt, dannes store engstrækninger omkring dem. Det er derfor sjældent at træffe en landsby, som ikke har megen eng. Denne ejes i endnu højere grad end agerjorden i fællesskab. Når slætten skal gå for sig, deles byen gærne i 3 dele, og engen ligeledes; ved lodtrækning får hver bydel sin engdel. Siger vi, der i den ene er 30 mand, går disse med deres fører på den fastsatte dag ned til deres engstykke og deler dette allerførst i så og så mange dages slæt. En dags slæt deles så ved små hug med en le i 30 småstykker med nr. fra 1 til 30. De 30 mænd har hver sin lille pind med deres indridsede bomærke; disse pinde puttes i en kasket. Og så hedder det: Stykke 1 skal tilfalde den, hvis bomærke nu trækkes op. En dreng får lov at trække. Stykke 2 tilfalder det næste bomærke osv. Så hugger hver løs på sit stykke, og gladest er den, der mener at have fået det mindste stykke; ti det er kun en arbejds-, ikke en udbyttefordeling, her har fundet sted. Derfor prøver oldermanden alle leerne, inden de begynder, om de er skarpe og ret skæftede, så de kan bestille noget. Ved middagstid er de gærne færdige med den dags slæt, og ofte køres det så hjem i fællig samme eftermiddag til en af byens pladser. Her sættes det i en mængde små stakke, der nu fordeles ved ganske lignende lodtrækning. Stak 1 til den, hvis bomærke trækkes først op osv. Og nu glæder den sig, der mener at have fået mest, mens andre skælder og smælder. De er atter her som børn: mundhuggeri og råben det ene øjeblik, lutter smil det næste.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Enhver kører så sin tilmålte del hjem til sin toft, hvor det tørres og siden køres ind i hjemladen eller stakkes i haven sammen med de senere tilkommende. — Det er juli måneds vigtigste arbejde. Under dette er det skik at få pandekager bragt ned i engen, hvis denne ikke er altfor langt fra byen. Arbejdet foregår ret ujævnt; i nogle timer fra tidligste morgen tages ivrigt fat; så kaster man sig og tænder en cigaret eller to og giver sig god tid til rygen og snakken; så farer man atter løs på græsset, og ind imellem kommer så davren. Man mærker atter her den barnlige mangel på jævn udholdenhed.

Straks høet er bjærget, kommer høsten. Her har jo hver sin ager at passe. Men medens det fælles-avlede og lige-delte hø køres hjem i de særskilte lader, så — omvendt — køres det særskilt bjærgede korn til byens store fælleslade og stakkes op omkring den. Denne lade er en af byens vigtigste fællesindretninger; den er så stor, at 6 mand ad gangen kan tærske med plejl i den. For at udmærke den eller vel rettere for at vise, hvem man takker for alle de gode gaver, der køres hjem til den, har man et stort Kristusbillede på en stolpe uden for den. (Var det en sådan lade, de havde i Finnerup i gamle dage?) —

Sammensætningen i hobe på ageren er i reglen denne: Et neg bøjes sammen, så toppen ligger oven på roden. På dette som midterpude lægges så 4 neg i kors, alle med toppen ind på puden; og således 6 kors over hverandre, altså 25 neg ialt. Lidt af rugen køres hjem for i hjemladen at tærskes mod en sten, at man kan få sæderug og halm til at binde havren med. Det meste køres som nævnt til fællesladen, der således efterhånden får en mængde store hæs omkring sig. Disse tærskes i fællesskab i efterårets løb. Tærskemaskiner er nu ret almindelige. Havren køres til hjemladen eller stakhaven. Der avles næppe mere end 4 fold, ukrudtet er for stærkt, sommetider skjuler det helt kornet. Sidst høster man, hvad man har i de små private stykker: ærter, boghvede osv. Dette køres naturligvis til hjemladen.

Imidlertid har køerne gjort det af med overdrevets magre grøde og får nu lov, for så vidt man ikke kan drive dem til eftergræsning i en eng, at komme ind på de to vange: rug- og havrestubben. (Det var det, vi hjemme kaldte at opgive ævred ɔ: at oplukke vangeleddet. Det gav ævredsmør, bedre end sommersmør). Har byen en skov i nærheden, drives de også dær ind, især når vejret blir koldere.

Så følger sommerens sidste arbejde: rugsåningen. Brakmarken, der har ligget urørt, siden gødningen pløjedes ned, er nu omtrent grøn igen. Ikke desto mindre får den kun den ene pløjning; man harver den igennem og sår så i denne ubekvemme, af græstørv skæmmede jord.

Ingen efterårspløjning. Derimod kartoffelhøst og hvidkålshakning og nedsaltning i store tønder. Så er man færdig. Sommerens sang er sungen, dens gærning på marken gjort.

Når så også fællestærskningen er tilendebragt, og halmen kørt hjem til gården, og byhyrden har afleveret køerne til indboxning, så kan bonden gå i borgeleje og har nu foran sig den lange vinter, hvis kedsomhed han ikke kan fordrive ved læsning eller møder, men kun ved lidt arbejde og megen søvn samt den ugentlige købstadtur for at sælge og købe (hvorom er fortalt i Jurjef-brevet),

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

en tur, som opmuntrer ham alene ved at komme ud fra kvalmfulde stue til luften så frisk, og så ved at træffe kendinge, høre og spørge nyt. — Dog øver enkelte lidt husflid: flættesko, kurve, baljer o. lign. — Således skrider da vinteren langsomt frem og forbi, indtil våren atter er i luften: Året har rundet sin kreds, og der kan begyndes forfra. — —

Men året har også andet at byde på end arbejde. Som alle barnlige naturer er den russiske bonde åben — modtagelig for alskens fornøjelser både ude i naturen, når den kalder til sommerfest, og i hjemmene, når der indbydes til gilde. Som vore gilder hjemme var af lang varighed i ældre tid, så er Russernes det den dag i dag. En forlovelse med det kort efter følgende bryllup er deres største glædesgilde. Denne dobbeltbegivenhed foregår på følgende måde.

Når den unge karl har set sig en pige ud, tager han en skønne dag et brød under armen, det bedste, der kan bages i hans hjem, og vandrer hen til hendes hjem. Er han noget forlegen og fåmælt af sig, beder han en ven med til at hjælpe på snakken. Pigens forældre beder dem til sæde og byder på te. Den unge karl lægger sit brød på bordet. Hvis så forældrene under måltidet skærer af dette brød og spiser til deres te, betyder det, at de billiger hans ønske. Pigen bliver ikke spurgt, der finder overhovedet intet frieri i ord sted. Men idet de deler brød med ham, siger de ja til, at hun skal dele brød med ham alle dage. Spiser de derimod ikke af hans brød, har han på allerblideste måde fået en kurv af dem, og så er sagen strandet.

Men går sagen i orden, begynder bryllupsgildet kort efter. Det består i, at deres venner og naboer samles aften efter aften en uge igennem i brudens hjem, især ungdommen, og danser til en harmonika og opvartes med te og solsikkefrø og lidt konfekt. Hendes forældre er bortrejste det meste af denne uge; så trættes de ikke, og de unge har desmere plads til ugenert udfoldelse af deres selskabelige talenter; der er jo kun den ene stue. Men er bruden mindre henrykt for det forestående bryllup, kan disse aftener jo være nok så pinlige for hende. Man mærker kvindens fortrykte stilling i disse skikke. — Så kommer efter de mange afteners dans en formiddags alvor. Brudens veninder kommer og smykker hende under megen munterhed og sang; men hun skal græde den ganske formiddag og må ellers ikke ses af nogen. Ved middagstid er alt rede, og nu køres til kirke; men forældrene er i reglen ikke med, kun hendes veninder samt et par karle, der bærer de helgenbilleder, der skal pryde og hellige det ny hjem og derfor skal indvies i kirken først. Disse billeder er brudegaver. Kørslen skal gå i vildeste tempo. Efter vielsen, der ikke er så meget forskellig fra vor, køres til brudgommens hjem, hvor der spises til middag, og om aftenen sluttes festlighederne med familiemiddag. Dagen efter og undertiden et par dage til er der så ungdomsdans i brudgommens hjem, hvor det går til som i brudens hjem de foregående aftener. Og så hører de to sammen, indtil døden skiller dem ad; ti den græske kirke tillader ikke skilsmisse. Den kirkelige administration giver dog meget rige folk skilsmisse for bestikkelse.

Megen festlighed kan jo iøvrigt ikke udfoldes i hjemmene på grund af disses snævre plads. Derfor er det i det grønne ved sommertid, vi må finde deres fleste fornøjelser. Som ungdommen hos os i ældre tid dansede om majstangen og ved

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

St. Hans tider til folkevisens poesifyldte tanker og toner, således omtrent også her. Aften efter aften, når dagens syssel er endt, og heden afløst af kvældens lunhed, går ungdommen, karle for sig, piger for sig, 10—20 arm i arm, frem og tilbage ad den brede grønnegade, syngende deres folks snart vemodsfyldte, snart skæmtende viser, også sange af religiøst indhold, og nu i krigens tid tillige krigssange. Russerne har det med at gå arm i arm meget mere end vi. Det er ikke sjældent endog i de store stæder at se 4—5 voksne mænd gå således. Så meget mere da landsbyens ungdom. Vel atter et af de barnlige træk. Om søndagen bliver dette udvidet til et par timers dans — ejendommelige russiske folkedanse, noget lignende vore fra de senere år — og derefter den vanlige spadseren og syngen, ofte til en sildig time. (Den samme spadseren og syngen finder sted i småkøbstæderne ved deres årsfester — „Jahrmarkt" fester.) Det er fornøjeligt at se, hvor uskyldigt landsbyungdommen morer sig. Der er ingen kroer; men idet byen ligger ret tæt omkring den grønne gade, der er bred som et torv, har de her den ypperligste samlings- og legeplads. Så snart de er uden for døren, kan de overse pladsen; de finder da let hverandre, og nu går det løs med boldspil og bukkespring, spadseren og syngen.

Men helligdagene, især de mange helgendage, kan også byde på en art festlighed, hvor den menneskelige glæde forener sig med den religiøse; det er i processionerne. Præsten foran med røgelsekar; helgenbilleder, der bæres på høje stænger af 4 mand, og gyldne kors, ligeledes højt løftede og ærbødigt hædrede. Derefter en stor folkemasse, gamle og unge. Og kirkeklokkernes malmtoner rungende ned over skaren, der snart standser for at høre præsten tale og synge med den mærkelig kraftige basstemme, snart marcherer videre, indtil byen er gennemvandret. Alle med blottede hoveder; også ved vinterprocessioner, når der hentes vand fra floden til vievand. Flodens vand indvies ved nedsænkning af korset; af det indviede flodvand bæres noget hjem. Festen kaldes Kristi dåb eller åbenbaringen (teofanien), fejres d. $^{6}/_{19}$ januar. — Der bedes om et godt år med fred og med grøde og iøvrigt om, hvad der efter tiden og årstiden måtte ligge dem mest på sinde; f. eks. holdes procession under tørke for at bede om regn. Når processionen er opløst, og billeder og kors atter bragt ind i kirken, kan ungdommen også slutte denne dag med sang og dans.

Hermed er vi nået til det, der rører sig dybest i den russiske bonde: hans religiøse liv. Der er næppe noget folk i verden, der i sit daglige liv er så kirkelig præget som det russiske. Kristendommens livsstrøm kan derfor godt gå udenom hjærterne, og gør det vist desværre for en meget stor del; men det ydre præg er der, og de ydre skikke er så talrige og overholdes nøje af det store flertal, i alt fald på landet, så de vel dog ikke kan være ganske uden ævne til at virke noget også indefter. Men det er jo tillige farligt med så mange skikke, fristelsen til udvorteshed og farisæisme er der, og de uforståelige gudstjenester uden prædiken og med messe i et gammelt sprog skal ikke hjælpe til inderliggørelse.* Har det russiske folk trængt til gennem en borgerlig omvælt-

* Kirkeslavisk har aldrig været et levende (talt) sprog, men kun et kirkeligt litteratursprog, der har dannet sig på grundlag af det oldslaviske, der har levet, og på hvilket det første slaviske evangelium er skrevet.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ning at nå frem imod en folkegenfødelse, så trænger det også til gennem en bedre gudstjeneste at vinde en kirkelig fornyelse. Da kan de gode kræfter i dette ufordærvede, barnlige folkesind få en herlig udfoldelse.

Som før nævnt ligger kirken i mere end en forstand på et højt sted for den russiske bonde. Den bruges da også flittigt; forstår man kun lidet — den kan dog blive deres fælles bedehus, og de mystiske alterskikke virker stemmende på det ureflekterede sind. — På almindelige søndage holdes kun en gudstjeneste, kl. 6 eller 7. Så vidt gørligt går alle til kirke på en enkelt nær, der skal passe ovnen; også børnene går med. Og man går fastende. Ved prasnik (helgendag) går man to gange, 6—7 og 3—4.

Påsken er jo årets store fest. (Se påske-brevet).

At meget drikkeri følger på og verdsliggør påskeglæden, viser, hvorledes festen har flyttet sig fra hjærtets allerhelligste ud i dets forgård. Men hvor meget har ikke vor jul flyttet sig i samme retning! Vi trænger alle til det stærke: Indad! Men kristendommens stærkeste begivenhed, ja dens egentlige indhold og gave til en dødens slægt: Kristi, Guds søns opstandelse fra de døde, er alligevel ved den fyldige og trofast bevarede form for påskefest bleven så stærkt levet ind i denne afdeling af den kristne kirke, så den må siges at have sin styrke heri. Som den romerske kirke vanskelig nogensinde kan blive stærkt fristet af rationalistisk tro på en fraværende, en afdød Jesus (på grund af dens tro på hans legemlige nærværelse i messeofferet), således vilde rationalistiske tvivl om Kristi opstandelse næppe kunne slå rod i den græsk-russiske kirke på grund af den rige påske.

Men kommer menigheden således flittigt til præsten i kirken, så kommer præsten på sin vis også flittigt til menigheden, om det end må indrømmes, at hans komme kan være ringe nok i sit ærind og indhold. Det er Russerkirkens ulykke, at den ved at bruge et uforståeligt sprog afskærer sig fra gennem levende tale at øve ordets indflydelse på hjærtelivet, hvorfor en præst også kan ytre, at han slet ikke anser dette for sin opgave, han har kun at udføre de kirkelige handlinger og kan iøvrigt være ligegyldig for menighedens åndelige og etiske levned som noget hans gærning uvedkommende! Imidlertid er det skik, at præsten, ledsaget af kirke-degnen, gæster hvert hjem i menigheden en gang månedlig. Et såre kort besøg, nogle få minutter, i hvilke han synger sine korte, dertil skikkede messesange. Som betaling får præsten hvert sted 10 kopek, og degnen i ægtiden et æg! Lige bagefter kommer så en mand med en pose på nakken, ledsaget af 3 unge piger, der bærer et tredobbelt helgenbillede samt en tallerken. Han får fødevarer til sin pose, de får penge på tallerkenen samt familiens kys på helgenbilledet. Dette er byens, og det vil jo sige sognets kirkelige fattigvæsen. Det skal tydeliggøres og virkeliggøres, at i kirkens fodspor følger den menneskelige barmhjærtighed. Efter præst og levit følger samaritan.

Det, vi hjemme savner, er ikke så meget, at hjemmene skal komme til kirken, og kirken i præstens person igen til hjemmene, men mere dette, at kirken skulde *være* i hjemmene i det daglige, præge alt, mindes ved alt, styrke alt. (Vi har kastet badevandet ud, de tomme skikke, men desværre også ofte barnet i daglig andagt). Dette har den russiske kirke en vis ævne til, om end det

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

naturligvis på grund af kraftesløsheden bliver mere et ydre præg end et indre. Men det er der også, og det så at sige på alle områder.

Som før nævnt er der et helgenbillede i hvert et rum i hjemmets forskellige huse. Og de bruges. Hvert arbejde begyndes med korstegn og med et blik på billedet. Er man på marken, korser man sig, vendt mod den højtliggende kirke. Har pigen malket en ko, korser hun sig selv og derefter koen over dens kryds. Også ved måltiderne, før og efter, iagttages det at korse sig og se hen på billedet, foruden at der vistnok i reglen bedes. Også de små mindes om ikke at forsømme et blik og et korstegn.

Således bliver dagens gærning og dens hvilestunder flyttede ind under korsets mærke og de tanker, et helgenåsyn atter og atter kan vække hos den, der fanger og fanges af dets blik. Og på samme måde, men fyldigere, indvier man sig til nattens hvile. Før de lægger sig, holder de nemlig hver for sig deres andagt, bestående i knælen og beden (hvis denne da ikke bliver til en ramsen) og derunder af en bøjen sig så dybt en eller flere gange, at panden rører ved gulvet. Det er den del af gudstjenesten, som lægfolk altid udøver i kirken, der her er flyttet til hjemmet og leves videre, idet enhver bliver sin egen præst. Lad nu også dette blive udvortes og fattigt nok, det udføres dog i reglen med så megen hengivelse deri, at ingen under denne andagt lader sig forstyrre af noget omkring sig. Gid ingen kristen levede nogen dag til ende uden at bøje sine knæ; der er ydmygelse deri; har man først fået det indført i sit liv, skal man nok mærke velsignelse deraf, og lader det ikke fare igen. Hvor er det fejl, at vore kirker mangler knæleskamlen i stolestaderne!

Så har det lidet udviklede Russerfolk jo også den farlige delen og fordelen af guddomsæren og -kraften til de mange helgener. Men måske det ikke er så farligt, som det kunde se ud til. Nogle af de vigtigste helgener har kirken med overlæg indsat i de gamle hedenske guders sted, for at få bugt med hedningetroen. At dømme efter deres påskefest fordunkles Kristi gærning jo dog ikke således, at den bliver borte for dem. Vi beder om hverandres forbøn; de beder om helgeners forbøn. I et hjem var der 11 helgenbilleder i husets eneste sædvanlige stue. Den gamle bedstefar endte altid sin dag med at bede til mindst et par af dem, og han sagde det til familien: I aften vil jeg nu bede til de to. Men han mente dog vel egentlig kun, at han vilde bede om deres forbøn. Og kan det end også forstærkes til en ligefrem bøn til dem om hjælp, så når denne bøn jo også nok frem til den rette hjælper forbi de to, som ikke formår *så* meget. Og måske har deres billeder, og hvad den gamle kan vide af deres legende, været som fødselshjælpere for hans bøn, som trin på stigen, der fører ham opad. Han beder jo dog.

Hvorom alting er, det russiske folk, i alt fald den landlige del deraf, er endnu trods al uvidenhed og forvendthed et troende folk og et bedende folk, der har noget af et tempel hvælvet over sit daglige liv. Og den, der er plantet i Herrens hus, skal jo grønnes i vor Guds forgårde. — — — —

— — — Og således har da den russiske landsby set ud i århundreder, og således har livet været levet dær af slægt efter slægt. En stille, i sig selv ret

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

afsluttet verden med meget, der må beklages, men også adskilligt, som *han* kan kendes ved, der leder efter oprigtige hjærter. — — — —

— Og så er der nu kommen som en stormflod af ny tanker og nyt liv ind over disse tusinder af små landsby-samfund! De vil blive oversvømmede af denne flod, og meget vil falde og gå til grunde. Adskilligt nyt vil i en hast gro op uden at fortjene livets plads. Men det bedste vil nok bestå og gå styrket ud af dette røre. —

I 1861 vandt den russiske bonde ved livegenskabets ophævelse frihed for sin person fra herremandens ejendomsmyndighed over ham og hans hele familie.

Det, som nu sker, vil sikkert bringe ham frihed for hans gård; hans mark vil blive udskiftet og tildelt ham til fri besiddelse og selvstændig bearbejdelse. Måtte han, når alt har klaret sig, og fuld frihed, indre og ydre er vendt tilbage, have nået forhold, folkelige og kirkelige, der giver ham gunstige betingelser for at vinde den bedste af al slags frihed, ikke blot frihed for sin person eller for sin ejendom og gærning, men frihed for — sig selv! „Hvor Herrens ånd er, dær er frihed.“ —

XIX
MOSKVA

Europa kan betragtes som én stor fæstning, aldrig angrebet fra nord eller vest, men des mere fra syd og øst. Ser vi bort fra oldtiden, hvis folkebevægelser til dels ligger i sagnenes tåge, kan det siges, at fæstningen fik ny besætning ved den store germansk-slaviske folkevandring, der kom ind gennem porten i østmuren: den uralske folkeport. Siden da har der været gjort 3 mægtige angrebsforsøg, alle ved folk af Muhammeds tro, på hvem ordet til Arabernes stamfader, Ismael, stadig har syntes at passe: Hans hånd skal være mod alle, og alles mod ham. Forsøgene skulde da også kun delvis lykkes:

Maurerne brød ind gennem sydporten, erobrede Spanien, men standsedes af Karl Martel 732 ved Tours. Tatar-Mongolerne væltede sig gennem østmuren, nedtrampede Rusland, men standsedes 1241 ved Liegnitz i Polen. Tyrkerne gik gennem porten i sydøst-hjørnet, tilintetgjorde det græske kejserrige, erobrede selve Konstantinopel 1453, drog gennem Ungarn og belejrede Wien, men standsedes dær 1683, da Polens ridderlige konge, Johan Sobiesky, ilede Østerrig til hjælp. Men medens Spanierne nåede at udjage de sidste Maurer 1492, altså efter en mer end 700-årig kamp, og Russerne at afvælte Tatar-åget gennem en 300-årig krig, har Ungarer og Tyskere endnu ikke løst deres historiske hværv overfor Tyrkerne, endda de har haft en stadig kampfælle i Rusland, der har følt sig som Græker-rigets arvtager, dels fordi det havde sin kirkeform fra Konstantinopel, dels fordi en moskovitisk storfyrste ægtede det sidste skud af det byzantinske kejsertræ. Og nu har Tyskere og Ungarer endog sluttet forbund med Tyrkerne trods disses armeniske myrderier! Dette vil som al svigten drage sin straf efter sig.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Det er den midterste af disse 3 folkekampe, vi skal sysle lidt med her, til forståelse af det, som er nerven i Moskvas historie.

Tre floder med hver sin by deler Ruslands historie i tre perioder. Dnjestr—Kijev betegner den byzantinske, der indfører græsk kristendom (1000) og kultur i landet; Volga—Moskva den asiatiske, der holder muhammedanisme og barbari ude fra Europa; og Neva—(Novgorod) St. Petersborg den europæiske, der henter vestlig kultur til lande. — Vi skal i næste brev høre, hvorledes „det åbne vindu" blev bygget. Her nu om „den lukkede port": Moskva.

En dag i året 1147 rejste en fyrst Georg Dolgoruki, af Kijev-huset, hen for at afgøre en strid med en bojar, Stefan. Ved den lejlighed blev han opmærksom på en landsby for dens udmærkede beliggenheds skyld på en høj ved den lille Moskva-flod. Han grundlagde da en fastere by på denne høj, og omkring denne Kreml voksede siden den store stad frem, liggende på 7 høje, som Rom ved Tiber. Stedet var lykkelig valgt; ti, mens Nordrusland har træ, men mangler korn, og Sydrusland omvendt, så har Midtrusland nok af begge dele og kan ved at spærre handelen mellem nord og syd gøre disse afhængige af sig. — Dog, vejen skulde blive både lang og trang. De slaviske folk er ikke mindre friheds-kære end Germanerne og synes tillige at mangle disses sans for orden og troskab. Gennem uafbrudte indbyrdes krige slider de hverandre op. Moskvas fyrstendømme fik dette at føle. Og hertil kom så de forfærdelige kampe med Mongolerne. Moskva gik op i luer mindst én gang i hvert århundrede, tildels endog selve Kreml-fæstningen. Fyrsterne måtte udrede store årlige skatter til Tatar-khanerne og hos disse hente „indsættelsesbreve" for overhovedet at tiltræde regeringen i deres egne lande! Og årlig måtte Moskva sende khanen en skare unge piger som yderligere tegn på afhængighed. Forholdet er næsten som det mellem Tyrkerne og de græsk-slaviske folk på Balkan. Men folket stålsattes og holdt ud, skønt det ofte svigtedes af de andre russiske fyrstendømmer, og ingen hjælp fik fra paven, fordi det som græsk-katolsk ikke hyldede ham. En ensom forpost i en lang og bitterkold nat og endda lidet agtet derfor af det Europa, som nød godt deraf.

Enkelte tildragelser fortjener at mindes. Fyrst Dimitri drog 1380 mod Tatarerne ved Don; et undergørende Mariabillede, højt på hans standart, indgav hans folk mod. Selv kæmpede han, så han tilsidst segnede bevidstløs om af sår og træthed. Men sejren blev hans tilligemed hædersnavnet Donskoj. Og så måtte han dog et par år efter se Moskva blive en rygende askehob under deres hævntog. Da græd Dimitri på sin hovedstads ruiner; men han lod ikke hænderne synke, før byen var rejst pány. Under hans søn brød selve den frygtelige Tamerlan ind og truede staden. Da hentede man det berømte Mariabillede fra Vladimir. Selve St. Lucas skulde have malet det, fra Jerusalem var det over Byzants og Kijev nået til Vladimir; nu blev det båret foran hæren 1395; og fjenderne vendte om ad en anden vej uden slag! — Ivan d. store, samleren, møder dem 1480; da sker det mærkelige, at hærene pludselig gribes af en panisk skræk og skilles uden kamp; men Russerne følte det som en sejr og drog et befrielsens suk. — Dog først Ivan den grusomme knækker dem ved at erobre Kasan og Astrakan 1554. Dær gik det så forfærdeligt til, at selv han ved at se

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

de lemlæstede fjender udbrød: Vel er de ikke kristne, men de er dog mennesker. Men selv han må se sin hovedstad på ny opbrænde ved et hævntog 1571. Og endnu så sent som 1591 leverer Mongolerne et slag lige under Moskvas mure. Mariabilledet fra Donslaget må atter bæres foran hæren og give sejrens mod. Men så er også den lange kamp til ende. Gog og Magog forsvinder.

Men hvad har det ikke kostet! Ej blot mennesker og værdier; men Russernes karakter er bleven plettet af fjendens vildskab, og hans udvikling forsinket. En forpost i natten kan ikke tillige uddanne sin ånd i selskabet. Moskovitten må nøjes med sin byzantinske halvdannelse, mens renaissancen fornyer Vestens folk, der foragter „barbarerne" og giver dem skam til tak for nattevagten, for så vidt som nu Polakkerne falder over dem, erobrer og brænder Moskva 1612. Da hang Ruslands liv i en meget tynd tråd. Men nøden lærte dem at spinde sig sammen og sejre, anførte af de to andensteds nævnte mænd (s. 147 og 218). Efter denne sidste brand opstod byen og riget som en fugl Fønix af asken under et nyt kejserhus, Romanoverne, som var fra selve Moskva. Og staden går en fredeligere fremtid i møde. Det polske 1612 følges ikke af et svensk 1712 (Karl 12.), men vel af et fransk 1812. Det er, som denne by skal være en luernes stad.

Men kun et århundrede skal denne herskertid vare. Så bygges St. Petersborg, og rigets tyngdepunkt flyttes politisk nordpå. Moskvas opgave er løst, dens egentlige tid er forbi, om end der på anden måde er forbeholdt den en betydningsfuld tilværelse, dels som en mindernes by, der i sine talrige kirker og paladser bevarer vidnesbyrd om, hvad her er levet, og til disse også vedbliver at knytte store festlige begivenheder, når ved traditionens dragende magt rigets fornemste kommer til Kremls helligdomme for at fejre deres livs store dage (bryllup, kroning), dels som en arbejdets by, der gennem handel og industri skulde nå at blive rigets betydeligste stad; stor i fred som i krig.

Den, der nu kommer til Moskva, får indtryk af en travl og en såre broget by, et mødested for syd og nord og for øst og vest. Her færdes købmænd fra Kina, Persien og Armenien i deres ejendommelige dragter, og her synes alle Russerrigets forskellige folk at have sat hverandre stævne: Tscherkesser, Kirgiser, Kalmukker og ikke at forglemme talrige Jøder. Og her ser den russiske bonde ikke blot sin egen storstads forfinede rigmænd, men forretningsfolk fra de fleste europæiske hovedstæder. For så vidt er også Moskva på sin vis bleven en ret international by, og dog er den, modsat St. Petersborg, først og sidst den nationale hovedstad, „Hellige moder Moskva med de hvide mure". Så meget betyder tradition og — lidelse.

Moskva er nu en by på godt 1 million indbyggere, med 20 klostre og o. 500 kirker, men skal engang have været den hellige stad med 40 × 40 kirker. Man deler den efter gammel skik i 5 cirkler udenom hverandre. Inderst Kreml på den største af højene, byens Akropolis, dens faste punkt med paladser og helligdomme. Så Kitaigorod, også omgivet af en mur; her ligger det berømte røde torv lige op til Kreml-muren, samt den mægtige bazar med sine glastage og adelens paladser. Derefter Hvidebyen med alt, hvad en storstad skal være i

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

besiddelse af i håndens og åndens verden. Udenom den igen jordvoldsstaden, så kaldet, fordi også den har været befæstet; nu er dog voldene bleven til boulevarder. Og endelig forstæder med store haver og med klostre, der også en gang har betydet noget som små fremskudte forter til stadens forsvar. — Men det er jo først og fremmest Kreml, der drager den fremmede, som bæreren af byens historie og som gemmestedet for de gamle skatte og for alle de afdøde, der éngang førte an i byens bevægede dage.

Ordet Kreml, der jo bruges også om andre russiske stæders befæstede kærne, er bleven særlig knyttet til Moskva, fordi denne by nu blev hovedstaden med alt, hvad deraf fulgte. Her blev den moskovitiske storfyrste, senere hele Ruslands tsar, døbt, ægteviet, kronet og stedt til hvile; her forkyndte klokkespillet fra Ivantårnets 34 klokker, at kroningen var fuldbyrdet; her førte han sin regering, her samledes rigets ypperste, her slog Ruslands hjærte i strid og fred, i lyst og i nød. Og her byggedes derfor paladser og kirker som intet andet sted; her samledes trods alle hærgende ulykker kostbarheder som ingensteds. Derfor blev det tilsidst et ordsprog: „Over Moskva er kun Kreml; over Kreml er kun himlen".

Lad os først tage et overblik over denne historiemættede plet af jord! Så forsøge et nærmere indblik; for så at ende med et udblik over staden.

Kremls fæstningsmur var først af træ, siden af hvide sten med tænder foroven. Den nuværende mur danner en uregelmæssig trekant, 2 km lang, hvoraf den korteste side går langs med, men højt over floden, skilles kun fra den af en bred gade; den anden vender mod det store, røde torv, og den tredje har i dybet udenfor sig den store Alexander-have med sin lindealle, en offentlig park, der går over i et gadeparti. Muren er 20 m høj, har 21 tårne af forskellig størrelse og 5 porte, hvoraf mest bekendt Frelserens port, bygget 1491, med et stort billede af Frelseren og en mægtig lampe i stærke kæder foran det. Det er Kremls palladium, hidbragt fra Smolensk 1647 af kejser Alexis. Alle skulde fra nu af gå gennem denne port med blottet hoved; vilde de ikke, blev de tvungne til at knæle 20 gange; forbrydere fik lov til at knæle foran dette billede umiddelbart før deres død. Gennem denne port drog tsaren, når han skulde ind til sin kroning. Traditionens magt er så stærk, at den dag i dag blotter så godt som alle hovedet gennem denne port.

Så er vi inde på den minderige plet, der ved sin endnu let buede form fortæller, at den engang var en høj, en skovbevokset høj, som vi hører af navnet på den ældste kirke, hvis efterkommer står inde i paladsets gård og den dag i dag kaldes „Frelserens kirke i skoven". — Her er egentlig ingen gader; men som brikker strøede ud over et bræt ligger her i en halv snes grupper o. 40 bygninger, hvoraf vi mærker os: to klostre, to paladser, et tøjhus, en kaserne, en historisk våbensamling (som vort Rosenborg), et senat, en synode, et bibliotek og vist en snes kirker. I malerisk uorden mellem hverandre, så man vandrer rundt mellem dem ad krinklede veje, snart snævre som en sti, snart brede som en gade og snart udvidende sig til 5 store pladser, stenlagte, gruslagte eller — som den mangekantede katedralplads med sine fantastiske omgivelser af 4 kirker, et klokketårn og storpaladsets ældste, brogede partier — belagt med de fineste fliser, så man føler sig hensat til løvegården i Alhambra eller et østerlansk æventyrslot.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Det er da de mærkelig mange kirker, der især vækker ens undren inde i Kreml. Men dette er just ægte russisk. De bygger kirker, som vi bygger mindesmærker; næsten enhver helgen eller begivenhed skal have sin; de bygges ikke til ugentlig gudstjeneste for en menighed — i Kreml har der vel aldrig boet mere end nogle hundrede mennesker under daglig-fredelige forhold — men til særlige lejligheder, næsten som vi kan samles til tale og sang ved Landsoldaten den 6. juli. Også er det betegnende for Russernes trang til at knytte det borgerlige og det kirkelige nær sammen, i alt fald i det ydre, at de lægger flere kirker i krans omkring slotspladsen, så denne endog kaldes katedralpladsen. Hvor ser man ellers det i verden! Vi har en slotskirke *ved* Kristiansborg, men noget ganske andet omgiver den store borgplads. Føjer vi så hertil, at alle disse kirker lyser med kupler (dog ikke alle forgyldte), kors og kæder, forstås det, at man først og fremmest får et kirkeligt indtryk af Kreml. — Men de er dog ret små, disse kirker, gamle som de er, og de er opført i en romansk-byzantinsk stil, som gør, at de må skuffe indvendigt, fordi her hviler en østerlandsk dunkelhed for ikke at sige et ægyptisk pyramidemørke, som hindrer en i at se de talløse billeder og ædle stene, hvormed fyrsterne efterhånden har fyldt dem. De er også tid efter anden bleven fyldt med kister, så her slet ingen virkelig plads er til en menighed. Kreml er nu de dødes stille have meget mere end de levendes virkeplads. Kreml er fortid, historie. Her ligger en hel del soldater i kasernen, og der bor en del familier i kavallerbygningerne, ellers er her stille, næsten som i et musæum; her som dær er de besøgende flere end de boende.

Lad os så prøve et lille indblik. Vi kan næsten gerne blive i billedet fra før om bygningerne som brikker på et skakspil, kun er her ikke blot konge (slottene) og dronning (Terem), tårn (kirkerne og særlig Ivantårnet), løber og bonde (tjenerboliger og kaserner), men her er munk og nonne (klostre), og her har været, og er nu igen siden novbr. 17, patriark og såre mægtige medlemmer af den hellige synode og det høje senat, hver med sin bolig. Og desværre kan billedet passe også på alle disse mægtiges færd; ti her har ofte været spillet et lidenskabernes stærke og dristige spil om den højeste magt, og livet selv har været indsættet. Her har kvinder knyttet deres fineste net for at fange magt eller mænd; her har mænd dræbt hverandre eller henrettet mængder, så blodet har flydt. Her har fjender, Napoleon som den stærkeste, trådt så hårdt, at det gjorde ondt i hele Russerfolkets hjærte. Men her har også flydt oprigtige tårer over folkets nød og lydt oprigtige takkesange til sejrens Gud, og været levet et liv til Herrens ære og folkets tarv. —

Ære den, hvem ære bør! Kongen først! Hvor nu det store palads ligger, stod også det aller ældste lille kongehus, bygget af træ. Det blev senere til et palads af sten, og resten af dette står endnu; men kejserinde Elisabet afløste det meste af det med et „vinterpalads", hvis sidste beboer blev Napoleon. Efter dets brand i 1812 opførtes i 40erne det nuværende slot for 12 milioner r., en statelig, lys, 2 etaget bygning med to vinduesrækker på 1. sal. Af de førnævnte rester mærker vi os Facettepaladset med en halvt hvælvet audienssal, hvor gennem lange tider fremmede gesandter stedtes for hans moskovitiske majestæt. Det vender ud mod katedralpladsen ligesom den berømte røde trappe, hvor tsaren viste sig på

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

øverste trin, for at folket kunde „skue hans øjes lys“, og hvor det også stundom mærkede hans øjes vredeslyn.* Selv en kvinde, Peter d. stores søster Sofie, har i sin regenttid her fra ladet strelitzerne dræbe c. 70 af sine modstandere. Ad denne trappe begav kejseren sig altid til og fra kirke på sin kroningsdag. — En anden bevaret rest er det såkaldte Terem. Ordet er tatarisk, i slægt med det tyrkiske harem (hebraisk haram = afsondre). Det er fruerstuen i højeloft, kvindernes værelse i det gamle slots øverste stokværk. Den del af slottet er vel bevaret, har et mærkeligt tag i flere farver og indeholder en spisesal og små hvælvede rum med helgenbilleder på guldgrund; også en sal, hvor der holdes statsråd. Men dette Terem var ellers boligen for hoffets kvinder; her levede de et efter østerlandsk forbillede afsondret liv, der vel kunde friste til at spinde mere af rænker end af ærlig tråd.

Af de kirker, der omgiver den ikke store katedralplads og således forholder sig så arkitektonisk-nær til slottet, at de synes at høre med til det (en af dem er ligefrem ved en overbygget gang i forbindelse med det), skal tre fremhæves. I Marie-bebudelseskirken, den nys nævnte, blev de fyrstelige børn døbte; den brugtes også til de fyrstelige bryllupper. Dens indre er som en dunkel klostergang rundt om et endnu dunklere midterrum; her er såre liden plads, og mørket tillader en ikke at få indtryk af de mange billeder. Mariabilledet fra Dimitri Donskojs slag opbevares her. Gulvet, der er en gave fra Persiens shah, består af jaspis, små gule og brune sten, glatte som flint. Kirken har 9 kupler med guldkors. I Maria himmelfartskirke kronedes tsaren ved en såre højtidelig akt, der også bestod i salvning med hellig olje på pande, læbe, øre, bryst og hænder. Her ligger de 9 af Moskvas 10 patriarker begravet, og her opbevares det andet sejrbringende Mariabillede. Dunkelhed hindrer også her at få udbytte af den billedrigdom, hvormed hver plet er prydet. På kroningsdagene oplystes den af talløse vokskærter. I 1812 røvede Franskmændene 10,000 ℔ guld fra denne kirke, men kosakkerne bragte det sejrende tilbage. Kirken har 5 forgyldte kupler. I ærkeenglen Michaels kirke er der kejsermausoleum, 47 kister tager næsten hele kirkens gulv. Jeg blev vidne til en ejendommelig handling derinde. En fattig moder gik med sin stakkels syge søn, en 10års dreng af det elendigste udseende, voksgul, mager og kraftløs. Ved en åben kiste løftede hun ham op, stak hans ben til vejrs og jog hans hoved ned i den, formodentlig da, tomme kiste; det skulde vel hjælpe ham til ny kraft! Denne kirke brugte Franskmændene til oplagsrum for furage og lign. En fjerde „kirke“, det mægtige Ivantårn, ligger også her ved slotspladsen, rummer i sine nedre rum to kirkesale foruden „patriarkernes skat“ ɔ: deres perlestukne og ædelstensbesatte højtidsdragter og meget andet, som har tilhørt dem i egenskab af den russiske kirkes øverste hyrder. Tårnet har 34 klokker, som vejer 130,000 ℔, ringer kun 12 gange årlig. En af dem ringer 3 slag, når en tsar dør; ellers aldrig. Det har også forgyldt kuppel og kors. — Om udsigten fra dets øverste etage senere.

Ved foden af dette tårn ligger en stor mærkværdighed: klokkernes dronning, den største i verden. Kejserinde Anna lod den støbe 1735, prydet med bibelske

* På slaviske sprog betyder rød ofte skøn, og hvid hellig. Den hvide tsar på den røde trappe = den hellige kejser på den skønne trappe.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

og russiske basrelieffer og indskrifter; den vejede 400,000 ℔, er 7 m høj og kan i sit indre rumme et par hundrede mennesker. Man forbavses over den som Thor over Skrymers handske. Men det „gigantisk-kolossale" er der sjælden nogen ret velsignelse ved, det får gærne skæbne til fælles med Babelstårnet, Goliath og andre dreadnoughter. Denne klokke skulde aldrig komme til at kalde på gammel og ung; ti 2 år efter dens støbning udbrød en ildebrand i værkstedet, hvor den endnu stod, og heden sprængte et stykke af den (22.000 ℔), så dens malmrøst for bestandig var brudt. I 100 år blev den stående til ingen nytte; først kejser Nikolaj I lod den føre op til Kreml og anbringe, hvor den nu står. —

Dermed har vi set midterpartiet af Kreml og kan nu gå en runde udenom dette; så vil vi møde alt det øvrige på vor udadvendte hånd mer el. mindre nær ud til den omgivende ringmur. Vi går langs hovedfacaden af slottet og nærmer os således et af murens skarpe hjørner. Her ser vi en af de 5 indkørselsporte; det er den, hvorigennem Napoleon holdt sit indtog i Kreml. Så var han ved sine ønskers mål, men, ak, kun for at se en brændende stad; ti også hans færd hørte jo til det gigantisk-kolossale. Nær indenfor denne port er den kronologiske samling af tsarernes herligheder i våben, klæder og allehånde kostelige ting, deriblandt fremmede fyrsters gaver. Vor kongelige bygmester, Christian 4. møder også frem med modeller af sine bygninger, for det var nu hans berettigede stolthed. — Så går vi langs vestmuren og har på den indre hånd kavallerfløjen af slottet og i en gård bag den flere mindre bygninger: hofkøkkenet, tjenerboligen m. m., alt som strøet i uorden ud over denne baggård, så der bliver desto flere hemmelige krinkler og mørke kroge. På den ydre hånd har vi det „fornøjelses"-palads, der omdannedes til hofteater, da kulturen var nået så vidt i Moskva, at de højere kredse ønskede denne finere adspredelse. Her skal også Peter d. store have fået sin skolegang. Zotov, hans lærer, prydede alle skoleværelsets vægge med belærende billeder. Vi når nok en af de 5 porte; nær den har vi på den ydre hånd arsenalet, der blev sprængt i 1812, men genopbygget og nu med berettiget selvfølelse ser på pladsen foran sig en opmarchering af 875 kanoner, alle erobrede fra Napoleon under tilbagetoget og afslutningen af krigen. På vor indre hånd har vi kasernen og synoden, krigens bolig for soldater og fredens bolig for de 10 patriarker, Rusland har haft den ære at eje i spidsen for sin kirke i det 17. årh., indtil denne monarkistiske kirkeregering afløstes af den mere oligarkiske: den hellige synode, men med tsaren som øverste herre. Disse to bygninger hører egentlig også med til midterkomplekset: slot—kirke, der således bliver en broget samling af bygninger, der er såre forskellige både i stil og i anvendelse og ligger

Klokkernes dronning.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

i den mest maleriske uorden — et sandt eldorado af en legeplads for kejserlige børn, og samtidig midtpunktet for noget af det alvorsfuldeste og betydningsfuldeste, man kan tænke sig: stedet, hvor der gennem tider lange er taget beslutninger, borgerlige og kirkelige, om et verdensriges indbyggeres vel og — ve. Som et symbol på denne magtfylde skal vi endnu lige nævne den kanon, der ligger ved foden af kasernen, som en malmløve, der vogter det hele med sine vældige labber, altid rede til at udføre sin herskers vilje til forsvar og angreb. Denne „kanonernes tsar" er støbt 1586 og vejer 78,000 ℔, kaliber 1 meter, længde 5,30 m; den fordrer en ladning på 4,000 ℔, og et par mennesker kan rede sig en udmærket seng ved hinandens side i dens rummelige indre. Men, så vidt vides, har den heller aldrig været andet end en kostbar skueret. I de tider brugtes ofte vældige kanoner til at imponere fjenden; de kunde slet ikke skyde. Kanonernes tsar har altfor tynd en bund til at tåle affyring.

Vi drejer igen og går nu langs med nordøstmuren eller rettere så langt ind, at vi har både en senatsbygning, 2 klostre og det „lille palais" mellem os og denne, mens vi stadig har midterkomplekset på vor indre hånd. Rom havde sit senat, selvherskeren havde også sit, han magtede ikke alt selv, om end al bestemmende myndighed samledes på hans hånd, så alle andre kun blev rådgivende oplysere for hans forstand eller lydige udførere af hans vilje. Det skal dog bemærkes, at på en krone, som øverst oppe afslutter denne smukke, hvide senatsbygnings kuppel, står på alle dens 4 sider med guldbogstaver ordet: lov. Kronen og dens indskrift er lige betegnende: over alle er tsaren, men over tsaren den lov, han selv gav.

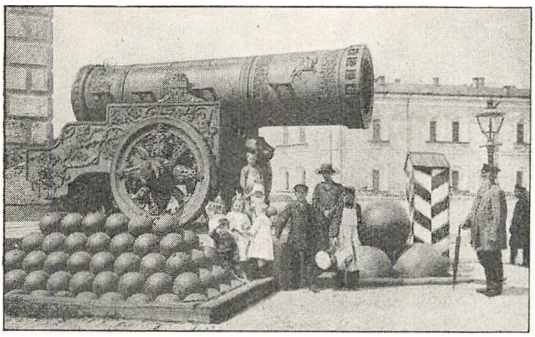

Kanonernes tsar.

De to klostre udmærker sig i det ydre ved, at deres kirkers kupler er de bedst vedligeholdte på hele Kreml. Palads-kirkernes kupler er forsømte, guldet er til dels slidt af, men disse klosterkupler med deres skønne kæder stråler i den mest nystrøgne glans; når solen skinner, tåler man slet ikke at se på dem. — I nonneklostret ligger 38 kvindelige medlemmer af kejserslægten begravet, i munkeklostret en stor mængde fornemme gejstlige og storfyrster samt — den sidste Tatar-khan i Kasan! Som Polens sidste konge ligger i St. Petersborg, har den sidste Mongol-fyrste måttet finde sit hvilested i Moskva. Man mindes igen Peter d. stores ord: Vi vil ofte blive slåede, men tilsidst vil vi lære at sejre. På væggen tæt ved indgangsdøren til munkeklostret er en mærkelighed: et treenighedsbillede af papir, der er således foldet i vertikale linjer, at der kan males 3 billeder på det. På de skrå sider, der vender til venstre for beskueren, ses, når man går tilstrækkeligt til den side, Kristus med spottens rør i fromme hænder; går man så til højre, ses på de modsatte flader Gudfader med herskerspir; og står man lige for, svæver Helligånden dær med udbredte* vinger. —

Vi er nu nået omgangen rundt og kommen hen i nærheden af Frelserens

* Smlgn. påskebilledet i Haderslev Fruekirke.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

port, som vi kom ind ad. Tilbage står kun at se det skønne monument for den myrdede Alexander 2. Det står på „Paradepladsen“ nær ved den af Kremls mure, som går i retning med floden og er mest imponerende, for så vidt den er højest hævet over terrænet udenfor. Står man henne ved den, kan man lade sit øje søge ned til floden og så følge en linje opad: fra flod til gade, fra gade til grøn skråning, fra denne op ad muren og fra denne op ad den murrunding, som danner bagsiden af monumentet; det kommer derved til at stå endnu højere tronende for ens bevidsthed. Set inde fra den grusplanerede plads, altså forfra, består det af kejserens kroningsklædte kæmpeskikkelse i bronce (over naturlig størrelse), stående på et fodstykke af rødt granit under en 36 m høj baldakin, der hviler på 16 broncesøjler; på baldakinens tag ses den kejserlige ørn. Omkring denne støtte er så bygget en halvcirkelformet søjlegang, hvis bageste bue når hen imod ydermuren, som før nævnt, og hvis åbne mundinger rækker noget længere frem end statuen. Som to arme, der omslynger monumentet. I denne søjlegangs smalle, hvælvede loft er der, ordnet i tidsfølge, 33 mosaikbilleder af Ruslands herskere ligefra den tid, de var småfyrster med et lille, ofte stærkt omtumlet fyrstendømme, først i Kijev, så i Moskva, til de var det hele Ruslands og halve Asiens almægtige tsarer; dvs. fra Vladimir d. hellige, som år 1000 indførte kristendommen i Kijev, til Nikolaj 1., der døde 1855. Det minder om dogerækken i én af dogepaladsets sale i Venezia og om Habsburgerne i der Römer i Frankfurt. Det er denne Nikolaj 1.' søn, der står som den store, samlende midtfigur; samlende, ja og tillige næsten som kejserlysets urolige blussen, kort før det slukkes; ti Alexander 2.' voldsomme død måtte mane denne kreds af herskere til at sige som Nordens guder i lunden ved Hlade: „Vor tid er forbi, snart synker vi!“ Endnu to kejsere — så sluktes lyset, og Russerfolket tog sin skæbne i egen hånd. Så står denne høje kejserskikkelse da dær ret som et udråbstegn efter en lang, bevæget sætning, som en afslutning på Kremls politiske historie. De mange storfyrster og tsarer kunde rejse sig af deres grave og gå ham i møde — han kunde fortælle dem historien: I var de første, jeg nær ved den sidste! —

Det var et lille overblik og indblik, fattigt nok til visse i forhold til alt det uden tal og mål, der under tidernes gang har samlet sig på denne lille plet, en af jordens mest historiemættede. Så slutter vi med at gå op på det øverste af Ivantårnets 5 stokværk for at tage et ned- og udblik. Det er 97 m højt og giver, fordi det står så højt, et rundskue, som rækker flere mil ud i det jævnt bølgende land, derud, hvor grønne marker og mørke skove mødes med himlens blå til en ramme, værdig den „hellige“ stad, der er billedets kærne. Man er så højt oppe, at man ser ned på kuplerne af slotsgårdens kirker og har hele den mægtige stad, selv de fjærnere dele, liggende ret klart for sit blik. Helst skal man stå her en sommeraften, når solen får de hvide mure og de lysegrønne tage til at skinne, alle kupler og tinder til at funkle, og øger stråleglansen fra de utallige kors og kæder rundt om på de talløse kirker. Ingensteds passer den linje bedre: Mod gyldne kors sig aftensolen bryder. Moskva har ikke blot, sørgelig ofte, været luernes by, den er bestandig den luende stad.

Her har den meget rejsende madame de Staël-Holstein stået og bredt sine

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

arme begejstret ud med det udbrud: Dette er det tatariske Rom! Hvis hun dermed har ment: det Rom, der overvandt Tatarerne*, som det gamle Rom undertvang kulturfolk og barbarer i oldtidens lande, kan det være meget træffende. — Og her har Napoleon stået, omgivet af sine marskaller, og set det frygtelige skuespil af byens brand. Og her har den Moltke, som skulde blive Prøjsens hævner for alle Napoleons voldelige overgreb, stået og mættet sit se-vante øje og siden skrevet: „Ved at betragte byen fra dette høje sted i smukt solskin, tænker man mindst, at man befinder sig på samme breddegrad som Sibiriens græssende rener eller Kamchatkas slædekørende hunde. Moskva gør i alle henseender indtryk af at være sydens by, men man siger på samme tid til sig selv, at man har et hidtil ukendt syn for sine øjne. Man tror sig hensat til Ispahan, Bagdad eller et andet lignende sted, hvor æventyrene foregår, i en af disse stæder, som fantasien forstår at danne sig, men som man aldrig ser i det virkelige liv.“ — —

Vi går ned, forlader Kreml, går ud gennem Frelserens port med end mere ærbødig blottet hoved, end vi gik ind, og skal nu prøve at tage et og andet af det, vi der oppe fra Ivantårnet fik øje på, lidt nærmere i øjesyn. — Det første er lige for hånden: den store plads, vi står på lige udenfor porten, og som benævnes den røde plads; om, fordi den så ofte er farvet rød af Moskoviters blod eller af andre grunde, vides ikke. Men i alt fald var det her, at den unge, lige fra sin Hollands-rejse hjemvendte tsar Peter viste sine landsmænd, at han havde lært at bruge sin økse. Som Christian 2. på Stockholms stortorv, således vilde Peter d. 1. på den røde plads befæste sin magt ved at aflive alle dem, der stod denne magt imod. Hvad der mislykkedes for den første, lykkedes for den anden. Var det gået omvendt, havde det samlede Norden måske nu været den stormagt, Rusland blev. I 8 dage af novbr. 1698 lader den af strelitzer-oprøret fortørnede tsar her slæder eller karrer køre op med disse fredsforstyrrere, som derpå blir hængte eller halshuggede under mængdens nysgærrigt gysende tilskuen. Et helt tusinde måtte lægge hals til, og stundom „førtes øksen af den mest ophøjede hånd i riget“. Bagefter lod han legemerne hænge i 5 måneder på Kremls mure til skræk og advarsel. Sådan begyndte Ruslands genfødelse! Underlige lov for livet: det er, som om alt stort kræver et blodoffer for at blive gennemført; men det mest underlige er, at offeret ofte er og skal være af uskyldige, og jo uskyldigere det er, desto større kan fremgangen blive, genfødelsen, velsignelsen. —

Henne på dette torv, til venstre for den, der kommer ud af Frelser-porten, indviedes i 1818 et skønt mindesmærke for de to ædle fædrelandsvenner: slagteren Kusma Minin og fyrsten Poscharski. Deres død til fædrelandets redning ud af Polakkernes vold er også en fortælling om offeret og dets virkning, det i selvfornægtelse alt-ofrende, samlede folks sejr i året 1612. — Til højre på torvet ser vi en kirke, som måske fortjener at kaldes Moskvas mærkeligste. Rusland kom aldrig med i den gotiske byggekunst, der med sine høje, spidse buer og himmelstræbende tårne og spir truede med at prikke huller i himlen og nærme

* Når man ofte ser disse folk benævnt Tartarer, er det en ondskabsfuld vittighed af en vesterlandsk fyrste fra Tatarskrækkens dage, idet fordrejelsen kommer af ordet tartaros = helvede.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

sig det babelske overmod trods al sin underfulde skønhed, der sikkert såre ofte er født i en kunstner-sjæl, som netop ikke har været smittet af storhedstanker, men snarere fyldt med den ydmyghed, der vilde gøre alt til Guds ære og just derfor gøre det stort og stolt. Men Rusland var den gang midt inde i sine Tatar-kampe eller endnu ikke nået ind i dem, men i alt fald for ungt og uudviklet som kristensamfund til at kunne tænke gotiske tanker. Det var i, og det blev i sin byzantinske stil med lavere former og runde kupler. Og dær blev landet også i renaissancetiden, så den ny stil, der nu gik hen over verden, kun mærkedes i Rusland ved en rigere pragt i udførelsen af den ubrudte, overleverede romansk-byzantinske stil. Således er kirkerne på Kreml, men de vedblev at være ret små, fordi her lå gamle kirker, der kun skulde og i følge den begrænsede plads kun kunde ombygges eller efter ødelæggelser genbygges i omtrent samme størrelser. Og således er det store tal af Ruslands kirker. Kun enkelte er, med tildels vesterlandsk mønster, bleven meget store; således de bekendte katedraler i St. Petersborg, og således navnlig en enkelt i Moskva, som vi straks skal nævne: Frelserskirken. — Men ellers er den russiske kirke ikke særlig stor, dens kostbarhed ligger i udstyrelsen med de talløse sølv- og guldbilleder, malerier og gyldne kar til gudstjenestens udførelse, samt forgyldningen af de stadige 5 kupler med deres hængende kæder. — Men undertiden har fantasien indenfor denne ældgammelt givne og aldrig forladte ramme moret sig med at udpønske det rent ud bizarre. Vassilikirken på den røde plads er vist det frodigste eksempel herpå. Den er bygget 1554 af Ivan den grusomme til minde om erobringen af Kasan og Astrakan, og han skal have blindet den italienske bygmester bagefter, for at denne ikke skulde opføre i andet land et lignende pragtværk som denne kirke, der har udvidet de 5 kupler til 11 og gjort dem så uens i størrelse og beklædning, så ikke 2 af disse 11 løg ligner hinanden. Et er skældækt, et andet rudet, et er spiralstribet, et andet ribbet. Og så er de, som da hele kirkens ydre, malede i så mange og så stærke farver, at de er ved at tage vejret fra en første gang, man ser dem; senere bliver man desto mere træt af dem. Kirken ligner da, har man sagt, en broget tropefugl eller en skælklædt drage, der har rejst sig i sin fulde højde. Dens indre er lige så mærkeligt: en mængde små kapeller, et for hver kuppel, i det murene er ført helt igennem, elleve rør ved siden af hverandre, det største i midten, uden ret plads til nogen ting, og således ingen hovedrum stort nok til en virkelig menighedsgudstjeneste. Skønne, spildte kræfter! —

Så gør det godt at gå nogle minutter frem i en af gaderne fra dette torv og dær få øje på et beskedent hus med kun 2 etager til gaden, men derimod ganske vist 4 til gården, så stærkt skråner byggepladsen. Set fra gaden ligner det med sine kønne rundbuevinduer næsten en lille københavnsk kirkefondskirke, hvis ene side er i gadens linje. Det er det bojarpalads, hvorfra Romanovernes herskerslægt udgik. Det er typisk for det 16. årh.' adelshuse og derfor af interesse. Det er 17 m langt, dets trapper er smalle, dets døre små, alt er beskedent, men et huskapel mangler ikke. På 1. sal er køkken og tjenerværelser, på 2. sal bojarens egne stuer, på 3. sal „Terem": fruerstuen i højenloft. — Da den første

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Romanov blev tsar, skænkede han dette sit fødested til et kloster. Alexander 2. genkøbte og restaurerede det.

Inde midt i byen træffer vi en af de „seværdigheder", som helst alle skal se, og som dog nærmere betænkt er af så lidet værd mod større ting som universitetet, musæer o. lign., som tiden da ikke altid strækker til til. Det er panoramaet, der i sin cirkelrunding indeholder en fremstilling af slaget ved Borodino, dette slag, som er enhver Russers stolthed, fordi, som Tolstoj siger, „dær blev dyret dødelig såret". Historikeren Rambaud skriver derom: „Dagen før slaget herskede dyb taushed i Russernes lejr. Den religiøse iver og den patriotiske begejstring opflammede deres hjærter; de tilbragte natten med at skrifte og modtage den hellige nadver; de iførte sig hvide skjorter som til et bryllup.* Om morgenen blev 100.000 mand knælende velsignede og bestænkede med vievand af præsterne; det undergørende Madonnabillede fra Vladimir blev båret forbi troppernes front, medens der lød suk og herskede begejstring; en ørn svævede over hovedet på Kutusov, og et mægtigt hurra hilste dette lykkelige forvarsel." Det, man ser, er da episoder fra dette slag, der, uden at være nogen sejr over Napoleon, dog fik de verdenhistoriske vægtskåle til at bevæge sig. Det er rundskue, hvor de fjærnere ting er malede, men går umærkeligt over i de ved beskueren nærmere ting, der er virkelige. Her er rytterkampe, infanteriangreb, artilleriskydning, overgang over en bæk, dræbte dyr og mennesker; ryttere, som falder af; huse, som brænder, og træer, hvis grønne løv prædiker om naturens ynde midt i menneskenes raseri, som det udfoldede sig hin blodige septemberdag 1812.

Fra dette stort anlagte panorama kan vi så begive os ud i Moskvas berømteste, virkelige billedgalleri, Tretiakov-musæet, hvor noget af Ruslands ypperste kunst er samlet. Det blev skænket til byen i 1892 af brødrene Tretiakov. Sammenlignet med Eremitagen, til dels også Alexander-musæet (se St. Petersborgbrevet), hvoraf navnlig det første har en overvægt af religiøse billeder, kunde dette måske kaldes et menneskelighedens galleri, så rigt er det på fremstilling af det menneskelige i snart sagt alle forhold og former. Når undtages, at samlingen indledes med Catharina 2. i kroningsdragt, kan den også kaldes meget usnobbet, idet den vist ellers ikke indeholder et eneste maleri af nyere kejsere eller kejserlige optrin. Desto flere er der fra en fjærnere fortid med rige bidrag til Ruslands historie. Vi ser her Peter d. store holde standret over strelitzerne på den røde plads; han ser hård og energisk ud: Det skal føres igennem. På et stort lærred har en anden af de dystre sider i russisk samfundsliv fået udtryk: en sortklædt og lænket kvinde ligger i noget halm på en slæde, nysgerrige skarer ser til, truende eller medlidende. Hvad har hun gjort? Ingen ved det. Hvor skal hun hen? Alle ved det. Sibirien! Dump resignation og brusende vredestanker kæmper med hinanden i hendes indre og bliver til den sorg, der aldrig hviler, altid slider. — En anden art sorg møder os i en ung piges ansigt; hun sidder stum-fortvivlet ved et lille, stille vand; hun synes at have mest lyst

* Russerens religiøse alvor byder ham at have ren dødsskjorte på; man skal komme til Herren i rent linned.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

til at gemme sig i dets dyb for at blive de tanker kvit, der fylder og knuger. — Den stille modersorg har fået et gribende udtryk på et andet lærred, hvor en blomsterstrøet barnekiste bæres bort til graven, og moderen går så tungt bag efter den. I kærlighed er der megen glæde og megen sorg. — Af bibelske motiver skal fremhæves: Herodias' datter med Døberens hoved på et fad. Den yppigskønne, men hadefulde kvinde ser på det afhuggede hoved med overlegen skadefryd, men også et stænk af hemmelig frygt. — Så er der en Kristus i ørken; han tænker så tungt, det er livets dybeste gåde, der er til den gennemtrængende tankes behandling i hans kærlighedsfyldte sjæl, der vil det, den skal, er det end aldrig så tungt, når blot han er nået til klarhed over gådens løsning, faderens vilje. — På et andet billede er gåden løst, ikke blot ad tankens, men gærningens vej: Kristus hænger på sit kors, døden er indtrådt, men et vidunderligt livets smil har lagt sig om hans mund, og engle svæver værnende omkring ham; her er både englevagt og den Guds fred, som er mer end dette. — Men de bibelske billeder er som nævnt ikke så talrige. Derimod er her som i Alexandermusæet en rigdom af portrætter, helt overvældende for den, der ikke kender Ruslands berømtheder. Og ypperligt synes de at være udførte, med stor omhu og sykologisk sans. — Men mest berømt er dog vel dette galleri for sine slagmalerier af manden med det tredobbelte V i sit navn (V. V. Verechtchagin), som også her stiller sig den opgave at råbe et trefoldigt vé over krigens forfærdelighed. Det hjemme hos os mest omtalte af hans billeder: Alt roligt i Schipkapasset! fandt jeg dog ikke, men der var nok endda: En pyramide af dødningehoveder med ravne svævende over. — Skobelef holder revu i det kolde Schipkapas, en snes døde ligger rundt om.* — En mark tilsået med døde, der ligger i lange rader som kartofler i en plovfure, ny grøde er dog allerede groet op og skjuler ligene halvvejs; desto uhyggeligere, ti meningen er altså, at de skal blive liggende sådan; det fremgår iøvrigt også af, at en præst går hen over marken, svingende røgelsekarret over dem. — To korresponderende billeder: Før slaget og: Efter slaget. På det første ligger soldaterne lunt og sorgløst i grupper, eller med spændt forventning, mens generalerne drøfter slagplanen, som man drøfter en matematisk opgave. På det andet ses nogle telte, hvorhen soldaterne søger, sårede og tilsølede og med slette hastværksforbindinger om arme og ben. En af soldaterne uden underkæbe. Lutter modløshed og pine. — — Således er krigen 1877—78 opfattet og gengivet. Hvem skal male verdenskrigen? Og hvorledes??

— — I Moskvas yderkant — langt, langt må man gå, ud til en af flodens smukke krumninger, hvor der næsten bliver halvt landligt — ligger et af de mange klostre, der har dannet krans om den hellige stad og i ældre tider været dens yderste værn ved deres faste mure. Dette er vel det mest bekendte: Jomfruernes kloster, bygget på en eng, hvor i Tatar-tiden Moskva måtte lide den ydmygende forsmædelse at samle årligt de unge piger, der skulde være en lydigheds-gave til khanen. Klostret er omgivet af høje, stærke mure, hvide forneden, røde foroven. Kommer man derud en varm sommerdag, ligger der snese

* Skobelef ofrede et helt regiment som kanonføde for at bortlede Tyrkernes opmærksomhed. Disse plyndrede senere alle ligene.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

af sovende mænd og kvinder på grønsværet i murenes skygge, mens floden glitrer forfriskende forbi og giver det hele billede landlig ynde. Sovende mennesker finder man alle vegne i Rusland: i ventesale i stuvende mængde, ved arbejdet på markerne i den stegende sol, på de mest uventede steder; men sjælden så jeg det som et kønt syn uden den dag i klostrets skygge ved den rislende flod. Og dette fredelige billede bliver et fredfyldt billede, når man går ind gennem porten og ser hele klostrets stille verden. I midten af den mange tdr. land store indhegning er 2 kirker, en hvid og en rød, omgivet af haver, der tillige er kirkegårde, venlige, frodige, velholdte med blomster og marmortavler; uden særlig omhegning går de frit over i smukke, brede gange, der fører hen til de mange små, hvide, grøntagede klosterbygninger, som ligger langs muren hele vejen rundt. Her var skønhed og hygge. Op over det hele hævede sig et meget højt, rødt tårn med gylden kuppel, stående i en grøn plæne, der lyste af landlige mælkebøtter. I tårnet et ur, der med den fineste sølvklokkeklang slår minutslag og således idelig minder klostrets stille beboere om tidens rastløse gang. Men så fredeligt har her altså ikke altid været. Foruden det sørgelige Tatarminde kan klostret fortælle om en hård belejring, det blev genstand for i 1610 i Polak-trængslens dage, ligesom også, at det var her, Peter d. store „gemte" sin søster Sofie og uden for hendes vindu hængte en hel mængde af de strelitzer, som havde villet forlede hende til at gøre oprør mod ham. — Den store Napoleon, som jo i det hele gav sig god tid i Moskva, var da også ude for at se dette sted, hvor den store Peter havde øvet denne broderkærlige stordåd.

Ja, det er en fredelig plet, dette kloster med sine blomster og sin flod, der risler forbi i grønne enge, med sin fuglesang og sin sølvklokkeklang. Men dog med så blodige minder.

Vi vender tilbage til byen og opsøger Moskvas største og smukkeste kirke, der synger os den samme vemodige sang om krig og fred. Det er Frelserskirken, bygget i årene 1837—83 til minde om sejren over Napoleon. Hvad denne kejsers triumfbue og gravkirke er i Paris, det er dette kirkelige mindesmærke for Moskva. Femten mill. rubler har det kostet at bygge dette mægtige hus med dets 5 forgyldte kupler, der når 102 m op. Det ligger højt og frit, nær floden; en trappe fører ned til den og ender ved et bassin, hvor man ved vandindvielsens fest øser og indvier vand til helligt brug. En smuk have med mange blomster omgiver kirken; det minder næsten lidt om Tuilerihaven i Paris. En mægtig statue af Alexander 3., siddende på en høj sokkel, så han ses meget langt, troner i anlæget. [Senere fjærnet]. — Da kirken er bygget til minde om landets befrielse, har kunstnerne bestræbt sig for at gøre den til et virkeligt nationalt monument, idet de både i de 48 store marmorhautrelieffer udvendig og de mange malerier indvendig har dristet sig til at vælge en mængde nationale motiver. Blandt de ydre fremstillinger på de helt marmorklædte mure mærker vi os ved siden af bibelske optrin som Barak og Debora; David som Goliaths sejrherre; David, der overrækker Salomon tempelplanen, — tillige russiske som Alexander Nevski; St. Sergius, der velsigner Dimitri Donskoj før kampen med Tatarerne; St. Dionysius, der velsigner Minin og Poscharski — altså tre æmner fra kampene mod Ruslands tre farligste fjender i tiden før Napoleon (Svenskerne,

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Tatarerne, Polakkerne). — Tolv vældige broncedøre fører fra de brede, høje trapper ind til et usædvanlig lyst og smagfuldt rum, bygget som de fleste større russiske kirkerum i et kors, hvor de tre arme er lige lange, den fjerde lidt længere. Lyset vælder ind gennem 60 store vinduer og lader alt kirkens guld og marmor komme til sin ret. Og vægmalerierne lige så. Man går som i et velindrettet billedgalleri, hvor alt hænger, som det skal, og kan ses. Her er navnene på slagmarkerne fra 1812—14 og på de faldne officerer. Og ved siden af bibelske æmner som hyrdernes tilbedelse, vismændenes tilbedelse, forklarelsen, opstandelsen, himmelfarten og pinsen, er der igen nationale fremstillinger: St. Sergius indvier Dimitri Donskoj til Tatar-slaget (jvf. samme æmne udvendigt); scener af Alexander Nevskis liv, samt rent kirkehistoriske æmner som storfyst Vladimirs dåb, storfyrstinde Olgas dåb, Kijevs indbyggeres dåb, grundlæggelsen af Laura-klostret i Kijev, af Maria-himmelfartskirken i Kremls midtpunkt (kejserkroningskirken) og modtagelsen i Moskva af det undergørende Mariabillede fra Vladimir. — Kan den menige russiske mand endnu ikke læse om sådant, så kan han se billeder og ad den vej modtage stærke og løftende indtryk af fædres kampe og fædres længsler. — —

Kreml. Floden. Frelserskirken (i baggrunden).

— — Så er her stedet til at slutte med en beskrivelse af den russiske gudstjeneste. Tre ting mangler den russiske kirke: musik, prædiken og menighedssang. Orgel er forbudt, prædikestol findes sjældent, og det russiske sprog ejer ikke engang et ord for salmebog. Menigheden foretager sig atter og atter tre ting: den korser sig; den knæler, bøjer endog ofte hovedet helt ned til gulvet; og den kysser. De korser sig, når de går ind, og når de går ud, og en utrolig mængde gange derinde, og de går ofte om og kysser billeder under gudstjenesten, men især da ved dens slutning, hvor navnlig et af en præst fremrakt krusifix bliver kysset af en mængde, dog ikke alle. Den egentlige gudstjeneste kan betegnes med et eneste ord: sang. Recitativ af præster og sang af messedrenge eller et blandet kor, der kan stå på et pulpitur, lig vore orgelpladser. Vekselsang, der kræver megen uddannelse og øvelse; men man er vokset op med den, kender den fra barndommen af. Det er som koncert. Mærkelig er især diakonernes uddannelse til at synge bas, det er som røster fra dybe kældere og dog mærkelig stærke. Ind imellem læses højt, men også med sangstemme, så falder koret atter ind, eller præsterne synger vekselsang indbyrdes. Koret kan yde meget smukke ting, også lidt sære ting. Nylig hørte jeg f. eks. i en kirke her i Jurjef koret synge „Herre, forbarm dig“ mindst 50 gange umiddelbart efter hverandre og således, at de 25 første var synkende fra forte til det fineste pianissimo, og så de næste 25 stigende til forte. Men alt foregår i det gamle slaviske kirkesprog, som vel læses i landets skoler, men dog så lidt, at

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

de færreste forstår det i kirken. — Hovedejendommeligheden ved den græske gudstjeneste til forskel fra både romersk og protestantisk fremkommer ved, at ikonostasen (kormuren, billedvæggen, der skiller kor fra skib), endnu er fuldt bevaret, og at en del af præstesangen foregår bag den. Derved mindes man om den israelitiske tjeneste i det hellige og allerhelligste og får et stærkt indtryk af, at det jødiske standpunkt endnu ikke er overvunden. Som Romerkirken trænger til at få læst Romerbrevet noget bedre, og vi Protestanter 1. Kor. brev og Efeserbrevet, trænger Grækerkirken øjensynlig til at studere Hebræerbrevets skildring af forskellen på den gamle og den ny pagt og dets understregen af, at forhænget *er* rævnet, adgangen *er* fri til helligdommen for hele menigheden, forskellen *er* hævet mellem præst og lægmand. Kormuren må bort. —

Gangen i gudstjenesten er omtrent denne: Kordøren er åben, prægtigt klædte præster, tit i gyldenstukne, ædelstensfunklende klæder, messer ved højaltret derinde, koret synger vekselsang med dem. Kordøren lukkes; da den ofte er af gennembrudt arbejde, kan præsterne endnu skimtes. Så drages et tæppe, gærne rødt eller gyldent, for døren, og menigheden kan nu kun høre, men ikke se. Ypperstepræsten er inde i helligdommen. Sangen vedbliver, spændingen vokser; når kommer han tilbage? Så drages tæppet fra; dernæst åbnes døren, og endelig kommer præsterne ned i kirkens midte under kuplen, hvor sangen fortsættes; dette sidste er da som i forgården for alt folket. Så sluttes gærne foran kormuren, og en af præsterne ender det hele ved at bringe et krusifix ned til almindeligt kys, samtidig med at han korser hver enkelt. Han kan også afbryde med krusifixet og række sin hånd frem, som de sidste så må nøjes med at kysse. Og så går mange under deres udgang rundt og kysser flere af kirkens billeder.

Mærkeligt er det at se, men det gælder iøvrigt også Romerkirken, i hvilken grad børn, selv 4—5 årige, tager del i gudstjenesten og tidligt har lært, når de skal korse sig. Den kirke, der har børnene, er endnu en magt i folket. Og den kirke, der er i pagt med det nationale d. v. s. folkets dybeste ejendommelighed, vil længe bevare denne sin magt, mest, hvor dette nationale har draget sin ånde dybest og derfor endnu lever stærkest.

Som Moskva har været Ruslands midtpunkt, både geografisk og historisk, både nationalt og religiøst, således vil den sikkert længe vedblive at være:

„Hellige moder Moskva med de hvide mure."

XX
ST. PETERSBORG

På det store kgl. bibliotek i København ligger en lille, interessant bog, Karl 12.'s skønskrivningsbog fra hans tidlige barneår. Nu kan vi jo let fristes til at være bagkloge og læse hele hans karakter ud af denne barneskrift; men lidt er der måske dog om det, at disse stærke, stejle bogstaver spår om en stædig og stejl færd. Således blev jo i alt fald denne unge hjältes liv. Man har kaldt ham den sidste viking og sagahelt, der ligesom Jomsvikingerne holdt sig fjærn fra kvinder og bekvemmeligheder; eller den sidste væring, der på sine æventyr

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

nåede næsten til Myklagård; eller en ny Alexander, der drømte om en verdenserobring og i den anledning sendte korttegnere til både Ægypten og Asien. Sikkert er det i alle tilfælde, at heldet, der fulgte helten i hans første krige, lod ham glemme sin begrænsning, så den dygtige „mester" blev en fanatisk eksperimentator, gold og dyr; hans dyder voksede til et overmål, der gjorde dem til udyder; mod blev til overmod, tapperhed til dumdristighed, personlig nøjsomhed til kravet om folkets selvforarmelse; ridderæren blev ham alt; var den vunden, havde det mindre at sige, om landet var tabt. Tyrkerne kaldte ham jærnhovedet for hans stejle stædigheds skyld. Hans eget folk sukkede under tabet af velstand, rige provinser og dyre menneskeliv, indtil blykuglen gik gennem jærnhovedet, og et befrielsens suk gennem det forarmede land. Man må for at forstå, at han alligevel er bleven sit folks forgudede helt, ikke glemme det drag mod det storladent-æventyrlige, som ligger vort broderfolk i blodet. Således kan endog i en altfor højstemt mindesang *det* blive heltekongen til ros, som for andre øjne mere synes skikket til dadel, dette: han kunde icke vika, blott falla kunde han.

Men vige måtte han jo alligevel for den mand, der til en begyndelse sagde det ærlige ord: Ja, vi vil ofte blive slået, men tilsidst vil vi lære at sejre. Var Karl d. 12. gold, eller blev det, så var Peter d. store desto frodigere; og denne rastløse arbejder for sit land vedblev at være det til det sidste. Det er betegnende, at han døde efter en forkølelse, pådraget ved at springe ud og redde nogle druknende. Tsar Peter var en barbar, gik hverken af vejen for lette kvinder eller tunge vine, heller ikke brændevin, var voldsom i sin villen og grusom i sine midler, kunde gøre et uhyggeligt indtryk, når hans ansigt fortrak sig krampagtigt, og øjnene rullede vildt. Men medens Karls dyder voksede til udyder, gik Peters udyder ved sære lykketræf næsten i dydens tjeneste, i alt fald i landets. Hans vilde sværmerier i Moskvas gader ved nattetid førte ham nemlig allerede i de unge dage sammen med tyske, engelske og hollandske æventyrere, som tillige var dygtigheder og åbnede den lærvillige fyrstesøns øjne for Vesteuropas kultur. Dette førte ham bort fra den hjemlige hofopdragelses ufrugtbarhed til alt, hvad frodigt var i den tids Europa, særlig da hos de to søfarende vestmagter. Som sin yngre danske samtidige, Holberg, søgte han til Holland og England og lod sig intet være for simpelt. „Det må jeg have at se! Det må jeg lære!" var hans stadige omkvæd.

Når man står et bestemt sted ved Nevakajen, kan man på en gang se to mindesmærker, rejste for ham af et folk, der vel ikke lige straks — dertil var han for langt forud for det og for voldsom — men tid efter anden lærte at takke ham, fordi han slog et stort hul i det russiske hus og lod vestsolen strømme ind. Det ene er den unge tømmermand, der halv-sidder på en halvfærdig båds kant og hugger et stykke tømmer til med en skarp økse, ført af en muskuløs arm med opsmøgede ærmer, mens arbejdets glæde lyser i de energiske træk. Det andet er tsaren, højt til hest, sejrrig og stærk. — Hans livsgærning er i dette. Han øgede sit rige, ikke blot med de frugtbare Østersøprovinser, som han tog fra Karl d. 12., men med en krigsflåde og en handelsflåde og såre mange ny ting, hentede med hånd og med ånd til folkets trivsel. — Og til befæstelse af alt dette øgede han sit riges stæder med en ny hovedstad.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

„Et åbent vindu mod vest", kaldte han den selv og angav dermed klart byens bestemmelse. Det var ikke blot dette land, han vilde have, men nok så meget dette vand. Rusland havde hidtil stået, og måttet stå med ryggen til Europa, fordi det havde måttet stå med øjet, et skarpt øje mod Asien. Ja, det havde også måttet vende sig mod vest til tider, i kampe med Polen. Men nu var alt dette anderledes. Der var bleven tid og råd til at åbne alle porer mod vestens fremskridt. Det blev St. Petersborgs historiske opgave. Moskva var fortidens by med trykkende traditioner, Nevastaden skulde være fremtidens og tolerancens; midtpunktet for Ruslands genfødelse.

Da tsar Peter havde erobret „Nyskans" fra Svenskerne, kastede han eftertænksomt sit blik ud over denne egn. Den bestod af skov, sumpe, hede og vand; men få eller ingen mennesker færdedes her. Kun så man en „tschudisk fisker, den stifmoderlige naturs søn, kaste sit net fra den dyndede flodbred ud i disse navnløse vande". Her var det da, han på hidtidig svensk jord og trods alle Karls sejre i Polen begyndte at anlægge en ny by. Det var i året 1703. Næsten alt talte imod dette som mod de fleste ny foretagender. Men Peters ukuelige energi overvandt alle hindringer: den sumpede jord, kulden, manglen på levnedsmidler, arbejdskraft, værktøj osv. Han lod hente 40,000 mand, satte dem i arbejde, ildnede dem ved selv at gå i spidsen, gav tegninger og planer, så der altid var mer end nok at tage fat på. De måtte sove under åben himmel, de døde i hundreder, han hentede forstærkninger; det skulde gå, og det gik. Selv boede han i det yderst beskedne lille hus, som står endnu, så han daglig kunde tilse opførelsen af navnlig Peter-Paulfæstningen, der skulde være byens værn mod Svenskerne. Og snart var dette døde landskab virkelig forvandlet til en levende stad med handel og søfart, med brede gader mellem de endnu bredere floder og kanaler, med kirker og klostre og faste stenhuse på nedrammede pæle. Enhver russisk godsejer, der havde mindst 500 livegne, måtte bidrage sit ved at bygge et stenhus i mindst 2 etager. Ethvert fartøj, som vilde lægge til, måtte medføre et vist antal mursten, ti det skulde mest muligt være en ildfast by, selv om også mange bygninger, endog kirker, f. eks. den oprindelige Isakskirke, foreløbig var af træ. Og så stort blev den lagt an med sine lige og brede gader, at Nevski prospekt, der allerede påbegyndtes af tsar Peter, skulde blive Europas prægtigste boulevard.

St. Petersborg, opnævnt ikke efter tsaren, men efter apostlen, blev datidens nordligste hovedstad. Den har en sommerdag på over 18 timer, en vinterdag på under 6, og i to måneder har den ingen nat. Den er en vandstad som Amsterdam og Venezia, lider af oversvømmelser, når den mægtige Neva ved forårstide fører de store søers løsnede vandmasser af sted mod havet — allerede 1705 havde den sin første oversvømmelse, og 1721 var alle gader sejlbare, og tsar Peter var nær druknet på Nevski — men dog voksede den med hast og vokser stadigt. Rom er over 2500 år gl., Paris og London omkring de 2000, St. Petersborg kun 200, men den rummede, inden dens bygherre døde, 75,000 mennesker, og nu 2 millioner. Den ligger på 19 øer og gennemstrømmes af 24 vandløb og 8 gravede eller regulerede kanaler. De øer, der ikke er fuldt bebyggede, er dækkede af skov; her er herlige parker som vor Søndermark,

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

fattige vel på blomster, dertil er sommeren lovlig kort, men desto rigere på træer, på flodarme og herlige veje. —

Helt historieløs var egnen nu heller ikke. En af Ruslands nationalhelte, Alexander, havde her vundet en sejr over Svenskerne 1241 (Valdemar Sejrs dødsår) og derved fået tilnavnet Nevski. Det var jo næsten profetisk, og således udnyttede Peter det da også, idet han hædrede sin middelalderlige forløber med på stedet at bygge en kirke og et kloster over hans ben. Og det skulde blive et berømt kloster, stort og rigt og med særegne rettigheder. Man kalder den slags klostre laura'er, og der er i hele verden kun 7 sådanne: Alexander Nevski, to i Sydrusland, hvoraf det ene i Kijev, Troitsaklostret (se Jurjefbrevet), samt de tre berømte på Athosbjerget i Grækenland, på Sinai og i Jerusalem. — Bekendt er også Smolnyklostret i St. Petersborg blevet, især vel efter at det i en senere tid blev omdannet til en højere skole for det store lands adelsdøtre.

Hvad der, taget under èt, udmærker St. Petersborg og uden nærmere kendskab slår en i møde, er, foruden dens før nævnte vandrighed (som endog lod tsar Peter befale, at hver mand skulde eje sin båd), dens rummelighed, dens farver og dens rigdom.

Her er plads! Just ikke særlig mange „pladser" eller torve; bekendtest er Marsmarken, en mægtig, grusbelagt plads, der grænser til Nevaen og til Peters sommerpalads og have, og nu er bleven berømt ved i sin midte bag en kvadratisk jærnlænke-indhegning at gemme nogle hundrede af revolutionens første ofre. Men plads alle vegne, idet gader og kajer er så brede, og husene med alle deres ting, værelser, senge, gennemgående er større, end vi er vant til. — Og den har flere farver end f. eks. Paris. Dette ligger ikke blot i, at de mange kirker lyser med deres grønne eller blå kupler og gyldne kors og blinkende kæder, men selve de almindelige husfacader har ofte livlige farver; man mærker, den russiske smag er i slægt med den østerlandske. Vel er her endnu langt til Østen, men dog går der hver dag tog dertil; man betages ved at komme ud på Nikolaj-banegården og se lange luksustog med den påskrift: Petrograd—Tiflis, Petrograd—Vladivostok. — Og endelig slår rigdom en i møde i de vidunderlige kirker og de utallige paladser, kejserlige, storfyrstelige og adelige, der med mægtige dimensioner møder en alle vegne. Fattigdommen er der også, men den varer det lidt længere, før man finder. Så skal man ud i kranernes bydel, hvor langs Nevaen de talløse skibe losses og lades, og hvor både de lejede og ikke lejede arbejdere flokkes. Dog er der èn form for fattigdom, der ret snart opdages: tiggerne på kirketrapperne; ingen steder finder man vist så sørgelige stakler som dær. Rusland har endnu ikke ret fået den understøttende barmhjærtighed i blodet, men lever på den almisse-givende; derfor ligger Lazarus endnu her foran den rige mands dør. Det syn af 3 sådanne stakler, der mødte mig, første gang jeg var i Isakskirken, kirken til 23 mill. rubler, skal jeg aldrig glemme. Deres laser og snavsethed og forkrøblethed var ubeskrivelig. Her mødte man da igen kulturens, som det synes, uafrystelige følgesvend: rigdommens og fattigdommens forbandelse.

— — Det er selvsagt umuligt at give et fyldestgørende billede af en sådan verdensstad efter et besøg på nogle uger, der var godt optagne af et trættende

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

arbejde med ganske andre ting, tilmed når man hverken kender mennesker eller sprog. Det må da, som efter de endnu kortere ophold i Paris og London, blive spredte indtryk, mærkede af iagttagerens begrænsede interesse og ævner, men dog måske ikke helt uden værdi for dem, som af særegne grunde har fået interesse for de pågældende lande; her tænkes særlig på de sønderjyske krigsfanger og deres pårørende. — — —

— Lad os begynde dær, hvor tsar Peter begyndte: med Peter-Paulsfæstningen. På Hareøen, lige nord for Nevas hovedstrøm, opførte han denne fæstning, der med sine mange bygninger og sin kirke, omgivet af høje, røde mure og grønne volde med kassematter, minder både om Kronborg og navnlig om Kastellet. I disse kassematter har der siddet mange politiske „forbrydere" i tidernes løb; det var Ruslands Bastille. Her hen førtes også i revolutionsdagene 33 ministre, minist. embedsmænd og politimænd; nu føler de, hvad straf de har givet så mange andre. Ti sidder de som ørnen i Bedelund, der svelter over sin vinge. De mange, ganske venlige bygninger indenfor fæstningen er som i Kastellet kaserner og officersboliger og lign. Men kirken er bleven Ruslands kejsergrav. Også i den henseende brød Peter med traditionen: I Moskvas Kreml var alle de hidtidige storfyrster og tsarer bleven stedt til hvile; fra nu af skulde de bisættes i St. Petersborg. Kirken, der udmærker sig ved et ualmindelig højt og slankt tårn, modsat den sædvanlige kuppelstil, huser da også nu så mange fyrstelige kister, at der er dårlig plads til en menighed. Der er nemlig ikke bygget særskilte kapeller til som i Roskilde; kisterne står i selve kirken, om end der ved gitterværk eller balustrer er dannet værn om de forskellige afdelinger. — Den „hvide" tsar plejer man jo at kalde Ruslands kejser. Det er han også i døden, for så vidt de fleste, navnlig alle de ældre kister er af hvidt marmor med et stort guldkors i låget, medens en lille helgenlampe hænger over dem og ved sit dæmpede skin gør det hvide end mere hvidt. Har man set Karl d. 12.'s kiste i Riddarholmskirken i Stockholm, bliver man end mere højtidelig stemt ved her at stå ved hans store modstanders hvilested. „Så standsed og dær den blodets strøm, som førre var vant at rinde; så dirrede også de nerver til ro, og sanserne alle blev blinde". — Vi læser navnene på disse mægtige, der stadig gjorde Rusland større, og blandt hvilke der ligesom i England er mærkelig mange kvinder, til dels endog med samme navn: Anna, Elisabet, Catharina — foruden det sidste århundredes mere kendte mænd med de to skiftende navne, Alexander og Nikolaj. Med særlig vemod standser man ved den hin martsdag 1881 lemlæstede Alexander 2. og ved hans søn, der blev så vel hjemme hos os, når han uden frygt færdedes muntert mellem den kongelige ungdom på Fredensborg. Det hedder sig dog, at denne kæmpe hentæredes af angst for sit eget folk. „Sejrløse falde kæmper alle". På pillerne er der ophængt så mange sølvkranse, at disse er ganske skjulte; over nogen af kisterne udbreder levende palmer deres skyggende grene og giver det hele en egen hygge. Det flimrer fra sølv, det lyser fra guld, det varmer fra ampler og brændende kærter, og palmerne taler om liv og sejr. Er de levende? Har de sejret, disse jordens erobrere? Ja, hvis de kan få en lignende gravskrift som hin konge i Jerusalem: David sov hen efter at have gjort Guds gærning i sin tid. — Vi går fra de dødes have ud til de levendes by; og

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

som vi skrår hen over det brede Kamenno Ostrovski prospekt for at gå hen til det nærliggende „Peters hus“, ser vi lidt borte til venstre en mærkelig bygning, hvis blå fajance stråler i solen. Er det selve Østerland, der har flyttet sine sære bygningsfantasier og stærke farvepragt til det grå Norden? Det er en tyrkisk moske. Dens høje, fint formede kuppel og „lanternerne“ i de to slanke minareter er dækkede med det fineste blå, ligesom en del af facaden er beklædt med et mønster, der i afstand ligner et pragtfuldt østerlandsk tæppe. En helligdom for Russernes arvefjende i selve hovedstaden! Ja, den var også nær bleven ødelagt i revolutionsdagene, dog naturligvis ikke fordi den var tyrkisk, men fordi det kejserlige politi brugte også disse tårne til opstilling af maskingeværer. Med disse Tyrker har de kæmpet, alle de, som sover derinde, også han, til hvis lille hus vi nu nærmer os.

Catharina 2. har bygget et stort stenhus over tsar Peters lille træbolig for at værne den mod tidens tand, så man ser den ikke, før man står næsten i døren. — Et såre beskedent hus, o. 16 al. langt og 7 al. bredt og 4 al. til loftet. Væggene er 10 bjælker ovenpå hverandre; vinduerne har 5 × 12 små ruder hver og kunde om natten stænges med tætte træskodder, hvis jærnstænger snildt afsluttedes af en nagle, der gik gennem muren og ved en flene holdtes fast derinde, så ingen udvendig fra kunde slå skodderne op. Når så yderdøren var låset på 3 steder, kunde ingen voldsmand trænge ind til den ensomme mand, der tegnede St. Petersborg og arbejdede med sin rastløse hånd og tanke på sit riges omformning og vækst. Indretningen er så enkel-symmetrisk som muligt: En forstue midt i huset, et sovekammer bag denne, en stue til hver side husets bredde igennem. Den ene er nu et kapel; i den anden står en lænestol, kejseren selv har lavet og brugt; i sovekamret en løjbænk af træ med skuffe under, formodentlig til sovetæppet, og med en læderbetrukken hømadras og do. hovedpude. I huslig tarvelighed gav tsar Peter ikke Karl 12. noget efter. Ved siden af denne spartanske hytte, ad hvilken tsaren ikke kunde gå ind og ud uden at bukke sig, opbevares en lang, smal båd, i hvilken han engang reddede nogen fiskere fra at drukne. Kunde han uden skrupler hugge hovedet af de store, trodsige bojarer, kunde han også uden tøven vove livet for at holde hovedet oven vande på de jævne småfolk, med hvilke denne arbejdsmand i kejserstilling følte sig i slægt. „Jeg føler mig her som i paradis“, skrev han 1706 til en af sine mænd; man har en fornemmelse af, at dette brev er skrevet i arbejdsblusens gode humør.

Selv da han havde fået sin ny hovedstad godt og vel grundlagt og kunde unde sig tid til at bygge et større hus til sig selv, blev det dog kun til det på Nevas sydside liggende „Sommerpalads“, der blot er en smagfuld Strandvejsvilla i 2 etager og med en stor have til. Fra dets vinduer har han med tilfredshed kunnet se over til hytten tværs over Neva og til fæstningen og den opblomstrende by. Værket lykkedes. Inde i fæstningskirken var der elfenbensarbejder, han selv havde udført; og tid efter anden kunde han hænge erobrede svenske faner op derinde; fredens mindste syssel var ham ikke for lille, og krigens store håndværk fik han lært. Denne autodidakt kunde noget af alt.

Først hans datter Elisabet byggede — også ved floden, men længere i vest

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

— det mægtige Vinterpalads, ligesom dets bygmester, Italieneren Rastrelli gav tegninger til Tsarskoje Sælo, et russisk Versailles. Nu begyndte det storstilede.

Vinterpaladset er en mægtig, brunrød gård, hvis 4 fløje indeslutter hele haveanlæg, skønt det må kaldes baggård i forhold til slotspladsen foran hovedfløjen. Den ene fløj vender ud til Nevaen. Fra den store altan dær er der en herlig udsigt op og ned ad floden, hvis bredde sikkert er mindst det tredobbelte af søerne i København. Hovedfløjen har facade til slotspladsen, der iøvrigt omgives af en mægtig, halvcirkelformet, rød bygning med tilføjede, udadbøjede sidebygninger (vinger). Størrelsen skønnes af et par tal. Slotsfacaden har 52 fag vinduer på sin 1. sal; rotunden har 78, og hver af vingerne 44. Og så ligger der endda andre bygninger i mellemrummet mellem slot og rotunde. Pladsen, hvis midtpunkt prydes af et meget højt og kostbart mindesmærke for Alexander 1. — en obelisk af rød, slebet granit, den højeste sten, der er rejst nogetsteds — er således mange td. land. Slottet har intet tårn og må vel kaldes noget for lavt efter skønhedens fordringer, men det gør dog et storladent indtryk. — Her har det 19. århundredes æventyrpragt udfoldet sig ved de kejserlige hofballer, og her er taget alvorlige beslutninger om millioners skæbne, også desværre tunge beslutninger, der knugede menneskelykke i støvet. Er det derfor, at kejserskjoldet over portalen er nedrevet, og den røde fane vajer over selvherskerens hus? Mens det store riges milliontal af bønder levede i de snævre étværelsesvåninger under livegenskabets trælbundne kår, kom disse kejsersale til at stråle af vidunderlig pragt og gemme kostbarheder med både æventyrlig værdi og æventyrlig historie. F. eks. kronjuvelerne, hvoraf sceptret til 2,400,000 r. i sin top har diamanten Orlov af 185 karats vægt. Dens „søster“ Kohinoor er i Tower i London. De skal have været øjnene i den guldløve, der lå foran stormogulens trone i Delhi. En tyv stjal denne diamant, solgte den til en armenisk købmand, som igen solgte den til grev Orlov, der atter bragte Cath. 2. den. Kejserkronen er byzantinsk, ikke blot i stil, men i tanke, idet den har 38 store perler, der giver den udseende af en mitra ɔ: en pavehue. Russerkejseren var, som den græske kejser i Byzants, cæsarpave, sit riges øverste, ikke blot i borgerlig, men også i kirkelig henseende. Korset ovenpå denne hue dannes af 5 store diamanter, hvilende på en rubin. Af andre mærkeligheder gemmer Vinterpaladset de platter, hvorpå overvundne folk måtte række Catharina 2. brød og salt som tegn på underkastelse. —

Andre paladser er allerede omtalte i anden sammenhæng (se brev 12). Her endnu kun et par ord om to ofte nævnte slotte. Anitschkovpaladset på Nevski er af lignende rødlig farve som Vinterpaladset, men meget mindre. Det er bygget af Elisabet til hendes hemmelige ægtemand. Det har interesse for os danske som enkekejserindens slot. Det står f. t. som et af de tydeligste vidnesbyrd om revolutionen, med snese af huller i vinduer og mure. Ikke fordi arbejderne var vrede på kejserinden, men fordi politiet brugte dets tag til maskingeværerne. På den pragtfulde boulevard tager det ramponerede slot sig trist ud.

Langt ude i byens østlige del ligger så i en stor park det gule, tauriske palads, skænket i sin tid af Catharina 2. til en af hendes yndlinge, Potemkin, efter at denne havde erobret Taurien (Krim) og lagt dette herlige sydlandske

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

landskab ved Sortehavet for sin herskerindes fødder. Her har den livslystne kejserinde med sine yndlinge fejret fester, som vanskelig kunde tåle dagens lys. Så har da også dette fået sin historiske straf; ti her, hvor dumaen fik sit sæde, gled riget, magten og æren ud af hendes efterfølgers hånd. —

Man vilde blive træt af blot at nævne alle St. Petersborgs palæer, end sige af at forsøge at se dem og skildre dem, rent bortset fra bristende ævner til dette. Og det desto mere træt, som det synes at være gået her som andensteds: jo større og kostbarere husene er blevne, des mindre har deres beboere haft tilbøjelighed til at blive; de har ikke kunnet tåle rigdommens tryk. Den største

Vinterpaladset o. 1860 (Facaden mod den store slotsplads). Fløje bagved omslutter slotsgården, hvis modsatte facade vender ud til Neva. Slotspladsen her omsluttes af flere andre bygninger, navnlig den store rotunde vis à vis slotsfacaden.

af dem alle boede i det mindste hus. „Det var nu godt nok til ham", sagde en jævn mand beundrende om tsar Peter og med et bittert sideblik til Vinterpaladset og dets fyrstelige beboere.

Undertiden synes disse selv at være bleven trætte af al denne overdådige plads og pragt. Så tyede de til at gå krebsegang: at bygge sig ny og mindre slotte. Som de franske konger tyede fra Versailles' storhed ud i skoven til Store og Lille Trianon, og som vore konger fandt behag i et lille jagtslot i Dyrehaven, således byggede også Catharina 2. både en lille og en større Eremitage, men ganske vist lige ved siden af Vinterpaladset, også ud til Nevaen og uden anden landlighed end den, den mægtig brede flod kunde give. Den større Eremitage er senere udvidet og rummer nu herlige kunstsamlinger i store, men lovlig høje sale, der ikke rigtig kan lade værkerne få den fornødne „plads i solen" og så-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

ledes komme helt til deres ret. Her er antiker fra østen, primitive ting fra Skythien og Sibirien, og navnlig en af Europas rigeste malerisamlinger, hvor alle de berømte malerskoler — gennem umådelig kostbare indkøb — er bleven fyldigt repræsenterede. O. 2000 malerier skal her være, samlede fra alle Europas kanter. Rusland har selv frembragt ypperlige malerier, og verdensrigets herskere har yndet at bruge en del af deres rigdomme til at sanke også de udenlandske mestre til huse; des snarere kunde det glemmes, at deres hovedstad dog kun var ung blandt de berømte gamle, som børsbaronen i fødselsadelens selskab.

Lad mig uden al tanke om kender-indsigt nævne enkelte billeder, som gjorde særligt indtryk på mit sind og øje, vel nok så meget ved deres æmner som ved deres kunstneriske lødighed, for hvilken mestrene må stå inde. De bevæger sig, hvad motiver angår, lige fra dyret i mennesket til Gud i mennesket, fra lystig usalighed på jorden til hjærtets salighed i himlen. Det dyrisk-menneskelige er fremstillet i en kentaurfamilie (kentaur: menneske-overkrop, heste-bagkrop): kvinden skænker med højtløftet arm den rusende vin for den brusende mand, medens hun har én unge ved sit kvindebryst, og en anden søger hendes hoppeyver, og en halvvoksen søn ved sin lystige dansen på bagbenene og sin knejsende nakke viser med sørgelig tydelighed, hvorledes den syndige arv fra forældrene allerede sætter kraftig frugt; hans lighed med og efterligning af faderen er et uhyggevækkende gengangeri. Som modsætning dertil har Rubens givet det ægte og fine menneskelige i en enlig kvindeskikkelse, hensunken i dybe og gode tanker. Sjælden har jeg set tanken malet så klart som her: Dette øje og dette smil — de tanker, milde og dog så alvorsfyldte tanker om, hvad det er at leve. Tænker hun, at til denne leven hører to eller bedre tre, så møder os det menneskelige i *denne* fylde i et billede af v. Dyck: Et ungt ægtepar med deres førstefødte på skød; her er familiekærlighedens lykke udtrykt i det fineste sprog; discret og dog stærkt siger disse to ansigter: det at leve er at elske rent og helt. Men denne kærlighed stammer fra en højere verden, fra den Gud, der træder menneskene i møde med kærlighed og derved lærer dem kærlighedens lydighed og hengivenhed. Af sådanne religiøse billeder gjorde især følgende et stærkt indtryk på mig: Rembrandts „Nedtagelsen af korset", hvor den dødes mund har bevaret, trods ansigtets fred, en trækning af navnløs smærte, medens den ligblege, besvimede Maria fortæller om et gennemboret moderhjærte. — „Peters korsfæstelse med hovedet nedad" fortæller med realistisk styrke, hvorledes den ustadige apostel med det bølgende sind lærte stadighed til sidst: troens faste lydighed og kærlighedens ydmyge: ja, Herre, du ved, jeg har dig kær. — Den samme hengivenhed får sit varme kvindelige udtryk i „Synderinden i farisæerhuset", hvor hendes glædestrømmende tak fremhæves desto stærkere ved den fornemme, lukkede kølighed hos de farisæere, hvis ydre, rent udvortes forstået: hår, skæg og klæder, mindede mig generende om den græsk-katolske præstetype, jeg havde set i byens kirker — disse præsters indre naturligvis ganske ufortalt. — Fra den gamle pagts historie mindede Honthorst „Isaks ofring" en del om Skovgårds i Viborg; bægge steder holder Abraham sin ene hånd for Isaks øjne; men her på mere håndfast måde, idet han ikke blot skjuler den

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

angst i Isaks øje, som faderhjærtet ikke kan tåle at se, men tillige holder hele drengens skikkelse nede i den nødvendige ro. — Men stærkest af alt greb mig Rembrandts: De 3 gæsters besøg hos Abraham. De er så overraskende unge alle tre, ikke mindst den midterste, der åbenbart „ej af alder ved", men er den unge af dage med den evige ungdoms frisk vældende, uudtømmelige kræfter, som derfor også kan, ikke blot love det gamle ægtepar det utrolige, men få i det mindste Abraham til at tro således på det, at denne lader hånd og forskærerkniv falde i betaget forbauselse og tillid. Gudens hånd er hævet til en storladen given, endda han er gæst; menneskets hånd synker og holder inde med sin given, endda han er vært. De to andre gæster lytter til i ærbødig hengivenhed; kun Sara tvivler; og kunstneren har vidst at male et fuldendt tvivlens smil. — Rembrandt må vist have haft et lyst syn på ungdom. Lykkeligt det folk, der aldrig bliver så gammelklog-farisæisk, at det tvivler på den evigt unge Guds fornyende kræfter fra himlen eller på den menneskelige ungdoms friske øjne og rige muligheder på jord.

Men vejen fra jord til himmel, korsets vej, og det liv, der vindes af dem, som går vejen og når målet, så vel som det, der venter dem, der forfejler vejen, er endelig givet i et mægtigt gribende dobbeltbillede, hvor indenfor samme ramme den venstre halvdel er et Golgatabillede, mens den højre halvdel ved tværlinjer er delt i 3 felter: himmel, jord, helved. På Golgata ses de to røvere med tilbundne øjne, og den ene slider harmfuldt-afmægtigt i sine reb, medens Frelseren dør med åbne øjne, tømmer kalken, uden at dens bitterhed mindskes af nogen formildende dråbe, så han kan sige: Det er fuldbragt! I midterfeltet til højre, jorden, ser man både hav og land afgive sine døde, der i talløse skarer står op af jord og af bølger og søger at samles på det faste land. Men her er intet fast bosted mere, de må enten „ned" eller „op". I nederste felt styrter en forvildet og fortvivlet sværm ned i et uhyggedyb, mens „Dødens" ranglede, grinende benrad skræver sine magre ben hen over dem og rækker de knoglede arme med skadefro besidderglæde ud over dem, ret som han vil sige: Nu er I mine, og ingen skal tage jer fra mig. Men oppe i himlen ses den sejrkronede Frelser omgivet af basunende engle, tilbedende apostle og lovsyngende skarer, den store, hvide flok. Her er tåren aftørret til smil, og hjærtet bæver ej mer for muligheden af en syndig lyst. Den store tryghed fylder dem: Ingen skal rive jer ud af min hånd! Men baggrunden for det lyse billed i dette øvre felt er et mørkt kors: Heller ej i himlen skal det glemmes, hvad sejren kostede: uden kors ingen krone! —

Men dette er altså ikke russisk kunst; det er kun vidnesbyrd om russisk kunstforstand og kunsttrang i forbindelse med det store riges købeævne. Vil vi se landets egne malere, må vi til Alexander 3.' nationalmuseum. Så skal vi et stykke ned ad Nevski. Lad os tage denne berømte gade lidt i øjesyn med det samme. Den løber ikke, som man vel er tilbøjelig til at tro, langs med Nevaen, heller ikke vinkelret på floden, men i en spids vinkel, begyndende nær Vinterpaladset og fortsættende, med en bredde af 35 m, i noget nær lige linje 4 km sydpå. Kirker, palæer og fine butikker afløser hverandre og gør den til en overordentlig pragtfuld gade, som trods sin bredde er fyldt dagen lang med tætte

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

menneskeskarer. Vi nævner som de kendteste bygninger: Stroganovpalæet; den romersk-katolske Catharinakirke, som gemmer støvet af Polens sidste, ulykkelige konge, Stanislaus Poniatovski, samt den franske general Moreau, der faldt ved Dresden 1813 i kampen mod sit fædreland. — Endvidere: Den mægtige Kasankathedral, hvorom senere. St. Petersborgs store, men ikke særlig smukke rådhus, med et højt, 5-kantet tårn. Det kejserlige bibliotek, hvorom også senere. Alexandrateatret og Anitschkovpalæet (enkekejserindens). Teatret ligger fornemt tilbagetrukket med en smuk plads foran, i hvis midte et mægtigt mindesmærke for Catharina 2. hæver sig. På en høj sokkel, omkring hvilken alle hendes bekendteste hjælpere og yndlinge er anbragte, står det imponerende billede af den kvinde, der fra at være prinsesse i et tysk skillingsfyrstendømme blev enevældig herskerinde over et verdensrige, som hun uden smålige skrupler lige til sin død blev ved at udvide på naboernes, især det stakkels, sønderrevne Polens bekostning. Nu har revolutionsmændene stukket hende en rød fane i hånd; med den vifter hun troligt fra dag til dag til de på den fine gade passerende fornemme mængder, også il luksusbilernes adelige damer! Tiderne skifter!

Lidt nede til venstre for Nevski, med en have foran, ligger det smukke og lyse, i italiensk stil opførte storfyrst Michael-palads. Det var dette, kejser Alexander den tredje indrettede til nationalmusæum. Han var jo i det hele selv stærkt russisk bestemt, arbejdede også på andre områder for det nationales vækst, for russiske mænd til russisk arbejde.

Hvad der først slår en i dette musæum, er, så lille en plads den russiske natur har i malerkunsten. Der er nok en del vinterlandskaber, og de er lyst opfattede, ti Russeren elsker vinteren, den hvide vinter med de lange, hurtige slædeture, den storladne ensformighed på de hvide stepper og marker; og den falder ikke så let igennem ved siden af den korte, hede sommer, som vor vinter gør ved siden af vor lange og ofte så skønne skærsommer med dens frodighed og muntert-travle liv. Men alligevel: ikke mange vinterbilleder og næsten ingen fra sommeren. Derimod er mennesket, både legemligt og åndeligt taget, genstand for Russerens studier: Det menneskelige legeme; interiører af ganske dagligdags art; historiske optrin; og ikke mindst religiøse. Særlig synes portrætkunsten at være nået til en sjælden højde; der er et overvældende tal af; synes det mig, ypperlige portrætter i dette galleri. Skulde det hænge sammen med, at den kirkelige kunst stadig stiller krav til malerne om ansigter: Kristus, Marie, apostlene og alle helgener? — Her er et billede af en nøgen, yngre kvinde; hun sidder med ryggen til. Dette legeme er malet med så friske farver og et sådant muskelspil under den fint lyserøde, blanke hud, og med en sådan kyskhed, at man står stille og udbryder med den reneste renhed i sin tanke: Nej, hvor er det menneskelige legeme smukt, og hvor bør det behandles med ærbødighed. Dette billede gør ligefrem tjeneste i kyskhedens tempel; det opdrager. Jeg så en gen-maling af det i et af de palæer, der var taget i brug af russisk røde-kors. Sandelig, det prydede væggen i storfyrstens vidunderlig smukke altansalon, friskt og skønt som Nevaen, der glitrede derudenfor i sommerens stærke sol. — Blandt dagliglivets optrin lagde jeg især mærke til en strygestue, hvor to kvinder synes mig ganske ypperligt opfattede og gengivne. Vasketøjet hænger

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

på snore og ligger på stole rundt om, og ved bordet står så den unge pige med jærnet i højre hånd, mens den venstre holder på tøjet med fingre, der er netop så meget krummede, som en vaskerpiges er det allerede i ung alder; og så ser hun op fra arbejdet med et par friske, unge øjne og hører med en fint åbnet mund og et smil, så rent som det linned, hun stryger, på den historie, som just afleveres af den gamle, der står med hånden i siden på sin djærve madamskikkelse, der forlængst har mistet den unges ynde og fået spænstigheden omsat i robust kraft, ligesom den unges fyldige hårpur under det hvide klæde er bleven hos den gamle til en glattet tyndhed, der ender i en fattig, lille nakkeknude. Men humøret er der endnu, og et ribbet livssyn taler meget ligefremt ud af hendes lidt indfaldne og slidte snakke-værktøj. Den unge hører villigt nok efter, men alligevel med et lille: mon dog osse? Men den gamles spidse næse forsikrer: Jo, det kan du være sikker på, min pige, verden er ikke anderledes, jeg kender den! — Og den gamle har ret; den verden, *hun* kender, er ikke anderledes. — Men om hun gik med ind i en anden sal, kunde ærkebiskop Filip måske lukke hendes mund og åbne hendes øjne for en anden verden. Han ligger i knælende bøn; det hvide oldingeåsyn ejer den inderlige gudhengivenheds skønhed og levende styrke, Kristus viser sig for ham, og gubben sanser ikke denne verden mere, mærker derfor ej heller, at døren åbnes bag ham, og en rå karl træder ind, sagtens for at slå legemet ihjel, men ikke i stand til at ihjelslå sjælen.

Det er den verden, der har hjemme eller burde have hjemme i Ruslands kirke, der ligesom kirken i alle andre lande på én gang er det nationaleste i folkets liv, fordi det er folkesjælens dybeste anlæg i rigeste udfoldelse (NB. når kirken er levende, er surdejgen, der virkelig syrer), og dog tillige det inter- eller overnationale i folkelivet, fordi den henter sin kraft hos ham, der yndede at kalde sig med det internationale navn: menneskesønnen og vilde samle „alle folkeslag“ til „én hjord“.

Om livet i denne russiske kirke (ɔ: gudstjenesten) se brevet om Moskva, Ruslands kirkeligste by. Her kun nogle ord om St. Petersborgs 3 mærkeligste kirkebygninger.

Vor Frue af Kasan på Nevski har til forbillede selve St. Peter i Rom, men er meget mindre, 79 m. til korsets top. Den ligger stærkt tilbagetrukket fra gaden og omfavner haven foran sig med to kollonader af 136 korintiske søjler. Den korsdannede kirke løfter over sin midte en mægtig bronzekuppel med gyldent kors, men har, som efterligning af en romersk-katolsk kirke, ikke de 5 kupler. Søjler, bedepulte med låg af billeder, som menigheden kysser, altre med sølv og guldbilleder, hvori solens stråler bryder sig på den skønneste måde, fylder det mægtige rum med det tavlede gulv. De 56 søjler er alle af én sten, finsk granit. Foran højaltret er den ikonostase, som ikke tør savnes i nogen græsk-katolsk kirke, muren, der skiller koret fra skibet, gejstligheden fra menigheden, især når kordøren er lukket, og messen således vel kan høres, men ikke ses. Denne kormur er her, som altid, prydet med sjældne billeder, der gør den til den græske kirkes skønneste prydelse, og tillige kostbareste, idet de ofte er rigt smykkede med sølv og guld (personernes klæder). Donske kosakker har således efter krigen

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

1812, da denne kirke just var bygget færdig, skænket 1640 kilogram sølv til denne billedvæg. Kirken bærer også på anden måde mærker af hin store krig, idet vægge og piller er prydede med 103 af Napoleons faner og 28 bynøgler, særlig fra tyske byer. Disse er dog nu nedtagne. Fyrst Kutusov, der faldt 1813, ligger også begravet herinde på det sted, hvor han knælede og bad om sejr, før han i 1812 drog ud til den afgørende strid med verdensherskeren. Kirkens største mærkelighed er det undergørende Mariabillede, der blev funden i Kasan 1579, ført til Moskva 1612 for at redde den betrængte hovedstad og 1710 til St. Petersborg.

Mens Kasankirken „kun" kostede 4 millioner r., gik der i årene 1818—58 23 mill. med til Isakskirken. Allerede Peter d. store havde bygget en trækirke til St. Isaks ære, en helgen i 4. årh. Nu opførte Franskmanden Montferrand dette salomoniske tempel med en forgyldt hovedkuppel, der rager 82 m. op (St. Peters kuppel i Rom 123 m.) og støttes af 24 granitklædte søjler, der er 13 m. Når man har gået 562 trappetrin op, er man kun på det tag, hvor disse søjler står; over dem hviler kuplen, og på den hviler atter en „lanterne" af 12 m.' højde, omgivet af 8 søjler; og endelig hæver et gyldent kors sig over denne igen og samler det hele. Fire små kupler omgiver den store for at give denne, efter romerske mønstre byggede, kirke sit græske plus, men hovedkuplen er så alt beherskende, at man glemmer de små; ofte ses tåger drive omkring dens runding, mens det er klart vejr nede på torvet foran den. Dens 2 hovedindgange består af 2 søjlehaller, hver med 16 søjler af over 16 m.' højde. Mægtige broncedøre fører fra denne imponerende indgang ind i et kirkerum, hvor man ikke ved, hvad man mest skal beundre: den høje kuppel, i hvis øverste, dunkle dyb en mægtig due svæver som i det fri, idet sollyset vælder ind under den fra lanternens vinduer, eller de 200 billeder med sølv- og guldklæder på, eller marmor-kormuren med dens 33 billeder, hvoraf 7 alene i selve den 7 m høje bronce-kordør, eller de 10 halvsøjler i denne mur, beklædte med grønlig malakit (de 8) og lapis lazuli (de 2). Alt overvælder, og man føler sin uformuenhed til at beskrive det. Sært betaget bliver en dansk mand, når kordørens fløje åbnes, og højaltret kommer til syne og bag dette en mægtig Kristus med et — Dannebrog! Vort flag er et kristenflag, ej blot ved sit kors, men ved sine farver: Var end eders synder røde som purpur, de skal blive hvide som sne. Det er *hans* bud, som er kirkens hovedskikkelse; men det er duens gærning at hjælpe hjærterne til at eje og leve af den tro, derfor svæver den i det høje, i kuplen, der hvælver sig over menigheden; og en påskedød måtte gå forud for dens komme, derfor stråler guldkorset samlende over det hele som billede på den kærlighed, der satte livet til for sine venner. —

En af St. Petersborgs yngste og tillige smukkeste kirker er den opstandelseskirke, Alexander 3. byggede over det sted, hvor hans fader blev dødelig kvæstet ved det nihilistiske attentat i 1881. Endnu er et stykke fortov og gade — selve ulykkesstedet — bevaret inde i den; en baldakin på 4 slebne, sorte søjler og med 40 små lamper hvælver sig over stedet, medens der på murens yderside hænger under et lille skærmende gyldent tag en dag og nat brændende lampe foran et i selve muren indsat mosaikbillede af den korsfæstede. Sådan brændte vel også lamper dag og nat i Viborg over Erik Glipping langt ned i tiden. Man mindes iøvrigt her Viborg domkirke også af en anden grund: mange bibelske billeder. Alexander 3.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

har her gennemført den ægte byzantinske mosaikfremstilling, men ladet æmnerne blive virkelig bibelske, ikke helgenbilleder. Her er da ikke lidt af en bibelhistorie i denne kirke, og den er tillige så dejlig lys, at alt kommer til sin ret. Måske kan dette — lyset og det bibelske — være påvirkning fra Danmark. Når undtages en sokkel i mandshøjde, er alle piller og alle vægge prydede med mosaikker, hver plet er taget i brug, man går som i et billedgalleri, og det var, for mig at se, udmærket kunst. Her er atter englebesøget hos Abraham, og Isaks ofring; endvidere Jakobs drøm, enkens søn, den blodsottige kvinde, synderinden i farisæerhuset, Betesda dam m. m. foruden apostlene to og to op ad pillerne og — når man får hovedet godt tilbage — en Kristus i alle 5 kupler: Bag glas ses disse Frelser-billeder og *over* solstrimerne fra kuplernes øverste vinduer, hvorfor de ligesom duen i Isakskirken synes så højt, højt oppe, fjærne som ting, man skimter i en kikkert højt i det blå. — Billederne i kapellet over kejserens dødssted er især af lidelseshistorien. — Udvendig er kirken i en endog for russiske kirker ualmindelig grad prydet med billeder. Foruden det før nævnte Golgatabillede med den brændende lampe foran er der kæmpemosaikker, der ses tydeligt i lang afstand: Gravlæggelsen, opstandelsen, hvor den sejrende Kristus med en herlig stråleglans træder velsignende frem foran hele apostelskaren (som en sammensmæltning af påske og pinse); et andet Golgatabillede, hvor en baggrund af rødbræmmede skyer giver en sælsom dyster stemning, svarende godt nok til de vemodige tanker, hvormed man nærmer sig det sted, der gemmer det blodige minde. — — —

Men man bli'r lidt beklemt om hjærtet ved al den ødsle pragt og mindes det gamle ord om det fattige tempels større herlighed end det førstes. Og dette ikke mindst, når man har set gudstjenesten og mærket savnet af den levende tale på modersmålet, og fornummet, at Herrens bog var lagt på hylden.

Et underligt tilfælde, at Herrens bog i et af de ældst existerende og derfor bedste, mest fejlfri håndskrifter netop skal ligge på biblioteks-hylden i denne by. — Efter flere forgæves forsøg lykkedes det mig at komme ind i det store kejserlige bibliotek og få den at se. Codex Sinaiticus kaldes dette håndskrift af det ny test. fra 4. årh., fordi en tysk professor, Tischendorf, fandt det i klostret på Sinaj og erhvervede det til Ruslands kejser, fordi denne havde hjulpet ham til at vinde munkenes tillid ved en anbefalende skrivelse til sine græsk-katholske „brødre". Som han en dag i 1859 sad og talte med dem om gamle sager, fik han dem til at hente det ældste, de havde, og se, da kommer de med en stor bog i rødt klæde: et vel bevaret ekspl. af ny test. på alder med det ældste hidtil kendte, som opbevares i Vatikanet. Professorens glæde var ubeskrivelig. Han fik lov at lade tage en afskrift til Leipzig, og 3 år efter at forære tsaren selve bogen. Nu ligger den alene på en pult, under lås, i sit gamle, røde klæde og tages kun frem, når en besøgende ønsker at se dens tykke, velbevarede, ikke gulnede blade, som i 4 kolonner på hver side fortæller med meget tydelige, små, gammeldags græske bogstaver den gamle saga. Men menigheden i Rusland venter endnu på at få dens indhold levendegjort ved sin gudstjeneste. Når det engang måtte ske, vil det blive som liv af døde i dette religiøse folk. —

Imens går „livet" sin gang i folket ad andre baner. En forfærdelig krig bryder ud, tsaren afsættes, og dybets kræfter griber tøjlerne for at give alt et

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

nyt udseende. Allerede i krigens begyndelse får St. Petersborg sit ny russiske navn, for ligesom at markere, at nu skal „vinduet“ lukkes. Lad os da slutte dette St. Petersborg-brev med at spørge: Betyder så dette ny navn, at denne stad nu skal have en ny opgave i sit folk? Mon ikke tværtimod. Navnet er mere nationalt end det gamle, men byen vil sikkert blive mindre national end nogensinde; måske man just derfor også en skønne dag genindfører det gamle som mere stemmende med byens „tanke“ fra dens anlæggelse, en tanke, der nu, da tsarvælden ikke mer skal præge den, men folket selv sætte sit mærke på den, kan udfoldes mere frit end tidligere. Ti hvad er det nemlig, denne mægtige arbejderhær vil? Dens brødre i Paris for 120 år siden vilde friheden og ligheden; bolshevikerne vil det internationale broderskab. St. Petersborg er en ungersvend, hvor Europas andre hovedstæder er gamle mænd med en tradition, som trods alt holder igen. Ruslands hovedstad er som den unge stationsby, fattig på historie, men desto rigere på og modtagelig for ny tanker. Og jo voldsommere enevældens tryk har været, desto stærkere bruser nu alt det ny. Det åbne vindu mod vest har ikke forgæves stået åben, ikke mindst siden hint ord lød: Proletarer i alle lande, forener eder! Uden selv at ane det fører disse folk nu an i en bevægelse, som er dunkelt skildret i Johs. åbenb. 9., og som vil afløse de hidtidige nationale folke-krige med den internationale borgerkrig: fattig mod rig, indtil også disse blodige verdensstrejker og -lock-outer munder ud i forsoning.

Men var det ikke at blive i opgaven, om denne by, som en Russer har grundlagt på svensk-finsk jord, givet et latinsk-græsk-tysk navn, åbnet for fransk kultur og hollandsk-engelsk driftighed, endte med at erhverve sig det historiske navn: internationalismens hovedstad? —

XXI
REVOLUTIONEN

En og anden vil vel tænke, at den, der lever midt i landet år og dag, må da få udmærket indblik i det, som foregår. Det kommer dog an på hans forudsætninger. Kan han ikke sproget, og lever han den meste tid på et ret stille, afsides sted, uden lejlighed til at følge med i inden- eller udenlandske aviser, kan den, der sidder ved Vesterhavet med sit daglige blad og de udkommende bøger, let vide bedre besked. Men da det dog vel vilde være sært i en række breve som nærværende ikke at have et også om det, der sysselsætter alle sind, vælger jeg at hidsætte en række dagbogsnotitser; de gør ved deres stykkevise form og tildels skiftende syn ikke fordring på at give helheder, men kan vel have lidt af det nylig oplevedes særegenhed, måske også bringe et og andet fra det bagved scenen, det, som ikke kommer frem på denne og derfor heller ikke „anmeldes“ i aviserne eller bøgerne.

30. april 1917. Vi kom til Petrograd sent i aftes. Idag på besøg hos en landsmand, der fortæller om martsdagene. Politiet var rede med maskingeværer på tagene. Arbejderne sultede og begyndte revolutionen, men havde længe forberedt alt. Soldaterne, der før revolutionen blev duttede og hundsede af office-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

rerne (nu omvendt), sluttede sig snart til dem, åbnede arsenalerne, så væbnede biler fór gennem gaderne. Ministrene arresteredes, de ny udnævntes i forståelse med oprørerne. Men soldaterne blev overstadige; i flere dage gik de ind i restauranterne og spiste gratis, ingen turde forlange betaling af dem. De fyldte også sporvognene; før måtte de kun stå udenpå og kun 5 ad gangen. En aften gennemhullede de hotel Astoria, hvor der boede mange russiske officerer; hotellets vin hældte de ud på gaden og brændte; de drak intet. Danskeren L. måtte stå en hel nat i en port, så uafbrudt blev der skudt i gaden. Politistationerne brændtes, folk morede sig med det som børn med St. Hans blus; der var mere godmodig gemytlighed end fanatisme over dem — endnu. Der er nok kun falden 1500. Men i Helsingfors blev mange (sø)officerer skudt, når de ikke straks vilde erklære sig for revolutionære. Nogle vil have fred, andre krig og sejr. Kerenski er vist det kit, der binder dem sammen, men — hvor længe? — Hvad der kan ventes i morgen, fik vi indtryk af, straks vi kom. Her er en dansk overkelner. Hans tjenere, også pigerne, har sagt til ham: Hvis De forlanger arbejde af os 1. maj, slår vi Dem ihjel. — Der bliver altså ikke serveret i morgen.

1. maj. Vi lever på koldt (eget) bord idag til tonerne af marseillaisen og mægtige hurra, der idelig fylder luften. „Jord og frihed“ stod der allerede i aftes på en mægtig rød plakat. Det er løsenet. — Slotspladsen ved Vinterpaladset er et folkehav. Mægtige skarer flokkes om talerstolene, arbejdere og soldater er hovedtalerne og fastholder opmærksomheden, skønt tog efter tog af andre marcherer forbi under sang og musik. Der synges smukt. Ingen uorden, skønt ingen politi; broderligt arm i arm går de med deres faner, der har symboler som: Brudte lænker; en tysk og en russisk soldat rækker hinanden hånd ved en løbegrav; og indskrifter som: Jord og ret; proletarer i alle lande, forener eder! Vinterpaladset har rød fane oppe, mens skjoldet over portalen er brækket ned. Fra balkonen ser sygeplejersker ned på skarerne. Kæmpelærreder med indskrifter rundt om på paladsets mure. Processioner i en uendelighed. Børnetog med små, røde faner; en olding bag efter dem, glad som et barn. Marseillaisen allevegne.

På hjørnet får jeg øje på Borgbjerg; han mener, at flertallet ikke vil separatfred, men „kæmpe, til der kan sluttes fred på de rigtige principper“.

Foran Kasankirken talte en søofficer, der tog klap, og en pur ung pige, der ikke vandt bifald. På Marsmarken flok ved flok. På Nevabroen en uhyre strøm. Underligt at være ude i alt dette, når man er så fremmed i staden. — Ja, i gamle dage samledes man om majstangen og red sommer i by; nu om den røde fane og vil „bære vor gamle moder ind i dagen ny“. Måtte det så blive en sommerdag! Revolutioner har gærne ret i deres begyndelse, så ofte uret i deres videre forløb.

2. maj. Hos vor landsmand hr. K. så vi huller i vinduet fra revolutionen. Han og familie havde måttet ligge plat på gulvet for at undgå kuglerne. Oprørerne troede, der var politi i huset. Enkekejserindens palæ er stærkt gennemhullet af samme grund. — Præsterne havde i „dagene“ gemt mel under altrene, var reaktionære, blev skudte. Politiet havde sine maskingeværer også på kirketagene, Isakskirken f. eks. Mængden havde ærbødighed for selve kirkerne, de blev skånede. — Rasputins mord havde givet anledning til store gaver til røde kors, så

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

glad var man over fjærnelsen af denne mand, for hvem den udlevede adel gjorde gilder, og dens damer bøjede knæ, hypnotiserede af hans sære øjne.

3. maj. På hjemvej (fra dansk røde kors) mødte mig noget overraskende. Store skarer strømmede ind som en flod på slotspladsen (Vinterp.), samledes om

Martsministeriet.
Øverste række: Fyrst Lvov, konsejlspræs. og indenrigsm.
Miljukov, udenrigsm. Kerenski, justitsm. Gutskov, krigsm.

en taler, en af ministrene, hed det sig, og tiljublede ham et sært bevæget bifald. Jeg havde hørt om fredsmuligheder; Bethmann vilde just den dag holde fredstale. Skulde der være fred? gik det i mig; jeg blev så bevæget, at tårer listede sig frem. Straks efter formerede en rytterafdeling linje foran en af paladsets balkoner; nu samledes mængden her. En fransk officer og en civil herre trådte frem, hilste, talte, tiljubledes. Fred? Nej, jeg havde opfanget ordene: Leve Rumænien! Altså næppe. På hjemvejen standsede jeg en fransk officer. „Nej, der er ingen fred. Det er Bratianu, der er kommen hertil.“ Det var altså Rumæniens førsteminister, jeg havde hørt. Andensteds var byen alt andet end fredelig. Ad

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Nevski drog soldater og jog folk bort med bajonetten. Bannere sås med „Ned med Miljukov". Han er for krigerisk nu, vil have Dardanellerne, mens mængden vil „ingen annektioner og ingen kompensationer". Let at vælte den gamle regering, tusindfold vanskeligere at enes om det ny. Soldater har måttet tvinge arbejderne til ammunitionsværkstederne. — Desertører føres af og til gennem gaderne med brækket gevær, de skal have streng straf.

4. maj. Brusende folkemasser, susende lastbiler, overfyldte med soldater, der råber hurra og får mængden med sig. Atter og atter ser man småkredse om en taler. Studenterne er ivrige for at oplyse mængden. Op bliver ned, ned bliver op. Da „revolutionens bedstemor" kom hjem fra Sibirien, standsede hendes salonvogn foran de kejserlige venteværelser, hvor Kerenski modtog hende.

5. maj. En kyndig mand forklarede mig idag de sidste dages uro således: Regeringen havde udsendt en meddelelse om krigsmål; denne mishagede arbejder- og soldaterrådet. Ministrene talte til det til kl. 4 om natten og viste det et telegram „vestfra", der truede med Japan og vestmagterne i tilfælde af separatfred. Rådet sagde da: Ja, så er vi nødt til at bøje os denne gang, men næste gang . . . Derefter udsendte ministeriet en ny meddelelse i andre vendinger, men samme mening. Den bragte ro.

8. maj. Tilsyneladende roligt i byen nu; af og til falder dog et skud, hvor der bor russiske officerer. Miljukov er minister fremdeles, men de russiske og tyske soldater holder nu „fælles kaffebord" ved fronten! Ejendommeligt, om krigen sluttede, fordi soldaterne ikke vilde mere. En åbenbaring af krigs tåbelighed, hads umulighed overfor ukendte personer. Et fremskridt i historien kommer som vanligt fra neden.

9. maj. Folk har endnu så lidt forstand på friheden, at, da en flok kvinder forleden blev spurgt, hvorfor de gik med det banner, hvorpå der stod: Ned med Miljukov! svarede de: Det ved vi ikke, men det sagde førerne, vi skulde. Det er farligt nok at gå på Nevski, ti et radikalt blad skriver nu: Nevski bør ryddes en dag med skarpe kugler, ti det er disse fine folk, der sidder på vor ryg og udsuger os. — Men forstår de fattige så at bruge de fine folks rigdom? Vi spurgte 10 droskekuske, om de vilde køre for os. Næ, de gad ikke. Og dog står deres koner i kø for at få brødet. Men sådan en kusk bryder sig ikke om at tjene til sit hjem, kun til sig selv, hvilket han i disse tider gør på et par ture. De mangler alt i retning af selvopdragelse og hensyntagen. Hvor trænger dette folk til oplivning og oplysning. Her er åbenbart ingen salt i kirken, det giver gudstjenesten da heller ikke indtryk af. Men hvordan skal de fattige blive anderledes, når de rige er, som de er. Den græske kirke tåler ikke skilsmisse; men helt åbenlyst har her enhver gift sin „ven", der kommer i huset, tåles af den anden part og præsenteres for gæsterne!*

11. maj. Telegrammet vestfra bragte altså et øjebliks tvungen ro. Men nu agiteres der; byen er inddelt i distrikter, hvert værksted skal besøges, og mini-

* Skilsmisse kan dog bevilges af biskoppen, men kun på grund af utroskab, den skyldige part må ikke mere gifte sig. For at få bevilling kræves mægtige bestikkelser af biskoppens civile embedsmænd. Store skandaler og smudsige affærer, løst samliv, et slags bigami osv. er følgen.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

strene styrtes ved første lejlighed, om man end løber nok så megen udenrigs fare ved denne indenrigs krig. De socialistiske blade fører et voldsomt sprog, fortæller en fornem frue mig, men føjer til: revolutionen *var* en nødvendighed, forholdene var utålelige for jævne Russere, der før krigen følte sig ringere stillet end udlændinge: De har Deres gesandtskab, vi har en — spion! Spioneri overalt. Hvert hus havde sin spion i politiets sold. Bestikkelse lige op til ministrene, om ikke på anden måde, så ved, at en minister „solgte" et eller andet til vedkommende, f. eks. en lysekrone for en million! Nu sidder d'hrr. i Peter Pouls kassematter. — Kejserparret vakte nogen misnøje ved at leve så stille, at de aldrig så nogen hos sig. Skulde der endelig være noget — som Romanovfesten 1913 — viste kejserinden sig ikke; det var enkekejserinden, der måtte repræsentere og tage imod. Kejseren så så god ud, havde gode øjne, men var forlegen og ubeslutsom.

12. maj. Hvor gør det godt at få fat i en dansk avis! I to nr. af „Politiken" læste jeg i aftes en ypperlig kronik om Kerenski, der gang på gang ved sine flammende dumataler bragte justitsministeren til kogepunktet ved at afsløre uretfærdighed, tyranni og svindel — og sig selv i straffare og livsfare. Justitsmin. lo grumt den dag, Kerenski måtte gå ud, tvungen af hidkaldte soldater. Nu er Kerenski justitsminister, og forgængeren svelter over sin egen vinge i fængslet. Kerenski er veltalende som vor Orla Lehmann, men han går dybere ned i samfundsnøden, synes anderledes gennemglødet af realiteter.

14. maj. Idag set en mægtig børneskare med soldatermusik (marseillaisen) op ad Nevski. Røde småflag i huen, større i hånden; megen glæde: et folkeligt hosianna.

16. maj. Så var det nok godt, jeg igår kom ned og så det tauriske palads; ti idag har vi et nyt ministerium. Der har da været højtryk derude igår. Hvem der kunde set indenfor de gule mure og været vidne til tankernes kamp i en historisk stund! — Kerenski er dog bleven, som krigsminister, flere af de andre også. Programmet tyder ikke på separatfred, så havde de også Japan på halsen, men på snarlig fred uden annexioner. De vil ikke have Konstantinopel. Men må Frankrig så heller ikke få Elsass? Luften er svanger med de største muligheder: Skal Rusland nå gennem fødselsveerne, så et levende barn fødes til verden, eller skal moder og barn dø sammen! Held det folk, som har førere, der tør tro på det umulige og vove alt for at nå det. Dobbelt lykkeligt, om det venter det af *ham*, for hvem intet er umuligt. Som Abraham troede sin unge gæsts ord om en søn, før året var omme. Men tro er ikke det samme som fantasteri. — Om Catharina 2. kunde se op! I det palæ, hun gav Potemkin, den tauriske helt, fordi han havde erobret Krim (Taurien), dær tager nu de klasser magten, som er børn af de bønder, Potemkin bedragende gav hende prøver på ved hin berygtede rejse, hvor hun kun fik den lyse ɔ: falske side af medaljen at se: ny landsbyer, han havde ladet bygge langs rejsevejen, bønder i ny klæder, og kvæghjorder af de bedste, der var til at opdrive! Hin rejse var en susen i korn en sommerdag, ti det føltes dog, at der *var* et socialt spørgsmål. Nu er det endt som brusen i skovenes tag.

18. maj. Forholdene synes nu fortvivlede. I aftes læste jeg nogle taler af

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Gutskov, Kerenski o. fl. De var meget modfaldne. G. og Petrograds kommandant gik af, fordi deres ordrer ikke adlødes; så kunde de ikke bære stillingens ansvar. Kerenski taler om tabt tro på folkets frihedsforståelse, taler — under uro — om oprørske slaver i stedet for samvirkende, frigjorte arbejdere, der følger samvittighed og pligt. Hans egen idealitet har ladet ham se for lyst på andres. Hans retfærdssans og viljekraft har været større end hans sykologiske sans, der ikke har betænkt, at „lønslaver" står på bar bakke, sjælelig talt, når de får fuld frihed; ti ting som samvittighed, pligt, fri lydighed, fædreland har været udyrkede i deres indre, fordi der ingen brug var for dem. Eller har han ment, at krigssituationen vilde være nok til at avle dem i hast, at det simple ræsonnement: taber vi krigen, taber vi også friheden, vilde holde kamplysten og sammenholdet ved lige? Hvor vemodigt, at en sådan mand skal skuffes. Og han ser ikke for mørkt. Nylig forlangte en flok soldater, at et tog på en mindre station skulde gå, nu havde de ventet længe nok. Umuligt, sagde st.forst., der er et modgående tog på linjen. Så gik de til lokomotivføreren. Umuligt, sagde denne af samme grund. Så rev de ham ned. Imidlertid kom toget. Arbejderne på en fabrik her i P. forlangte forleden højere løn med tilbagevirkende kraft til krigens begyndelse — ialt 18 mill. rubler. Umuligt, sagde direktionen. Så fængslede de denne. På Jøde-børsen går soldaterne hundredvis og sælger deres uniformer og forlanger så atter ny. Men den blev dog opdaget, butikkerne lukkede, og straf tildelt. Men om disse modtræk nu hjælper, er vist tvivlsomt. Der skal være sendt befaling til fronten om at skyde desertører og ulydige. Ja, men så bliver de officerer, der vover dette, sagtens selv skudt. Al kampkraft synes borte. Og jo mer Tyskerne lader Russerne i ro, des mer opløses den vel — en klog og billig måde at sejre på. — Rusland står vel således foran ny store indre begivenheder. Skal gangen i revolutionen være den samme som i Frankrig: trin for trin længere ud i radikalisme, og så en frelsende Bonaparte? Hvor er han? Eller kan en Kerenski vække samvittigheden og skabe det selvfornægtende og just derfor også selvgavnende sammenhold? Eller noget helt nyt? Vi undredes jo over denne ret ublodige martsrevolution i nihilismens land. Hvad har vi ikke i årene siden 1881 ment, det vilde koste at nå frihed i Rusland! Måske det også vil, det er blot ikke kommen endnu. Skal som i Frankrig både adel og pøbel skydes først?

19. maj. Hvor man må beklage denne regering af dygtige, ædelt tænkende og varmt følende mænd. De knuges af de tungeste skuffelser. Ideelle naturer er vist gærne naive, venter så meget godt af andre, fordi de selv yder så meget, og skuffes så af dem, for hvem de lever og lider, ja sætter livet ind. Det er jo i det små det samme som for 1900 år siden. Og dær var endda gået en lang forberedelse forud. Gud, som ved, at man ikke kan tage skjoldet af en skildpadde den ene dag og så vente at se en benbygning vokset frem i dens indre den næste, han gav sit folk loven (skjoldet) ved Moses, og så lod han langsomt profeterne løsne dette og forjætte ånd ɔ: indre benbygning i stedet. Den gamle sætning: Folket er endnu ikke modent til frihed, har jeg aldrig haft noget til overs for, fordi den syntes mig skalkeskjul for uvilje, og urigtig, fordi man bliver aldrig moden uden ved at få frihed. Men jeg indser nu berettigelsen

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

til i alt fald at gå langsomt frem. Det gælder at have lidt ævne til massernes sykologi. Ens hjærte skal ikke blive mindre varmt overfor dem, tvertimod, men man skal lære at hjælpe dem frem ved både klogskab og kærlighed.

20. maj. Ved morgenteen discussion med et par dansk-svenske håndværkere, der er ret typiske i deres tankegang: Vi skal have store lande, det giver færre grænser, færre krige. Èt sprog, èt rige var det allerbedste, dog med bibeholdelse af særsprogene. Serbien begyndte krigen, Tyskland bruger nødværge, Amerika har i sin tid behandlet Indianerne lige så grusomt som Tyrkerne nu Armenierne, og Indianerne havde dog højere kultur (!) end Amerikanerne dengang. Det internationale er målet. Kong Konstantin blev stærkt rost, fordi han vilde være udenfor, Wilson stærkt angrebet. Han vil i det hele vist blive den mest omdispüterede af alle krigens mænd, fordi han er den afgjorte Kristen, der går ind i sit lønkammer og tager Gud på råd med. Hvis de gode håndværkere kendte deres Bibel, som de kender deres politiske lærdomme, kunde de jo hente sig et våben fra selve evangeliet idag: At de alle må blive èt. De overser kun velsignelsen ved at være de mange små nationer, der ejer de mange folke-nådegaver; ligesom de ikke har øje for faren ved at blive èt, når vi ikke bliver det *i ham*; da har vi verdensrige-hovmodet igen, Babelstårnet. Men da de hører til de klasser, der trykkes mest af det nuværende, og da de må savne historisk-kristelig oplysning, er det jo intet under, at de ser for mørkt på et og for lyst på et andet. Sådan har fremskridtets mænd altid haft det; det er alligevel ved deres iver, at det ny sættes i gang, om det end må gennemføres af andre og i ændret form. Det er sundt at tale med sådanne, som er i stærk føling med det aller nyeste, når de ikke er alt for selvsikre. „Lejre sig, hvor fremtiden gror".

21. maj. Hvad kyndige folk her fortæller, tyder pa, hvor fattig den russiske folkekarakter er på — karakter. At mishandlede slaver vil, lig Jeppe, mishandle igen, er forståeligt. Men også de højere klasser er mærkelig fattige. Den berømte godmodighed synes snarere at være en følelsesløs finden sig i alt, indtil den slår over i mongolsk grusomhed: kattens leg med musen. I Kronstadt spillede soldater bold på deres bajonetter med den gamle admiral Wirèn. Andre huggede hul i isen og puttede en anden admiral ned og lod ham komme op af og til for at ånde! I Rigaegnen brækkede man lemmerne på flere officerer, før man slog dem ihjel. Officerer går derfor nu med gift. En såret soldat blev plejet af den danske koloni på det bedste og 3 gange med megen umag bevaret af den fra at komme tilbage til fronten, og dog talte han straks ved revolutionens udbrud hårdt og utaknemligt om den. Kerenski har nylig sagt: Gid jeg var død for 2 mdr. siden; så var jeg gået lykkelig herfra i troen på et befriet folk. Han lider forfærdeligt under denne dybe skuffelse fra „den plebejiske ånds onde instinkter". Digterne har da heller ikke lagt skjul på dette, hverken Dostojevski eller Tolstoj („Mørkets magt"); men denne begyndte rigtigt på folkegenfødelsen ved at oprette skoler. Kirken betyder intet i så henseende. Søndagen efter revolutionen var alle kirker — lukkede! Så reaktionære var præsterne; de ringeagtedes som stående i politiets tjeneste.

23. maj. Som et yderligere eks. på soldaternes grusomhed: De forlanger nu af Kerenski at komme ud i Peter Paul og se de fangne ministre og tirre dem

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

som løver i bur. „Men anser I da disse faldne mænd for vilde dyr?“ spurgte han harmdirrende. Han må lide forfærdeligt.

Moskva, pinsedag, 27. maj. Da jeg kom fra (tysk) kirke, så jeg et mægtigt folketog, snese og atter snese af røde faner, deribl. de fineste silkefaner, broderede med blomster og indskrifter. Kvinder i nationaldragter: broget liv, enkeltfarvet skørt, stærke farver, rødt og hvidt fremherskende. Hovedklæde som Svenskernes. Man mærker af dette nationale, at man er i Ruslands gamle hovedstad. Skønt det er en demonstration for den østerrigske minister Stürghs drabsmand, socialisten Friederich Adler, er stemningen mere munter-fredelig end dyster; her er endnu ingen sammenbidte, „målbevidste“ ansigter. De synger også marseillaisen dårligt. Siden nok et tog, atter med en mængde faner af samme art. Det standsede et øjeblik, en taler hørtes, så lød et par toner, alle hoveder blottedes, og nu spilledes en af deres kære frihedssange. — Pinse, frihed, „hvor Guds ånd er, dær er friheden“. Ja, men giv menneskene frihed til at søge friheden. — Om eftermiddagen holdt jeg dansk pinse på mit værelse med 3 svensktalende Finner. Vi talte en del om deres hjemland. Finner er i forhold til Svenske som 7 til 1 og vokser stadigt, også sprogligt. Men Svenskerne har pengene og kulturen. De mente, at, hvis Adler henrettedes, kom der revolution i Østerrig. Måske kunde dette da blive begyndelsen til enden. Forholdene i dette tvillingrige er jo mere babelske end pinselige. Engang må det nationale blive ordnet overalt, så krige af den grund hører op.

13. juni. Nu laves her almindelig lock-out, 10,000er af arbejdere, fordi de forlanger tåbelige lønninger. Det må jo ende med ny revolution. Kerenski er syg af sorg og overanstrengelse, skal også være nyresyg og dødsmærket deraf. Og med ham synes det at stå og falde. Soldaterne slår officererne, generalerne går af. Ingen vil holde roret; det russiske skib lider nød af bølgerne. Forstod nu blot folket at råbe: Herre, frels os, vi forgår!

Jurjef Polski 4. juli. Jeg har læst Turgenjev: „En jægers dagbog“ i disse dage. Underligt at sidde midt i Rusland og *se* omkring sig så meget af det læste. Herlige naturmalerier, sørgelige landsbyer, forsumpede mennesker, både adel og bønder; en „levende relikvie“ ind mellem alt det forhutlede, en perle af et menneske i den fattigste ensomhed. Men alle i stand til at dø uden vanskelighed, selv om de har brugt tiden til drik og slagsmål, ti deres syndsbevidsthed er så upersonlig, og deres nådesbevidsthed derfor fuldt tilfredsstillet ved korstegn og sakramente. Desuden er vel deres livstrang ligeså upersonlig, uden gysen for livets fulde ophør. Også ypperlige skildringer af deres overtro og fortællekunst (børnene ved nattebålet). Og yndefulde billeder af ufordærvet, ja uberørt ungdom (den trofaste pige ved stævnemødet). Men det er en bog, der ligesom Gøsta Berling skal læses 2 gange; ellers fastholder man ikke de mangfoldige brogede billeder af russisk folkeliv.

5. juli. I aftes stor glæde her i lejren, især blandt Tjekkerne. Russerne havde taget 3000 fanger, men en frivillig tjekkisk brigade på 6000 mand havde også taget 3000 fanger. Med sådanne folk kan der udrettes noget. Så må Russerne da til at skamme sig. Ja, hvis de kan det nu. Adskilligt tyder imod. Her var just session igår; 500 mænd foruden kvinder og børn (ti de følger med!)

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

larmede nede på pladsen, de vilde ikke tages. Men så stillede sergenten 5 mand op med påsat bajonet og skarpt skud. Det hjalp da noget. — Sent sad og stod de tjekkiske officerer i klynger og drøftede dagens nyhed, glæden lyste af dem, de har vist ikke sovet meget i nat.

Moskva 19. juli. Nu stander landet i våde! Optøjer i Petrograd, Kerenski ved fronten, iler hjem, får telegram undervejs, vender om, skulde ellers være arresteret, er for aristokratisk nu, har dog nok fået orden på det igen, Lenin skal være overbevist om at have modtaget 2 mill. af Tyskerne, er vel så nu uskadelig. Men uorden og opløsning nok endda. En officer er nylig dræbt, bunden bag en hest, slæbt til en uformelig masse, slængt ind i et buskads ved vejen. En general, der har mistet en arm i krigen, bliver en dag kaldt ud, soldaterne ønsker at tale med ham. Han kommer: Goddag, kammerater! Hvorpå de skyder ham. Uånden, der jo intet har med en alvorlig revolution at gøre, har nu forplantet sig til tjenestepigerne. De hersker i køkkenet, opagiterede af plakater, der skildrer deres trællekår, og af soldater, „fættere", der fylder køkkenet dagen lang. Kost og logi medregnet koster en pige nu 300 r. mdl. De kan oftest hverken læse eller skrive, ej heller arbejde synderligt. En sådan svor sin frues mord, når de „intelligente" skulde dræbes. En blev bedt om at sætte tallerkener på bordet, „de dybe øverst, de flade nederst", hvorefter hun satte de dybe *på* bordet, de flade *under* dette! Ved valg til Moskva-dumaen opstilledes 7 partilister. Hvilken skal vi stemme på? spurgte uvidende og med alt sådant ganske ukendte kvinder; de er en bold for agitatorerne, der fylder dem med had. — Dyrtid, mangel på adskillige levnedsmidler, fattig sommer på gr. af den forfærdelige tørke, epidemiske sygdomme fuldender billedet. 1000 mennesker er døde i Moskva i én uge. Pest, kolera, tyfus arbejder rundt om. Et soldaterdriveri uden lige alle vegne, og den stadig dumvigtige opsætsighed. De går her på gaderne i hobetal, for de nægter at gå til fronten, og driver rundt som cigaretrullere og -sælgere for egen regning, sælger udleverede klæder og kræver ny; tvinger stationsforstandere til at lade tog gå, skønt banen ikke er klar; nægter disse det, bliver de skudt. — Hvor det dog erfares, at *ånden* i et folk, det er folket, det er alt.

20. juli. Attentat på Kerenski i Plotsk, skuddet strejfede. Allerede sidst i juni har bolshevikerne opfordret til demonstration ved gadeplakater: „Kapitalisterne, der fortsætter krigen, forøger dyrtiden og arbejdsløsheden og lader modrevolutionen nærme sig. Den provisoriske regering støtter åbent imperialisternes og bourgeoisiets magt. Det er snart ude med vor tålmodighed. Vi opfordrer derfor soldater og arbejdere til at gå ud på gaderne under flg. feltråb: Ned med dumaen, ned med de to bourgeoisiministre, ned med anarkiet, ned med krigen. Vi kræver brød, fred og frihed." — Demonstrationen afværgedes dog, dels ved en kraftig trusel fra regeringen, dels ved frygt for, at den netop vilde fremkalde „modrevolutionens mørke kræfter og ødelægge den nationale frihed", hvilken sidste disse folk altså tror, de værger ved deres færd! De råber på fred og frihed og ved dog ikke, hvad der tjener til deres fred. Men det er jo kun samme vækst i tåbelig radikalisme som i 1794-Frankrig; da har Paris' gadehjørner sikkert set ganske lignende plakater. Og så er det jo netop sådanne udskejelser, der fremkalder modrevolutionen, som Robespierre banede vej for Napoleon. — Men regeringen

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

har i sin idealistiske tro på folket givet mere frihed på én gang, end folket kunde fordøje. Den har manglet sykologi. Idealismens historie blev i denne syndige verden altid tragisk. Profeterne så det og sagde det. Virkeligheden opfyldte det. — Den gadedemonstration, der afværgedes i juni, er det altså, der har fundet sted i denne uge. Det var „ude med tålmodigheden". Men da det ikke var ude med Kerenskis kraft, nåedes målet ikke. Men krigen bliver mer og mer upopulær. „Brød og fred" bliver alt.

23. juli. Russerne flygter ud af Galizien i stor stil. Det skal være 10. gang, dette omstridte land er erobret i denne krig. Stakkels Kerenski! Han er nu konsejlspræsident, men magter ikke situationen; han var en bedre skæbne værd. Men idealister er jo netop bestemte til at lide. Han vilde friheden, led for den; den kom; nu lider han, fordi den kom. Århundreders undertrykkelse, som skulde være straffet på undertrykkerne, går nu ud over ham.

Petrograd 30 juli. Finland har løsrevet sig helt og vil ikke engang formelt bede om regeringens billigelse. „Politiken" kalder til min forbauselse Kerenski og hans folk jakobinere, Gutskov og Miljukov for girondinere og venter så på sansculotter som næste trin. Vel er Kerenski radikalere end de to; men har han begået andre radikale fejl end at ophæve den soldaterhilsen, hvis fornuftmæssighed er begrundet i selve den menneskelige naturs trang til høflighed og lydighed? En fejl, han jo rigtignok nu — med landet — bøder hårdt nok for, da den har bidraget sit til at slappe ordenen. Men det kan dog vel rettes, og grusomhed à la jakobinerne har han jo netop undgået, endog afskaffet dødsstraffen. Men måske også det var en fejl; og genindfører han den, hedder det: Mod de store afskaffede du den, men mod os små indfører du den! Aristokrat! — Finland i nord, faneflugt i syd, tumult i det indre. Det er ikke let at være minister i tider som disse.

31. juli. En dame i dansk ambulance fortæller mig om 17.—19. juli: Bolsheviker og anarkister skød på regeringstropperne; disse sejrede. Det var brød og „fred for enhver pris", der var mellemværendet. Hvor ualvorligt disse folk optræder, hvor lidt virkelig politik der er i deres færd, ses f. eks. af, at de efter at have erobret et palads ryddede ud, ødte og lod zigeunere danse for sig. Kronstadt-matroser var i mængde ilet dem til hjælp, men overmandedes. Lenin skal være flygtet, forklædt som matros. De tyske penge har altså båret for små renter. Men brister det med at skaffe føde (her er ikke smør i byen), bryder det sikkert løs igen. De højere lag gør politisk revolution, de lavere social; ti de forstår sig bedre på brød end politik. Men arbejderrådet synes dog at have nærmet sig regeringen, at dømme efter en løbeseddel med opråb til offensiv: Ellers må vi genindsætte Nicolaj, eller også kommer Wilhelm og tager magten over os alle. — Sådanne folk er altid dus med livet, på hat med både N. og W. —

Moskva 15. aug. Hvor Kerenski dog er hadet og elsket nu! Hadet af yderpartierne, idet højre giver ham skyld for alle Ruslands ulykker, og bolshevikerne anklager ham for sort reaktion og diktatorlyster, men elsket af folkets forstandige kærne. Men såsom mellempartierne altid får kløe, har han det strængt. Derfor forsøgte han nylig at nedlægge styret. Så viste det sig, de kunde ikke undvære ham. Nu er han vist sikrere end nogensinde. Hans befalinger får mere mod. Han har forbudt al soldaterhandlen og -driveriet.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Jurjef 20. aug. En dag nu nylig i Moskva så jeg på gaden en kvindelig soldat. Dragten var helt en mands. Hun gjorde stram og glad honnør for en officer i forbifarten og så meget energisk ud. „Kvinder selv stod op og strede, som de vare mænd". Hvor det sker, må sejren komme, fordi mændene må lære at skamme sig, og under dette må ånden komme, den ånd, den vilje, der sejrer.

25. aug. Hvor underligt at læse Victor Hugos „1793", når man just oplever et nyt. I ypperlige samtaler mellem den prosaiske radikaler Cimourdain og den ideelle frihedsmand Gauvain klarlægges to dybt forskellige folkelige livssyn. G. Store ting er ved at fødes; hvad revolutionen skaber i denne stund, er hemmelighedsfuldt. Bag dens synlige værk, som er grumt og vildt, skjuler sig et usynligt, som er ophøjet. Under et råt stillads rejser sig et civilisationens tempel. C. Ja, af dette foreløbige vil det blivende fremgå — pligter og rettigheder side om side, skat efter indtægt, tvungen værnepligt, udjævning af al standsforskel uden undtagelse, og over alt og alle den lige linje, vi kalder loven. Det absolutes republik. G. Jeg foretrækker idealets republik. Hvor finder De i det, De nævnede, plads til hengivelsen, opofrelsen, selvfornægtelsen, godheden, kærligheden? Det er godt at bringe ligevægt i alt; men at bringe harmoni i alt er bedre. Oven over vægtens tegn stråler lyren. Deres republik vejer, måler og regulerer mennesket, min fører ham op i himlens rene æter; det er den forskel, der er mellem en teori og en ørn. C. Du fortaber dig i skyerne. „Og De i beregningerne." „Harmonien er en drøm." „Matematiken drømmer også." „Jeg vilde ønske, mennesket var skabt af Euklid." „Jeg vilde hellere have det skabt af Homer." „Digt! Stol ikke på digterne!" „Ja, jeg kender det ord. Stol ikke på vindens pust eller solens stråler, blomsterne og deres duft og stjærnerne." „Intet af alt det skaffer mennesker noget at spise." „Hvor ved De det? Ideen er også næring. At tænke er at tage næring til sig." „Kom ikke med abstraktioner. Republiken er det samme som 2.2 = 4. Når jeg har givet enhver, hvad der tilkommer ham . . ." „Så står tilbage at give ham, hvad der ikke tilkommer ham." „Hvad mener du med det?" „Den ubegrænsede, gensidige imødekommenhed, enhver skylder alle, og alle skylder enhver, og hvorpå hele samfundslivet beror." „Udover den strænge ret er der intet." „Jo, der er alt." „Jeg har kun øje for retfærdigheden." „Jeg ser noget højere." „Hvad er da over retfærdigheden?" „Billigheden". — — Her har vi revolutionens 2 strømme, den matematiske socialisme, den forståelsesfulde liberalisme, eller ligheden og friheden. —

11. septbr. Ny uro! Kornilov marcherer mod Petrograd, Kerenski erklærer ham afsat! To af landets bedste mænd mod hinanden, og Tyskerne foran Riga! På rigskonferencen i Moskva sidst i aug. reagerede Kerenski stærkt overfor sin tidligere lyse tro, vilde anvende „jærn og blod" for at skaffe lydighed. Men hans fortids abstrakte begejstring for proletarer i alle lande tynger vel for meget på hans nutid. Mulig har den idealistiske taler heller ikke praktisk greb nok på krigens hårde realiteter. Ialt fald gik Kornilov ham stærkt imod ved mødet: „Revolutionens frihedsgaver til hæren har ødelagt dens kampkraft. Tsarens hære manglede alt, kun ikke ånd, disciplin; derfor kunde de dog kæmpe. Revolutionens hære har alt, kun ikke ånd, derfor taber de." Trods Kerenskis ændrede syn og dictatoriske tale har Kornilov nu altså brudt med ham. Hvis han er den frelsende Bonaparte, måtte Kerenski så kunne bøje sig i tide!

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

12. septbr. Kornilov har omringet Petrograd på 3 sider. Kerenski har tilbudt forhandling; det ligner denne rettænkende mand, for hvem fædrelandet er alt. Generalen alene kan heller ikke samle de radikale elementer til sig. At Kerenski har tøvet med strænge forholdsregler, ligger jo i, at han har måttet bie for at få disse med sig. Der skal tid til selv at svinge, mere tid til at svinge andre. Nu syntes det omtrent nået; tillidstelegrammer indløb til ham fra alle sider — og så!

13. septbr. Kerenski har sejret. Kornilov er omringet. Hærens dygtigste mand kompromitteret på få dage! Men gid det dog havde været over en anden, Kerenski havde sejret; ti nu vil soldaternes ulydighed mod officererne sagtens yderligere stige. Ja, hvis ikke deres begejstring for Kerenski er vokset, så han *nu* kan indføre disciplinen.

14. septbr. Nu bliver tragedien foran Petrograd næsten til komedie(-spil?). Kornilov har fået tilgivelse, eller man vil nok lade, som det hele har været en misforståelse. Så banal en forklaring tror jeg nu ikke på. Men Kerenski er muligvis stor nok til for landets skyld at dække mest muligt over fadæsen. — At Tyskerne ikke fisker i disse vande! De må være meget svækkede. Eller er videre fremrykning endnu farlig i dette land som i 1709 og 1812?

15. septbr. Kornilov fængslet? Hvilken strategi dog af landets øverste hærfører! Hvilken skygge over hele hæren! Og i tider som disse. Hvor er det svært at håbe. Men måske gror der dog roser på de torne. Øget lydighed mod Kerenski? —

6. novbr. (Efter en rejse til danske familier ved rekylfabrikken i Kovrov). Lidet lystelige forhold dær. Russiske arbejdere misundelige på de danske. Arbejderrådet ubehageligt mod dem; har det sendt en familie en tjenestepige, skal den beholde hende, om hun end, benyttende sig deraf, er nok så doven og ulydig. Andre piger vil absolut tjene hos dem for at lære noget, og kritiserer alt russisk, især disse snavsede, tjavsede præster med deres uforståelige tale, korsen og billedkyssen. Sådan kritiserer den ene halvdel af Russerne den anden, høje og lave hverandre og indbyrdes. Mange går så vidt, at de ønsker Tyskerne sejr, for at de kan ordne alt af nyt! Ved et møde i Petrograd sidst i septbr. jublede bolsheviker, da de hørte, at russiske soldater i Finland holdt med de oprørske Finner. Kerenski sagde da: „Borgere! Enhver, der endnu ikke fuldstændig har tabt fornuften, vil vide at værdsætte disse bifaldsytringer, særlig i et øjeblik, hvor vi lige har fået telegram om, at den tyske flåde nærmer sig den finske bugt. Hvis regeringen og folket ikke hører denne konference tale med fast røst, vil revolutionens sag være uigenkaldelig tabt. Det er så meget mer nødvendigt, som vi venter store begivenheder ved fronten og ved ikke, hvorledes vi skal imødegå dem.“ Er det ikke som at høre fanatiske Jøder bekæmpe hverandre, mens Titus' hære nærmer sig den hellige stad! —

13. novbr. Forunderlig spændende dage! Ingen aviser i flere døgn, men des flere rygter om kampe. Bolshevikerne har endelig „tabt tålmodigheden“. Regeringen er afsat og sat ind til den forrige i Peter Poul. Dog ikke Kerenski, som nok var ved hæren. Masser af faldne i bægge hovedstæderne. Mange regeringer i dette land for øjeblikket! To „siddende“ i fæstningen, tre stående:

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Kerenski, kosakgeneralerne, Lenin. Nu først er vi i jakobinerstadiet med den plebejiske ånds onde instinkter. Kerenski havde den tragiske stilling at skulle bøje det skilte sammen og dog selv bære nogen skyld for, at det ikke lod sig gøre. I marts såede han storm, nu høstes hvirvelvind. Han måtte blive cunctatoren, der ved at bie vilde prøve at få de radikale elementer med. Kornilovforslaget gav hans syn ret: ingen Napoleon kunde samle disse radikale masser. Men Kerenski kunde altså heller ikke; og føler han sin skyld, svider det så meget hårdere i denne dybtfølende fædrelandsven,. hvem egen skæbne sikkert er mindre end folkets. Nu bliver han næppe den store samler. Men hvem kan bedre? En anden må i alt fald udgyde meget blod først. Det var det, han vilde skåne.

14. novbr. Tre kosakgeneraler, Brussilov, Kornilov og Kaledin skal have dannet et triumvirat nede ved Don for at bekæmpe revolutionen. Så er en stor mand oppe til en stor eksamen. Kan Kerenski slutte sig til dem og drage sine mange med, kan disse 4 muligvis sejre og standse uordenen. Hvis ikke, vil der flyde meget blod, ti mange går med ham.

16. novbr. Bolshevikerne skal være herrer og skånselsløse. Knægte går med revolvere inde i Moskva og morer sig med fra kælderhalse og ligu. at skyde på forbipasserende. Kerenski går med Lenin!?? Alt synes i opløsning.

17. novbr. Nu melder en bolshevikavis, at Kerenski, „denne tåbelige sværmer", er flygtet, forklædt som matros. Altså ny sejr for jakobinerne. Triumviratet høres der intet fra. Sagtens iler så mange soldater hjem, så de bliver førere uden hær. Ti fred råbes der på alle vegne. Arbejderne ved en af de største fabriker her er rejst til Moskva for at være med på bolshevikernes side. I 10 dage har vi nu levet på rygter.

18. novbr. Nu meldes bestemt, at bolshevikerne har sejret og indsat ny mænd, også i krigsfangevæsnet. Der skal da nu være ro. —

20. novbr. Nu lyder det atter så blandet. Just som vi *overraskedes glædeligt* ved at høre, at bolshevikerne — efterat have fået magten — havde besluttet at kæmpe, til det nationale program: folkenes selvbestemmelsesret kunde gennemføres, så meldes, at de andre partier har sejret i Petrograd*, og at en stor kosakhær drager mod Moskva*. Altså ny blodsudgydelser i vente. Men det var jo også lidt for utroligt, at disse til dels meget uvidende jakobinere skulde kunne blive ved roret og virkelig styre. En almindelig soldat skal f. eks. være sat i spidsen for krigsfangevæsnet i Moskva og have følt sig helt forvirret og afmægtig, da han kom ind i kontorerne.

5. decbr. Det udvikler sig hurtigt i disse dage. Der skal være våbenstilstand og allerede begyndt på hjemsendelse af krigsfanger! Kun må de så ikke kæmpe igen, hvis krigen atter skulde udbryde.

6. decbr. I dag har jeg købt mig en spånkurv til hjemrejse. Det var en ret tung forretning, ti det var jo ikke på den måde, vi havde tænkt os at skulle hjem. De risikerer nu at skulle med i krig igen på vestfronten. Men måske bliver det dog ikke til noget; der tales idag kun om delvise våbenstandsninger,

* passede ikke.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

og der er også modsatte kræfter i bevægelse (kosakgeneralerne). Kerenski er dukket op i Sibirien som justitsminister i en stedlig regering.

10. decbr. Vi har nu allerede i flere dage haft en ny praportjek. Han er 22 år, ifjor rekrut, i år kommandant, skal iøvrigt være dygtig. Bægge vore hidtidige officerer er altså afsatte.

12. decbr. En militærlæge, kommen hertil i dag, fortæller, at han har set flg.: På en restauration sidder en officer og spiser suppe. En menig sidder lige overfor, gnasker solsikkefrø og spytter skallerne over i officerens tallerken. Denne beder opvarteren om en ny tallerken og får den. Soldaten fortsætter. Så rejser officeren sig, trækker sin pistol og skyder først soldaten, derefter sig selv. Han vidste, der ellers ventede ham en værre død. Århundreders tyranni har avlet dette onde, forsimplede sind, frihedsskvalderet modnet det. Før revolutionen måtte en soldat ikke stå bag på en sporvogn, hvis der sad en officer indeni, uden først at spørge denne om lov. Synd avler synd.

7. jan. 18. Nytårsdag holdt det bolshevikiske arbejder- og soldaterråd her i byen møde med alle fangerne, lovede dem bedre kost, gav dem fuld frihed til at færdes i by og nærmeste omegn og ret til at blive her i landet i tilfælde af separatfred. Dette sidste glædede meget; det andet har Danskerne egentlig i praksis haft længe; det første *kan* rådet ikke, da fødemidlerne er såre knappe her; men den gode vilje synes altså at være der; i det hele har bolshevikerne hidtil kun vist *os* velvilje.

19. jan. Knugende snestorme, kuende kulde derude i naturen. Og noget tilsvarende inde i hjærtets verden: løgnagtig skjult overflod, tyveri, mord, tiggeri, hungersdød, jærnbaneulykker med flere hundrede døde. Bundløs uorden alle vegne, alle byder, ingen lyder, ingen passer på. Masser af sække mel, som fattige skulde haft, bortstjålne fra de offentlige lagre. Ja, verden er kold og hård. Det gælder om ikke at tabe troen på, at der *er* varmende kræfter til, der *kan* smælte og danne en ny og bedre verden. Uden dette håb intet arbejdsmod, kun slappe hænder, dådløs hån eller bittert knugede hænder.

24. jan. To af vore har været i Moskva. Der er stadig kamp. Kuglerne suser om ørerne; en gang måtte de springe af slæden og søge ly i en dør. Bolshevikerne synes at være de stærkeste.

5. febr. Forholdene stadig fortvivlede. Lærerne her i byen har nægtet at adlyde den ny regering. Så truer arbejderrådet dem med arrestation og med at ville skyde skolebørnene(!), hvis de møder til skole. Det har dog hidtil nøjedes med at fængsle et par lærere. I Moskva gør man mere alvor af sine trusler; dær hades og dær myrdes dag efter dag. Her ovre i barakken gør fangerne nu ganske, som de vil, ligger til middag, selv om Russer-vagten beder(!) dem stå op osv. En aften kl. 10 bad vagten 2 Magyarer holde op med kortspillet; så slog de ham i ansigtet og knækkede hans gevær. Ganske vist blev de sat i arrest dagen efter, men det regner de for intet. — Idag udløber nok fristen for et tysk ultimatum til Rusland.

16. febr. Nu forsynes tyske krigsfanger her med geværer og gøres til politi(!) over Russerne selv. Det er ræven, der sættes til at passe gæssene. Men hjemme i Tyskland er der nok store tumulter, hvor arbejdere og marinesoldater går sam-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

men mod politi og militær. Er det sandt, kan det have *medvirket til* en vis *eftergivenhed* i den fredsslutning, der nu skal være en kendsgærning: Tyskerne vedbliver at holde de erobrede lande besat, men tillader til gengæld folkeafstemning om, hvor de vil høre til, og at denne først foretages, når ved almindelig våbenstilstand deres tropper kan trækkes bort. Et stort princip er altså nu knæsat: folkenes selvbestemmelsesret. Og det er den russiske revolution, også i den bolshevikiske skikkelse, der har fået dette slået fast, selv om tanken jo også er fremsat i vest.

22. febr. Fru B. skriver til mig fra Petrograd: „Her har hver 16 kvint af noget, som kaldes brød, men består af avner, strå, snavs og klister; jeg smagte det sidste gang i oktober; man kan klare sig med kartofler og kål. Iøvrigt opfordrer jeg alle til at læse Pauli breve; han havde lært at indrette sig på alt, overflod og mangel. Bankerne er lukkede; end ikke gesandtskaberne kan få penge udbetalte. Tusinder af østerrigske fanger strømmer af sig selv herind, men mad findes næsten ikke og kun til svimlende priser. Selv hø til at sove på koster 1 r. pr. ℔. Der kæmpes i Finland mellem røde og hvide garder, og jærnbanerne er således i uorden, at en Dansker har måttet give 3000 r. ud til slædekørsel for at nå hertil. Tyske og østerrigske kommissioner sidder ved Haparanda for som ådselgribbe at fange mulige rejsende (krigsfanger) og sende dem til vestfronten."

24. febr. Det er nok så som så med den daglige fred mellem Tysker og Russer. Der kæmpes da endnu. Tyskere kommer lige fuldt til Moskva pr. tog og bil; i princippet, mellem statsmændene, er der dog altså fred. Tyske krigsfanger forsøger da også nu i stor stil at komme hjem, men møder den uventede hindring, at Tyskerne ikke tør modtage dem. De er i mange tusinder strømmet til Moskva med eller uden tilladelse, men kan ikke komme gennem fronten; de dør derfor tusindvis af hunger inde i Moskva, der siges et par hundrede daglig!

26. marts. Forleden kom jeg til at gå bagefter vort nyeste arbejderråd her op ad gaden, eller da 5—6 af dem. De lignede staldkarle; de havde været hernede i barakken og forsyne sig med nyt tøj, det kan de da; ellers så de ikke ud til at kunne ret meget. Det forrige tømte kassen, så gik *det*, for så kunde det ikke længer. Jo, de kan også tage lejligheden fra folk. I disse dage har min værtinde måttet flytte ned i en kælderlejlighed og overlade en del af den heroppe til en påtvungen familie, som forøvrigt både ser godt ud og optræder taktfuldt.

19. april. Jeg har været i Moskva for at få rede på hjemsendelsen. Den er ikke nær forestående, ingen grund til nervøsitet. Den er desuden ordnet efter humane, ikke militære hensyn: først invalider, så civilfanger, dernæst gamle krigsfanger, sidst de unge. Er det Ruslands sidste vennetjeneste til de gamle allierede, eller ønsker Tyskerne ikke selv at anvende sine folk én gang til? Eller er de bange for at få bolsheviksmitte hjem, farligst hos de unge og sunde? — Det var i novbr., vi fik den første frygt for hjemsendelsen, og nu er vi midt i april! Rejsen selv var ejendommelig; på min 2. kl. billet fik jeg først en såre kneben ståplads i en 4. kl. vogn, siden en noget bedre i 1. kl.'-toiletrum! Stadig uorden og

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

plyndringer; fordi revolutionen ikke så meget er politisk som social. Mængden er for lidt oplyst til at forstå frihedens værd; og da friheden ikke er „noget, der kan spises", har den mindre interesse end mad, penge og jord. Når bønderne kræver jord, menes ikke særlig udskiftning af landsbyens fællesjord, ti de føler vist ikke det uheldige i fællesskabet; derimod er det herregårdsjord, de vil have. De aner ikke, at de kunde leve stolt på den jord, de har, når de blot lærte at dyrke den. Den franske revolution var vel mere blodig, men også mere politisk; det var aristokraterne, det gamle regimentes formentlige tilhængere, der guillotineredes. Her går det mere ud på plyndringer af de rige. At man endog kan gøre sig til tyv for en 10 kopek, fik jeg personlig erfaring for. Da jeg ifjor sommer kom til Moskva, bad jeg min værtindes pige besørge et brev i postkasse og gav hende penge til frimærket. Brevet var til en fange herude; han fik det aldrig. Tre fjerdingår efter fandt Moskvafruen det i en brændestabel nede i gården, nu fik jeg det igen. Men pigen havde „reddet" de 10 kopek!

21. april. Tyskerne vil ikke have deres fanger hjem. Men hvad om disse nu bliver mer og mer bolshevik-smittede ved at blive her! De har dannet en „international socialist-komite", der ved opråb og en avis, „Weltrevolution", gennemagiterer lejrene, for at „fangerne kan virke som omstyrtningssurdejg [!] efter hjemkomsten", som det første opråb, vi har fået, ganske lige ud siger. I dette indbydes til et delegeretmøde i Moskva d. 14. april. Dette vedtog flg. Se side 183. Sandelig, krigsfangerne har frihed her i landet! Der var 400 delegerede ved dette møde; de repræsenterede naturligvis kun et mindretal af de 2 millioner fanger, der skal være her, men dog måske et ret stort. Har de magt som agt, bliver efterspillet hjemme nok det artigste. Og så har det besejrede Rusland måske voldt sine sejrherrer større nederlag end alle de andre fjender. Så sært kan det vende sig. Vi lever i et tidehværv, der sætter dybt skel. 1917 bliver ikke mindre end 1789. Dette indvarslede politisk frihed, liberale forfatninger og nationale sammenslutninger. Men 1917 bliver begyndelsen til social lighed og internationale sammenslutninger. Det er da ingenlunde tilfældigt, derfor heller ikke absolut forkasteligt, at denne revolution er mere social end den franske, selv om udskejelserne naturligvis er lige sørgelige og beklagelige. Men når det betænkes, hvor sent den kommer, og hvor gamle de socialistiske og kommunistiske ideer nu er, mens de i 1789 ikke var fødte, i alt fald ikke var udformede, så må det snarest undre, at den ikke er bleven endnu blodigere. Zarismens og nihilismens land var dog overmodent til den.

30. april. En ung, russisk-kyndig Dansker har været her som delegeret for at tilse de østerrigske fanger og virke for kostforbedring o. lign., hvilket virkelig lykkedes og nu også kommer Sønderjyderne til gode. Han måtte i den anledning flere gange forhandle med det samlede arbejderråd, der består af 34 mand. Det synes at minde lovlig meget om det Holbergske collegium politicum udi Hamborg, kun at Herman v. Bremenfeld her hedder „vores Selinkov", eller, som han stadig selv kaldte sig: jeres Selinkov. Han ledede en afstemning således, se side 178. Mødte han modstand, blev han højpatetisk-lydig: „Dette telegram er mig så meget imod, at jeg vilde rive min skjorte itu for at afværge det. Men I har vedtaget det, I er flertallet, jeg adlyder, jeg, jeres Selinkov, og

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

afsender det! Uden lidt komisk sans var det svært i flere timer at udholde deres snakkesalighed og kandestøbervisdom.

1. maj. I gamle dage red man sommer i by og samledes om majtræet. Nu marcherer man ny tider i by samlet under røde faner. I spidsen for dagens tog kørte en bil, fyldt med soldater og arbejdere som symbol på det i krig og fred arbejdende folk samt en kvinde i rødhvid nationaldragt som billede på fædrelandet. Talerne drejede sig om den ny tid: Ned med imperialisme og kapitalisme! Frem med det arbejdende Rusland; nu er det vor tid og vor opgave at bringe landet på fode!

9. maj. I aftes var her møde. En russisk bolshevik, i forståelse med hin internationale socialist-komite af krigsfanger i Moskva, talte til fangerne her om, at de skulde rejse hjem og øve et lignende frihedsværk. Der agiteres altså af Russerne selv blandt deres fanger, selv om kejseren nok skal have fået den nævnte komite ophævet. Enten det nu vil lykkes dem lidt eller meget med revolutionens forplantning, det vil sikkert altid lykkes *så* meget, at vi vil komme til at undres over, hvor megen indflydelse Rusland fik på Europa gennem denne krig; den blive nu ond eller god. Hvilken forunderlig vending! Kerenski så landets undergang og frihedens forlis, hvis der ikke i enighed kæmpedes videre mod fjenden. Han måtte synes at have indlysende ret. Men han styrtedes, uenigheden voksede, kampen ophørte, og dog er hverken land eller frihed gået tabt.

— Ja, uventet underligt kan det gå, meget bedre end fortjent. Men mon det ikke skulde komme af, at oven over os mennesker og alle vore dårskaber lever og arbejder en Gud, folkeslagenes fader, der som så ofte før vender ondt til godt, retter skævt til lige, en Gud med usporlige veje — et af hans navne er Under.

Profeten og politikeren Jesajas kalder ham ved det skønne navn:

underfuld folkeforsørger. —

XXII
UVEJR OG HJEMFÆRD

Ved vor hjemkomst fra Sarapul til Jurjef fandt vi lejren i opløsning. Bolshevikerne havde taget samlingssalen fra os; tyske officerer havde været der og truet med tvangshjemsendelse til krig på vestfronten trods Russernes krav i Brest Litovsk freden, at fangerne ikke måtte bruges mod deres vilje til mere krig. Og endelig var føden bleven uoverkommelig dyr, selv for vore penge: 1 ℔ kartofler 1 rubel, smør 14 r., 1 æg 80 kopek. Nogle af fangerne var derfor rejst østpå i håb om at nå ud af landet via Sibirien; de vendte dog siden skuffede tilbage. Enkelte var taget til Tyskland, sikre på at være uskikkede til mere krig; de blev nok også skuffede. Nogle få var rejst til Moskva om arbejde hos landsmænd, en enkelt til Petrograd. Det var lykkedes og viste os da en udvej. Russerne, vidste vi, havde intet imod frivillig bortrejse, aller mindst om fangerne selv kunde bane sig vej til et neutralt land.

Nogle havde også været en kortere tur mod øst, var nået til Sarapul kort efter vor afrejse derfra og havde haft held til at hjælpe nogle af vore lands-

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

mænd bort. Efterhånden kom 11 til os af flokken dær. Men nu jo til liden glæde, idet Jurjef ikke længer kunde være os et blivende sted.

Jeg rejste da ind til Moskva, gik rundt til alle de skandinaviske firmaer, der var at finde, og fik i løbet af en lille måned plads til dem alle: 35 anbragt på 11 steder. De kom da dryppende ind, efterhånden som jeg kunde sende bud til dem. På lignende måde forlod også Tjekkerne lejren i sommerens løb.

Med stor tak må jeg her nævne en række mænd, som hjalp med råd og dåd, satte i arbejde og skaffede husly. Der var den gamle svenske konsul Edstrøm, den nylig afdøde Thor Langes nære ven, men også fangernes hjælp-

Sønderjyske fanger i Jurjef.

somme ven fra aller første færd. Der var direktør E. Plum og flere i hans store handelskontorer: ingeniør Lomholt og kontorchef Gormsen i Moskva-afdelingen og herrerne Beckshøft og Kiørboe i Petrograd-afdelingen. Endvidere fabriksleder Smith-Petersen samt enkefru Meyer, hos hvem jeg havde boet sommeren før og nu af og til havde station hos på kortere besøg og fik en enkelt fange anbragt hos. Jeg må heller ikke glemme, at jeg i 5 uger uafbrudt boede som gæst i en stor villa, som dir. Plum havde lejet til sine kontorister. Den havde tidligere tilhørt Tolstoj som vinterbolig og var jo alene af den grund interessant. Antagelig har en del af hans værker set lyset i disse sale, hvor nu danske ungersvende samledes, og hvor vi i den farlige juli måned 18 sikrede os mod indbrud ved en sindrig anbragt snor, der ved mindste berøring satte klokker i gang over hele huset.

Ti Moskva var ikke hyggelig i denne sommer. Grev Mirbach, Tysklands ny gesandt, blev skudt den 6. juli. Der lød idelig knalden i gaderne; og føden var trods god løn til fangerne i de forskellige firmaer vanskelig nok at få. Ofte har vi spist brød, der ved sin fugtighed og sine avner og bygskæg må have været meget usundt. Tilsidst var endog det vanskelig at opdrive, og vi fik erfaring for,

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

hvor man bliver led ved kartofler alene. Brød er menneskets naturlige føde. (1. Mos. 3.19).

Dertil kom, at de såkaldte huskomitéer, en slags bolshevikisk politi, blev nærgående med deres spørgsmål om fangernes papirer ɔ: ret til at bo, hvor de var, så jeg flere gange måtte flytte om på dem. Dog havde vi til en del af dem fundet et godt sovested, vanskelig at opdage: et lagerloft i en dyb baggård. Det blev vort hovedkvarter.

Men i længden gik det ikke. Moskva blev mer og mer urolig. Så tog vi det næste skridt: Petrograd; og *om mulig* endnu *længere*. Jeg skaffede rejsetilladelser, således at, ligesom de var „dryppet" fra Jurjef til Moskva, kunde de nu dryppes videre nordpå.

Den 14. juli gik jeg med 5 fanger 3 timer på „Loppetorvet" og købte tøj til dem for 1000 rubler. Og samme aften afgik de til Petrograd, skønt heller ikke den by med sine 200 koleradødsfald daglig i den hede tid var hyggelig. Men en af mine forbindelser dær tog imod dem, og vi håbede på hurtig videreforsendelse.

Imidlertid var der på den tid endnu 7 i Jurjef, og en af dem betænkelig syg. Skønt jeg selv var alt andet end rask og måtte ty til kolde omslag om natten og stadig have valerianadråber hos mig om dagen, var det nødvendigt at rejse ud at hente ham; han kunde ikke rejse ind alene. Jeg havde fundet et udmærket sted til ham hos den danske-røde kors læge Martiny, der både kunde bruge ham og skåne ham efter omstændighederne.

Vi kom vel over rejsen, og han bedredes snart under lægens omsorg. Men så kom de andre fanger og modtog mig med Jobs-poster. En skulde stjæle græsset til sin husbonds hest og ko og fik ikke selv mad uden 7 morgen og 3 efterm. Så måtte jeg have ham flyttet. En anden, også anbragt noget uden for Moskva, kom ud for et regulært overfald: En fræk karl trængte ind til ham en nat, kloroformerede ham, så han først vågnede kl. 9, yderst fortumlet, og så sig bestjålet for 2 sæt tøj, 2 par støvler, overfrakke og 250 rubler. Så måtte han også flyttes. De, der boede i det skjulte lagerrum, klagede som Israel i ørken (og ikke uden grund!), mens der fra helt anden side mødte vanskeligheder af anden art. Alt slog sammen på én gang. Jeg blev mer og mer medtaget.

Gud må have set, jeg trængte til en opmuntring, segnefærdig og modfalden som jeg var, ti natten til d. 25. juli gav han mig en drøm, så jeg kunde stå op og synge takkesalme og Istedsang og tage fat med ny friskhed. En af disse oplevelser, der bliver stående med en egen lysskrift i sindet, „strålegliml i skygge", som salmisten siger, styrkende også under senere tyngsler.

Og disse meldte sig flittigt nok. Der var som nævnt endnu 6 tilbage i Jurjef. De var bleven derude i det håb, at de kunde — uden standsning i Moskva — sendes lige til Petrograd og måske videre. For at realisere dette rejste jeg ud til dem i begyndelsen af august. Opholdet derude var bleven mer og mer vanskeligt. Så snart nødvendige rejsepapirer og melding fra Petrograd forelå, skulde de da også afsted. Det blev en pinlig ventetid; vi gik som på gløder. En søvnløs nat havde jeg en fornemmelse af, at mit hjærte begyndte at sige tikke-takke i stedet for det sunde tik-tak. Men før daggry stod en af Moskva-fangerne i min

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

stue med alt det ventede samt et brev fra N. H. Rasmussen, sålydende: Jeg havde mit flag oppe forleden i anledning af Isteddagen; men jeg har måttet hejse det igen idag, da jeg har fået et meget glædeligt besøg af nogle af vore fælles venner, deriblandt en degn og en barber! . . . . Man talte jo i gåder i de år. Men gåden var let: De 5, som afgik fra Moskva 14. juli, var nået hjem på 14 dage!

Hvor husker jeg min morgentur den dag! Jeg gik ud som en gamling og kom hjem som en yngling. Glæde er dog den bedste medicin. Og dette var glæde, ti nu kunde ikke blot de 6 rejse straks, men alle de andre dryppe bag efter i små hold! Rejsen over Petrograd—Stockholm var mulig!

Næste aften, 15. aug., kom alle 6 over på mit værelse og iførte sig det til dem anskaffede civile tøj, hvorefter jeg bundtede deres tyske krigspjalter sammen til en stor bylt og gik henad midnat ud for at drukne den i floden og dermed sænke et bevæget afsnit af deres liv ned i glemselens vande. En russisk vagtpost på den nære bro hindrede dog dette forsæt; jeg havde risikeret et skud ved at komme ham så nær uden at kunne svare på muligt spørgsmål. Så lagde jeg den under et mægtigt træ nær floden og kan vel så slutte omtrent som i de andre æventyr: Hvis ingen har funden den, så ligger den der endnu!

Samme nat rejste vi til Moskva, og dermed var vor Jurjef-lejr da endelig ophævet. På lignende vis tømtes så mange af disse ufrivillige opholdssteder.

De 6 nåede lige så vel til Danmark som de første 5. En af dem var medicinsk student og ønskede at fuldende sine studier ved Københavns universitet. Det lykkedes, som planlagt og håbet, at nå så betids hjem, at han kunde komme med ved september-semestrets begyndelse.

Efter disses afsendelse flyttede jeg, da dyrtiden gjorde det mer og mer vanskeligt at bo i Moskva, en mils vej uden for byen. Her var et par af fangerne anbragte som vagtmænd i en fabrik, der til dels var nedbrændt af bolshevikerne, men dog havde nogle bygninger og en del varer (keramik) i behold, vel værd at redde. Der var en dansk bestyrer, hr. Bøgehegn, og under hans hegn og læ kom nu også jeg til at bo en god måneds tid, dog med stadige småture til Moskva, så snart et par fanger skulde rejse; også om søndagen for at være sammen med hele flokken og holde et lille møde for og med dem; et opmuntrende ord kunde nok behøves. — Således mindes jeg, at søndagen d. 8. septbr. blev en ret ejendommelig dag. De to fanger — arbejdere vilde det jo nu være rettere at kalde dem alle — og jeg gik hele vejen ind. Som gammel deltager i Grundtvig-fester på den dag gik jeg og nynnede på hans salmer, da opmærksomheden pludselig fangedes af en skare bolsheviksoldater, vist et helt tusind, der kom marcherende med støv og støj og i de mest forskellige munderinger lige ned til røde morgensko og lange civil-frakker! — Jeg har vist sjældent talt så varmt om Grundtvig som den eftermd., da vi sad samlede inde på vort lagerloft i „Basmanaja"; måske ud fra en følelse af, at Gud i ham havde givet os så velsignet meget mere, end dette ulykkelige Rusland ejede eller blot anede, at et folk kan eje.

Dagen sluttede jeg med at gå hjem og — lægge dejg.

Det var nemlig en morsom tilværelse, jeg fik i denne fabrik. Den ligger i

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

byen Rostokino ved stationen med det næmme navn Losinoostrofskaja. Først fik jeg et par hyggelige værelser i samme hus, hvor bestyrer Bøgehegns selv boede. Senere skulde nogle gæster have dem, og jeg måtte flytte over i et køkken i en anden bygning og helt sørge for mig selv. I dette rum, hvor der kun var et fast fyrretræsbord henne under vinduet, et lille hængeskab på en af de hvide vægge, et komfur og den uundværlige store ovn, der fylder tredjedelen af enhver russisk bondestue, har jeg tilbragt 3 rolige uger og levet à la Robinson med al fornøjelse. En sæk rugmel købte jeg af en bonde for 400 r., mælk fik jeg i nærheden hver morgen, kartofler var også at få, og stort brænde kunde jeg skaffe mig ved at slå en bræddebunke i stykker nede på pladsen, og vand hentede jeg op af en gammeldags åben brønd. At varme ovnen op var altså let nok; vanskeligere at ælte dejg og slå brød op, men vanskeligst at få dem rettelig bagte! Når jeg tog dem ud og stak en gaffel ind for at fornemme, om de var „nok", havde de det i begyndelsen indvendig som de rå æbleskiver, mens skorpen altid var mer end nok! Siden blev jeg dygtigere, uden at jeg dog tør anbefale mig som bagersvend. Men hvor smagte mine tre måltider alligevel! Mælkebrød morgen og aften, stuvede kartofler om middagen. For jeg fik aldrig for meget! Man bliver både sund og glad af små portioner.*

Jeg måtte tillige bage til de bortrejsende.

Jeg sov også herligt, skønt eller måske fordi min seng bestod af to tæpper i en krog på gulvet, og til hovedpude et stykke favnebrænde og min jakke samt nogle strømper i et håndklæde. En mus var mit eneste selskab; den vimsede omkring på gulvet for at finde smulerne fra mit uhøvlede fyrretræsbord; men da jeg var en „proper stuepige", fandt den kun lidt og skaffede sig derfor omsider adgang til min melsæk, hvor den fra et lille hul hilste nok så fornøjet på mig en morgenstund.

En nat måtte vi undvære hinandens selskab. Jeg havde været inde at sende de 3 Hans'er afsted til Petrograd, det var d. 11. septbr. Vant som jeg nu var til den toggang ud til fabrikken, undlod jeg den aften at spørge. Toget holdt på de sædvanlige skinner. Ak, så var det et eksprestog, som for forbi fabrikkens forbrændte skorstene og først standsede efter næsten 2 timers kørsel, og så måtte jeg endda betale „strafporto" for min utilstrækkelige billet.

Hvornår går der et tog tilbage, spurgte jeg, da jeg endelig kom af. 4.55, sagde stationskarlen. Tak, så skal jeg sidde her så længe, sulten og tørstig, søvnig og træt. Det lykkedes at få et æble til købs. En medbragt Berlinger kortede tiden. Lidt efter kom karlen: Nej, der går et 12.30! Det lettede. — Toget kom. Mon det nu også er ekspres? Jo, lidt før kl. 2 for jeg atter forbi fabrikken og skænkede min mus en misundelig tanke. Kl. 2 stod jeg i Moskva. Gik op til mine landsmænds lagerloft, prøvede en bagport, som plejede at være åben; altså lukket just den nat! Råbe op til dem turde jeg ikke, ti det var på den tid egentlig forbudt at gå på gaden om natten; jeg risikerede at blive fængslet. Så tilbage til Jaroslav-banegården. Du kan jo ligge på en bænk derinde. Altså var de mægtige døre just lukkede fra 2 til 6 for rengørings skyld!

* Priserne var nu pr. pd.: te 50 r., smør 30, sukker 30, brød 10, kartofler 2, æg $1^1/_2$ r. stykket. Lys var så sjældne, at jeg måtte være glad ved af hr. Bøgehegn at få 1 tomme. Det tændte jeg et halvt minut, når jeg gik i seng.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Men på terrassen foran den lå et lille hundred andre bosser på de bare fliser. I denne sovende eller rygende og småsnakkende, brogede flok lagde jeg mig da og havde det såmænd helt rart i 4 timer, på det nær, at det blev lidt koldt henad de små timer. Morsomt at opfange lidt af deres snak. Vil du køre mig til Kurski banegård? råbte en af dem til en forbi luntende droske. Ja! Hvor meget? 45 rubler. Nå, det er lige 2 r. pr. minut! Nej tak, så slæber jeg selv mine sager. — Snart snorkede en mand, snart klynkede et diende barn. Så kom en byge og vædede vort snavsede fliseleje. Men natten fik jo da ende. Kl. 6 åbnedes de mægtige porte. Vi styrtede ind, og jeg glemte ikke at spørge, om toget holdt ved Losinoostrofskaja!

Hvor mad og søvn smagte den formiddag! —

Den 28. septbr. sluttede jeg mit eneboerliv dær med at skrive en tysk brudetale til den førnævnte røde kors læge, Martiny i Moskva. Jeg havde lovet at vie ham og hans forlovede, en russisk Jødinde. Det skete dagen efter i hans smukke privatbolig under så festlige former, som forholdene vilde tillade. Et såre internationalt bryllup. Ved bordet talte brudgommen (præstesøn fra Mandø) bl. a. på dansk, hans unge hustrus bror, russisk læge, på russisk; østerrigske officerer på tysk, og en dansk præstesøn fra Stenmagle på fransk. Lutter røde kors arbejdere. Dagen efter bryllupsrejse til — luften! En tur henover den hundredtårnede el. -kuplede stad. — —

Jeg kunde flytte endnu en gang. Alle fangerne var nemlig nu på et par nær foran mig, enten i Petrograd eller helt hjemme. Altså søgte de to sidste og jeg at komme bagefter. Men det var efterhånden bleven svært at få lov at rejse. Ingen kunde få billet, med mindre han præsenterede en „propusk" ɔ: rejsetilladelse. Hundreder stod da i kø for at komme ind og finde nåde for en fhv. arbejders, nu almægtig kontormands øjne. Dær sad han med kaskjet i nakken, arbejdsbluse og barkede næver, uvant med at føre en pen. — Deres navn? spurgte han, da jeg efter timelang venten kom ind tilligemed mine to landsmænd. Niels, begyndte jeg. Han skrev det. Deres ærind? — Ja, men jeg hedder mere. — Det er lige meget. — Nå! Kurer. — Godt! Har De rejsefæller? — Ja, to kammerater (tovarisch). — Godt! Han skrev og rakte mig: Propusk for kurer Niels og to tovarisch'er! På dette papir fik vi billet og kunde d. 1. oktbr. rejse til Petrograd. Jeg medførte som kurer for hr. Plums handelsco. ½ million rubler til filialen i Petrograd samt en pakke kosteligt sølvtøj fra min Moskva-værtinde til hendes søster i Stockholm. Det var ikke længer rådeligt at have værdisager i private hjem i den urolige stad, der skælvede for den grusomme Peters, der lig Robespierre henrettede mennesker daglig uden lov og dom, hvorfor røde kors folk som dr. Martiny var meget uvelkomne hos ham, når de bad ham dog forhøre og undersøge først. „Det sinker jo kun arbejdet!" — —

I Petrograd havde de endnu resterende fanger det alle godt. Fru kontorchef Bechshøft, af Holstein-Rathlouslægten fra Rathlousdal, havde især taget sig meget af dem. I sin egen store villa sysselsatte hun 6: En var stuepige; en havekarl; en foretog indkøb af både levende og dødt, f. eks. månedsgrise til 300 r. stykket; der var nemlig både stald og sti til villaen; en passede de 3 køer (en ko kostede på den tid 12000 r.); en var svejtser inde på kontoret, og en hjalp i lageret.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

De andre havde lign. syssel. Vi havde roligere forhold dær og kunde tålmodigt bie, til enhvers tur til hjemrejse kom. Der var nemlig vanskeligheder nok med at få dem med de skibe, der gik ad den finske bugt til Stockholm. Bl. a. var billetten forfærdelig dyr. Godt at tjene lidt først til rejsen. Det forslog imidlertid så lidt. Vi måtte låne hos handelskompagniet. Godt, vi havde det!

Jeg boede en lille tid hos en landsmand, der havde „overtaget" et af de mange fyrstepalæer for at skærme det med sit lands flag. Fyrstens historie var gribende. Han havde giftet sig med en fattig pige af en sjælden skønhed, skaffet hende god uddannelse og levet såre lykkeligt med hende i sit palads, der var udstyret med den største pragt og fineste smag. Som så mange paladser i denne overdådig rige by. — Så kom krigen. Hun gik med som barmhjærtig søster og døde i sin gærning. Han var utrøstelig. Siden blev han forfulgt af bolshevikerne, men det lykkedes ham at undslippe til Finland. Dær vankede han nu om, mens vi „beskyttede" hans hjem ved at bebo det. I en af salene hang et stort maleri af hans hustru; hun var ikke blot en sjælden skønhed, men så så god ud tillige.

Siden flyttede jeg hen i et andet lige så fint, også forladt palæ i selve „Millionaja" gaden, den, hvor millionærerne havde boet. Dets pragtfulde sale vendte ud til Nevaen. Lige overfor, på den anden side af floden, lå Peter Pouls fæstningen, og udenfor en af portene i muren mod floden lå en båd, hvis uhyggelige bestilling var hver nat at sejle politiske fanger, der hentedes i fæstningens mørke kassematter, ud til Kronstadt, hvor de, bundne eller dræbte, kastedes i havet. Siden skyllede ligene i land på den finske kyst og fortalte om bolshevismens skændselsgærninger.

Det var altså en stor fordel at være udlænding i dette land. Vi kunde i reglen færdes trygt, selv om det altid kunde risikeres, at f. eks. en sporvogn pludselig blev omringet, og alle ført til undersøgelse, nogle måske uden videre sat til et tvangsarbejde, uden så meget som at få lov at sende bud hjem. Men når en udlænding havde sine papirer hos sig, lod man ham gå.

Da det vilde vare nogle uger med at få de sidste fanger sendt hjem, måtte jeg have noget at bestille og gik da op i vort gesandtskab og bad om arbejde. Der var nok; ti udlændinge, navnlig Franskmænd, strømmede til og vilde hjælpes ud, fordi deres forretninger visnede hen, og hungeren truede. Så kunde den ydre sikkerhed jo lidet nytte. Det summede med alle sprog og sukkede med alle skæbner i gesandtskabets store rum. Vi fik indblik i mange tunge tilskikkelser; ingen, der gik os mere til hjærte end vor egen landsmandindes, fru Bodil Marstrand.

De to unge brødre Marstrand var bleven ansat som udsendinge til de østerrigske fanger, idet Danmark havde påtaget sig de østerrigske interesser, ligesom Sverige de tyske. På rejse til en sådan lejr, langt øst på ved Samara, med mange penge, blev de trods vort gesandtskabs gode papirer, affattede i 4 sprog, fangede af Tjekkoslovakerne* og behandlede som spioner. — Jeg kendte lidt til dem.

---

* som dengang havde dannet hær, fhv. fanger, og bekæmpede deres tidligere kampfæller og landsmænd.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Den ene havde jeg viet året før i Kovrov, den andens hustru var jeg sammen med ved brylluppet i Moskva d. 29. septbr. Da agtede hun sig ud til sin mand, men måtte efter uhyre besvær og fare vende om, idet navne-fællesskabet med de mænd, der nok allerede da var fængslede, gjorde videre fremtrængen livsfarlig. Snart svirrede rygter om deres skæbne; tilsidst kom der fra Paris via København telegram til os om deres død. Mit arbejde var bleven dels at skrive pas, dels at chiffrere og dechiffrere telegrammer ɔ: ved hjælp af en nøgle (chifferbog, hvor tal betyder stavelser) at skrive telegram-ord over i tal og opløse ankomne telegram-tal i ord. Således kom jeg til at løse dette dødsbudskab.

Gesandtskabet besluttede at lukke den dag som udtryk for vor sorg og deltagelse. Og så skulde fru Marstrand just den dag komme til Petrograd og af en rengøringskone i gesandtskabet få den besked: Her er lukket i anledning af brødrene Marstrands død. Det var d. 9. november. Hun kom til at bo i mit værelse indtil hjemrejsen. Her blev brug for megen trøst, mer, end mennesker kan bringe; brug for ham, vi kalder „Trøster over alt, som truer; alt, hvorfor vort hjærte gruer, trøster over alle tab.“ Herligt at opleve *hans* trøst. Da erfares, at de små linjer er en stor og lykkelig sandhed: Det dejligste syn fra vugge til båre er smil gennem tåre. —

Dagene lige forud havde været bevægede nok på anden måde. D. 7.—9. novbr. holdt bolshevikerne årsfest for deres revolution; og jo mindre virkelig grund der var til fest, des flere ting stillede de på benene: En procession på 6 timer(!). Kæmpelærreder ved Kasankatedralen med to indskrifter: Vi har kæmpet ét år; vi vil kæmpe, til målet er nået, den internationale revolution. Og: Proletariatets sejr skal fuldbyrdes på ruinerne af bourgeoisiets institutioner. — På slotspladsen, hvor vi kort før på nærmeste hold havde set selve Trotsky holde revu over store afdelinger, stod i festdagene Karl Marx' ord i kraftig skrift: Proletarer i alle lande, forener eder! — Den ene aften var byen et lyshav; navnlig var broer og skibe illuminerede, så Nevaen blev æventyr-skøn. På Marsmarken med graven over de faldne fra revolutionens begyndelse stod en ildrød talerstol, hvorfra de slog søm i forbidefilerende faner. (Jeg gik senere op på den talerstol og fandt ikke blot hammeren, men en lille ambolt — et truende symbol?). Men „ubeskrivelig panik“ i staden, som vore hjemlige blade skrev, kunde man ikke sige, der var. Forlorne festråb i gaderne og ægte dødssuk i fængslerne og sult allevegne — sådan var Petrograd i novbr. 18.

Men i almindelighed var gaden rolig. Efter arbejdstid færdedes jeg en del sammen med den russiske gesandtskabspræst fra København, hvem jeg kendte hjemme fra, Ivan Stchelkunoff. Han var kommen derover og gjorde mig mange tjenester, som jeg mindes med tak. Han har således gennemset de fleste af mine breve og rettet misforståelser i dem. To gange tog han mig med til folkekoncert i „folkets hus“ eller „kunstens tempel“, som man nu kaldte Vinterpaladset. Her sad vi c. 1000 tilhørere i selve den kejserlige musiksal, der med sine 52 forgyldte korintiske søjler og 28 elektriske lysekroner er et æventyr i hvidt og guld.

En aften var vi flere Danske i Marinskiteatret (også inde i den berømte kejserloge!) og så 3 herligt udførte balletter. Russerne er et sandt kunstnerfolk.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Men over uro og adspredelse blev fangerne ikke glemte. Vi kom sammen, så ofte det lod sig gøre; jeg holdt møde med dem, så længe der var nogen. Og de store oktober-begivenheder gav uforglemmeligt stof! Bedre afslutning kunde vi ikke ønske os.

Vi havde, allerførst at nævne, den store glæde, at jeg efter mit komme til Petrograd fik rede på de 2000 rubler, vi om vinteren havde troet tabt (se påskebrevet). De var aldrig bleven sendt, som vi fejlagtig havde fået at vide, men lå rede til os i gesandtskabet. De kom på et tørt sted og var dobbelt velkomne, fordi de jo dog var *som* tabte, men fundne. — —

Søndag aften 6. oktbr. Fortalte dem mine tanker eller formodninger om krigens længst og dybestrækkende følger: Zionismen vil tage fart, Palæstina vågne og komme til sig selv ɔ: til sit folk, Israel finde sig selv og sin Frelser og begynde at opfylde sin bestemmelse: blive alle jordens slægters velsignelse.

Søndag aften 20. oktbr. Telegram fra København igår: Den danske regering har, støttet af de andre skandinaviske stater, forelagt den tyske regering sin fordring om afståelse af den danske del af Slesvig. . . . I næste [tyske] rigsdagsmøde vil den deputerede Hanssen meddele grunden til denne fordring. Polakkerne vil stille deres fordringer. . . . — Å, hvilket indtryk! I formiddags syg, i aften rask, især efter at have været ude på villaen og dele glæden med 8 Sønderjyder. Så nærmer sig da opfyldelsen af de manges bøn i de mange år. Nu kan vi sige med den „menigmand“ og med P. Skau: „Å, Herre Gud, så skulde jeg endda i dette liv den glæde ha'. . . . Hvilken glæde der må være hjemme!

Torsdag 31. oktbr. Hanssens store, herlige tale, værdig og behersket (i rigsdagen 24. ds.), er nået over til os. Jeg læste den med fryd for 6 fanger i aftes. Dette blev da mit allersidste møde (idag rejste 3), og skønnere afslutning kunde min gærning herovre vanskelig få. . . . Vor regering har ikke sendt fordring til Berlin, men rigsdagen har vedtaget en enstemmig udtalelse om vort folkeønske.

Søndag aften 10. novbr. Verden er ved at gå helt ud af de gl. fuger! Kejser W. har abdiceret, prins Max er i spidsen for riget, Ebert rigskansler, Bayern republik, og bolsheviksnebolden ruller fra by til by. De tyske befuldmægtigede har været hos general Foch og fået våbenstilstandsbetingelserne, der skal besvares senest i morgen kl. 11. Formodentlig bliver 11. novbr. så krigens sidste dag. — Men den ny form for krig: verdens-borgerkrigen kan godt følge i hælene som: russisk—tyske bolshevikarbejdere mod tysk—fransk—engelsk bourgeoisi. Lenin praler jo med 3 millioner soldater til foråret. — Engang kommer så den tredje og sidste form for krig: religionskrigen af en troende verden mod en vantro. Det bliver virkeliggørelsen af Johs. åbenb. 9. —

Intet er utænkeligt. Her sidder jeg og skriver ved en adelig rigmands skrivebord i en salon, hvor jeg har boet en hel måned, mens ejeren er en fattig flygtning i fremmed land. Hvem vilde sagt det for 2 år siden? Allermindst rigmanden selv. Kan det ske, så også større ting.

Ombord på „Luleå“, fredag 15. novbr. Så kom vi virkelig afsted igår: de to sidste fanger, fru Marstrand og jeg. En mængde vanskeligheder lige til det sidste; med billet og pas og m. m. Hvilke priser! Min billet 2400 r. Det har kostet

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

meget at sende disse 33 Sønderjyder hjem; men det var omtrent livet om at gøre; føde næsten ikke at opveje med penge.

I flere timer måtte vi vente, før skibet kunde lette. Hver kuffert skulde gennemrodes. Mine 4 kurerkolli var dem dog for store; de fik lov at stå i fred. . . . Hvor glemmes let alle besværligheder, når enden bliver *så* god! At tænke sig, at vort sidste møde var Hanssens tale! Og så i de flg. 14 dage det vældige sammenbrud! Kun en skuffelse, at ententen nu ikke viser den faldne fjende det højmod, som vilde sat diamanten i dens guldkrone og vist korset øverst oppe i den rette glans. — Måtte dog den endelige fred blive virkelig retfærdig, så de nationale spørgsmål nu kunde blive bragt afgørende til ro!

De skal ikke ind til Reval! råbte man fra et modgående skib over til os. Tyskerne er vel altså allerede borte derfra. Jeg vilde ellers gærne set denne Tanalin, Danskerbyen. — Kronstadt er ret et Dardanellerne; strædet så smalt, småøer befæstede som vort Trekroner, og en mægtig havn for flåden. Petrograd altså omtr. utilgængelig.

Det er Frederik 7.'s dødsdag. „Nu brister det derovre", sagde hans døende fader i 48. Og det brast. Men end mer brast det, da sønnen døde idag for 55 år siden. Om det nu efter at være bristet for 3. gang — 6000 par øjne bristede for en sag, der ikke var deres — kunde gå den modsatte vej: atter det skilte bøje sig sammen!

16. nov. Langsom rejse, da vi på grund af slukkede fyr kun kan sejle om dagen. Og dyr; men ved at leve af dåsemad og undgå table d'hôte sparer jeg 25 kr. om dagen. — — Så nåede vi Helsingfors. Dejligt at se det frie Finlands flag! Det blå kors i den hvide grund siger os, at Finland vil slutte sig til Skandinavien.

Søndag 17. nov. Så har vi sejlet i den herlige finske skærgård med dens tusinde holme og øer, der dukker sig og hæver sig, lukker sig og åbner sig, så skibet må sno sig vel for at komme frem. Mest er de nøgne og grå, som kampesten i brakmark ganske små; enkelt gang grønne af nygroet rug; stundom mørke af tunge graner, der, med kystlinjens skove, danner pelsværksbremme om det frysende land. Altid afvekslende. Rundt udstrøede, rigt udtungede og altid dog stærke som jærn og malm. Her har havet i storm og stille skyllet om disse sten i tusinde år ved dag og ved nat og dog næppe ændret dem mer, end vore oldtidsfædre kunde kende dem igen. — Husene er røde og hvide, minder om de svenske træhytter. . . . Man begynder at føle det hjemligt.

18. nov. Gennem Ålandsøerne, større og frodigere end skærgården. Solen var fremme og kastede guldstriber over det stille, blanke vand. Nu er det aften. Vi ligger i Mariehamn; 4—5 andre skibe gør os selskab i denne store, stille „dam", omgivet af skovklædte øer i krans. Røgen stiger stille op i luften, månen titter til sin hvide sky, lysene blinker henover det stille vand, det er næsten sommerlunt. Et vejr, som da jeg for 3 år siden sejlede til England.

19. nov. Efter en stjærneklar nat lettede vi allerede kl. 6 og er nu i Stockholms berømte skærgård. Vejret fuldendt. Klar himmel, strålende sol, rim på skærene som det første, friske vintermærke; alt ånder renhed og klarhed og får

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

én til at synge „Den signede dag". — Har gjort bekendtskab med nogle Hollændere, spurgte, om de kendte nærmere til den sønderjyske forening, der stiftedes i Holland 1909 og tog sig det smukke emblem: en kvinde, der knæler foran korset og rækker hænderne op mod korsets herre — og satte som underskrift en oversættelse af Grundtvigs vers om modersmålet. De gav mig den korrekte form og udtale af det:

Moedertaal is de spraak van ons hart — hoe licht is daarbij alle vremde taal
Dit all een in mond en boek — kan uit den sluimer een volk opwekken.

„De har fået høje gæster hjemme i Holland!" — „Ja, men lidet velkomne; de kan volde os vanskeligheder. Vi ser helst, de rejser igen."

Stockholm 19. nov. midnat. Vaxholms fæstning tog sig udmærket ud; sejlløbet dær er som et nåleøje. Sveriges hovedstad ligger som Ruslands, godt værnet. — Det første danske skib, vi så, havde på hver side af et krigs-dannebrog de to ord: Danmark—Fortuna; et lykkeligt varsel, syntes det os. — Og den første danske avis, vi fik fat i på banegården, lyste os imøde med disse tommestore bogstaver på forsiden:

NORDSLESVIG GIVES TILBAGE.
TYSKLAND ANERKENDER SØNDERJYDERNES SELVBESTEMMELSESRET.

Det var mødet på „Folkehjem", vi fik at læse om!

Glæden over at være hjemme (ti Sverige er os hjemlig i sammenligning med Rusland) forenede sig med glæden over dette til en ubeskrivelig følelse. Ens hjærne og hjærte kan næsten ikke følge med, så store begivenheder følger slag i slag.

Vi nåede lige, at fru Marstrand og mine to venner kunde komme med aftenexpressen til København. Jeg må bie her en dag.

20. nov. I gesandtskabet med megen kurérpost. Hos min Moskva-værtindes søster med det dyrebare sølvtøj. Pengeveksel. Nødvendige køb; ikke alt for lurvet hjem. —

Forbi Riddarholmskirken og Riddarhuset med den alvorlige indskrift: Uden Guds vink og vilje bliver intet til lykke — ind i rigsdagen, hvor især ét stort billede fanger øje og tanke: Torgny lagmand, der taler fred mellem Norge og Sverige ved sine djærve ord til kong Olaf.

Malmøfærgen 21. nov. Efter en natterejse i måneskin over hvide landskaber sidder jeg nu her og kan snart se hjem!

Det faldt mig så stærkt på sinde i aftes, som ofte i den sidste tid, jo flere glædelige tidender der kom, at det er underligt at få bønner opfyldt og — idet vi påny kommer til dem i vor samlede bøn — at overraskes af dette: nu behøver du altså ikke mere at bede om dette, men kan vende bøn til tak. Sjældent har vi vel oplevet dette som nu. Men med bønhørelserne følger også noget andet: Vi føler — til vor bevarelse i ydmyghed — at opfyldelserne er for store til at skyldes vor bøn; de udrinder dybest set af Guds vilje. —

Vi „hører dørhammeren banke på vor søndre dør", og vi står rede til at byde dem et hjærtegrebet: Velkommen hjem! —

Der var i bladet igår en tilføjelse endda til beretningen i forgårs, at blandt

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

de i søndags vedtagne punkter var ét om Mellemslesvig, altså også Flensborg, at „de selvfølgelig også skulde have lov til at stemme, hvis de selv vilde". Måske oplever vi dog, at „hos Angler og hos Friser i genfødt vennelag skal synges kæmpeviser på sejrens julidag". Men i alle tilfælde oplever vi:

Magnus, tvende rigers pryd!
Unde Gud din kongesjæl
at se Nordens grænsepæl
atter rykket frem mod syd!

Gud ske tak for hans store gave!

XXIII
»DIN VENTETID ER OMME«

Så glad er jeg aldrig kommen hjem fra udlandet. Og det blev jo nu et år med folkeglæde for alle Danske, om også desværre blandet med ængstelse for dem, hvis håb mindskedes om at nå med hjem.

Om den strid skal her ikke tales. Heller ikke om glæden, som den udfoldede sig i det store, i folket som helhed, men som den oplevedes på et enkelt sted: *10. februar 1920* i Bovlund. Ti trods det farlige ved at dvæle ved egne hændelser — man taler jo dog altid bedst om det, der mødte en selv; og så spejler det store sig jo også i det små.

Men foran dette 10. februar-brev, nedskrevet straks efter oplevelsen, tør vel bygges en kort bro over det bevægede 1919 med dets venten og dets fangehjemkomster. —

Midt i decbr. 18 fik jeg på kurstedet Gl. Skovridergård ved Silkeborg et brev fra pastor Jørgensen, Skærbæk: „Kom ned og prædik for mig i julen. Jeg er syg og sengeliggende. Her er ingen fare mere. De kan færdes frit og tale allevegne!" —

Når sorg udløses i tårer, føles det som en lindring. Når glæde bliver gråd, føles det som en højtid. Enhver fik *sit* største øjeblik i de år; dette blev nu mit; ti her følte jeg for første gang, at den låsede dør var åbnet, fordi, hvor ofte jeg end havde talt dernede, jeg havde aldrig prædiket.

Jeg spurgte kurlægen om lov. Og Bjerregård svarede med sine mildeste øjne: Ja, rejs De kun; glæde er god medicin! — Lillejuleaften stod jeg ved grænsen (Vedsted), men måtte ikke komme over; mit pas var ikke i fuld orden! Tilbage næste dag til Kolding! Nej, den tyske konsul vilde ikke ordne det. Hvad så? Jeg rejste tilbage til Vedsted, gik op og holdt juleaften hos Sønderjydernes mangeårige ven, pastor Rosenstand, og fik hans sønner til at følge mig til den endnu skillende grøft.

Trods midnatsmørke og sne i ansigtet og tyske vagtposter nåede jeg velholden til gmd. Mads Warming i Råhede, og næste formiddag kørte vi den lange vej til Skærbæk. — Jeg talte 7 gange i 5 dage, og en underlig stemning var der over disse gudstjenester, hvor jeg mødtes med mange kære venner*. Det var,

* også „russiske", f. eks. „barberen" (se s. 257); henad jul havde de vovet sig *helt* hjem.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

som når naboer ser og spørger til hinanden efter et frygteligt tordenvejr. — Bedst husker jeg selve begyndelsen i Skærbæk frimenighedskirke, hvor vi samledes om, vel næsten med nødvendighed om det mangetydige ord (folkeord, juleord, kirkefornyelsesord):

Men immer det dages dog pány,
hvor hjærterne morgen vente.

Min næste glæde — under fortsat ophold på det Silkeborg kursted — blev, at Santal-missionens bestyrelse pålagde mig at skrive en lille pjece om denne gærning „med sønderjyske læsere for øje". Det skulde være denne missions første gave til den hjemvendende datter. Den uddeltes i 20,000 ekspl. hernede. —

Og så kom de store fælles-glæder, da fangerne fra England og Frankrig begyndte at komme hjem! — Hvor ofte havde vi ikke i Aurillac drøftet, hvorledes vi skulde følges ad på denne rejse!

Uventet kom jeg virkelig til at opnå dette følgeskab, idet jeg var på foredragsrejse i Nordsjælland sidst i marts 19 og kunde i Helsingør gå ombord i det skib, der bragte de mange kære, kendte ansigter under den morsomme toppede hue! Kommissionen, der havde været i Paris, var også med. Og prof. Verrier ikke at forglemme. Han blev båret i guldstol ved landstigningen; og hvis guld betyder glæde, fik fangerne samme ære i de festlige dage, som nu fulgte og siden gentoges i Odense, Århus og Ålborg med lignende skarer af hjemvendende landsmænd.

De 33 fra Rusland var kommen så stille, at ikke stort flere end afsender og modtager vidste det. Jo, N. H. Rasmussens børn blev hurtig opmærksomme på de sære gule frakker, de altid mødte i, og kom derfor altid stormende og råbte: Mor! Nu er her igen nogen af de gule! Hvorefter de stadig var undrende tilskuere til, at et fad mellemmadder forsvandt bag gæsternes vest — en virkelig gul fare for deres mors spisekammer!

Men da vi fik større besøg vestfra, var der næppe nogen i det hele land, som ikke vidste det, og tusinder, som gav dem et velkommen, de aldrig glemmer. Overgangen fra fangelæst til hædersgæst, fra fremmed kyst til hjemlands røst, var så overvældende.

Men mest gribende var de øjeblikke, hvor man så ventende hustruer finde deres mænd. Dær er han! sagde en af dem og løb hen og omfavnede ham i alles påsyn. Det var Otto Baches billede fra 49, der trådte ud af sin ramme og blev levende nutidsvirkelighed.

Bedst husker jeg en lille københavnsk skolepiges frimodige velkommen og håndtryk til den første, hun nåede. Så provst Fengers mægtige prædiken. Og siden, at tjenerne hos Wivel gjorde deres anstrængende arbejde den dag ganske gratis. Og (ved næste fest), at barbererne i Odense var til tjeneste for samme pris. — En underlig mindebuket, vil man sige; meget broget! Ja, men just derfor. Ti her oplevede man jo tydeligst dette, der altid betager, at skellene falder, at alle bli'r ét. Lidt af dette:

Har høj og lav og rig og arm af samme fryd og samme harm
af samme tanke følt sig varm det var i ott' og fyrre. — — —

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

— — Fra denne festlige sommer er hósstående billede taget i haven til grosserer Fr. Rasmussens villa i Odense. På trappen ses de to brødre Fr. og N. H. Rasmussen; i midten de to mænds hustruer (fru N. H. R. den lysklædte). De 5 unge mænd er *forhenværende* krigsfanger. — —

I marts 1919 var Bovlund frimenigheds hæderværdige gamle præst, *L. B. Poulsen* død. Han nåede fra sin sygeseng at høre sine børnebørn arbejde med at få flagstangen rejst, men ikke at se flaget hejst. En af disse adventsskikkelser, der lever og virker i de trange ventetider og går bort ind under „jul", når ventetiden er omme, og den tone bryder frem: Se, nu er stunden næsten oprunden, som gør mig glad.

Menigheden bad mig blive hans eftermand, hvad jeg modtog med tak og

glæde. D. 5. oktbr. blev jeg indsat af frimenighedernes ældste præst, pastor Lycke fra Rødding.

Et underligt tilfælde, ingen af os havde tænkt på, at den første „ny danske" prædiken skulde blive over evangeliet om „Enkens søn af Nain". Det var jo over det under, Grundtvig i 64 byggede sit herlige „trøstebrev til Danmark".

Danmark! Ja, du er en enke,
hende lig ved Nains port,
vi os kan din redning tænke
kun som et vidunder stort;
ti kun med et liv af døde
har din fremtid morgenrøde.

Hvis da i det himmelhøje
fred og frihed har en ven,
Danmark, løft til Ham dit øje!
stol kun på, Han hjælper end!
Da er trods stormagter stride
overmagten på din side.

I vinteren, som fulgte, var det da, vi oplevede det, som fik sit midtpunkt i

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

DEN 10. FEBRUAR 1920

Det er helt betagende at tænke tilbage på de følelser og tanker, hvormed jeg skrev mit første brev i Frankrig. Om jeg havde vidst, det næstsidste skulde handle om hjemrejse med befriede fanger fra Rusland til et befriet land, og det sidste om en historisk vinter i dette land!

Ja, for det har været historie hernede. Komme som dansk præst, der efterhånden endog kunde prædike i sognekirkerne! Blive vidne til en skoles omdannelse fra tysk til dansk, se skoleskabet tømt for sit tyske indhold og fyldt med danske bøger! Se børn, der før græd, fordi de skulde til skole, nu græde, når de ikke kunde komme af sted; en enkelt lille fyr liste sig over i forstuen og skaffe sig en extratime ved at lytte uden for døren! Blive medlem af vælgerforeningen og ved et af dens store møder lære alle de kendte mænd at kende, som har stået støt i brændingen og tålt alt for at få trukket folkebåden i land! Se glæden over udsigten til trællekårenes ophør, og tårerne over de mange, som måtte bringe blodofferet. Min nærmeste nabo, en enke, har mistet mand og 3 brødre. Sønderjyderne er ikke følelsesmennesker; desto stærkere indtryk gør det at se en stille, stærk mand græde ved tanken om den søn, som blev derude. — Og så atter at sidde sammen med en kreds en aften i et af de ualmindelig smukke hjem og høre dem synge hjemmets og fædrelandets sange med *den* stille glød, som griber, og som lærer én, hvilken åndelig værdi *det* har, og hvilken rigdom *det* bringer: at være fyldt af blot denne ene store og gode følelse modsat de ulykkelige, der kredser om priser og bynyt og — sig selv i mere heldig, eller deres næste i mindre heldig belysning! En sådan ren og stærk følelse er en god forbereder for det, som er endnu større, ti livets gode perler, også den meget kostelige, hænger på samme snor, om end der mellem den og de andre er en knude, som kun løses af ydmyghedens barnehånd.

At sangen kunde lyde her med så stor inderlighed, blev mig forståeligt, da de fortalte, at de en tid lang havde en sæk rede til deres vigtigste ejendele, hvis de på belgisk vis skulde tvangs-sendes — hele egnen — til Meklenborg, når en nordfront skulde dannes her tværs over landet mod England. Og det var kvinder, som oplevede dette; mænd og brødre i krig eller i Danmark, fulde af hjemlængsel; hustru og søstre med dobbelt arbejde, bundne til hjemmet og fulde af ængstelse. Når de mødtes ved kirken, disse kvinder, havde de mere at spørge om og mere at dele med hverandre end ellers. Havde en et dødsbud at melde, kom sorgens stilhed og højtid over dem alle. —

Fra disse forlængst frit åndende egne har jeg så også prøvet at se længere mod syd. Det er som en helt anden verden. Hele *den* folkelige og kirkelige udvikling, vi glæder os over hjemme, og som Nordslesvigerne har søgt at få del i, er ukendt land dernede blandt de forvildede får af Danmarks hus i denne ørken. Og det for samvittigheden pinlige er, at *vi* har skylden. Kristian 3. kaldes præstekongen, Kristian 6. var pietist, sikkert alvorlige mænd bægge; men hvor må de have haft ringe sans for det danske sprogs nødvendighed til at vække *det* folk af dvale! Latin indtil reformationen, mest tysk derefter. På Oversø kirkegård er der ikke andre stene med dansk indskrift end den, der står på graven, hvor oberstløjtnant Styrup og to andre i arrièregardefægtningen 24. april 1848 faldne

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Danskere er jordet; på Hanved kirkegård rigeligt en snes danske gravmæler, hvad der er få efter sognets størrelse. At disse egne har hørt Danmark til, aner ungdommen knap. En krodatter gav mig det næbbede svar: Das ist mir ganz gleich. En 14 års knøs gav mig prøve på Angel-sproget ved at sige: Meine Mutters (!) Vater spricht dänisch. En dansk bonde fra Store Vi turde ikke tage mig med hjem, med mindre jeg vilde gå for hans kones onkel! — — En skøn gærning at komme derned og prøve at gøre lidt godt igen, hvad vore fædre gjorde ilde. Jeg kunde ønske at blive præst i Hanved; jeg lærte i Frankrig at omgås bægge slags Sønderjyder, at fare i mag og tage med læmpe. Der er både her og hist i 2. zone meget, som trænger til forstående og nænsom åndelig røgt.

Men tilbage fra ørken til oasen! Fra afstemningstiden vil jeg især mindes 2 møder. Minister Hanssen talte ved dem bægge. I en mægtig hotelsal i Toftlund stod han — på baggrund af et lærred, der med røde kæmpebogstaver forkyndte: Sønderjyder! Nu er dagen der. Vi vil hjem! — og så tilbage på kampen, der var ført under frygt og håb, under spejden mod „dagen", der stadig trak sig tilbage og skjultes af tåge, men nu altså lyste frem og stod dær som vidne om tro udholdenheds løn. Det var glædeligt at mærke sig, at de mange fyndord rundt på væggene holdt den *rette* tone: ingen hoveren, ingen hævn, men vel harme og især dog glæde. „Dansk at tale, tro og tænke det er vort hjærtes sprog." „Kæmp for alt, hvad du har kært." „De bød os trællens fortrykte kår, de bød os krigstider, sult og sår." „Med harmfuldt hjærte vi sletted ud de onde åringers magt og bud." „Stå fast, du lille flok, stå fast". Lignende på andre af de mange smukke, stilfulde plakater ved møder, på mure og telefonpæle. „Mor! Stem dansk! Tænk på mig." „Danmark er et lidet land, strakt fra nord til sønder, har dog brød til alle mand, købstadfolk og bønder." „Nu kalder Danmark ad sine børn. Farvel for evigt, du tyske ørn!"

Man skal jo lære det enkelte menneske som et helt folk at kende ved at se, hvorledes det tager både sine store sorger og sine store glæder. Sønderjyderne er jo vist nok bleven lidet kirkesøgende i disse 56 år, men mit indtryk er alligevel, at mange af kristentroens tanker er gået dem i blodet. Deres værdige måde at bære denne glæde på har styrket dette mit indtryk. Junggreen har ikke forgæves mindet dem om et af de bedste Jesus-ord, og Hanssen atter og atter gentaget det. Her er ingen trang til at gengælde ondt med ondt. Her prales heller ikke med de danske forhold. Kærligheden praler aldrig. Men en dag susede en tysk bil her igennem, og udstrøede flyveblade. Man kunde blive syg i sind af at læse de tyske løgne: Danmark vil ødelægge Slesvig med sin valutaordning, har altid villet ødelægge Slesvigs selvstændighed (!). Danmark *vil* ikke betale, *kan* ikke betale. Osv.

Da Hanssen forlod Toftlundmødet, fulgt af det hjærteligste bifald, slog det mig rigtig, hvilken folkeforædlende værdi det har, at de mange blir små nok til at fyldes med tak til en stor fører i en stor sag. De hjælpes til at glemme sig selv og deres eget over føreren, sagen og folkets helhed; eneren går op i fællesskabet og løftes ud af sit småsind op i en bedre, samlende verden. En sådan folkelig op-dragelse må også være god forberedelse for at drages ind i et endnu højere sam-liv. Menneskeliv — folkeliv — kristenliv. —

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Det andet møde var i Ravsted, den mørke plet, der havde tysk flertal allerede i 67 og har haft det troligt siden. Det skyldes især den stænderdeputerede fra 40erne, This Stenholdt, der ved sin almindelige dygtighed blev egnens foregangsmand og har sat sit slesvigholstenske mærke på den. Han var ven med selve hertugen på Augustenborg og købte heste til ham.

Mødet var tvesproget; minister Hanssen talte på dansk; pastor Schmidt, fredsmanden fra Vodder, samt en noget mindre fredelig dr. Petersen fra Store Vi, på tysk. Da sidstnævnte med harme påstod, at hvad vold der kan have været øvet her i 1. zone i de 56 år, var intet mod, hvad de danske nu øvede i 2. zone (!), vakte det stor latter hos dem, der af bitter erfaring ved bedre. Præsten talte smukt og behersket, men er inde i en mærkelig krebsgang; man kunde jo nok efter hans forståelsesfulde fortid ventet en udvikling hos ham lig gamle Tonnesens.

— Hvad der gjorde mest indtryk på mig, var, at her sad en forsamling af bønder og fulgte uden besvær tysk tale. Så vidt har tvangsfortyskningen i skolen altså bragt det. Helt op til Kongeåen kan de yngre, med skolegang efter 88, dette. Og de, som ikke siden har været på kongerigske skoler eller fået noget i hjemmet, er yderst fattige i modersmålets behandling. De har måttet skrive tyske breve til hverandre, for de kunde så dårligt på dansk. Kendte de heller ikke den herlige „blå sangbog", der skal have en stor del af æren for sejren hernede, så sang de tarvelige tyske viser. Således undergravedes det danske sindelag. En fattig enke, hvis søn tjener nogle mil fra sit hjem, hører aldrig fra ham; ti skønt de bægge er dansktalende og -sindede, kan han kun skrive tysk, og hun kun læse dansk; og omvendt: moderen kun skrive dansk, og sønnen kun læse tysk. — God og stærk vilje overvandt dog ofte meget; det ses af *de* Sønderjyder, der sørgede for hjemme og på vore skoler at få herredømme over vort sprog; de nåede i reglen længere end deres kongerigske kammerater, for kærligheden drev værket. Navnlig kan vore landbrugsskoler fortælle derom, fordi dær ligger et højskoleophold forud. Når landbrugseleverne deles i dansk-hold, kommer Sønderjyderne i første, til dels andet, ikke tredje. — Her møder vi da igen den store forskel, der i et land under fremmedherredømme blir mellem to slags beboere: den ene blir *bedre,* den anden *ringere* end dem i moderlandet.

Ja, det var på tide, de fik hjemlov. — — Det er nok også på tide, jeg når til at fortælle om denne „dag".

Så holder jeg mig nu til Bovlund kommune alene, *vor* fest.

Hele 11 udvalg blev nedsat, for nu skulde det jo holdes, det „høtte, som aller før er nøwn". Otte dage før red to af vore ungersvende rundt fra hjem til hjem og indbød os til festen i velvalgte sønderjyske ord. Hvert sted var vi ude alle mand at tage imod indbydelsen. Sådan en får man jo ikke hver dag! De 8 dage gik med megen travlhed; udvalgene skulde have deres æresporte og flagdekorationer, deres bagværk og deres gæsteværelser m. m. m. i fuldeste orden. En dag var jeg uværdige* taler ved et møde i Toftlund**. På hjemturen måtte „lille Klaus" trække 3 personer og 92 Dannebrog (til Agerskov sogn); de wa rettens stræng få de sølle bæst, men han gor 'et med en gu ville lisom Messingjens, for Klaus er dansksindet. Hvilken fest dagen efter at få disse flag rundt i sognet! —

* fordi ikke-stemmeberettiget. ** men anonymt, ti landet var jo endnu tysk.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Og så kom da denne 10. februar, der én gang før er indskrevet i vor historie. Det var, da stamfaderen i 9. led til vælgerforeningens nuværende formand, feltherren Hans Schack reddede København efter først at have betinget sig en ganske artig løn derfor, som han selv kaldte lille: „Men jeg vil gøre det for denne pris, ti jeg har altid næret nogen genegenhed for dette kongerige". —

Orkanen med sin regn af sydvest huede os naturligvis ikke, men vi fandt dog snart lyse sider ved det vejr: Nu regner der guld i brudens skød, og Sønderjylland er en noget fattig brud i disse valutatider. Og: flagene peger da den rette vej! Vi blæser jo lige hjem til kongens København! Og de tyske flag blæser i tusinde stumper; de dør idag! Ørnen ribbes for sine nordslesvigske fjer.

Da vi havde fået de hjemlige flag op, samledes vi ved skolen, hvor børnene lod deres flag gå til tops under: „Hil dig vor fane" og derefter i skolen beværtedes med „knæpkager". Kirkens klokker ringede glæden ud over os, og kl. 9½ samledes vi ved kirkens flagstang for at hejse et flag, som valgmenigheden i Askov havde skænket os. Et vers, som fulgte med denne smukke gave, måtte jeg vente med at fremsige, til vi under kirkens tag kunde høre det i mere ly og ro:

Gamle Dannebrog! Vaj højt ved Bovlund kirke!
Bovlundfolket man til dansk og kristent virke!
Smæld på stang i søndags morgengry,
når de klokker ringer højt mod sky.
Askovfolk som hilsen sender dig;
bedre hilsen, ved de, findes ej.
Pryd den hele egn, lad alle takke Gud,
at din røde dug sig frit kan folde ud
over Danmark, dejligst vang og vænge,
over Sønderjyllands grønne enge.

Hvad rørte sig ikke i de folk, som havde bygget denne kirke for deres egne penge, så måttet se Prøjserne lukke den brutalt; føre proces i 4 år for at få den åbnet og lige netop tålt. Og så nu: Dannebrog vaje ved dens port! Tiderne skifter! —

Vor gudstjeneste var knyttet til Jeremias 29, 10—14. Hvad den bedrøvede Broager-præst ængsteligt havde spurgt om: når kommer dagen dog, den, vi mene — når skal det skilte sig genforene — det var nu for hånd, og Guds mening med dagen, turde vi nok tro, var at give dem *en fremtid* med det danske *folk* og *et håb* med den danske *menighed*. En forbliven under Tyskland — og fremtiden havde lukket sig over dem som vandet over den druknende. Hvor er der gået meget itu hernede for flertallet, de svage. Kræfterne er brugt til krigsværnet, værnearbejdet i de nationale foreninger; modersmålets kilder stoppedes, fredens sysler hæmmedes. — Des lettere for os nu at samles i tak til befrielsens Gud.

Der var stemning over os, da vi sluttede med jubilæumssalmen fra 1826: Tusind år stod Kristi kirke på sin klippe blandt os trygt. — Så mindedes vi de døde med nogle ord og med at gå ud og hejse på halv et andet flag, sendt mig nylig som „foreningsflag for sønderjyske krigsfanger i Rusland". Det har vajet i mange år over kæmpegraven i Fredericia, er falmet og skrøbeligt, men var således desto mere passende nu, da vore tanker samledes i: Guds fred med vore døde i Danmarks rosengård! Guds fred med dem, som bløde af dybe hjærtesår . . .

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Siden gik Askovflaget igen til tops, dog på grund af stormen ikke ret længe, at det ikke alt for bogstaveligt skulde blive Dannebrogs *forrevne* flig, der over Nordens fremtid rig slog ud sin røde fold.

Da kirken tømtes — vi havde haft den glæde at se også ikke-stemmende gæster nordfra — var vejret på sit højeste, og det gik navnlig ud over de mange børn, der nu måtte hjem, mens de voksne blev på „bjærget" for at stemme. Det var fornøjeligt at se både syge og sunde, trods storm og væde

— ja, trods regn og trods blæst og trods storm fra sydvest

komme med smil i øjet og „glædelig fest" på læben ind i skolen for at lægge lod til lod i den store og sjældne vægtskål

for det land, som stod vort hjærte altid næst! —

Den jævne mand får jo ellers ikke hyppigt sit navn i historien; men her var en lejlighed, endda på så god en måde, ved en fredelig hjærtets gærning. Vel er det kun som en ener i et stort tal, men enhver kan dog sige: Havde jeg ikke stemt, var tallet bleven et andet. —

Blandt vore stemmende gæster var en 82-årig gubbe fra så fjærn en landsdel som Bornholm. Han havde ej set sin fødeby i mange Herrens tider. En glædeligere hjemkomst end matrosens! —

En køretur kl. 2 rundt i sognet for at se det gamle land i ny belysning måtte opgives, og eftermiddagen tilbragtes således af de fleste i hjemmet.

Men ved 6-tiden samledes den hele stemmekreds i Povlsens sal og private stuer, hvor alt lyste i rødt og hvidt og glade ansigter, der rigtignok til en begyndelse kunde føle sig lidt fremmede, ti mange kendte jo ikke hverandre. Dog, glæde varmer, udvider, gør snaksom; vi var snart i gang og kunde — også med henblik på den snævre plads — synge: Vi sidder sammen, som vi kan bedst, og alle sidder for det samme! Jeg var i det fornøjelige og mærkelige tilfælde blandt gæsterne at finde folk fra alle de egne, hvor jeg har været præst: Min nærmeste bordfælle viste sig at være fra Esbønderup (nabo til Tikøb i Nordsjælland); den næstnærmeste fra Vig i Odsherred, havde besøgt mig i Lumbsås; bag mig sad et kært ægtepar fra Jærnved; og festkomitéens leder lærte jeg at kende i Aurillac! „Nu samles frænder kønt igen, som fugleunger på grene".

Og så holdt vi da „et høtte, som aller før er nøwn, vi bløw glaj, som vi aller er bløwn". Og vi *var* glade, og glæden fik kun gode og skønne udtryk i sang og tale og samtale. Der var bryllupsstemning over os, og det *var* jo også bryllup: „Nu vil han jaord drikke alt med sin liljevand, og mellem dem slet ikke er plads til tredjemand".

Vi havde forresten plads til „tredjemand", idet ridesvendene også havde indbudt vore få hjemmetyskere, men naturligvis kom de ikke. Nu skal vi til at være gode imod dem, så kommer de nok. De har godhed behov som alle vildfarne. Der er jo noget om det, som en Jærnved-kone, der stemte i Højst og besøgte mig et par dage efter, fortalte, at dær ovre gik ordet: En hjemtyske æ renge stild som en fadklud, for den ha da hjem enten i æ kar helle å æ køkkenbord, men en hjemtyske ha enne stej hjem!!

Ud på aftenen holdt jeg en tale om, hvorledes et *andet* folk havde taget en lignende oplevelse. Salmerne 137 og 126 viser det. Vi kan så sammenligne

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

os selv med dem og se, om vi har grædt som de, og nu kan synge og takke, som de kunde det; men tillige, om vi kan undgå at nære hævnfølelser som dem, der får luft i slutningen af 137 — et ord til overvejelse for alle dem, der taler om Biblen som „Guds ord fra ende til anden" uden at agte forskellen på jødisk ånd og kristen ånd, på gl. test. og ny test., på hævnsalmer og bjærgprædiken.

Da jeg sluttede, kom opgøret af vor afstemning: 202—11. Det blev modtaget med megen glæde, især da vistnok 4 af de 11 var gæster sydfra. — Blandt de flg. talere skal fremhæves en bondekone her fra byen, i sin ungdom lærerinde ved frk. Taubers skole i Haderslev, hvor hun var med til „den sidste time i dansk"*. Gennem de mange år har hun bevaret den stille glød under asken, indtil den nu kunde bryde frem og lyse for os alle og varme hjærterne. Dernæst gmd. Refslund Povlsen (pastor P.s søn), der slyngede alle vore bedste danske sange sammen til *den* kæde af kærminder, man sagtens prise tør, fordi disse sange både har givet længslerne ord og styrket dem til udholdenhed, så der kunde bies, til timen kom.**

Denne tale hørte jeg dog ikke, fordi jeg på det tidspunkt (10—12) var lånt ud — ligesom et andet kaffestel — til vor nabokommunes gilde. I Branderup kros smukt smykkede lokaler var en lignende festforsamling, for hvilken jeg så skænkede af min kande det bedste, jeg kunde. Til tak fik jeg o. 20 valgresultater med hjem, og ved midnat kunde jeg glæde vor egen forsamling med dem. Størst klap fik Løgumkloster, der har stemt tysk lige siden 67, men nu endelig var kommen på ret køl. — Ja, det er jo her, som i Ravsted og andre steder, pletter fra den danske tid, minder om et sørgeligt styre af både hertuger og konger; men dårligst er dog altid de egne, som var hertugelige. Vi mærker det så tydeligt her, hvor vi bor sydligst i det „kongelige" Haderslev amt og er nabo til det hertugelige Åbenrå amt. Det er et gammelt ord her i egnen: Folk i Bedsted sogn ret syd for os kalder egnen her „det lille Danmark". — Men nu var jo så dagen kommen, da *alt* det skilte sig genforened, og vi kunde synge: Og vort modige flag flyver *vidre* idag, og det rødmer — — — ja, det rødmed af sundhed i den blæst, som var sund for sunde, men døden for de svækkede tyske faner. —

Det var svært for os at skilles den aften; der var stadig et nyt ord at sige, en ny sang at synge, og selve glæden bandt os; det gør glæde jo altid. En sorg bærer man ofte helst alene, men glæde stammer fra livets verden, og det er livets natur at vokse, brede sig og *knytte sammen****. Kl. gik til 3, før vi sang vor „aften"sang og gik hjem. Da var vejret godt; 56 års *storm* var endt i *stille*. —

Dagen efter skulde jeg til „andendagsgilde" i Agerskov, vort store sogns store kirkeby. Dær fik vi i efteråret den første sønderjyske efterskole i gang. Forstanderen og jeg holder efter anmodning offentlige foredragsmøder i gymnastik-

* jvfr. Alfonse Daudet: Den sidste time i fransk (i Elsass).

** Det er lærerigt at mærke sig, hvad det er for ting, der idelig nævnes i talerne her i afstemningstiden som det værdifulde i Danmark, det, der holdt Sønderjyden fast.

*** Det gælder da selvsagt aller mest, hvor den aller bedste glæde lever; derfor er vi jo også døbt til tro på og leven i de helliges *samfund*.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

salen for sognets folk, en række (5) historiske foredrag hver, med trykte programkort fra begyndelsen. Den 11. februar var min aften; og mit æmne: Magnus den gode. Mødet var flyttet til gildesalen fra aftenen før, byens store og meget festligt prydede krosal. Her sad o. 300 pány feststemte mennesker. Ja, vi er ikke så let færdige med *den* glæde, hvad jo da heller ikke var godt. „Der er noget i luften". Mit æmne passede ved et tilfælde så sært godt til lejligheden: Fortællingen om denne unge ædling, der satte sit riges fjende foran sine personlige (Venderne foran medbejleren Svend Æstridsen), og hvem Saxo derfor også nødes til at rose som „kronen næst" — „den bære kronen, som er kronen voxen!" — 19-års ynglingen, der hin september-nat på Lyrskovs hede er *barn* nok til at drømme om sin faders hjælp, *troende* nok til at fortælle sin hær drømmen, og *kæmpe* nok til at vinde en sejr af europæisk betydning og derved gøre sig fortjent til sit smukke tilnavn og berømmelige eftermæle. — Den uvidende vigtighed morede sig, da Thor Lange satte Magnus-stenen i Skibelund krat, men få har bedre fortjent at hædres. — Det var også festligt at slutte foredraget *den* aften på *det* sted med *de* ord: Magnus! tvende rigers pryd! Unde Gud din kongesjæl at se Nordens grænsepæl atter rykket frem mod syd!

— — Ved kaffebordet måtte jeg bl. a. fortælle lidt om Sønderjydernes ny konge, verdens største, hvem den Anholt-sognefoged vilde have til at blive længere, mens allerhøjstsamme skam syntes, at han var lang nok! Nu håber vi at se ham i Agerskov til sommer ved den sagnmærkelige hyld, der vokser op ad kirkens nordside; ti historien om den er ham bekendt; man har endog sendt kongen fotografi af denne hyld, der nu har opfyldt sagnets fordring: „Når den efter 2 omhugninger er vokset sig så stor, at *man* kan binde en hest ved den, da skal den danske konge komme." — En gammel kone husker grant den 2. omhugning, udført af hendes fader, sognefoged Thomas Høyer. Merret Kjerstin var da en halv snes år gl. —

Dagen efter blev for mig en af de dage, man undertiden kan få. En stille, dyb glæde rislede ustandseligt gennem mig og gav mig trang til at holde fuld ferie i fuld ro; at intet arbejde skulde hindre denne forårsstemning. Men sammen måtte vi; om aftenen var vi mange samlede, og det skønne resultat var naturligvis vort bedste samtaleæmne. Vore gæster var til dels også hos os endnu.

Så kom der for mig og en stor del af sognets folk endnu en god stund — foreløbig slut på vore fester — i Agerskov kirke fastelavnssøndag, hvor jeg efter anmodning prædikede om eftermiddagen. En stor overraskelse mødte os ved at se den store, smukke kirke prydet med kirkens ny flag. De kirkeældste havde købt det og ladet det opstille i korbuen. Det stod så smukt på sin stang foran døbefonten og flød i smukke folder ind over den øverste stol. Solen lyste ind gennem de farvede ruder og gød sit gylden-varme skær over altret og fik også flagets fine farver til at tage sig dobbelt skønne ud. Hvor var det let at tale den dag og glædeligt at holde gudstjeneste under disse omstændigheder! Og særlig højtideligt blev det for os, da vi for første gang på *det* sted tog vor konge med igen ind i vor kirkebøn. Det blev et øjeblik, der lignede ét i Højst kirke 2. juledag. Efter endt tjeneste dær kom en gammel mand hen til mig og sagde: Det gav da et sært ryk i mig, da jeg så Dem komme ind i kirken; det er

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

første gang siden 64, jeg har set en dansk præstekjole i Højst kirke. Han sagde det med en stor tåre i øjet.

Strømmen er i vanddråben. I denne tåre er Nordslesvigs strømmende glæde. —

Det var i ugen til fastelavn 1864, vor hær måtte gå sin tunge, trætte gang fra Danevirke. Det blev i ugen til fastelavn 1920, at Nordslesvigs folk kunde „opløfte sine fødder“ og gå til sit hjemland. Det er en bondekone i Sundved, der fortælles dette om, at hun en dag for adskillige år siden skal have sagt: Det er da underligt, at en krig kan vare så længe! — Ja, den varede altså 56 år. Men de troende tvivlede ikke, ti de vidste noget om „den nationale sag og verdensrigerne“ og om, at „hvo, som står, skal se vel til, at han ikke falder.“

Alt, hvad fædrene har kæmpet,
mødrene har grædt,
har den *Herre* stille læmpet,
så vi vandt *vor ret.*

Bovlund, 20.2.20.

Kongefamilien ved Agerskov-hylden 15. juli 1920.

Til minde om to sønner, mistede 1916 og 19, skænkede kurlæge *Bjerregårds* i Silkeborg to smukke malerier til Rens efterskole ved vor ny grænse. „Ansgar fortæller for danske drenge“ og „kongebesøget ved kirkehylden“; begge af frk. *Anna E. Munch*, Kerteminde.

Til det sidste optog kunstnerinden skitser på stedet kort efter besøget. Den forreste af de gamle kvinder er Merret Kjerstin; den næste er søster til red. Jessen, Flensborg.

I hjørnet foroven bad vi frk. Munch tilføje:

Som hylden vokser mod kirketag,
kan sagn vorde syn på en signet dag.

Vend!

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

RETTELSE

Side 114, linie 17, står der Sibber, læs *Cibber*.

Cai Gabriel Cibber, f. 1630, død 1700, var billedhugger og arkitekt; hans livsgærning øvedes i England.

Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek